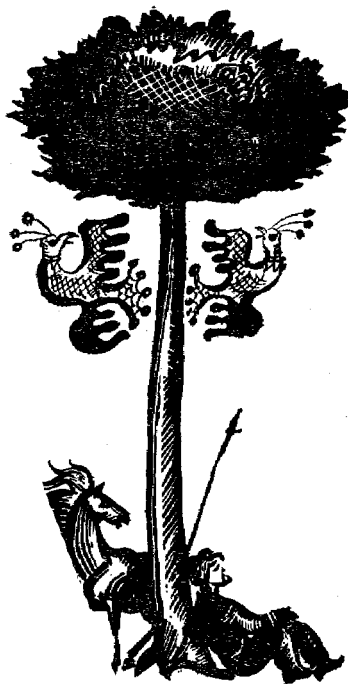

ҲОТАМНОМА

Тошкент
Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
1988

82.3Уз
X—68

*Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи
филология фанлари доктори, профессор
Акбар Матғозиев*

Ҳотамнома /Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи А. Матғозиев/.—Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988.—224 б.: расм.

Халқ оғзаки ижодининг нодир намуналаридан бири бўлмиш «Ҳотамнома»да инсон тафаккурининг кенглиги, орзу-ўйларининг гўзал ва беададлиги, яхшилик ҳамда ҳаётга беқиёс муҳаббат ўз инъикосини тошган. Саҳийлик тимсоли — Ҳотами Тайнинг ажабтовур саргузаштлари орқали ҳиммат ва мурувват, дўстлик ва муҳаббат, поклик ва вафодорлик тарғиб этилади.

Хатамнаме.

3 Уз

С 4702570200—54
М352(04)—88 107—88

© Рафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988 й.

ISBN 5—635—00060—6

«ҲОТАМНОМА» ҲАҚИДА

Шарқ адабиётига хос Нўширавон, Жамшид, Қорун, Луқмон, Ҳотам каби бир қатор анъанавий образлар борки, уларнинг ҳар қайсиси маълум бир инсоний фазилатни ифодалаш ва тарғиб қилиш учун хизмат қилади.

Ҳотам халқ оғзаки ижоди ва ёзма адабиёт тарихида саҳийлик тимсоли сифатида машҳурдир. Ҳатто унинг номи ҳозирги ўзбек тилида ҳотам, ҳотамтой каби сифат вазифасида қўлланиб, «сахий», «қўли очиқ» каби маъноларни ифодалайди. Кейинги сўз «ҳотамтой» (яъни Ҳотам ибн Тай) атоқли отлардан ҳосил бўлган қўшма сифатдир.

Хўш, Ҳотам ким? У саҳийлик бобида қандай ишлар қилган? Ушбу асар — «Ҳотамнома»да мазкур саволларга тўлиқ жавоб топиш мумкин.

«Ҳотамнома» — фольклор асари бўлиб, унинг автори ва яратилган вақти маълум эмас. Асардаги воқеалар қуддорлик ва феодализм тузуми оралиғида бўлиб ўтган. Тошбосма нусхада қайд қилинишича, Ҳотам Муҳаммад пайғамбар замонасидан 150 йил аввал вафот этган. У Яманнинг тай қабиласидан бўлган. «Ғиёс ул-луғат»да бу этноним шундай изоҳланган: «Тай — Ямандаги қабила номи бўлиб, Ҳотам Тойи шу қабилага мансубдир» (489-бет). Лекин Ҳотам бошидан кечирган саргузаштлар фақат Арабистонда эмас, балки Ҳиндистон, Эрон, Урта Осиё, Кавказ, Хитой каби бир қанча мамлакатларда бўлиб ўтади. Зеро «Фольклорнинг ўз географик уфқлари бор, улар кўпинча чегарасиздир, баъзан биргина сюжетда бутун бир дунё жойлашади»¹.

Фольклор билан ёзма адабиёт бир-бири билан бевосита алоқадордир. Бадиий ижоднинг энг қадимги намунаси бўлган халқ оғзаки ижоди ёзма бадиий адабиётнинг шаклланиши ва ривожланишида жуда катта роль ўйнаган. Баъзан улар орасидаги фарқ унчалик сезилмай ҳам қолади. Бу ҳол, айниқса, халқ китобларида яққол кўзга ташланади. Асарлар давомида оғиздан-оғизга ўтиб келган айрим фольклор асарлари кейинги даврларда котиблар томонидан ёзма формага туширилиб китоб ҳолига келтирилади, улар эса кейинчалик литографик ва типографик усулда кўпайтирилади. Китоб ҳолига келтирилган фольклор асарлари муайян орфографик ва стилистик нормага эга бўлиши, сюжет ва композициясининг қатъий қолипга тушганлиги билан соф оғзаки формадаги вариантдан бирмунча фарқ қилади, яъни, бундай асарлар халқ китоблари деб аталади. Бундай асарлар жумласига киради.

¹ В. Г. Базанов. От фольклора

Ҳотам ҳақидаги асар дастлаб араб тилида вужудга келган бўлиши эҳтимолдан холи эмас, албатта. Бу фикрни шу факт ҳам тасдиқлайдики, асарнинг сўнгги ҳикоясида ҳаммоми бодгардининг дарвозасига «субҳний тил била путубдурки» деб қайд қилинган. Лекин Ўрта Осиё халқлари орасида унинг форсча варианты анча кенг тарқалган эди. Муҳахассисларнинг фикрича, мазкур асар «Ҳотамнинг саргузашти» номи билан XVI асрда, ҳатто ундан олдин ҳам китоб қилиб чиқарилган. XVIII—XIX асрларда ҳинд, урду, ўзбек, туркман, инглиз ва қисман рус тилларига таржима қилинган¹.

«Ҳотамнома» XIX аср охирида туркий тилга таржима қилинган. Илк таржима нусхаларидан бири СССР ФА Шарқшунослик институти Ленинград бўлимининг қўлёмалар фондида С-172 рақам номери билан сақланади. Мазкур нусха Оқсувда Муҳаммадҳасан Олим томонидан форсчадан таржима қилинган бўлиб, хижрий 1311 (милодий 1893—1894) йилда Мирзо Абдулқодир охун кўчирган. Қўлёзма жами 182 варақдан иборат бўлиб, ўртадан тахминан 10—12 варақ йўқолган. Биз ушбу китобни ана шу қўлёзма нусха асосида нашрга тайёрладик. Йўқолган саҳифаларни эса 1900 йилда Тошкентда О. А. Порцев литографиясида «Ҳотамномаи турки» номи билан чоп этилган китобдан олиб тўлдирдик.

«Ҳотамнома» — саргузашт қисса. Унда турли фантастик воқеалар, ғайритабиий ҳодисалар наср йўли билан баён қилинган. Асар композицияси «Қисса ичида қисса» формасида бўлиб, анъанавий қолиплаш усулидан фойдаланилган. Қисса сўжети Хоразм подшоҳининг ўғли Муниршоҳ ва Барзах бозаргонининг қизи Ҳуснбону ўртасидаги севгини тасвирлаш асосига қурилган. Ҳуснбонунинг етти шартини бажаришдан ожиз қолган Муниршоҳ бош олиб, Яман мамлакатининг чегарасига бориб қолади. Оз қилиб юрган Ҳотам унга дуч келиб, мушкулени осон қилишга ваъда беради ва етти шартни бажаришга отланади. Ҳотамнинг ҳар қайси шартни бажариш учун чиққан ҳар бир сафари алоҳида ҳикоядан иборатдир.

Демак, «Ҳотамнома» — етти мустақил ҳикоядан ташкил топган йирик қисса. Аммо ҳар бир ҳикоя ичида яна бир қанча кичик-кичик қисса ва ҳикоялар ҳам берилганки, бу жиҳатдан у «Минг бир кеча», «Чор дарвиш», «Қалила ва Димна» каби асарлар композициясига ўхшаб кетади. Бундай ҳикоябанд асарлар дастлаб қадимги Ҳиндистонда вужудга келган. Дарҳақиқат, С. Айний айтганидек, «Ҳиндистон — афсоналар онаси, бошқа шарқ мамлакатлари эса унинг бешигидир».

«Ҳотамнома»да саҳийлик, тўғрилиқ, ростгуйлик, севги ва садоқат, одамлар ўртасидаги дўстлик ва мурувват, тинчлик ва фаровонлик каби эзгу ғоялар тараннум қилинган. Бу ғояларнинг кўпи Ҳуснбону томонидан берилган саволлар (шартлар)да ҳам ўз ифодасини топганки, шунинг учун биз уларни ҳар бир бобнинг шартли сарлавҳаси қилиб олдик: «Яхшилик қил — дарёга ташлағил», «Ёмонлик қилмағин, агар қилсанг ул ёмонлиқни топасан», «Рост сўзлагучига ҳаминша роҳат олдида бордур» каби.

Асарнинг бош қаҳрамони Ҳотамдир. У қиссанинг бошидан охиригача иштирок этади. Муқаддимада унинг етти аждоди са-

¹ Саргузашти Ҳотам. Тайёркунандағони матн: Ж. Азизқулов ва С. Давронов. Душанбе, 1967, 7-с.

наб ўтилган: Ҳотам бинни Тай бинни Қаҳлон бинни Расан бинни Нахшаб бинни Қаҳтон бинни Ҳуд.

Ҳотамнинг қиёфаси, олижаноб фазилатлари бутун қисса давомида унинг ишлари, одамларга қилган яхшиликлари орқали намоён бўлиб боради. Бундан ташқари унинг характери асар муаллифи (ровий) сўзлари ҳамда бошқа образлар тилидан айтилган таъриф ва тавсифлар орқали янада тўлароқ ифодаланади. Масалан, муқаддимада Ҳотам ҳақида: «Кishi бирла сўзни мулоиматлик бирла қилур эрди. Жамоли ниҳояти хушрўй эрди. Тула кишилар юзига ошиқ эрди» дейилса, еттинчи сафар ҳикоясида Ҳорисшоҳнинг надимлари «Ҳотам марди хушрўй, хушхўй ва ширинзабондур. Анинг сўзидан бизларнинг дилимизга хушвақтлик ва тозалик ҳосил бўладур»,— деб баҳо беради (173-а). Ҳатто дев ўз подшоҳига: «Одамзод манинг қўлумга келдики, ажаб донойи замона ва ҳакими комил ва марди бомурувватдур»,— деб таърифлайди (ҲН, 37-б).

Ҳотам — идеал образ. У инсон ақли бовар қилмайдиган ишларни бажаришга қодир. Бунда унга Хирсининг қизи берган муҳра восита бўлади. Кўринадики, халқ ўтмишда ўз бошига тушган турли бало ва офатлардан қутулишнинг чорасини қидирган, шу ҳақда орзу қилган. Ҳозирги замон фан ва техникасининг тараққиёти, автомат ва роботлар, янги-янги медицина препаратлари ўша халқ орзу қилган, унинг моддий ва маънавий камолоти учун хизмат қилувчи воситалардир.

«Ҳотамнома» — фольклор асари. Унда худди халқ эртак ва дostonларидаги каби ғайритабиий воқеалар ва образлар акс эттирилган: Ҳотам пари, дев, аждаҳо, жинлар билан мулоқотда бўлади, турли қуш ва ҳайвонлар билан гаплашади, ўликлар тирилади ва ҳоказо. Энг муҳими — Ҳотамнинг тўғрилиги, ростгўйлиги ва довураклиги қаршисида барча ёвуз кучлар таслим бўлади ва енгилади. Инсонни улуғлаш ғояси ҳамisha қиссанинг марказида туради.

Асар тарихий ва этнографик материалларга бой. Ҳотам турли мамлакатлар, шаҳар ва қишлоқлар, дашту биёбонларни кезиб, у ерлардаги одамларнинг ҳаёти ва урф-одати билан танишади. Асарда қадимги Ҳиндистонда бўладиган дафн маросими ҳақида қизиқарли маълумот берилган.

«Ҳотамнома»да ислом динига қадар бўлган воқеалар баён қилинган. Бироқ кейинги бир неча асрлар давомида оғиздан-оғизга ўтиб келиш жараёнида ровий ва қиссахонлар томонидан унга айрим диний мотивлар ва ғоялар ҳам қўшиб юборилган. Бундан қатъи назар, асарда келажак бахтли ҳаётга орзу-умид ғояси устун туради. Ҳатто айрим ўринларда ўз замонасидан нолиш, уни қоралаш тенденцияси ҳам сезилиб туради. Масалан, Ҳотам ўлими олдидан ўз қавмига шундай насиҳат қилади: «—Эй қавм, бизларнинг ота-бобо ва оналаримиз ва бизларнинг ҳамма қавми-миз жаҳолат ва гумроҳликда ўттилар» (ҲН, 143-а). Олтинчи ҳикоянинг бошида икки ўрдакнинг суҳбати берилади. Уларнинг эркаги Ҳотамнинг олижаноблигига тан бериб, офаринлар айтади, ammo ўша замонда кишилар ўртасида меҳр-оқибат йўқлигидан афсусланиб шундай дейди: «Бу андоғ замондурки, мардум кишига наф бермайдур, балки давлат гуруридин бечораларни ҳалокат балосига ва нав-нав ғамга бошлайдур» (ҲН, 134-б). Бизнингча, бу сўзлар феодал зулм ва эксплуатация авж олган сўнгги даврларда яшаган ровий, таржимон ёки котиб томонидан асарга киритиб юборилган бўлса керак.

«Хотамнома» тил тарихини ўрганиш учун ҳам муҳим манба саналади. Унда қадимги туркий, эски ўзбек тилига хос кўпгина сўз, грамматик форма ва конструкциялар сақланган. Масалан, итик — тез, ўткир; ибриқ — кўза, май идиш; тиши — ургочи, аёл; туз — дала, дашт; будунг — томон, бурчак; йитмак — йўқотмоқ; булмоқ — топмоқ; ёнмоқ — қайтмоқ; сичмоқ — яширинмоқ, кавакка кирмоқ. Кейинги сўз ҳозирги «сичқон» сўзининг ўзагида сақланган.

Асарда қўлланган айрим сўзлар кейинчалик баъзи бир фонетик ва семантик ўзгаришларга учраган. Масалан, вубол (увол), тўла (кўп, жуда), қичқирмоқ (чақирмоқ). Асарда айнан бир сўзнинг икки хил фонетик варианты параллель қўлланган дублетлар ҳам учрайди: сўр (сўра), айтди (айди), баржо (бажо) каби.

Таржимон кўп тожикча сўзларни аслича беради, масалан, кор (иш), духтар (қиз), кўҳ (тоғ), жунбиш (ҳаракат), гуфтуғу (сўзлашиш) каби. Булардан ташқари текстда ҳозирги ўзбек тилида қўлланмайдиган жуда кўп арабча ва форсча сўзлар мавжуд. Бундай қийин сўзлар ҳар бир саҳифанинг остида изоҳлаб кетилди.

Асар тилининг муҳим грамматик хусусиятларидан бири шуки, унда форсча -ки боғловчиси ва «ёйи ваҳдат» (-и) (-е) билан қўлланган конструкциялар кўп. Шуни ҳам айтиш керакки, тошбосма нусхада кўпинча -ки ўрнида -ким қўлланади, масалан, «бир жойга еттиларким» (88-бет). Шунингдек, бу манбада қаратқич келишиги ўрнида ҳам асосан тушум келишиги формаси (-ни) қўлланади. Аммо қўлёзмада ҳар иккала келишик формаси функционал жиҳатдан қатъий чегараланган, масалан, «Моҳёрнинг қизининг ҳуснининг таърифини эшиттим» (ХН, 148-а).

Асар тилида халқ озаки ижодиға хос содда ифода, мақол ва фразеологик иборалар, сажъ (қофияланган проза) ва ўхшатишлар кенг қўлланган. Масалан: «Гулини муроднинг боғидан терди» (ХН, 100-б); «забони ҳалим ва гуфтори салим бирла сўрдик» (ХН, 157-а); «кўзи арғавон ва юзи заҳфарон» (35-а).

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, таржимон гарчи ўз даврининг «уламоий мунтаҳи»си (етук олими) бўлса ҳам, айрим ноаниқлик ва услубий ғализликларга йўл қўйган. Масалан, «андин кейин афсус ўқиди» (ХН, 116-б); «шаҳзодаи Яманнинг канориға борди» (ХН, 19-а); «Хотам Моҳпаридин рухсат олиб, Ҳусанспарининг уйига келиб, уч ой Ҳусанопарининг уйида айшу ишрат қилди» (ХН, 70-б). Олдинги гапларда «афсус қилди», «шаҳри Яман» бўлиши керак; кейинги гада эса «Ҳусанопарининг уйида» бирикмаси ортиқча.

Қўлёзмада кўпинча «п» ўрнида «ф» ҳарфи қўлланган: тофти — топти, қўфти — қўпти, фут — пут, фарча — парча, фари — пари каби. Бундай ўринларда биз кейинги шаклни бердик.

Халқимизнинг бебаҳо фольклори, хаёл дунёсининг бойлигидан гувоҳлик берувчи «Хотамнома»нинг ушбу илк наشري ўқувчиларга манзур бўлади, деган умиддамыз.

Акбар Матғозиев

МУҚАДДИМА

Ровиёни ахбор ва ноқилони осорлар Ҳотамнинг туғулғонини бу тарзда баён қилибдурки, Ҳотам бинни Тай бинни Қаҳлон бинни Расан бинни Нахшаб бинни Қаҳтон бинни Ҳуд.

Ҳуднинг отаси Яманнинг ҳаддида деҳқончилик қилур эрди. Отаси вафотидин сўнг бир неча қавмнинг раислиғи Ҳудга етти. Неча вақтдин кейин Ҳуднинг хотирига еттики: «Шундоқ ёшликнинг куч-қуввати бор вақтида гўшада¹ ўлтурмоғлиқ қимматдин йироқдур».

Охири, бир куни ҳамма дўстлар ва қавмларни жам қилиб машваратга ўлтурди ва айттики:

— Эй азизлар, манинг дилимдин кечтики, бошимизни Яманнинг подшоҳининг итотидин қайтарсам, бир йўли зўрозмолиғни² қилсам, тахтни олсам ва мулкни дод-адл бирла обод қилсам ва оройиши андор кўрсатсамки, олам таҳсину офарин қилса.

Ҳаммалар бу маслаҳатга рози бўлуб дедиларки:

— Бу хаёлингга офарин, бас, хазона даркордур.

Ҳуд етти йилгача хазина жам қилмоқга машғул бўлди. Андин кейин лашкар жам қилиб сақлади. Бу хабар Яман подшоҳига еттики, Ҳуд лашкар жам қиладур, ҳадди маълум эмасдур. Яман подшоҳи лашкар тайин қилиб юборди.

¹ Гўша (ф.)— бурчак, хилват, чекка жой.

² Зўрозмолиғ (ф.)— куч синаш, имтиҳон қилиш.

Бу хабар Ҳудга етти. Беш минг сувори ва пиёда-ни жам қилиб, жангнинг асбобини муҳайё қилди. Бу хабарни эшитиб халойиқлар кентларнинг атрофидин жам бўлуб навкар бўлдилар.

Ҳуд вақтиги лашкарнинг тулалигини¹ кўриб подшоҳнинг лашкарига тақобул² бўлди. Подшоҳнинг лашкари ҳам муқобила бўлди. Тоқат келтура олмай, фирорни³ ихтиёр қилиб қочтилар, Яманга келдилар. Нечаки ҳолнинг ҳақиқатини Яманнинг подшоҳига зоҳир қилдилар. Подшоҳ лашкар бирла ўзи отланиб жангнинг қасдини қилди. Ҳуд лашкари бирла тақобул бўлди.

Вақтиги бахту давлат Яманнинг подшоҳидин юз ўгуруб, подшоҳ шикаст топиб, Ҳудга асир бўлди. Ҳуд Яманга подшоҳ бўлди. Нечанд кундан кейин Яман подшоҳи бандда ўлди.

Ҳуд юз йил Яман мулкани дод-адл бирла обод қилди. Андин кейин Ҳуд вафот қилиб, ўғли Қаҳтон подшоҳ бўлди ва мулкин шоду хуррам тутти. Қаҳтондин бир ўғул таваллуд топти. Ул ўғулга Нахшаб от қўйди. Анинг парваришида тўла саъйларни⁴ қилдилар. Вақтиги отаси ўлди, Нахшаб Яманга волий⁵ бўлди.

Ва Нахшабдин бир ўғул вужудга келди, анга Расан от қўйдилар. Вақтиги Расан ҳадди балоғатга етти, отаси Нахшабдин безор бўлди, хилофатга⁶ лойиқ кўрмади. Онаси отасидин жудо қилиб, танҳоликда сақладики, Расан девона эрди. Ҳарчанд Нахшаб хоҳладики, Расанни қўлга келтургай, панд қилгай — муяссар бўлмади. Муддати ўттиги, ул девоналиғда Расандин бир ўғул туғулди. Қаҳлон от қўйдилар.

Вақтиги Нахшаб оламдин ўтти, Расан отасининг ўрнига ўлтурди. Нечанд кунда мамлакатни хароб қилди. Қаҳлон отасини макру ҳийла бирла қўлга келтуруб зиндонда қўйди. Зиндондин қўюб юбормади — мабодо мамлакатга халални пайдо қилур деб. Отаси Расан зиндонда ўлди. Подшоҳлик Қаҳлон бирла зийнат топти.

¹ Тўла сўзи эски ўзбек тилида «кўп» маъносида ҳам қўлланган.

² Тақобул (а.) — рўпара, юзма-юз.

³ Фирор (а.) — қочиш.

⁴ Саъй (а.) — тиришиш, ҳаракат қилиш, уриниш.

⁵ Волий (а.) — ҳоким, ҳукмдор, подшоҳ.

⁶ Хилофат (а.) — халифалик, ўринбосарлик.

Қаҳлондин бир ўғул таваллуд топти, анга Тай от қўйдилар. Қаҳлон вафот қилгондин кейин Тай Яманга подшоҳ бўлди. Андоғ адлу инсофни мамлакатда қилдики, тамом халойиқ рози бўлуб, хушхол бўлдилар. Чандон лашкару ҳашам¹ пайдо бўлди. Бирмунча шаҳарларни тасарруфиға келтурди. Улуғларға навозишлар қилди, ҳамма подшоҳнинг инъомидин мамлу² бўлди.

Ҳар куни Адан отлиғ духтарки, Тайнинг аммасининг қизи эрди, анинг ҳусну жамолининг авсофини подшоҳнинг суҳбатида аркони давлатлар баён қилдилар, Тайнинг рағбати Аданга зиёда бўлуб, ўзининг аммасининг қизи эрди, никоҳиға келтурди. Ва анингдин бир ўғул вужудға келди, отини Ҳотам қўйди.

Вақтики Тай ҳукамо ва надимларни ҳозир қилиб, толеъини кўруб баён қилди. Ҳаммалари шод бўлдилар:

— Бу ўғул подшоҳ бўлуб, саховат бирла қиёматгача ҳиммати оти қоладур.

Подшоҳ хуш бўлуб, ҳукамо ва надимларни хуш қилиб, ҳазинадин нисор қилди. Ҳотам туғулгон куни олти минг ўғул Ямандин ва атрофдин таваллуд қилди. Ул болаларни ҳозир қилиб, олти минг энагага болаларни боқмоқға буюрди. Тўрт энага — хуш ва шод ва ёшни илғаб³, Ҳотамни парвариш қилиб, сут бермакка тайин қилди. Ҳотам сут эмгали унамади. Тайга хабар бердики:

— Ҳотам сут эммайдур?

Аҳли нужумларни ҳозир қилиб сўрадики:

— Бола нима учун сут эммайдур?

Аҳли нужумлар айттики:

— Бу ўғул саховат бирла оламда оти пур⁴ бўладур.

Тоинки ҳамма тифллар ва энагалар бир ерга жам бўлуб, ҳамма болаларға сут бердилар, Ҳотам ҳам сут эмди.

Ҳотамнинг одати ул эрдик, гоҳи⁵ йиғламас эрди ва танҳо сут эммас эрди, тўла уйқуламас эрди. Вақтики сутдин айрилиб, таом ейдургон бўлди. Гоҳи Ҳотамни ташқари олиб чиқиб, бир ғарибни кўрса,

¹ Ҳ а ш а м (а.) — хизматчи, навкар.

² М а м л у (а.) — тўлган, тўлин.

³ И л ғ а м о қ — танламоқ; ажратмоқ.

⁴ П у р (ф.) — тўла, кўп, машҳур.

⁵ Г о ҳ и (ф.) — бу ўринда «ҳеч қачон» маъноснда.

қўли бирла ишора қилур эрдик: «Мунга бир нарса-ни беринг»,— деб. Вақтики таом келтурса, ул олти минг болалар бирла бир ерда ўлтуриб, ҳаммалари бирла таом ер эрди. Кунларнинг ҳаммасида кори ул эрдик, бермакдин қўлини йиғмас эрди.

Ҳотам вақтики ўн икки ёшга кирди, кори ҳамиша сахо қилмоқ эрди. Отаси беқиёс ганж жам қилгон эрди, Ҳотам сарф қилур эрди. Мусофирларни дўст тутар эрди. Вақтики шикор қилиб, ҳеч жониворни найза ва ё ўқ бирла тутмай, дом бирла тутуб, қўя берур эрди. Вуҳуш¹ ва туюрларни² озод қилур эрди. Ҳеч вақт сухан дурушти³ эмас эрди. Киши бирла сўзни мулойиматлик бирла қилур эрди. Жамоли ниҳояти хушрўй эрди. Тўла кишилар юзига ошиқ эрди. Кимарсаки муҳтож бўлса, от агар тўқуми бирла берур эрди. Мулойим тил бирла аҳвол сўрар эрди. Зулму ситамни ҳеч кишига раво кўрмас эрди.

¹ В у ҳ у ш (а.)— ваҳший ҳайвонлар.

² Т у ю р (а.)— қушлар.

³ С у х а н д у р у ш т и (ф.)— қўпол сўзлик, дағаллик.

ХУРОСОН ПОДШОҲИ КУРДОНШОҲ ВА БАРЗАҲ БОЗАРГОННИНГ ҚИЗИ ҲУСНБОНУ ҲИКОЯТИ

Ривоят қилибдурларки, Хуросон мулкида подшоҳе бор эрди, отини Курдоншоҳ атар эрди. Беш лак сувори ва пиёда лашкари барқандоз ва найзаандоз рикобида¹ юрур эрди. Ҳар бирига мулкни сақламоқ ва ўзга хизматларни топшуруб эрди. Ул подшоҳнинг инсофу адлида йўлбарс қўй бирла бир жойда сув ичар эрди. Ул подшоҳнинг замонида бозаргоне² бор эрдик, отини Барзах бозаргон дер эрди. Молу амволи ҳаддин зиёда эрди. Ул бозаргонинг нойиблари тижорат учун ҳар тарафга мангар³ эрди. Ўзи уйида ўлтурур эрди. Подшоҳ танур эрди, тўла меҳрибон эрди. Муддатедин кейин умри охирига етти. Қизини подшоҳга сипориш қилиб, тўла таъкидларни қилди. Охир вафот қилди. Ҳеч вориси фарзанддин бўлак йўқ эрдик, Ҳуснбону отлиг. Отасининг ҳамма молу мулки қизиға қолди.

Ҳуснбону ўн икки ёшқа кирди. Подшоҳ анга тўла меҳрибонлик қилди. Айтур эрдикки:

— Ҳуснбону — манинг қизим,— дер эрди. Бозаргоннинг ҳамма матоъини Ҳуснбонуға берди.

Ҳуснбону доно эрди. Дунёни ўбдан⁴ билдикки, дунё жойи селдур. Ўзни дунёнинг олойишиға⁵ гирифтोर қилмоқ ярамайдур.

Дояни талаб қилиб анинг бирла машварат қилдики:

— Эй модари меҳрибон, ман хоҳлайманки, кад-худо⁶ бўлмасам. Дунёда холойиқнинг қўлидин қайси хийла бирла ўзумни холос қиламан?— деб тадбир сўради.

¹ Рикоб (а.)— подшоҳ ҳузур.

² Бозаргон (ф.)— савдогар.

³ Мангармоқ (уйғ.)— бормоқ, жўнамоқ, юрмоқ.

⁴ Убдан (уйғ.)— яхши, жуда, роса, обдан.

⁵ Олойиш (ф.)— булганч, ифлослик.

⁶ Кадхудо (ф.)— эри ёки хотинли бўлиш.

Доя Ҳуснбонуға айттики:

— Етти савол бор. Ҳар киши хосткорлиқ¹ қилғали келса, анингдин сўрғил. Агар киши дуруст жавобни айтса, санинг шартингни бажо келтурса, ул кишини қабул қилғил. Аввалғи савол улдурки:— Бир бора кўрдум, иккинчи маротиба кўрмакка ҳавасим бор. Иккинчи савол: яхшилиқ қил — дарёға ташлағил. Учунчи савол улки: ёмонлиқ қилмағил: агар қилсанг, ўзунгга етадур. Тўртинчи савол: рост сўзлагучига ҳамиша роҳат олдида бордур. Бешинчи савол: Кўҳи Нидонинг хабарин келтургай. Олтинчи савол: марваридки, ўрдакнинг тухумидек бор, шундоқни талаб қилғил. Еттинчи савол: ҳаммомнинг таҳқиқ хабарини келтургай.

Ҳуснбону айтти:

— Эй она, ўбдан айттингиз, шундоқ сўрай.

Бир кун Ҳуснбону кўшкида ўлтуруб эрди. Кўрдикки, бир дарвиш қирқ ходим бирла келадур, заминға қадам босмайдур. Андоғки ходимлари олтун ва кумушдин қилгон хиштларни йўлиға қўюб борадур. Андин кейин ул дарвиш хиштға пут қўядур, заминға асло пут қўймайдур. Ул дарвишни маҳз² кўрмак бирла дояға айттики:

— Эй она, бу бузруквор ким бўладурки, бу тажаммул³ бирлан мангадур, путини замин қўймайдур, магар олтун ва кумуш хиштға қўядур?

Доя айттики:

— Эй онанинг жони, бу дарвиш подшоҳнинг муршидидур.⁴ Курдоншоҳ ҳар ойда тўрт мартаба бу дарвишнинг хизматиға борадур.

Ҳуснбону айттики:

— Эй она, ман хоҳлайманки, бу дарвишни чорлаб меҳмон қилсам. Бош-кўзумни муборак путиға суруб келсам.

Доя айттики:

— Эй фарзанд, ниҳояти ўбдан. Бас, бир кишини — ўз кишиларидин талаб қилиб айттики:

— Ул бузрукворнинг хизматиға бориб, бу бандадин илтимос еткургинки, махдумни зиёфат қилсам деб орзуси бор. Агар улуғлуқдин дарвишона илтифот

¹ Хосткорлиқ (ф.) — совчилик.

² Маҳз (а.) — фақат, ёлғиз, биргина.

³ Тажаммул (а.) — безак, зийнат дабада.

⁴ Муршид (а.) — тўғри йўлга бошловчи, пир.

қилиб, қадам ранжа кўргатса, икки оламда анинг саодати бўлмоқни хоҳлайдур.

Вақтики Ҳуснбонунинг мулозими дарвишнинг хизматиға борди, Ҳуснбонунинг арз-қолини айтти. Дарвиш қабул қилиб, жавоб бериб айттики:

— Тонгла албатта борай.

Навкар Ҳуснбонуға хабар бердики, дарвиш эрта албатта келадур. Ҳуснбону хушвақт бўлуб, анвоъ таомларни тайёр қилмоқға буюрди. Ўн хонда¹ абришим² мато, етти хонда зарри сурху сафид³ ва нечанд хонда ширин мева дарвиш учун тайёр қилдурди.

Эртаси дарвиш қирқ ходими бирла Ҳуснбонунинг уйиға келди. Зоҳирда дарвиш агарчи одам суратида эрди, валекин ботинда шайтону малъун эрди. Ул тарзи бирла путини тилло хиштға қўюб келди. Хабардорлар келганини Ҳуснбонуға хабар берди. Ҳуснбону пойандози тиллабофу нуқрабоф дарвозадин то ҳовлининг саҳнасиғача солди. Дарвиш уйиға келди. Маснади⁴ шоҳонада ўлтурди. Ул хонларики, зарри сурху сафидни дарвишнинг олдиға нисор олиб келди. Дарвиш қабул қилмади ва айттики:

— Бу дунёнинг кундаи олойиши⁵ корға келмай-дур.

Ҳуснбону кўрдикки, дарвиш зарни қабул қилмай-дур. Ул хонларки, матоъи абришимдин пур эрди, илгари тутуб узрхоҳлиқни айтиб қабул қилмади. Андин кейин хонларки, ширини ва мевалардин пур эрди: тамом табақлар тилло ва нуқрадор эрди; подшоҳона бисотларки, зарбофдин ва таоми ҳар қисмдин рангоранг дарвишнинг олдида қўйди. Офтобаи тилло ва чилобчай тиллони кўруб дилида айттики: «Бозаргон ажаб давлатманд киши эканки, бу миқдор молу давлат уйида тайёрдур, подшоҳнинг давлатиға яқин экан». Дилида муқаррар қилдикки: «Бу кеча бу духтарнинг уйиға келиб, онча зарри сурху сафид ва асбоби нуқра ва гаронбаҳо матолардин олмоқ зарур экан»,— деди.

Вақтики таомдин фориг бўлгондин кейин дарвиш номозшом вақтида хўблашди.

¹ Хон (ф.)— дастурхон.

² Абришим (ф.)— ипак.

³ Зарри сурху сафид (ф.)— қизил ва оқ зар.

⁴ Маснад (ф.)— тахт, юксак ўрин.

⁵ Кундаи олойиш (ф.)— чириган, ифлос кунда.

Вақтики кечадин бир пос¹ ўтуб эрди, ул дарвиш қирқ ходими бирла келиб, ҳаммаси комил ўғри эрди, духтарнинг уйига кирди. Кишиларики, уйғониб эрди, уларни ўлтурди ва тамом матоини пок² пок элттилар.

Ҳуснбону доя бирла тобдонга беркиниб эрди, тамом муояна³ кўрди, ул ўғриларни туйди.⁴

Вақтики ул ўғрилар кетти, Ҳуснбону дояни ҳамроҳ қилиб, подшоҳнинг боргоҳининг эшикига бориб додхоҳ бўлди.

Подшоҳ сўрдики:

— Бу кимдур? Кимнинг дастидин додхоҳ бўлубдур?

Хослар арзга еткурдики:

— Барзах бозаргоннинг қизи экан. Айтадурки: «Агар подшоҳ лутф қилса, мани қошига қичқирса, подшоҳга ўз арзимни айтсам».

Подшоҳ духтарни ўзининг қошига талаб қилди. Ҳуснбону айтти:

— Подшоҳнинг умри узун бўлғай. Ман туна кун ул дарвишни зиёфат қилиб эрдим. Таом едурдум. Бу кеча уйқумга ул дарвиш қирқ ходими бирла ўғурлуқга келиб, шабихун⁵ уруб, тамом мол-матойимни элтти. Ходимларимнинг тўласини ўлтурди, қолғони захмдор бўлуб йиқилди. Ул дарвишнинг юзи қора бўлсунки, бизнинг ҳақимизда шундоқ қилди.

Подшоҳ бу сўзни эшитиб газабнок бўлди. Айтики:

— Эй ноқисул ақл,⁶ замонанинг бузрукига шундоқ туҳматни қиласан. Ул бузрукворнинг ҳеч нимарсага тамаъи бўлмас.

Ҳуснбону арз қилдики:

— Эй подшоҳи одил, ани замонанинг бузруки дегали бўлмайдур, балки замонанинг иблиси экан.

Ҳуснбонунинг бу сўзидин подшоҳ ранжида бўлди. Буюрдики, бу хотунни тобеълари бирла сангсор⁷ қилгайки, ўзгаларга ибрат бўлғай. Мундоқ сўзларни бизнинг пиру муршидимизга айтмағай.

Вазир қаддини рост қилиб айтики:

— Алҳол бу духтарни духтар ўрнида билдилар.

¹ П о с (ф.)— кечанинг тўртдан бир қисми.

² П о к (ф.)— тамоман, бутунлай.

³ М у о я н а (а.)— кузатиш, кўриш.

⁴ Т у й м о қ — сезмоқ, билмоқ, танимоқ.

⁵ Ш а б и х у н (ф.)— тунда тўсатдан қилинган ҳужум, талаш.

⁶ Н о қ и с у л а қ л (а.)— ақлсиз, нодон.

⁷ С а н г с о р (ф.)— тошбўрон.

Агар бу духтарни сангсор қилса, шоҳнинг меҳрибонлигининг эътимоди¹ ўзга бандаларнинг дилидин зойил бўлур, ёмонлиқ йўлини пеш тутар. Шунга бино қилиб вожибдурки, арзиға еткурсам.

Шоҳ буюрдики:

— Хўб, Барзах бозаргоннинг хотири учун ўттум. Аммо ул духтарни шаҳардин қувлаб чиқарғай, уйини торож қилғай, бу замон шаҳардин ихрож² қилғай.

Хуснбонуни бечора доя бирла шаҳардин чиқарди. Ончаки ул дарвиш маккорнинг қўлидин қутулуб қолиб эрди, ҳаммаси торожға кетти. Ва Хуснбону доя бирла сахроға юз қўюб, зор-зор йиғлар эрди. Ул духтарнинг таваҳҳумлари³ шаҳарнинг кўчаларида хароб юрур эрдилар.

Хуснбону дояға айттики:

— Эй она, манингдин нима гуноҳ содир бўлуб эрдикки, бу балоға мубтало бўлдуқ. Шундоқ гаму алам олдимизга келди.

Доя тасалли бердики:

— Эй фарзанд, бу — фалакнинг гардиши, сабр қилмоқ лозим.

Нечанд кундин кейин яна бир сахроға етти. Бир чўнг дарахтни кўрди. Ул дарахтнинг соясида ўлтурди. Хуснбону уйқулади. Тушида кўрдики, бир киши айтадур:

«Ғам емагин, бу дарахтнинг тагида етти подшоҳ санинг учун ганж қўйгон. Қўпқин, ўз тасарруфингга олғин». Хуснбону дилида айттики: «Ман аврат,⁴ қандоқ қилиб бу ганжни чиқараман». Жавоб эшиттики: «Сан бир яғоч бирла гўрлагин.⁵ Сандин ҳаракат, бергувчидин баракат бўлмоқни хоҳлайдур. Бу зарни санингда ҳеч киши зўр бирла ололмайдур. Ҳар кишики, ўз қўлуниг бирла берсанг оладур. Қўпқин, бу ерда бир шаҳарни обод қилғил».

Хуснбону уйқудин уйғонди. Тушини дояға айтти. Доя ва духтар — ҳар иккалари бир таёқ қўлиға олиб гўрлади. Дарҳол қудуқнинг оғзи очилиб, олтундин парда чиқти. Гуногун⁶ жавоҳирлар ва тўрт олтун сандуқда бир дона ёқут, тухумнинг миқдорича бор. Ани кўрмакдин Хуснбону бирла доя шод бўлди.

¹ Эъти мод (а.) — ишонч, эътиқод.

² Ихро ж (а.) — чиқариш, ҳайдаш, сургун.

³ Таваҳҳумлар (а.) — қўрқувга тушган кишилар.

⁴ Аврат (а.) — аёл, хотин киши.

⁵ Гўрламоқ (уйғ.) — қовламоқ, чуқур қазимоқ.

⁶ Гуногун (ф.) — турли-туман.

Ҳуснбону бир неча зардин дояға берди. Айттики:
— Эй она, шаҳарға боргин, ўзумизнинг надимларни келтургинки, бу ерда иморат қилгаймиз. Доя айттики:

— Ман сани нечук танҳо қўярман, қандоқ қилиб шаҳарға бораман, санинг қошингда киши бўлмаса?— деб. Ушбу гуфтугўда¹ эрди, кўкаи² Ҳуснбону гадо суратида ул етти ва тануди. Ҳуснбонунинг оёқиға йиқилди ва Ҳуснбону канориға олиб тўла йиғлаштилар.

Ҳуснбону дилосолиқ қилиб айттики:

— Хотирингизни жам қилингики, ғойибдин манга тўла мол берди, ҳисобға сизмайдур. Қўпқин, бирмунча зар олиб шаҳарға бориб, манинг тобеъларим ва қабилаларимизни келтургил, иморати олий рост қилгил, бир шаҳри азим бўлур. Аммо бу розни кишиға айтма.

Доя шаҳарға келди. Ҳамма тавобеълари жо ба жо гадойлиқ қилур экан. Жам қилиб, қабилаларини келтурди. Хайма³ ва хиргоҳларни⁴ тикти. Иккинчи куни яна шаҳарға бориб, сардори меъморларға айттики:

— Ўзунгнинг бир биродарингни манга ҳамроҳ бергинки, манинг соҳибам — бозаргонинг қизи саҳрода иморати олийни хоҳлайдурки, рост қилғони. Тўла мардикорим бордур. Санга тўла инъом берадур. Ўзи саховатпешадур.

Меъмор ўзининг бир биродарини, Маъмур отлиғ, ҳамроҳ қилди. Вақтики ул жойға етти. Ҳуснбону анга жой кўргатти. Иморати олий қилмоқға амр қилди. Бош-оёғ инъом қилди. Маъмур биродарини қичқириб, иморат қилмоқнинг тартибини қилиб, андак замонда иморати олий рост қилди. Ҳуснбону тўла инъомларни бу икковлонга қилди. Айттики:

— Бир чўнг шаҳар тартиб бермак лозимдур. Маъмур айтти:

— Шаҳар бино қилмоқ ва шаҳарни обод қилмоқ ҳокимнинг изни бўлмай туруб қилғали бўлмас, обод ҳам бўлмас. Агар подшоҳнинг парвонасини⁵ бировни тутса, ул вақт шаҳар қилмоқ ва обод қилмоқ осон бўладур.

¹ Гуфтугў (ф.)— суҳбат, сўзлашув.

² Кўка — катта доя.

³ Хайма (а.)— чодир.

⁴ Хиргоҳ (ф.)— чодир, ўтов.

⁵ Парвона (ф.)— ҳукм, фармон, ижозат.

Ҳуснбону айтти:

— Рост айтингиз. Бу ерларнинг подшоҳи Курдоншоҳдур. Шоҳнинг ижозати бўлмай шаҳарни обод қиламан демак муносиб эмасдур.

Ҳуснбону мардона¹ либос кийиб, асбга сувора бўлуб ва яроқ боғлаб, неча кишини ҳамроҳ қилиб ва бир хонча² жавоҳир олиб ва бир товуски, ёқутдин қилгон, ул хонча бирла подшоҳга пешкаш олди. Ҳожилар учун инъоми акром марҳамат қилди. Келди. Ҳожилар бу арзни подшоҳга еткурдики:

— Бозаргоне келибдур. Хоҳлайдурки, пешкаш подшоҳнинг назаридин ўткарса. Муаддий³ хушрўй эшикда турубдур.

Подшоҳ буюрди:

— Ичкари олиб киринглар.

Ҳуснбону ичкари кирди ва одоби подшоҳона бажо келтурди. Хончаи жавоҳир ва товуси ёқутни ўткарди. Вақтики подшоҳнинг назари жавоҳир бирла товусга тушти, шод бўлуб сўрди:

— Қайдин келдингиз.

Арз қилдики:

— Отам бозаргон, шаҳри Эрамдин эрди. Замонанинг тафриқасидин⁴ кемада гарқ бўлди. Банданинг кўзи бу ерга тушди. Вақтики шоҳнинг яхши авсофини⁵ эшиттим, қадамбўслуқнинг⁶ мулозиматининг иштиёқи ҳаддин зиёда бўлди. Иродам улдурки, қолгон умрумни шоҳнинг қадамига сарф қилсам, деб. Вақтики, остонбўслуқга мушарраф бўлдум, давлати абадий ҳосил бўлди. Фалон саҳронинг навоҳийсида⁷ хайма тикиб ўлтурдим. Шоҳнинг лутфу карамидин умид улдурки, ул саҳрода шаҳар қилиб обод қилсам.

Курдоншоҳ бу сўздин тўла марҳаматларни қилиб, бош-оёғ либос бериб, лутф юзидин айттики:

— Вақтики санинг ота-онанг йўқ экан, ман санинг отангу сан фарзандимсан.

Ҳуснбону одоби подшоҳона бажо келтурди ва айттики:

¹ Мардона (ф.)— эркакча.

² Хонча (ф.)— ёғочдан қилинган идиш, патнис.

³ Муаддий (а.)— адо этувчи, бажарувчи, тўловчи.

⁴ Тафриқа (а.)— ажралиш, жудо бўлиш.

⁵ Авсоф (а.)— мақтов, таъриф.

⁶ Қадамбўслуқ (а-ф.)— таъзим бажо келтириш, қадамни ўпиш.

⁷ Навоҳий (а.)— атрофлар, мамлакатлар.

— Вақтики мани фарзандим деб мумтоз қилдилар, банда туфроқдин кўтарилди. Умид тутаманки, манинг отим ҳам бу атоға¹ лойиқ бўлуб сарбаланди ҳосил бўлса. Манинг аввалги отим Баҳромдур.

Курдоншоҳ Ҳуснбонуға «Моҳрўшоҳ» от қўйди.

Айттики:

— Эй фарзанд, йироқ шаҳар обод қилгунча, яқин шаҳар қилиб обод қилсангиз. Қилгон шаҳрингизга «Шоҳобод» от қўюнг.

Ҳуснбону яна шоҳлиқнинг одобини келтурди. Айтти:

— Шоҳнинг умри узун бўлсун. Манга ул саҳро ўбдан кўрунди. Шаҳарга яқин шаҳар обод қилмоқ тарки одоб бўлур. Умид тутаманки, меъморон ва мири иморатга амр бўлсаки, шаҳарни саранжом қилмоқга муқайяд² бўлса.

Курдоншоҳ меъморларни парвона бирла буюрди. Ҳуснбонуға шоҳона тузук³ бериб, рухсат берди. Айттики:

— Эй фарзанд, агар келишни яна хоҳласангиз, келинг: бизларни хуш қилурсиз.

Ҳуснбону шоҳлиқ одобини бажо келтурди ва айттики:

— Умид тутаманки, ҳар ойда бир мартаба остон-бўслуқга мушарраф бўлсам, — деди.

Ҳуснбону шоду хуррам бўлуб ёнди⁴. Меъморларга буюрдикки, қўлни шаҳарни обод қилмоқга элтгай. Меъморлар шаҳарни обод қилмоқ ва шаҳар солмоқга турди. Кечаю кундуз ишга машғул эрди. Ҳуснбону ҳар ойда шоҳнинг хизматиға келиб-бориб турар эрди. Подшоҳ меҳрибонлиқ зиёда қилур эрди.

Ҳуснбону икки йилдан кейин шаҳри азимни қилдуруб обод қилди. Ул шаҳарга «Шоҳобод» от қўйди. Меъморларга тўла инъом ва бахшишларни қилди.

Ҳуснбону Курдоншоҳнинг хизматиға келди. Шоҳ айттики:

— Эй фарзанди моҳрў, ман дарвишни кўргали бо-раман. Агар бормоқ рағбати бўлса, манга ҳамроҳ бўлуб боринг.

Ҳуснбону ночор подшоҳга ҳамроҳ бўлуб ул дарвишнинг уйиға келди. Ҳуснбону ҳам подшоҳга муво-

¹ А т о (а.) — бағишлаш, ҳадя, мурувват қилмоқ.

² М у қ а й я д (а.) — боғланган, банд этилган, тайинланган.

³ Т у з у к — буйруқ, тартиб, қонун.

⁴ Ё н м о қ — қайтмоқ.

фиқ бўлуб, дарвишнинг қадамбўслугини қилди. Подшоҳ «Мохрў»нинг тавсифу таърифига забонини очти. Ҳуснбону бошини солиб ўлтурди ва эшитти. Ҳуснбону дилида айттики: «Бу таъриф подшоҳни ул хончаи жавоҳир ва ёқут товусдиндур. Агар андоғ бўлмаса, ман ул Барзах бозаргоннинг қизиманки, шаҳардин қувлаб чиқарди».

Курдоншоҳ хоҳладики, дарвишдин рухсат олғай. Ҳуснбону одоби тамом бирла қўпти. Арз кўргаттики:

— Агар маҳдум каримларининг ихлосидин йироқ эмасдур, каминанинг меҳмони азиси бўлсалар.

Дарвиш маккор айтти:

— Албатта, бормоқни хоҳлайман.

Ҳуснбону айтти:

— Банданинг уйи йироқ. Ҳазрат бу шаҳарда Барзах бозаргоннинг ҳовлисиға ташриф келтурса,— деб.

Юзини Курдоншоҳға қилиб арз қилдики:

— Барзах бозаргоннинг ҳовлиси хўб ораста ва холидур. Турмоқ учун неча кун марҳамат бўлса, бош устигадур. Анда маҳдумнинг хизматини бажо келтуруб, андин кейин ўз шаҳримға ёнсам бўлурму?

Шоҳ сўрди:

— Эй фарзанд, сан Барзах бозаргоннинг отини қайдин билдинг?

Ҳуснбону айтти:

— Ман мулозимлардин эшиттимки, фалони ҳовлиси неча замон турмоқға лойиқдур.

Подшоҳ айттики:

— Ул ҳовлини сизға бахшиш қилдим.

Ҳуснбону одоб ва тасаллимотни¹ адо қилиб, отасининг ҳовлисиға борди. Баъзи жойларидин ул ҳовлининг шикаст бўлгон эрди, кўруб тўла йиғлади. Шикастларни ясамоқға буюрди. Андин кейин ўз шаҳриға ёнди. Бир ойдин кейин ул ҳовли хўб ораста бўлур эрди, зиёфатнинг саранжомини ул ҳовлиға юборди. Андоғки, тамоми тиллокорлиқ асбоблар, ёқут товус ва баъзи жавоҳирни келтирди. Ўзининг мулозимларини ҳовлида қўйди. Шоҳнинг хизматиға келди. Айттики:

— Алҳол неча кун Барзах корвоннинг ҳовлисида турмоқни хоҳлайманки, тонгла ул бузрукнинг зиёфатини адо қилсам, нечанд вақт хизматида ҳозир бўлсам.

Подшоҳ:

¹ Т а с а л л и м о т (а.) — миннатдорчилик.

— Убдан бўлур, фарзанд, қандоқ қилсангиз қилинг, — деди. — Ҳовлини ўзумгизнинг деб билинг.

Ҳуснбону қўпти. Арз қилдики:

— Ихтиёр қилмоқ — подшоҳнинг қўлида. Ҳар ерға ҳукм қилса, ул ерда пайдоман.

Шоҳ айтдики:

— Ҳар жойда бўлсангиз ҳам, манинг дилимда ҳозирсиз.

Бас, Ҳуснбону шоҳдин рухсат олиб, отасининг ҳовлисиға келиб зиёфатнинг саранжомини тайёр қилди. Дарвишнинг олдиға киши буюрдики, тонгла қадам ранжа қилсалар.

Вақтики ул тайёр зиёфатнинг отини англаб, чибиндек боришға дили ҳарис¹ бўлди.

Жавоб бердики:

— Тонгла албатта бораман.

Ҳуснбону буюрдики:

— Меҳмонлиқға аввалгидек дастур бирла, балки андин зиёда тайёр ва тартиб беринглар. Маснади² олий шоҳонани ёйди. Шундоғ амалға келтурдики, тонгла дарвиши маккор олтун ва кумуш хиштға депсаб келур. Ҳуснбону ул маснади олийға ўлтурғузгай.

Тонгласи дарвиши маккор келди. Ул маснадда ўлтурғузди. Ончаки жавоҳир ва товуси мурассаъники³, ҳамроҳ келтуруб эрди, тунд⁴ қилиб ўткарди. Токи ҳарвақт дарвишнинг назари анга тушса, ҳирси зиёда бўлгай.

Дарвиш вақтики кўрса, дилида айтур эрдик: «Бу кеча бу жавоҳиру матоъни олмоқни хоҳларман», деб. Ҳуснбону ўз дилида шод эрдик: «Бу кеча сани асбоб бирла боғлаб шоҳнинг ҳузуруға элтаман».

Алқисса, мулозимлар дастурхонни йиғди, офтоб ва чилобча келтуруб қўлини ювдилар. Андин кейин ранго-ранг меваларни олдида қўйдилар. Дарвиш, қирқ ходимики, комил ўғри эрди, таом емакка турдилар. Улар бир-бири бирла маслаҳат қилиштики: «Бу таомки, била ейишдук, бизларға ҳаром ўлсунки, токи бу жавоҳиру тилло ва нуқрау мурассаъни олмоққа келмаймиз».

Вақтики кеча бўлди, ҳамма фуқаролор сардори бирла ўғурлуқға тайёр бўлдилар. Ҳуснбону мундин

¹ Ҳ а р и с (а.) — ҳирсли, таъмагир, очкўз.

² М а с н а д (а.) — юксак ўрин, тахт.

³ М у р а с с а ъ (а.) — қимматли тошлар қадалган.

⁴ Т у н д (ф.) — тезлик билан, шиддат билан.

илгари ўзунинг мардумлариға айтғучи бўлиб эрдик: «Матоъларнинг ҳаммасини ушбу тарзида қўюнглар. Эшикларни очуқ қўюнглар». Шаҳарнинг аминлариға руқъа¹ битиб юбордик:

«Бу кеча шомдин то субҳи содиқғача мусаллаҳу мукамал бўлуб, уюмнинг чўрасида² тайёр бўлғай. Биз ҳам сипоҳу навкарларим бирла бедор ва ҳушёр бўламиз. Агар ўғриларни кўрса, дам урмағай, токи ҳаммаға асбоб кўтаргуб ташқари чиқур, ул замонда чиқиб ҳаммасини банд қилғаймиз. Лозимдурки, бизнинг навиштамизни³ амалға келтурғай».

Ул Азрақ⁴ қирғ ходими бирла келди. Ҳовлиға кириб анча асбобу нақд матоъларни ғорат қилиб олди. Улар ҳовлидин ташқари пут қўйғучи бўлур эрдик, сипоҳлар каминдин⁵ сакрадилар. Ҳамма ўғриларни тутуб, қўлини китфиға боғлади. Кейин овоз ва шўру ғағвзоларни қилдилар. Маҳз овоз қилмоқ бирла кутвол⁶ ҳозир бўлуб, Ҳуснбонунинг мардумлари ўғриларни кутволға ҳавола қилди. Айттиларки:

— Хабардор бўлсунлар, тонгла подшоҳнинг ҳузурига муқаддима файсал топадур.

Ҳуснбону вақтики душман гирифтор бўлғонини кўрди, хушқол ва хуррам бўлди. Ўзининг ҳамма навкарларини қичқириб, инъом бериб хуш қилди.

Тонгласи подшоҳ хосу омға⁷ кўрунуш буюрди. Курдоншоҳ айттики:

— Бу кеча шаҳарда тўла ғағво бўлди. Маълум эмаски, нима воқеъ бўлди. Кутволни қичқирди. Кутвол ҳозир бўлуб, арз қилдики:

— Ярим кечада Моҳрўнинг уйиғаки, Барзах бозаргоннинг ҳовлисида, ўғрилар тушуб экан. Онча матоъики, ўзининг зиёфати учун олиб келиб экан, олиб чиққан экан. Манга хабар бўлди. Ул замон ўзумни еткуруб, ўғриларни тутуб, ҳамма моллари бирла хосу омнинг даргоҳиға ҳозир қилдим. Уларнинг баъзисини гоҳи кўрар эдим.

Бу сўзда эрди, «Моҳрўшоҳ келди»,— деб хабар бердилар. Подшоҳ Моҳрўни курсида ўлтурмоққа маҳкум қилди. Айттики:

¹ Руқъа (а.)— хат, мактуб.

² Чўра (уйғ.)— атроф, теваарак.

³ Навишта (ф.)— хат, мактуб.

⁴ Азрақ (а.)— риёкор сўфи, фиробгар.

⁵ Камин (а.)— пана жой, пистирма.

⁶ Кутвол (ҳинд.)— қалъа соқчис, миршаб.

⁷ Хосу ом (а.)— юқори ва қуйи таъриф одамлар.

— Фарзанд, сизнинг уюнгизга бу кеча ўғрилар кирайдур.

Ҳуснбону айтти:

— Подшоҳнинг умри узун бўлсун. Шаҳарнинг кутволи ҳамма ўғриларни ҳозир қилса.

Ҳуснбону кутволга ишорат қилди. Кутвол ҳамма ўғриларни — моллари бўйунларига осуғлиқ, товуси мурассаъ Азрақ дарвишнинг кўкрўйиға осиглиқ — шоҳнинг назариға ўткарди. Подшоҳ маҳз кўрмак бирла айттики:

— Эй фарзанд, шундоқ кўраманки, бу Азрақ дарвишдур.

Ҳуснбону айттики:

— Подшоҳ буларни ўбдан кўруб муояна қилмоқни буюрса, шояд, дарвиш бўлмагай. Кутвол ҳар бирини навбат-банавбат шоҳнинг назаридин ўткарди. Ҳуснбону қўлуб, Азрақ дарвишнинг қўлини тутуб, товуси мурассаъ бирла подшоҳнинг ҳузуриға келтурди. Подшоҳ ўбдан қаради, билди. Айттики:

— Эй фарзанд, Азрақнинг кўкрукидаги нима?

Ҳуснбону ул товуси мурассаъни назардин ўткарди. Подшоҳ пургазаб бўлди. Айттики:

— Бу ҳаммани дорға тортинглар, яна мундоқ макр-ни қилмасун, халойиқни гумроҳ қилмасун.

Ҳуснбону кўрдик, Азрақни дорға торти. Курсидин қўпти. Подшоҳнинг ҳузуриға бориб, қўл қовуштуруб ўра¹ турди.

Подшоҳ мулойимлиқ билла айттики:

— Эй фарзанд, нима арзингиз бор?

Ҳуснбону айтти:

— Ман бу даргоҳнинг хоназод қулидурман, балки подшоҳнинг канизакидур. Барзах бозаргоннинг қизидурман. Мани бу дарвишнинг жиҳатидин шаҳардин қувлаб чиқариб эрдилар. Алҳол² манинг отамнинг моли бу дарвишнинг уйида. Лозимдурки анинг уйини гўрлаб боқса, ҳамма муддао чиқадур. Подшоҳға бу хоназод қуянинг ростлиқи зоҳир бўладур.

Подшоҳ сар то по ани кўруб ангиштини³ тишлади. Мардумларға амр қилдики, Азрақнинг уйини гўрласун. Ҳуснбонуға:

¹ Ура (уйғ.) — тик, тикка.

² Алҳол (а.) — ҳозир, шу пайтда.

³ Ангишт (ф.) — бармоқ.

— Ман сани фарзанд дедим. Тилим бирла иқроқ қилиб, дилим бирла тасдиқ қилгон эрдим. Сан Барзах бозаргоннинг қизи эмас, Курдоншоҳнинг қизисан.

Ҳуснбону айтти:

— Умид тутаманки, подшоҳ саҳрода манинг уюмга қадам ранжа қилса. Мол тўла, ани шоҳнинг назариға келтурсам.

Подшоҳ қабул қилди ҳам ул замонда мардумлар Азрақнинг уйидин молни келтурди. Ончаки, Ҳуснбонунинг отасининг матоъи эрди, подшоҳ ҳаммани Ҳуснбонунинг мардумлариға ҳавола қилди.

Ҳуснбону матоъини олиб, подшоҳдин рухсат бўлди, ўз шаҳриға ёниб шаҳарни ойнабандлик қилди. Икки кундин кейин подшоҳ Ҳуснбонунинг шаҳриға келди. Ҳуснбону эшитиб, югуруб истиқбол кўргатти. Ўз маскандида ўлтурсузди. Икки товуски, қолиб эди, икки хон жавоҳирни қўшуб шоҳнинг назаридин ўткарди. Шоҳ бисёр хуш бўлди. Андин кейин етти чоҳни кўргатти. Шоҳнинг зардек хотири очилди. Ҳуснбону арз қилдики, ҳукм қилса, бу олтунни юклаб ҳазонаи омираға¹ еткурса. Шоҳ вазирға юкламакка ҳукм қилди.

Вақтики вазир олмоқ ва юкламоқ учун чоҳнинг бошиға борди, кўрдикки, ҳар етти чоҳ олтундин пур. Вақтики хоҳладикки юклагай, ҳамма чоҳ йилон ва аждардин пур бўлубдур. Етти чоҳни шундоқ топти. Бу воқеадин подшоҳға арз еткурдики:

— Чоҳда йилону аждаҳодин бўлак нарса йўқ.

Подшоҳ ҳайрат қилди. Ҳуснбонунинг чеҳраси саргарди. Шоҳ айтти:

— Эй фарзанд, на учун чеҳрангизни сариғликға мубаддал² қилдингиз? Хотирингизни жам тутинг, бу олтун сизнинг насибангиз экан. Манинг олмоқимға ҳукм йўқ, ўзунгиз тасарруф қилингиз.

Тўла кишиларни ўз тарафидин Ҳуснбонунинг уйининг нигоҳбонлиқи учун шоҳ саллат қилди. Ва етти кун Ҳуснбонунинг уйида туруб, андин кейин ўз шаҳриға ёнди.

Ул кунларда Ҳуснбону яна бўлак иморат солурлар учун жой тайёр қилмоқға буюрди. Вақтики сарой тайёр бўлди, буюрдикки, ҳар жойдин мусофир келса, ани саройға тушургай ва хизмат қилгай. Бас, ҳукм қилди-

¹ Ҳазонаи омира (а.)— ободонлик хазинаси.

² Мубаддал (а.)— ўзгартирган, алмаштирган.

ки, обу нон ва анвоъ таом мусофирларга бериб хизмат қилгай. Кетадурган вақт йўлга мувофиқ харжини бергайлар. Шундоқ ҳар киши — мусофир ва ё савдогар ва ё давлатманди келса, анга иссиқ ва совуқ сув еткуруб хизматларни қилур эрди. Ва ҳар киши фақир бўлеа, анга таом едирур эрди ва йўл харжиси берур эрди.

Андин кейин Ҳуснбонунинг шуҳратини шаҳар ба шаҳар мулкдин-мулкка, деҳдин-деҳга еткуздиларки: «Бир қиз бордурки, Ҳуснбону отлиғ. Келгувчи ё борғувчиларга имкони бор атони¹ қиладур. Эрга тегмакни қабул қилмайдур. Хизмат қиладурган навкарлари ҳам диёнатликдурки, тақрирға² сиғмайдур. Саховат кунларида дарвишларга тилло ато қиладур...» Бас, Ҳуснбонунинг тавсифи андак муддатда оламнинг атрофиға етти.

¹ А то (а.) — бағишлаш, ҳадя бермоқ.

² Та қ р и р (а.) — мақтов, таърифлаш.

ШАҲЗОДА МУНИРШОҲ ҲИКОЯТИ

Ҳикоят келтирубдурларки, Хоразмда подшоҳи бор эрди. Ул подшоҳнинг ўғли бор эрди, тўла соҳибжамол. Анинг отини шаҳзода Муниршоҳ дер эдилар.

Вақтики Ҳуснбонунинг хўблиғининг овозаси самъиға етти¹, Ҳуснбонуни кўрмакнинг ҳаваси дилиға тушти. Бир мусаввирни юбордики, Ҳуснбонунинг суратини тортиб келтургай.

Мусаввир амрнинг мавжи бирла йўлга равон бўлди. Неча вақтдин кейин Шоҳободға етти. Ҳуснбонунинг мардумлари, андоғки қонда эрди, пеш келдилар ва таом едурдилар ва хизматларини қилдилар. Андин кейин рухсат вақтида Ҳуснбонунинг олдиға келтурди. Ҳуснбону йўл харжиси бериб, аҳвол сураб, хоҳладики, рухсат бергай. Мусаввир айттики:

— Ман навкаринг қаторида бўлсам. Умримнинг қолғонини жанобларининг хизматида ўтқарсам.

Ҳуснбону сўрадики:

— Нима ҳунар қиласан?

— Ман мусаввирдурман. Ойни парданинг тош ёнидин тасвир қиламан.

Ҳуснбону айтти:

— Ўбдан бўлгай.

Андин кейин бир кун Ҳуснбону мусаввирға айттики:

— Манинг суратимни парданинг тош ёнида сургайсан.

Мусаввир айттики:

— Эй соҳибжамол, ўгзанинг² тўпасида туруб, ерда бир таштда³ сув қуюб тутуб турсун, ўгзадин ул сувға қаранг. Ҳуснбону шундоқ қилди. Мусаввир Ҳуснбонунинг суратини сувда кўруб қаламда суртуб, ўз уйиға

¹ Самъиға етти (а.-у.)— қулоғиға тушди, эшитди.

² Ўгза (уйғ.)— том, тўсиқ.

³ Ташт (ф.)— металлдан қилинган катта жом, тоғора.

келиб путуди. Бир суратни икки қоғозга суртуб, бирини Ҳуснбонунинг олдига келтурди, яна бир суратни ўзи бирла тутти. Нечанд кундин кейин рухсат талаб қилдики: — «Фарзандларимни келтурсам, агар ижозат бўлса». Ҳуснбону йўл харжини бериб, рухсат берди.

Мусаввир Ҳуснбонунинг суратини олиб бориб шаҳзодага кўргатти. Маҳз суратни кўрмак бирла шаҳзода беҳуш бўлди. Вақтики ҳушига келди, ўз дилида қарор бердики, отасининг ижозати бўлмай бормоқ лозим, деб. Йўл харжиси олмай ва ҳеч кишини ҳамроҳ қилмай нисфи шабда¹ танҳо уйидин чиқиб, Шоҳобод тарафга равон бўлди.

Нечанд замон меҳнату машаққат тортиб Шоҳободга етти. Ҳуснбонунинг надимлари дастур бирла обтаом олдига келтуруб, хизматларини қилди. Алас-сабоҳ² зарри сурхни келтурдиларки:

— Муни йўл харажати учун олғил.

Шаҳзода айттики:

— Манга зар нима даркордур.

Ғуломлар айттики:

— Бехарж қолурсан, олғил. Олмади. Ҳарчанд ғуломлар айтилар, қабул қилмади. Андин кейин Ҳуснбонуға арз қилдиларки:

— Мусофири, туна кун келибдур, тўйғуча таом емайдур ва на тилло берса олмайдур.

Ҳуснбону парда ичида ўлтуруб, ул мусофирни қичқириб айттики:

— Эй мусофир, нима учун зарни олмайсан? Важҳи нима? Зар нимарсадурки, танглик вақтида мардумларга корга келадур, заъфарондек юзини қизил қилдур. Сан нима учун зарни олмайсан?

Жавоб айди:

— Манга зар даркор эмас. Тўла молу зарни қўюб келдим. Хоразмнинг подшоҳининг ўғли бўлурман.

Ҳуснбону айтти:

— Агар шаҳзодаи Хоразмий бўлсанг, гадолиқ қилгон кишидек нима учун келдинг?

Шаҳзода айттики:

— Санинг суратингни кўрдум, мани сурат девона қилди. Санинг юзингни кўргали муштоқ бўлуб келдим. Ҳар нарсаки билсанг — қилғил.

Ҳуснбону бошини тубан қилиб, соатдин кейин айттики:

¹ Н и с ф и ш а б (а.-ф.) — ярим кеча.

² А л а с с а б о ҳ (а.) — эрталаб.

— Эй жавон, бу хаёлдин ўтгил. Агар шамол бўлсангму, манинг чўрамга етолмассан ва манинг бир тол мўйимни кўролмассан.

Шаҳзода айттики:

— Бори, бу жони заифни ўз қўлум бирла эшикингга нисор қилай.

Ҳуснбону айтти:

— Жон бермак осон, валекин мани кўрмак душвордур. Агар бу хаёл дилингда жой тутса, ончаки бизнинг шартларимиз бордур, бажо келтурсанг, мани ўзунгнинг деб санагил. Агар қўлингдин келмаса, яна бир маротаба манинг отимни тутмагин.

Шаҳзода айтти:

— Қабул қилдим.

Ва аҳду паймон берди.

Ҳуснбону айттики:

— Етти саволим бордур. Бири ул етти саволдин улдулки, бир киши айтибдур: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба кўрмакка ҳавас бор». Боргин, ул кишининг хабарини келтургинки, қаёндур ва нима кўрубдур? Шундоқ «яна бир мартаба кўрмак ҳавасдур» деб овоз қиладур. Бу хабарни таҳқиқ қилиб манга еткургин. Иккинчи шартимни кейин айтурман.

Шаҳзода айтти:

— Бу қаёндур?

Ҳуснбону айтти:

— Ман нима биламанки, агар манга маълум бўлса, ўзумнинг кишиларимни юбориб таҳқиқ қилур эрдим.

Шаҳзода бошини тафаккурлик яқосиға қўйди ва айттики:

— Билмай қаён бормоқ лозимдур?

Ҳуснбону айтти:

— Бас, мани кўрмак хаёлини дилингдин чиқаргин. Аҳд қилдимки, ҳар ердаки, билсанг боргин.

Шаҳзода айтти:

— Қаён борай? Бори, бу ғаниматдулки, шаҳрингда ўлсам.

Ҳуснбону айттики:

— Мундоқ беҳуда сўзни қилғучини манинг шаҳримда қолмоқлиға қўймайдур, дарҳол чиқарадулмак ва беиззат бўлулсан.

Шаҳзода айттики:

— Умиддулки, бу коринг тараддудида бошимни биёбонга қўяман. Агар толеъим мадад қилса, на ўб-

дан; агар ундоқ бўлмаса, ишқингда жон бермакни хоҳларман.

Ҳуснбону айтти:

— Ман на вақтгача ваъданга мунтазир бўламан?

Шаҳзода айттики:

— Бир йил.

Бас, таом келтурди. Қўлини ювуб таом едилар. Йўл харжини бериб, отини сўрди:

— Отинг нима?— деди.

Шаҳзода айтти:

— Мани Муниршоҳ дейдур.

Хўблашти. Шаҳзода кўрмай ва эшитмай юзини саҳро ва кўҳу биёбонга қўйди. Зор-зор йиғлаб борур эрди.

Шаҳзода Муниршоҳ Ҳуснбонунинг тасвирига ошиқ бўлуб, хонимонини хароб қилиб ва ўзини бодға¹ бериб, шаҳри Яманнинг канориға² борди. Саҳрода бир дарактининг соясида зор-зор йиғлаб ўлтурур эрди.

Ҳотам Тай шикорға чиқиб эрди, шаҳзоданинг сайр вақтига етти. Кўрдикки, жавони хушшакл ва соҳибжамол гадойлар либоси бирла, юзи сариғ, зор-зор йиғлайдур. Бу аҳволни кўруб Ҳотамнинг дили куйди. Кўз ёши қилиб айдики: «Аё, нима ҳодиса мунга тушубдур, мунигин сўрмоқ лозим». Шаҳзода Муниршоҳнинг қошига келиб, мулоғим тил бирла айттики:

— Эй биродар, санга нима воқеъа пеш келди ва нима ҳодиса юз келтурди, шундоқ йиғлайсан?

Шаҳзода Муниршоҳ бошини кўтариб кўрдикки, жавони хушрўй, сарвад, юзи кундек, юзининг гулзориға жавонлиқнинг хатти сабзаси урубдур, подшоҳона либос кийибдур, салоҳи таниға ҳусн қилиб турубдур, аҳвол сўрайдур. Шаҳзода айттики:

— Эй жавони хушлиқо, манинг ҳолим айтмоқ ва эшитмакка келмайдур ва ё кишининг қўлидин келмайдур.

Ҳотам айди:

— Хотирингни жам қилгин, дилингни розини айтгин. Агар хазона ва зар даркор бўлса, дарҳол ҳозир қилай. Агар жойи мушкулни тутсанг, ҳамроҳ борай. Агар маъшуқа тутган бўлсанг; қўлга кирмаса, бу замон саъйининг³ камарини боғлаб, сани маъшуқанга еткурай. Агар бош лозим бўлса, мана, бош ҳозир, олгин.

¹ Бод (ф.)— шамол, ел.

² Канор (ф.)— тараф, томон.

³ Саъй (а.)— тиришиш, ҳаракат қилиш, уриниш.

Шаҳзода Муниршоҳ айттики:

— Офарин бўлсун, эй биродар! Тасвирики, қўлтуқида тутуб эрди, чиқариб Ҳотамнинг қўлига берди. Айттики:

— Инсоф қилгинки, жоним будур: нима учун бу рангда бўлмайман?!

Ҳотам тасвирни кўруб ҳайрон қолди. Айттики:

— Хотирингни жам қилгайсан, эй биродар. Мана, ман санга ҳамроҳ бўламан, ул маъшуқани санга еткураман.

Шаҳзода Муниршоҳ айттики:

— Ул маъшуқа нечанд савол тутубдур, сўрайдур.

Ҳотам айттики:

— Ончаки буюрубдур, бажо келтураман.

Бас, Ҳотам шаҳзода Муниршоҳни ҳамроҳ қилиб Яман шаҳрига келтуруб, зиёфатларни қилиб, хилъати шоҳонани кийдурди. Икки-уч кун шаҳарда қолиб, Муниршоҳга айттики:

— Ҳоло нима буюурсиз, анинг саранжомида белимни боғлай.

Шаҳзода айттики:

— Нима дейманки, манинг кор-борим саранжом тутмайдур.

Ҳотам ўзининг тобеъларини қичқириб, таъкид қилдики:

— Мусофирларга таому, гадойларга зар бергайсиз, андоғки манинг ҳузуримда қилур эрдингиз, то ҳеч киши билмагайки, Ҳотам на ерга кетти.

Бас, шаҳзоданинг қўлини тутуб Ямандин чиқти, Шоҳобод йўлига кирди. Нечанд вақт меҳнату машаққат бирла йўл кезиб, Шоҳободга етти. Ҳуснбонунинг кишилари кўруб, меҳмонсаройга элтиб, таом ва зарри сурх олдиға келтурди. Ҳотам айтти:

— Эй худонинг бандалари, ман таом егали ва зарри сурх олғали келмадим, манинг зарим тўла,— деди.

Бу кишилар Ҳуснбонуға бу хабарни еткурдилар. Ҳуснбону ул икки кишини қошиға қичқириб айттики:

— Эй мусофирлар, нима учун таом емай ва зарни олмайсизлар? Зар бир куни корга келур эрди.

Ҳотам айтти:

— Кўтармак ташламоқ учундир. Санинг заринг учун келмадук, балки санинг ҳусну жамолингни эшитиб фирифта¹ бўлуб келдук. Агар манинг бирла аҳду

¹ Ф и р и ф т а (ф.)— мафтун, ошиқ.

паймон қилсанг, ул замон санинг зарингни олиб ва таомингни ейман. Ва агар андоғ бўлмаса, ташнау гурусна¹ шаҳрингдин чиқиб кетаман.

Ҳуснбону айттики:

— Бори, нима аҳду паймон манингда хоҳлайсан?

Ҳотам айттики:

— Бир мартаба ўз юзунгни кўрсатсанг, андин кейин ҳар нарса десанг, қабул қилай.

Ҳуснбону айттики:

— Аҳд-паймон улдурки, манинг етти сўзум бор. Ҳар сўзумга жавоб айтса, мен ул кишинингдурман, юзумни кўргатаман.

Ҳотам айтти:

— Ул шартларни айткинки, нима саволдур. Сан ҳам аҳд-паймон қилғилки, санинг етти саволингга жавоб айтсам, манинг бўлғайсан. Ҳар кишики хоҳласам, бергайман. Манинг буйруғумдин чиқмағайсан.

Ҳуснбону айтти:

— Қабул қилдим. Маҳкам аҳд боғладимки, санинг бўлай, санинг фармонингга мутеъ² бўлай. Ҳар нарса хоҳласанг қилгин: хоҳласанг кишига бергил, ва хоҳ уюнга сақлағил.

Ҳуснбону нечанд акобирларни қичқариб, аҳд боғлади. Аҳду паймондин кейин таом келтурди, едилар. Вақтики дастурхонни йиғди, Ҳотам айтти:

— Бу манинг биродаримдур. Ман санинг шаҳрингга келгунча, муниг ҳолидин хабар тутғучи бўлунг.

Ҳуснбону айтти:

— Қабул қилдим. Балки умрунинг тамомисида таомни манинг дастурхонимдин егучи бўлғай, тўрт динор ҳар куни беминнат олиб турғай.

Ҳотам айтти:

— Айтгин, нима савол қиласан?

Ҳуснбону айтти:

— Аввалғи саволим улки, бир киши айтадурки: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба кўрмак ҳавасим бор». Бас, ул киши қаёндур? Нимани кўрубдирки, иккинчи мартаба кўрмак ҳавасидур? Агар бу кишини таҳқиқ қилиб, хабарини манга еткурсанг, ул замонда иккинчи саволни санга айтмоқни хоҳларман.

¹ Гурусна (ф.)— оч, очқаган ҳолда.

² Мутеъ (а.)— итоат қилувчи, бўйсунувчи.

**БИРИНЧИ САФАР.
«БИР МАРТАБА КҮРДУМ,
ИККИНЧИ МАРТАБА КҮРМАК ҲАВАСИМ БОР».**

Ҳотам Ҳуснбонудин ҳўблашиб, шаҳзода Мунир-шоҳни саройда қўюб, ўзи равон бўлди.

Нечанд кундин бир саҳроға еттики, ҳеч паранда учмайду. Ҳотам ул саҳрода ночор бўлуб борур эрди, бир кун кўрдик, бир бўри бир мода кийикни тутубду. Тайиндулки, егай. Ҳотам айтти:

— Эй номард ҳайвон, бу мода кийикни қўюб бермадинг. Болалари бор, сут эмчакидин оқиб тураду.

Бўри туруб забонға келди, айттики:

— Магар сан Ҳотамму, мундоқ шафқатни дилингда тутубсан? Ҳотам айтти:

— Сан нима биласанки, ман Ҳотам бўлғайман?
Айттики:

— Санинг меҳрибонлиқингдин маълум бўлдик, саховат ва шафқат худонинг бандаларининг борасида Ҳотам қиладу. Шул сабабдин инсон ва ҳайвоннинг орасида машҳурду. Бугун сан манинг ризқимни манинг оғзимдин ёндурасан. Анинг ўрниға егали нимарса бергил.

Ҳотам айтти:

— Нима хоҳлайсан?

Айттики:

— Манинг хўрагим гўштду.

Ҳотам айтти:

— Гўштики, баданимда бор, ҳар жойидинки, санга хуш келса, айтқин берай.

Бўри айтти:

— Ҳамма гўштдин беҳтар сағри гўштдур.

Ҳотам филҳол пичоқни ғилофидин олиб, бир парча гўшт сағридин олиб бўрига ташлади. Бўри оч эрди, еб тўйди. Айттики:

— Эй Ҳотам, сан шаҳрингни қўюб, бу саҳрога ни-
ма учун туштунг?

Ҳотам айттики:

— Шаҳзода Муниршоҳки, Ҳуснбонуға ошиқ бўлуб-
дур. Ҳуснбону етти савол аҳд боғлабдурки, ҳар киши-
ки саволга жавоб айтса, ани қабул қилгай. Шаҳзода
саволдин ожиз келиб, манга мулоқот бўлди. Шунинг
жиҳатидин белимни боғладим. Саволи аввали улдурки,
бир киши айтадур: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи
мартаба кўрмак ҳавасим бор». Бу хабар учун чиқиб
эрдим. Аммо билмайманки, ул қаендур. Бошимни саҳ-
рога қўйдум, кетиб бораман.

Бўри айттики:

— Ман ул уйнинг нишонини биламанки, азизлар
тилидин эшиттимки, даштда бир жой бордур, фалон
тарафда. Ҳар киши ул ерға етса, куннинг тамомисида,
андоғки сан айтасан, сўзни фарёд қиладур.

Ҳотам айтти:

— Даштнинг йўлини манга ошкора нишон бергин.

Бўри айтти:

— Бу ердинки борасан, икки йўл олдингда бордур.
Сўл қўлни қўюб, ўнг қўл тарафидаги йўлга борсанг,
албатта дашти Ҳувайдоға етасан.

Бўри мода кийикни ташлаб, Ҳотамдин хўблашиб
кетти.

Ҳотам неча қадам йўл мангиб эрди, пути тўла дард
қилдики, йўл манғали бўлолмади. Ноилож дарахтнинг
тубиға юмаланди. Ул дарахтнинг тубида, бир жуфт
шағол уй тутуб экан. Тўъма¹ учун бир жойға кетиб
экан. Вақтики келди, Ҳотамни дарахтнинг тубида
ётирлиқ кўрди. Модаси эркагидин сўрдикки:

— Бу одам қайдин пайдо бўлди? Бу маконни таш-
ламоқ лозим. Ўз жинсимизнинг бўлаги бирла нечук
мувофақат² бўлур?

Шағол айттики:

¹ Т ў ъ м а (а.)— овқат, таом.

² М у в о ф а қ а т (а.)— келишиш, мослик.

— Эй мода, шоядки, бу ўгул Ҳотам бўлгай. Дашти-
Ҳувайдонинг хабари учун борадур. Ярасининг дар-
дидин бетоқат бўлубдур.

Модаси айттики:

— Сан нечук биласанки, бу Ҳотамдур?

Шағол айттики:

— Манга бузруклардин хабар берадурки, фалон
куни дарахтнинг тубига Ҳотам келмакни хоҳлайдур.

Модаси айттики:

— Ҳотам кимдур?

Шағол айттики:

— Яманнинг подшоҳидур. Тўла озмойишлар¹ Ҳо-
тамга бордур. Тасдеънинг² мубталолигини хоҳлагувчи
бўлубдур. Лозимдурки, дилтанг бўлмагай.

Мода айтти:

— Бу ҳолга нима учун тушубдур?

Шағол айтти:

— Бўри бир мода кийикни тутуб экан, мода бачча-
дор экан. Ҳотам ўзининг сағрини кесуб бўрига бериб,
мода кийикни халос қилиб, шунинг дардига мубтало
бўлур, бу ерда ётибдур.

Модаси айтти:

— Инсоннинг халқида ҳамма нарсага шарафи бор-
дур. Хусусан, Ҳотам бисёр марди карим экан. Мурув-
ват ва саховат бирла маъруф бўлубдур. Андоғки ўзи-
нинг сағрини кесиб нечук тирикчилик қилиб, дашти
Ҳувайдога нечук етадур?

Шағол айтти:

— Агар товус нари бошининг мағзини захмига қўй-
са, бир соатда сиҳат топадур. Аммо қўлга келтурмак
маҳолдур.

Шағол модаси айттики:

— Бу малҳам қайдин топиладур?

Шағол нари айттики:

— Мозандароннинг даштида жониворлар бордур,
товусга ўхшаган, боши одамнинг бошига ўхшаган.
Агар киши ани қўлга келтурса, шарбат қилиб ичса,
усулга кирадур, ажаб тамошаларни қиладур.

Шағолнинг модаси айттики:

— Кечдурки, келтурса ва Ҳотамга даво қилса.

Шағол айттики:

— Агар сан етти кеча-кундуз бу жавондин хабар-

¹ О з м о й и ш (ф.)— синов, имтиҳон.

² Т а с д е ъ (а.)— ташвиш, машаққат, қийинчилик.

дор бўлсанг, ман бориб ул жониворнинг бошини келтурай.

Модаси айттики:

— Мунигдин нима ўбданлиқдурки, ҳайвон инсонга эҳсон қилгай. Ман сан келгунча бирдам путумни ташқари қўймай,— деди.

Шағол модасини қўюб, Мозандарон тарафга кетти. Вақтики Мозандаронга етти, бир жониворни дарахтнинг тубида топти. Оҳиста қошига келди, бошини маҳкам тутти. Андоғ зўр қилдики, боши танидин жудо бўлди. Ёнди.

Ўз ваъдаси бирла шағолнинг модаси етти кеча-кундуз ором олмади. Ул дарахтнинг чўрасида ҳеч жониворни қўймади. Ҳотам бу ҳаммани муояна кўрди.

Шағол нар парирў жониворнинг бошини келтурди, модасининг олдида қўйди. Модаси оғзи бирла зўр қилиб бошни синдуруб Ҳотамнинг сағриниға қўйди. Маҳз қўймоқ бирла Ҳотамнинг дарди бартараф бўлди. Ҳотам қўпти. Шағол тарафга мангиб айттики:

— Эй ҳайвон, нима эҳсондурки, ман ғарибнинг борасида қилдинг. Аммо хўб қилмадингки, манинг учун ноҳақ бировни ўлтурдунг. Анинг вуболи маҳга бўлди.

Шағол айттики:

— Бу гуноҳ манинг гардананда, сан хотирингни жам қилгин.

Соате бу гуфтугўда эрди. Ҳотамнинг гўштининг захми соғайди, сиҳати комил бўлди. Ҳотам айттики:

— Эй шағол, сизлар Ҳотамнинг бобида эҳсон қилдинглар. Эмди ман ҳам сизларга эҳсон қилсам ва ҳар қору хизматеки буюрурсизлар, жон-дил бирла қабул қилсам, бажо келтурсам.

Шағол айттики:

— Бу ҳаволига¹ жарғон ва кафторлар² келадур ва ҳар йил болаларимизни ейдур. Бизнинг куч ва қувватимиз уларга етмайдур. Агар бўла олсанг, уларнинг шарини³ бизлардин йироқ қилсанг, санинг тамом эҳсонинг бўладур.

Ҳотам айди:

— Уларнинг жойини манга кўргатинглар. Шағол ҳамроҳ бўлди. Ҳотамни олти фарсанг ерга элтти. Анинг жойини йироқдин кўргатти. Ҳотам илгарирак равон

¹ Ҳаволи (а.)— атроф, теваарак, яқин-ўрта.

² Жарғон (ф.) ва кафтор (ф.)— ваҳший ҳайвон, дарранда.

³ Шар (а.)— ёмонлик, зиён.

бўлди. Кўрдик, жой ҳолидур. Ҳотам ул жойда ўлтурди. Кеча бўлди. Жарғоннинг жуфти келди. Кўрдик, одамизод ўлтурубдур. Ҳар иккаласи гуррида¹ қилди. Забони бирла Ҳотамга айдик:

— Эй одамизод, бу жой санинг турадургон жойинг эмас, бу ерда нима учун ўлтурдунг? Қўпғил, ўз йўлигни тутгин. Агар андоғ қилмасанг, бу замонда пора-пора қиламиз.

Ҳотам айтти:

— Эй подон, ман мардум озор эмасман ва кишини ранжида қилмадим. Агар сизларнинг жойинглар бўлса, ҳамманглар ором олинглар, манингдин қўрқманглар. Одамизодга мурувват қилмаслиқ кима даркордур.

Жарғон айтти:

— Кетгин, зиён нимадур?

Ҳотам айтти:

— Эй худонинг маҳлуқлари, андоғки ўзунгларнинг жойингни хоқлайсизлар, шундоқ ўзгаларнинг жойини асранглар. Сиз ўз жойингларни қўрқуб асрайсизлар, аммо бечора шағолларнинг болалариға ўбдан посбонлиқ қилмайсизлар.

Жарғон айтиларки:

— Шағоллар сани бизларнинг чангалимизга келтурбдур.

Ҳотам айди:

— Маъзур учун келдим ва ман айтаманки, шағолларнинг балаларининг гўштини емакдин тавба қилингллар.

Жарғон айттиларки:

— Шағолнинг балалариға нима раҳм қиласан, ўз аҳволингга қарамай?

Ҳотам айтти:

— Агар манинг гўштум даркор бўлса, сизларга едурай. Лекин шағолларнинг боласини емакдин тавба қилингллар.

Жавоб бердик:

— Сани ҳам еймиз, шағолнинг балаларини ҳам еймиз.

Ҳотам дарғазаб бўлди. Нарини гарданидин тутиб ерға андоғ урдик, суст бўлди, йиқилди. Андин кейин модасини тутуб ерға урди. Ҳар иккисини боғлади. Дилида фикр қилдик: «Агар ўлдурсам ўбдан эмас. Бу вақтгача ҳеч кишини оғритмадим». Уларни анда қолдириб, ёнди.

¹ Г у р р и д а (ф.) — ўкириш, наъра тортиш.

Бас, Ҳотам шағоллар бирла хўблашиб, саҳро йўлини тутти. Шағол модаси айттики:

— Эй шағол, муруватдин йироқдурки, Ҳотам дашти Ҳувайдога танҳо борадур. Сан раҳбарлик қилгил.

Шағол югуруб Ҳотамнинг олдига келди. Айттики:

— Эй Ҳотам, ман санга ҳамроҳ бўлуб дашти Ҳувайдога борай.

Ҳотам айди:

— Сизларнинг эҳсонинглардин бирини адо қила олмадим, яна эҳсонларни нечук адо қиламан? Сани ватанингни жудо қилиб овора қиламан, ҳаргиз ҳамроҳ тутмайман. Бу баски, рост йўлни манга кўргатгайсан.

Шағол айттики:

— Эй жавон, йўлики яқиндур, анингда офат бўладур. Йўлики хўбдур — йироқдур. Ушбу жиҳатдин санга ҳамроҳ бўлурман.

Ҳотам айттики:

— Яқин йўлни манга айтгин.

Шағол айтти:

— Ўзунгнинг юзунг тарафига боргички, тўрт йўл пайдо бўлур. Йўлеки, сўл тарафдадур, йўл йироқдур; йўлики, ўнг тарафдадур, ул йўл яқиндур. Агар саломат борсанг ва тирик қолсанг, дашти Ҳувайдога борасан.

Ҳотам шағол бирла видо қилиб, ўзи равон бўлди. Ҳотам шағолнинг айтгон йўли бирла юрди. Бир ойдин кейин тўрт йўл пеш келди. Йироқ йўлни ихтиёр қилиб мангди. Бир куни саҳроёе пеш келди. Аянингда хирслар¹ бор экан, подшоҳи ул жойда бор эркан, ўзга хирслар сайр қилмоқ учун чиқиб экан. Ҳотам уларнинг назарига келди. Хирслар подшоҳига хабар бердилар:

— Одамизод келадур.

Буюрдикки:

— Тутуб келтурунглар.

Хирслар Ҳотамни тутуб айттики:

— Бизнинг подшоҳимиз сани талаб қиладур.

Ҳотам хирсларга ҳамроҳ бўлуб борди. Хирснинг подшоҳи вақтики Ҳотамни кўрди, айттики:

— Бу кишини сақланглар.

Вақтики хирслар ўз жойига келди, Ҳотамни ҳозир қилди. Хирснинг подшоҳи айтти:

— Ўлтурғил. Қайдин келдинг? Отинг нима? Магар Ҳотаммусан?

Айтти:

¹ Хирс (ф.) — ваҳший ҳайвон, айиқ.

— Бали, Ҳотам ибн Тайдурман.

Хирсининг подшоҳи айтти:

— Хуш келдунг — сафо келтурдунг. Ҳузумнинг қизимни санга берай. Анинг учунки манга лойиқ домод¹ йўқ эрди. Қизимни навкарларимга бермак муносиб эмас.

Ҳотам бошини тубан солди. Хирс айттики:

— Бошингни тубан қилмоқ нима учундир? Жавоб айтмайсан? Магар ман санга лойиқ эмасму?

Ҳотам айтти:

— Сан ҳайвон ва ман инсон. Нечук мувофақат бўлур?

Хирс айтти:

— Эй Ҳотам, лаззат ва шаҳватда инсон бирла ҳайвон баробардур. Хотирингга ҳеч келтурмагинки, маннинг қизим санга мислдур².

Бас, буюрди: қизини ораста қилиб ҳужрага келтургай. Ҳотамга айттики:

— Борғин, бир қарағил.

Ҳотам вақтики қизини кўрдик, ўн тўрт кунлик тўлун ойдек, инсон суратида. Ҳотам таажжуб қилди. Яна мажлисга келди. Айттики:

— Эй подшоҳ, сан подшоҳсан, ман ғарибу муфлис³. Нечук тарки одат қиламан?

Хирс айттики:

— Ҳар равишки тиларсан, қабул қилғайман. Узру ҳийлани қўйгин. Сан Яманнинг подшоҳзодаси эмасму?

Ҳотам фикрга тушти: «Бир нима бало пеш келди. Ман бир коре учун чиқиб эдим. Нечук бу ерда гирифтор бўламан? Шаҳзода Муниршоҳ интизорда қолур».

Хирс вақтики кўрдик, Ҳотам яна бошини солибдур. Айттики:

— Эй Ҳотам, агар қизни қабул қилмасанг, сани банд бирла сақларман, қиёматгача гирифтор қиламан, халос бўлмассан. Ҳотам жавоб бермади. Хирс дарғазаб бўлди:

— Муни фалон ғорда сақлаб, хабардор бўлунглар.

Филҳол Ҳотамни хирслар элтиб ғорга келтурди. Ул ғорнинг эшигининг тошни олиб, Ҳотамни ул ғорга олиб кириб банд қилиб бирмунча хурмо олиб келиб тўқуб, бир қача⁴ сув қўюб, яна ул тошни ғорнинг эши-

¹ Домод (ф.) — кув.

² Мисл (а.) — ўхшаш, монанд, тенг.

³ Муфлис (а.) — камбағал, бечора.

⁴ Қача (уйғ.) — сопол идиш, коса.

гига қўйди, маҳкам қилди. Ҳотам ул ғорда ташна ва гурусна¹ ва ҳайрон қолди.

Икки-уч ҳафтадин кейин хирсларнинг подшоҳи яна Ҳотамни талаб қилди. Ўзининг олдида ўлтурғузуб айттики:

— Эй Ҳотам, манинг қизимни қабул қилгин.

Ҳотам бошини тубан солиб ўлтурди, хомуш бўлди. Айттики:

— Мева келтиринглар.

Подшоҳнинг сўзи бирла мева келтирдилар. Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам оч эрди, мева бирла тўйди, сув ичти, тоза бўлди. Хирсларнинг подшоҳи айтти:

— Эй Ҳотам, қизимни қабул қилгин.

Ҳотам айтти:

— Ҳайвоннинг одамга нима нисбати бор?

Шоҳ буюрди:

— Яна ул ғорга элтиб қўйинглар.

Олиб бориб банд қилди.

Вақтики неча кун ўтти, очлик ва ташналик ғолиб бўлди. Ҳотам уйқуға борди. Тушида пири мард айтди: «Эй Ҳотам, бир коре учун келдинг, нима учун муаттал² тутасан? Хирсларнинг сўзини нима учун қабул қилмайсан?». Ҳотам айттики: «Ман анинг қизини қабул қилсам, мани қачон қуюб берадурки, ўз коримга боргайман?». Пир айттики: «Санинг халослиқинг шунингла. Агар андоғ бўлмаса, бу ғорда ўласан».

Вақтики Ҳотам уйқудин бедор бўлди, шоҳ Ҳотамни яна ўз наздига³ қичқирди. Яна ул сўзни ароға келтурди. Ҳотам айтти:

— Қабул қилдим, киши манинг қошимга келмаса, бас.

Шоҳ Ҳотамнинг қўлини қисиб, маснадда ўлтурғузди ва ҳукм қилдики, акобирларни келтурди. Ҳаммалар ҳозир бўлдилар. Ўз равиши бирла ақд⁴ қилиб Ҳотамнинг қўлини ўз қўли бирла тутуб, духтарнинг жойига келтурди.

Ҳотам кўрдикки, ажаб хуш ва покиза ва жойи бостордур⁵ тамом шоҳона бисотларни солибдур ва духтарки, либоси фохирани⁶ кийибдур. Духтар бошдин-оёғ

¹ Гурусна (ф.)— оч, овқатга муштoқ.

² Муаттал (а.)— ташланган, тарк этилган.

³ Назд (ф.)— ҳузур, олди.

⁴ Ақд (а.)— никоҳ.

⁵ Бостор (ф.)— фалон, фалону казо.

⁶ Фохира (а.)— чиройли, гўзал.

муроссаъ подшоҳлиқ маснадида ўлтурубдур, ҳайрон қолди. Хирс духтарнинг қўлини тутуб Ҳотамнинг қўлига берди ва ўзи ташқари чиқди. Ҳотам билдики, никоҳнинг расми буларнинг мазҳабида ушбу тавр билладур.

Бас, Ҳотам хирснинг духтари бирла ҳамбастор¹ бўлди. Ани олиб тамом қаноат ҳосил қилди. Хирсларнинг подшоҳи ҳар куни ранго-ранг меваларни Ҳотам учун юборур эрди.

Вақти ки уч ой ўтти, бир куни Ҳотам духтарга айтти:

— Мен бир коре учун чиқиб эрдим ва отанг зўр бирла мани сақлади. Агар неча кун манга ижозат берсанг, отангни ҳам ризоманд қилсанг, ўз коримни қилиб, агар ҳаётлиқ вафо қилса, келиб яна мулоқот бўлсам.

Духтар отасининг олдига бориб, ҳақиқатни изҳор қилдики: «Ҳотам шундоқ дейдур».

Хирс айтти:

— Ўбдан бўлмай. Агар сан рози бўлсанг, санинг шавҳарингдур².

Духтар отасига айтти:

— Ҳотам рости, мард экан. Албатта яна келадур.

Бас, хирс рухсат берди. Ўзининг хирсларига айтди:

— Ҳамроҳ бўлуб ўзумизнинг ҳудуддин ўтқаринглар.

Хирснинг қизи Ҳотамга бир муҳра берди ва айтти:

— Муни ўзунг бирла сақлагин, оғир кунда корга келур.

Ҳотам хирс бирла хотунидин рухсат олиб, йўлга равона бўлди.

Бир неча кундин кейин бир тоғқа етти. Тўла меҳнатларни тортти. Жойега етти ки, кўк дарахтлар орасида бир суфал покиза ораста, ёнида бир ариқ сув оқиб турадур. Ажойиб ва ғаройиб жой, ҳаводор. Ҳотам ул суфанинг тўпасига чиқиб уйқулади.

Ул жойнинг эгаси келиб кўрдик, бир одам уйқулабдир. Ёнида ўлтурди. Узоқ муддаттин кейин Ҳотам бедор бўлди. Кўрдик, бир киши ёнида ўлтурубдур. Ҳотам қўпуб, одоби тамом бирла салом қилди. Ул киши жавоб салом берди. Сўрадики:

— Қайдин келдингиз, қаён борасиз? Бу саҳрога келганинг сабаби нима?

¹ Ҳ а м б а с т о р (ф.) — боғланиш, қўшилиш.

² Ш а в ҳ а р (ф.) — эр.

Ҳотам айтти:

— Дашти Ҳувайдоға бораман.

Айттики:

— Бу маҳол хаёлдур. Бошингга бу хаёл недин пайдо бўлди? Магар дўстлардин киши йўқ эканки, сани манг қилгай.

Ҳотам айтти:

— Ўзумнинг муродим эмас. Шаҳзода Муниршоҳ Барзах карвоннинг қизига ошиқ бўлубдур. Ул қиз ети савол сўрабдур. Ул бечора айтмоқдин ожиз келибдур, була олмайду¹. Ўзи кўҳу биёбонга боргай. Тўла йиғлади ва ўзини хароб қилди. Бу ҳолда Яманнинг сарҳадида манга мулоқот бўлди. Ман аҳвол сўрдум. Ул тамом саргузаштасини баён қилди. Хотиримга етики, кишининг аҳволини сўруб, қадамни анинг саранжомига қўймаслиқ муруватнинг шарти эмас. Шунга бино қилиб, саъйнинг камарини боғладим.

Ул мард айтти:

— Магар сан Ҳотамму? Ҳотамдин бўлак киши мундоқ корга тан бермайду^р.

Ҳотам айди:

— Бали.

Ул киши айтти:

— Эй Ҳотам, ҳеч киши дашти Ҳувайдодин саломат ёниб келмагандур. Ўзунгни фаромуш² қилмай, манинг бу насиҳатимни қулоқингда тутгин. Вақтики дашти Ҳувайдоға етсанг, сани тутуб зулмотга элтадур. Ҳаргиз зўр ва қувват қилмагин. Ул зулумотда ҳар нозанинки, санга майл қиладур, сан анга роғиб қилмагин. Ҳаммадин кейин нозанини дилбару хушрўй, ўн тўрт кунлук тўлун ойдек, санинг олдингга келур. Кўрмак бирла дилинг қўлингдин кетадур. Ўзунгни маҳкам тутуб, қўлингни анинг қўлига қўйгин. Ул замон дашти Ҳувайдони кўрмакка мушарраф бўлурсан. Агар манинг сўзум бирла кор қилмасанг, ўлгунча пушаймон бўласан.

Бу гуфтугўда эрди, бир киши дастурхон ёйди, қўлни ювурди. Таомни ул марднинг олдида қўйди: косада ширубиринж, икки кўзада сув. Аммо ул сув ва ширубиринж андоғ покиза ва хушмаза эрдик, Ҳотам умрида ҳаргиз мундоғ таом емаб эрди. Кечани ул ерда ўткарди. Тонгласи ул киши бирла видо қилиб, йўлга равон бўлди.

¹ Була олмайди — топа олмайди.

² Фаромуш (ф.) — унутмоқ, ҳушёрсизлик.

Неча кундин кейин толобнинг¹ лабиға етти. Соядор дарахтлар ва ноб сувдин пур, ниҳояти соф. Бир дам ўлтурди. Бир мазлумаи² соҳибжамол, бошдин-оёғи барахна³, ул сувдин чиқти. Ҳотам барахна хотунни кўруб кўзини юмди. Мазлума Ҳотамнинг қўлини тутуб, толобга чўмдурди. Ҳотам ҳам ғўта уруб⁴ борди, токи заминга борди. Вақтики кўзини очти, ўзини ва ул мазлумани боғнинг ва гулзорнинг ичида кўрди. Ҳотам ҳайрон қолди. Ул мазлума Ҳотамнинг қўлини қўйиб бериб, ўзи бир тарафга кетти. Ҳотам сайр қилиб ул боғда пора йўл мангидики, ҳар тарафдин ҳазорон нозанинлар етти, Ҳотамнинг қўлини тутуб ўзи тарафига тортти ва ҳар замон карашма қилгучи ва ҳар бири гамзанинг ўқини Ҳотам тарафига отар эрди. Ҳотам ҳеч бирига илтифот қилмадики, ул марднинг насиҳатини ёдида тутуб эрди. Дилида айттики: «Шоядки, ул тилсим ушбу бўлғай».

Ногоҳ, Ҳотамни тутуб ул жойга олиб борди. Ул жойда тахти мурсааъ қилибдур. Ул ҳамма нозанинки, деворга нақш қилибдур, минг-минг тасвир ул маҳалда кўринди. Ҳотам ҳар тарафига қараб ҳайрон қолдики, бу нима ҳикматдур. Ҳамма нозанинларки, бу замонда карашма қилгучи бўлуб келдилар, нақши девор бўлубдур. Ҳотам тахтга яқин бориб ўлтурди. Тамошо қилиб, дилида айттики: «Вақтики бу ерға келдинг, тахтга чиқиб ўлтурғин».

Вақтики Ҳотам путини тахтга қўйди, тарақ-туруқ овоз чиқти. Ҳотам ҳайрон бўлуб айттики: «Магар ман пут қўймоқ бирла синдиму?»— деб тахтнинг остинустунига қаради. Кўрдикки, дурустдур. Яна тахтга қадам қўйди, яна овоз кўпти. Ул аснода бир нозанин нақш девордин чиқиб келди. Ҳотам ҳайрон қолди: «Ҳамин замон нақши девор эди, қайдоғ ва нечук карашма қилгучи бўлуб келадур». Ул нозанин зару зевар кийибдур, юзида ниқоб, тахтнинг олдида турди. Ҳотамнинг дили беором бўлди. Бориб ниқобини юзидин йироқ қилди. Шу вақт ул дарвишнинг сўзи ёдиға келди. Дилида айттики: «То бу нозаниннинг қўлини тутмасам, бу тилсимотдин ташқари чиқа олмасман».

Ҳотам уч кеча-кундуз ул тахтда ўлтуруб қолди. Аммо кун кеч бўлса, шамлар ғойибдин равшан бўлуб

¹ Толоб (ф.)— ҳовуз, кўл.

² Мазлума (а.)— аёл, хотин киши.

³ Барахна (ф.)— яланғоч.

⁴ Ғўта урмоқ (а.-у.)— шумғимоқ.

эрди, суруднинг овози пайдо бўлур эрди. Девордаги суратлар ташқари чиқар эрди, рақс қилур эрди. Ул нозанин тахтнинг олдида ўлтурур эрди. Ҳотам тарафга қараб табассум қилур эрди. Ҳотамга емак учун таом ва ранго-ранг мева хонларда пур келтурур эрди. Ҳотам еб, аммо қурсоқи тўймас эрди. Ҳайрон эрдикки, мунинг важҳи нимадур.

Бу тавр бирла уч кун ўтди. Тўртунчи кун хотирига еттики: «Эй Ҳотам, агар юз йил бунинг тамошосини қилсанг тўймайсан. Ўз коринг қачон саранжом бўладур?».

Бас, Ҳотам ул нозаниннинг қўлини тутти. Маҳз ул нозаниннинг қўлини тутмоқ бирла яна бир нозанин тахтнинг остидин чиқди. Ҳотамга андоқ лагад¹ урдикки, тахтнинг остига тушти: на ул боғ бўлғай ва на ул тахт ва на ул нозанин бўлғай. Кенг дашт назарига келди. Билдикки, дашди Ҳувайдо ушбудур.

Ҳотам ул саҳрода сайр қилғучи бўлуб кетиб борадур эрди, овозе Ҳотамнинг қулоқиға эшитилдикки: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба кўргали ҳавасим бор». Ҳотам ул овоз тарафиға қулоқини қўйди: уч мартаба овоз келди. Яна ҳеч эшитмади. Ҳотам қиёс қилиб ул тарафга равон бўлди. Етти кунда ул овознинг ҳаддиға етти. Ҳеч киши назариға келмади. Ҳотам ҳайрон қолди. Саккизинчи куни шом вақтида овоз келдикки, тамом ул тарафга югурди. Кўрдикки, бир пурсақол мард ўлтурубдур. Ҳотам олдиға бориб салом қилди. Ул мард жавоб салом берди. Айттики:

— Эй жавон, қайдин келдинг, бу ерда нима иш қиласан?

Ҳотам айттики:

— Ул кишини кўрмакни хоҳлайманки, айтадурки: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба кўрмак ҳавасим бор».

Пир айттики:

— Ўлтурғил, айтаман.

Ҳотам ўлтурдикки, ғойибдин бир кўза сув, икки нон ул пирнинг олдиға келди. Пир бир нон ва кўзада сувни Ҳотамнинг олдида қўйди, бирини ўзининг олдида қўйди. Ҳар иккаласи тановул қилди, сувни ичти. Хотирини фориг қилғондин кейин, Ҳотам савол қилдикки:

— Эй улуғ, айтқинки, бу нима овоздур?

Пир айттики:

— Бир куни ман толобнинг лабиға еттим. Бир маз-

¹ Лагад (ф.) — тепки.

лумаи бараҳна сувдин чиқиб, қўлумни тутуб сувга элтти. Вақтики кўзумни очтим, ажойиб боғ ва нозанинлар ҳар тарафдин қатор пайдо бўлдилар. Бирни маани ўз тарафига тортти, тахтига яқин элтти. Ман тахтнинг тепасида ўлтуруб тамошо қилдимки, бир нозанин, юзига ниқоб тортибдур, тахтнинг олдида турди. Маҳз кўрмак бирла дилим қўлдин кетиб, беқарор бўлдум ва ниқобни юзидин олдим. Ажаб хушрўй экан. Вақтики карашма қилди, ҳушумдин кетиб, ўзумга келиб қўлини туттумки, яна бир нозанин тахтнинг тепасига чиқиб лагад урди — бу саҳрога туштум...

Ул пир бу сўзни айтиб, қаттиқ оҳ урди ва ўрнидан туруб яна югурадур ва айтадурки: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба кўрмакка ҳавасим бор». Ҳотам билдики, пир ошиқи содиқдур.

Ҳотам ул пирнинг орқасидин югуриб, қўлини тутти ва айтти:

— Эй пир, иккинчи мартаба кўрсанг, хуш бўламусан? Пир айтти:

— Маҳолдур.

Ҳотам айтти:

— Манга ҳамроҳ бўлуб келгин, санга кўрсатай.

Пир Ҳотамга ҳамроҳ бўлуб равон бўлди. Нечанд кундин кейин ул толобнинг лабига еттилар.

Ҳотам айтти:

— Эй бузрук, агар ул нозанинни ҳамиша кўрай десанг, анинг қўлини ҳаргиз тутмагин. Вақтики шавқ тўла ғалаба қилса, ниқобни юзидин йироқ қилиб кўргин. Агар қўлини тутсанг, ўзунгни ул жойда кўрарсан. Яна санинг бу ерга келмакинг маҳолдур. Эмди толобнинг тепасига чиқгин, ул бараҳна мазлума пайдо бўлур ва сани элтмакни хоҳлар.

Ҳотамнинг сўзи бирла ул пир толобнинг тепасига етмак бирла бараҳна мазлума чиқти, пирнинг қўлини тутуб сувга тортти, Ҳотам йироқдин кўрдикки, мазлума пирнинг қўлидин тутуб сувга ғўта урди.

Ҳотам Шоҳобод тарафга равон бўлди. Неча кундин кейин ул пири дарвишга мулоқот бўлди. Кайфиятни тамом баён қилди. Бир неча кун ул ерда қолди. Ул пири дарвишдин рухсат олиб, дашти Хуросонга етти. Хирсинг қизиға мулоқот бўлуб, бир ой қошида бўлди. Анингдин ҳам рухсат олиб, шағолларнинг макониға келди. Улар бирла хўблашиб, Шоҳободга етти.

Шаҳарнинг одамлари Ҳотамни кўруб таниди, карвонсаройга тушурди. Шаҳзода Муниршоҳ бу карвон-

саройда эрди, югуруб Ҳотамнинг оёқиға тушди. Бу хабар Ҳуснбонуга етти. Ҳуснбону киши юбориб, Ҳотамни ичкарига талаб қилди. Пардани ораға ташлади. Сўрдики:

— Эй жавон, нима хабар келтурдунг?

Ҳотам айттики:

— Бир пири мард дашти Ҳувайдода нозанин тилсимларини кўруб, фирифта¹ бўлуб, саҳрода овоз қилдур: «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба кўрмакка ҳавасим бор».

Онча тилсимнинг ҳақиқати ва ул нозанинки, бор эрди, бир-бир ҳаммасини зоҳир кўргатиб, айттики:

— Ул овозни эмди киши эшитмайдур: ман ул пирини тилсимотга еткурдум.

Ҳуснбону Ҳотамга тўла офарин қилди ва доя ҳам таҳсин ўқиди.

Айттики:

— Рост айтасан, ҳақиқати ушбудур.

Ҳуснбону буюрди: мардумлари таом келтурди, Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам Муниршоҳ бирла таом еди. Таомдин фориг бўлур, бориб айдики:

— Иккинчи саволни айтгин, то саъйнинг камарин боғлай. Ҳуснбону айтти:

— Неча кун сабр қилгил ва осуда бўлгилки, мондалик² баданингдин йироқ бўлғай.

Парданинг орқасидин шавқи тамом бирла Муниршоҳнинг жамолига қаради. Анинг суратиға мойил бўлди. Лекин шарм юзидин ўзининг саволи бирла қолди.

Бас, Ҳотам ва шаҳзода Муниршоҳ Ҳуснбонунинг ҳовлисида, яъни ўрдасида ул кеча қолди. Тонгласи Ҳотам уйқудин уйғониб, Ҳуснбонудин рухсат хоҳлади ва айттики:

— Яна бир саволни айтгинки, қайси саволни дейсан? Ҳуснбону айтти:

— Эшитгим бир киши дарвозасиға битибдурки: «Ўбданлиқ қилгин — дарёға ташла». Ва дарёдин нима ҳосил бўладур? Бу нима кишидур? Ул киши қайда? — ҳақиқатни топмоқ лозим. Нима ўбданлиқ қилиб дарёға ташлабдур? Дарёдин нима топибдур?

Бу сўзни Ҳотам эшитиб қўпти. Ҳуснбонудин ижозат олиб, хўблашти. Шаҳзода Муниршоҳнинг қўлидин тутуб, қанча дилосолиқ қилиб, ўзи равон бўлди.

¹ Ф и р и ф т а (ф.) — алданган, мафтун бўлган.

² М о н д а л и к (ф.-у.) — хасталик, чарчаш, сустлик.

**ИККИНЧИ САФАР.
«УБДАНЛИҚ ҚИЛГИН — ДАРЕҒА ТАШЛА»**

Ҳикоят келтурубдурки, вақтики Ҳотам Ҳуснбонудин рухсат олиб, яна сўрдики:

— Қайси навоҳида ул мард бордур?

Ҳуснбону айтти:

— Ман нима биламан?

Дояси айтти:

— Эшиттимки, Маъодин деган шаҳарда, шимол тарафида. Аммо маълум эмасдурки, Маъодин деган шаҳар қаёнду.

Бас, Ҳотам Шоҳободдин чиқти. Шимол тарафга равон бўлди. Нечанд кунлар ўтгандин кейин саҳройега еттики, шом вақтида дарёнинг канорасида, дарахтнинг остида ўлтурди. Ҳар жойга қаради, нигоҳ йироқдин бировнинг оҳ-нола ва зори Ҳотамнинг қулоғига етти. Ҳотамнинг дили дарддин куйди. Ўзига айтти: «Эй Ҳотам, сан раво тутасанки, бир киши дардга мубтало бўлғай». Бас, Ҳотам қўпти. Овоз тарафга борди. Ул ерға етти, кўрдики, жавоне ўлтурубдур, сув юзидин равон бўлубдур. Кўзи арғавон ва юзи заҳфарон, оҳ урадур, шеър айтадур. Байтнинг маъниси будурки: «Даме қаён бораман, кимга айтаман ўзумнинг зор бўлгон ҳолимни. Бир тўла ҳаводислар етадур, олдимдадур».

Ҳотам яқин борди, сўрдики:

— Эй азиз, нима ҳодиса санга туштики, нола қиласан ва оҳ урасан?

Жавон Ҳотамни кўрди ва айттики:

— Эй биродар, нечук айтаманки, тилим шарҳға келмайдур ва дард эшитмакдин санинг дардинг зиёда бўладур.

Ҳотам айттики:

— Эй ёр, бори маълум бўладурки, ҳамма мушкул санга тушубдур.

Жавон айттики:

— Ман бир бозаргон кишидурман. Бу ердин тўрт фарсангда Шаҳроби отлиғ шаҳар бор. Ул шаҳарда Ҳорис отлиғ бозаргон бордур ва анинг бир соҳибжамол қизи бор, анинг монанди йўқдур. Бир кун ман тижорат учун ул шаҳарға еттим. Манинг гузарим Ҳорис бозаргоннинг маҳалласиға тушди. Духтари дарчадин тамошо қиладур эрди. Ногоҳ назарим ул духтарға тушти. Маҳз кўрмак бирла дил қўлумдин кетти ва ақл бошимдин кетти, ишқ дардиға гирифтор бўлдум. Шаҳарнинг халойиқларидин сўрдумки: «Бу кимнинг маҳалласидур?». Айттиларки: «Ҳорис бозаргон ниҳояти неъматдор кишидур. Бу маҳалла Ҳорис бозаргоннинг қизининг маҳалласидур». Яна сўрдумки: «Куёви борму ё йўқ?». Айттиларки: «Ҳануз кадхудо бўлмагандур. Аммо ул духтарнинг уч саволи бор, сўрайдур. Ҳар кишики жавобини айтса, қабул қиладур». Ман беқарорлиқдин Ҳорис бозаргоннинг эшикиға бориб, хосткорлиқни орада қўйдум. Ҳорис жавоб бердики: «Ихтиёр манинг қўлумда эмас. Қизим мухтордур¹. Уч саволи бор ҳар киши саволиға жавоб айтса қабул қиладур».

Ман қизининг эшикиға бориб, мардумларини талаб қилиб пайғом қилдим. Духтар парда ичида ўлтуруб, мани ўзининг қошиға қичқирди, жойи покизаға ўлтурғузди ва айттики: «Аҳду паймонни маҳкам қилгин, то санга шартимни айтаман». Ман айттим: «Ҳар нарсаки, фармон қиласан, қабул қиламан». Духтар айтти: «Уч савол бордур. Агар бажо келтурсанг, ман санинг бўламан. Агар уч саволни бирини бажо келтура олмасанг, тамом молу матоларингни ман оламан». Ман ниҳояти иштиёқдин аҳд боғладимки: «Айтқин ул уч савол қайсидур» Духтар айтти: «Бири улдулки шаҳарнинг тошида бир ғор бордур. Ҳеч киши ул ғорға

¹ М у х т о р — ихтиёрли, ихтиёри ўзида.

борғон йўқ. Маълум эмасдурки, бу горнинг хабари нимадур? Лозимдурки, таҳқиқ қилиб манга хабар келтурсанг. Иккинчи: жума кечаси овозе саҳродин келадур. Ул овоз будурки: «Кореки корға келадурғон бўлса, бу кеча корға келур эди — ман қилмадим». Учинчи: шоҳ муҳраки, парининг қўлида бордур, келтуруб манга бергин».

Вақтики бу сўзни духтардин эшиттим, қадамимни торттим. Ончаки молу амволим бор эди, ҳаммани олиб, мани шаҳардин чиқордики, бу саҳроға еттим. Бири, мол кетти, иккинчи, ишқнинг ўқи жигаримға санчилди. Ҳамроҳлар манингдин жудо бўлдилар. Хонумон хароб бўлди.

Ҳотам айтти:

— Эй биродар, хотирингни жам қилгин, мани ул шаҳарға олиб боргин, молингни ва ё маъшуқунгни санга еткураман.

Ул жавон айттики:

— Мол манга даркор эмас, магар ул маъшуқа даркордур.

Бас, Ҳотам ул жавоннинг қўлини тутуб ул шаҳарға келди, карвонсаройға тушти. Ул жавонни ул саройда қўюб, ўзи духтарнинг дарвозасига келди. Айттики:

— Ман кадхудолиқ учун келдим:

Мардумлар хабар бердиларки:

— Жавон келубдур, санга рағбат тутубдур.

Ҳориснинг қизи пардани ташлади. Ҳотамни ичкари талаб қилди. Ул саволларни баён қилди. Ҳотам айттики:

— Агар санинг отанг Ҳорисдур, ул аҳду паймон қўлини манга бергай, то санинг саволингни бажо келтурсам, ҳамма санинг ихтиёринг манинг қўлимда бўлгай.

Духтар айттики:

— Эй жавон, вақтики санинг бўлсам, ҳар нарса билсанг қилгин.

Ҳотам айтти:

— Отангни қичқирғил.

Духтар отасини тайёр қилди. Ҳорис айттики:

— Агар бу уч савол бири санингни мавжуд бўлмаса, нима қилмоқ лозим?

Ҳотам айди:

— Мол тутмадим, бошим ҳозирдур.

Духтар ҳам қабул қилди ва айттики:

— Бу шаҳарнинг навоҳисида бир нақбе¹ бордур. Мардумларнинг тамоми — чўнг-кичик биладур. Ул нақбнинг хабарини келтур.

Ҳотам видо қилди. Кишиларини ҳамроҳ олиб, шаҳарнинг тош ёники, уч фарсанг ва нақб бошидур, етти. Ҳотам айтти:

— Сизлар шаҳарга боринглар, ва ё бу жойда қолмоқни хоҳланглар.

Улар айттилар:

— То сан келмасанг, биз танҳо кетмакни хоҳламаймиз.

Ҳотам ўзини нақбнинг ичиға ташлади ва равон бўлди. Бир кун йўл мангди. Охир бир равшанлик намудор бўлди. Ҳотам билдики, нақб охир бўлди. Ётмоқ хотириға етти ва яна ўйладики: «Агар нарса ҳақиқатин сўрса, нима жавоб бераман» деб нечанд кун яна мангди. Бас, Ҳотам нақбдин чиқиб равон бўлди. Саҳроёе кўрди, сув оқиб турадур, ичти. Ҳотам икки анор, бодом мағзи ва суроҳий² об ўзи бирла олиб эди, тамом бўлди. Тўла оч ва ташна бўлди. Вақтики нақбдин ташқари чиқиб, оби жорийни³ кўруб, беҳад хурсанд бўлди.

Нечанд кундин кейин деворе назариға келди. Ҳотам тўрт тарафға қаради. Бир дарвоза назариға келди. Ул дарвозаға дохил бўлди. Ободон кўрди. Илгарирак равон бўлди. Вақтики яқинроқ борди, девларни кўрди. Девлар Ҳотамни кўруб, ҳаммалари Ҳотам қошиға келдилар. Хоҳладиларки, пора-пора қилиб егайлар. Бирин айттики:

— Бу одамдурки, ажаб туҳфадур. Агар сизлар мунни есанглар, бу хабарни албатта кимарса подшоҳға айтур. Подшоҳ дарғазаб бўлуб, сизларнинг ҳаммангларни ўлтурур. Лозимдирки, мунга озор бермайлик. Подшоҳнинг ҳукми йўқдурки, киши одамзодни егай.

Девлар айттиларки:

— Кимдурки подшоҳға хабар бергай?

Ул дев айттики:

— Бизнинг орамизда муддаийлар⁴ тўла бордур. Манинг сўзумға қулоқ тутунглар. Одамийни емакдин қўлунгларни йигинглар. Ҳама девлар Ҳотамдин жудо бўлуб ўз кентиға кеттилар.

¹ Нақб (а.) — ғор.

² Суроҳий (а.) — узун бўйинли сув ёки май идиши.

³ Оби жорий (ф.) — оқар сув.

⁴ Муддаий (а.) — душман, шикоятчи, чақимчи.

Ҳотам ул ердин равон бўлди. Яна бир деҳ¹ кўрунди. Ҳотам дилида айттики: «Шояд ул деҳда ободонлиқ бўлгай». Вақтики илгарироқ қадам қўйди, девлар ҳар тарафдин келиб Ҳотамни туттилар. Хоҳладики, егай. Ҳотам ҳайрон қолди. Деҳ деб кентни айтур. Улардин бири ҳам монеъ бўлди:

— Бу корки, сизлар қилурсизлар, сизларга ўбданлиқ йўқ. Балки, шундоқ қилинларки, бу одамни подшоҳга юборинлар. Подшоҳнинг қизи касалдур ва шоҳнинг ҳам қурсоқи дард қиладур. Қанча одамзодни келтурдилар илож учун, аммо шифо бўлмади. Ҳаммаларини бандга солди. Подшо аятадурки: «Бизнинг иложимизни одами қиладур. Агар бу хабарни подшоҳ эшитсаки, фалон деҳга одамзод келиб эди, девлар едилар», сизларнинг хотунунг ва балаларингни ўлтурадур, нима қиласизлар? Лозимдурки, подшоҳнинг қошига юборинлар. Агар бу одамнинг қўлидин бизнинг подшоҳимизга иложи бўлса, мунингдин қандоғ беҳтар; агар илож бўлмаса ҳам подшоҳнинг қайдига тушар, андоғки ўзгалар тушди.

Девлар айттиларки:

— Тўла одамларни тутуб олиб бордук, бизнинг подшоҳимизга анингдин илож бўлмади. Бизларни маломатлар қилди. Нима зарурдурки, муни тутуб олиб боргаймиз?

Ҳотам бу сўзларни эшитиб хотирига келтурдики: «Подшоҳ ва қизи нима касал тутқондур. Шоядки, иложи манинг қўлумда бўлгай. Дарҳол бормоқ лозим». Неча қадам мангиб эрдик, яна бир деҳ кўринди. Девлар яна ул деҳга келдилар. Ҳотамни ўзининг раисининг қошига элтти. Раиснинг хотунининг кўзи оғриқ эрди. Сув кўзидин оқиб, оғриқдин кўзини очолмас эрди. Бу сабабдин раис хотунининг касалининг жиҳатидин дард-ғам бирла ўлтуруб эрди. Девлар Ҳотамни раиснинг олдига келтурди. Раис айтти:

— Бу одамнинг бу ерга нима учун келтурдунлар? Қўюб беринлар на ерга борса борсун.

Ҳотам девни ғамнок кўрди, дили титради. Айттики: «Ғамнинг боисини билмак лозим».

Бас, Ҳотам айди:

— Эй раис, санга ғам пеш келди?

Дев айтти:

¹ Деҳ (ф.) — қишлоқ.

— Эй одамзод, манинг хотунумни дарди чашм тутубдур, кеча ва кундуз ором олмайдур.

Ҳотам айтти:

— Ман они бир кўрай.

Дев қўпти. Ҳотамнинг қўлини тутуб уйига олиб кирди. Ҳотам кўрдик, шоҳона бисотларни солибдур. Айвонни хуш зийнат бирла ораста қилибдур. Покиза маснадларда такаларни қўюбдур. Хотуни ўлтурубдур. Ҳотам хотуннинг қошига борди. Раис ҳам ўлтуруб эрди, дев айтти:

— Нима балога гирифтордур?

Ҳотам айтти:

— Агар аҳд-паймон қилсангки, мани подшоҳнинг қошига олиб бормоқга, санинг хотунунгнинг иложини қилай.

Дев қасам қилиб айттики:

— Мунигдин ҳам беҳтардурки, подшоҳнинг қошига олиб бормоқ. Подшоҳ межарони эшитса, ул ҳам санга ўхшаш кишини хоҳлайдурки, ўзининг ва қизининг иложини қилса.

Бас, Ҳотам ул муҳраники, Хирсинг қизи бериб эрди, чиқариб, сувда бирмунча эзиб, мазлуманинг кўзига қўйди. Маҳз қўймоқ бирла ул дард бартараф бўлди. Кўзидин сув оқадурғони тўхтади, шифои комил бўлди. Раис вақтики муни кўрди, Ҳотамни тамом иззат бирла ўз уйида сақлади ва меҳмон қилди. Бир неча кундин кейин ўзига ҳамроҳ қилиб подшоҳнинг қошига элтти. Подшоҳни Хирадтош атар эди. Бас, подшоҳга мулозамат қилиб, тамом одоб бирла ўра туруб арз қилдики:

— Одамзод манинг қўлумга келдики, ажаб доноий замона ва ҳақими комил ва марди бомурувватдур. Манинг хотунумнинг кўзи оғриб, ҳайрон ва ожиз бўлуб эрди, бир кунда шифоийи комил топти.

Хирадтош подшоҳ хуш бўлди. Айтти:

— Қайдадур? Дарҳол ҳозир қилгин!

Раис Ҳотамни Хирадтошнинг олдига келтурди. Шоҳи девон таъзим қилиб ўз жойида ўлтурсузди ва айтти:

— Муддатидурки, қурсоқим оғрийдур. Бизнинг қавмимизнинг орасида киши манга илож қилғали бўла олмади.

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, вақтики таомга ўлтурсанг на миқдор халойиқ ва чокарлар ҳозир бўладур?

Айттики:

— Ҳамма хосу ом.

Ҳотам айтти:

— Бир кун вақтики таом келтурса, ман ҳам ҳозир бўлай.

Шоҳ айтти:

— Яхши бўлур.

Вақтики таом вақти бўлди, дастурхон ёйди. Ҳотам айтти:

— Эй подшоҳ, соате сабр қилгин.

Ҳотам бир қобнинг¹ сарпўшини² кўтарди. Тамом хосу ом таомға қаради. Яна сарпўшни Ҳотам таомнинг устига ёнди. Икки-уч соат ўтти. Вақтики алҳол сарпўшни таомдин кўтардилар, қоб қуртдин пур бўлубдур ва ҳеч таом қобда қолмабдур. Хирадтош муни муояна кўрдик, таомнинг ўрнида қурт тушубдур, зарраи таом қобда йўқ. Ҳайрон бўлди. Айттики:

— Эй улуғ, бу ажабдурки, қобда таом йўқ, қурт бўлубдур?

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, бу кўрганинг ҳам, санинг қурсоқ, оғригинг ҳам назарнинг сабабидиндур. Лозимдурки таомни парданинг ичида егайсан ва ё ўзунгнинг ҳамма навкарларингга едургин, то сиҳат топгайсан.

Хирадтош айттики:

— Рост айттинг. Ул кундин ибтидо қилиб таомни парданинг орқасида еди. Ҳаргиз қурсоқи дард қилмади. Икки кундин кейин суҳбат комил топти. Ҳотамни канорға олиб, тахтида баробар ўлтурғузди.

Ҳотам айтти:

— Ҳоло санга сиҳат бўлди. Бизнинг биродарларимиз бандда бўлубдур. Уларни озод қилгинки, ўз мулкига кетгай.

Хирадтош ҳама одамларни ўз ҳузурига қичқириб, таом ва мева олдида қўюб зиёфат қилди. Йўл харжиси ва хилъат бериб руҳсат берди. Хирадтош Ҳотамга айттики:

— Яна бир арз бор. Агар қабул қилсанг, анинг иложига саъй қилсанг.

Ҳотам айди:

— Жон бирла миннат тутуб хизматни бажо келтурадурман.

¹ Қоб (ф.) — идиш, товоқ.

² Сарпўш (ф.) — ёнгич, қопқоқ.

— Духтарим узоқдин касалдур. Кириб бир қарасанг.

Ҳотам айтти:

— Албатта.

Бас, подшоҳ Ҳотамнинг қўлини тутуб ичкари олиб кирди. Духтарни кўрдик, тамом бадани сариқ, юзи нилранг бўлбдур. Ҳотам айди:

— Қадри сув ва ширини келтурунг.

Вақтики келтурди, Ҳотам шарбат қилиб, Хирсинг қизи берган муҳрани андак эзиб шарбатга солди. Ани едурди. Соатдин кейин қурсоқи жорий бўлуб, қай қилди. Субҳ вақтида иштаҳаси голиб бўлди. Ҳотам яна ул шарбатдин неча жом берди. То уч кун таом бермади. Тўртинчи кун иштаҳа голиб келди. Қадри таом берди. Ул беш куннинг орасида шифои комил топти.

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, манга рухсат берингки, ман ўз коримға бораман.

Хирадтош чандон зарри сурҳ ва жавоҳири беқиёс Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам айди:

— Ман танҳо нечук оламан ва кўтаргайман?

Хирадтош девларга ҳукм қилдики:

— Бу ҳама зару жавоҳирни кўтариб ҳамроҳ боринглар.

Ҳотам Хирадтошдин рухсат олиб, тамом молни олиб олти ойдин кейин ул горнинг оғзиға келди. Девлар Ҳотамға ҳамроҳ бўлуб, нақбға дохил бўлдилар. Икки-уч кунда нақбдин ташқари чиқтилар. Ҳотамдин рухсат олиб девлар ёндилар.

Ҳориснинг қўйгон кишилари хабар учун нақбнинг оғзида ўлтуруб эрди, Ҳотамни кўруб қочтилар. Ҳотам уларға овоз қилдики:

— Эй азизлар, қўрқманглар, ман ул Ҳотамманки, нақбни билмак учун бориб эрдим. Сизлар нима учун қочарсизлар?

Вақтики Ҳотамнинг овозини эшиттилар, ёниб келиб Ҳотамни танудилар. Бас, Ҳотам ул жавонекки, карвонсаройда қўюб эрди, талаб қилди. Ул жавон, ошиқ Наъим отлиғ, Ҳотамға мулоқот бўлуб оёқиға йиқилди. Ҳотамни қучушуб кўрушти. Ончаки молу жавоҳир ҳамроҳ келтуруб эди, ҳаммани ул жавонға берди. Жавон ҳамма матони кўтариб карвонсаройға кетурди.

Бу хабарни Ҳориснинг қизининг кишилари еткуруб бордилар. Ҳориснинг қизи Наъим Бозаргон бирла Ҳотамни талаб қилиб, Ҳотам духтарнинг олдида ўлтуруб, нақбнинг саргузаштасини бир-бир баён қилди.

— Вақтики санинг бир сўзунгни бажо келтурдум, иккинчи сўзунгни айтгин, бажо келтурай.

Духтар айдики, жума кечасида саҳродин овоз келадурки: «Қилмадим кореники, корга келадур манга бу кеча». Ҳотам айттики:

— Ман бораман.

Ул ердин қўпуб, карвонсаройга келди. Ул жавондин рухсат олиб, саҳро йўлини тутти. Бир дарахтнинг тубида ўлтурди. То жума куни келди, ул овоз Ҳотамнинг қулоқига еттики: «Қилмадим кореники, корга келади бу кеча». Ҳотам қўпти, қулоқини ул овозга қўйди, мангди. Кечанинг тамомисида кетиб борур эрди. Вақтики тонг отиб, кундуз бўлди, яна бир дарахтнинг соясида ўлтурди. Хотирига еттики, алҳол қаёң бораман, деб саҳронинг ўнг ва сўл тарафига қаради. Узоқдин бир деҳ кўрунди. Ҳотам деҳга бориб бир неча кун таваққуф тутти. Жума келди. Кеча вақтида ул овоз келди. Ҳотам қадамини саҳрога қўюб, равон бўлди. Андоғки кечанинг тамомисида юргали қуввати бўлмади. Вақтики тонг отти, Ҳотам ул ерда қарор олди. Ногоҳ шўру ғавго ва фарёд овози шимолдин Ҳотамнинг қулоқига тушти. Ҳотам қўпти, равон бўлди, пора йўлни мангиб эрдикки, бир ободия назарига келди. Кўрдикки, мардумлар деҳга жамъ бўлубдур. Гуруҳ одамлар нолаю зорни қилиб, деҳни чўралабдур. Ҳотам яқин борди. Биридин сўрдикки:

— Халойиқнинг мундоғ жам бўлуб, гиря ва зори қилмоғлиқи нимадур?

Халойиқлар айттиларки:

— Бизнинг кентимизга бир балойи азим келадур. Ҳар куни бир одамни ейдур. Агар унга бир одамни бермасак, деҳнинг ҳамасини хароб қиладур ва торож қиладур. Бу кун раиснинг ўғлининг навбатидур. Бу сабабдин кентнинг мардумлари жам бўлуб, раиснинг ўғлининг таъзиядорлиғи учун келибдур. Ҳотам раиснинг қошига бориб, айттики:

— Эй бузрук, ул бало нима суратликдур?

Раис ерга ул балонинг суратини чизди.

Ҳотам айтти:

— Бу бало Ҳалуқа отлиғ экан, ҳеч нарса бирла қушта бўлмайдур. Агар сизлар манинг сўзумни қабул қилсанглар, бу балони даф қилсақ.

Мардумлар айтти:

— Нечук?

Ҳотам айттики:

— Мен мунинг иложини биламан.

Раис айтти:

— Ниҳояти хўб бўлур.

Ҳотам айтти:

— Кентда шишагар борму?

Раис айтти:

— Икки-уч шишагарон бордур.

Ҳотам раиснинг қўлини тутуб, шишагарларнинг уйига келди. Айттики:

— Тўрт кунда бир ойна — узунлуқи икки юз газ ва тўғраси икки юз газ — тайёр қилиб берсанглар, бу бало кентдин даф бўлур, ва гарна¹ тамом кентни хароб қиладур.

Шишагарлар қўрқиштилар. Айттиларки:

— Бизлар бу кунларда тайёр қиламиз, лекин масолиҳ² ва зар даркордур.

Ҳотам айтти:

— Бале, — деб раис тарафиға қаради. Раис айттики:

— Чандонки кўмур ва зар ва шиша сотиб олмоқ учун даркордур, мандин олинглар.

Бас, ҳамма масолиҳни мавжуд қилди, шишагарлар ойнани қилмоқға муқайяд³ бўлдилар. Андоғки икки-уч кунда тайёр қилдилар. Ҳотамға хабар еткурдиларки, шиша тайёр бўлди. Ҳотам айдики:

— Ҳамма мардумлар жам бўлуб, шишани кўтариб, ул ерга еткургайки, бало келадур.

Шундай ойнани кўтариб, ул ерга олиб бориб турғузди. Ҳотам айди:

— Ҳоло бир оқ чодир келтурунглар, мунга пўшиш⁴ бўлғай.

Дарҳол чодир тайёр қилиб, шишани ёптилар. Ҳотам айттики:

— Эй ёрон, алҳол сизлар ўз уюнгларда ором олинглар. Агар кишики, тамошонинг завқи бўлса, манга ҳамроҳ бўлғай.

Раиснинг ўғли айтти:

— Ман ҳамроҳ бўлурман.

Раис айттики:

— Бу миқдор мол санинг учун сарф қилдим ва сан балонинг олдиға борасан.

Ҳотам айди:

¹ Ва гарна (а.-ф.)— бўлмаса, акс ҳолда.

² Масолиҳ (а.)— керакли нарсалар, материал.

³ Муқайяд (а.)— боғланган, банд этилган.

⁴ Пўшиш (ф.)— тўсиқ, ёлқич.

— Ҳеч хавф йўқдур, хотирингизни жам қилингки, ҳеч офат ўғлунгизга етмайдур. Агар озор етса, мани ҳар нарса қилсангиз қилинг.

Раиснинг ўғли айтди:

— Сизлар мани балоға тайёр қилиб эдингизлар. Ман сизларға бу балоға рози бердим. Бу жавонға ҳамроҳ бўлмоқни хоҳлайманки, мани бу балодин нажот берадур. Ва сизлар ажаб одам экансизлар: бу бечора балонинг дафъи учун ўзини ранжға ташлабдур, сизлар бу кишини танҳо қўюб ёнарсизлар.

Бу сўздин ҳаммалар ёндилар. Ҳотамға рафоқатни¹ қабул қилдилар. Ул кун саҳрода таом пушурдилар ва шодлиқ қилдиларки, ул бало бу кеча ўладур. Кундуз ўтти, кеча бўлди. Аввалги дастур бирла овози муҳийб² уларнинг қулоқиға етти, уларнинг ранг-юзи саргарди. Ҳотам айттики:

— Қўрқманглар, ҳеч вас-васға йўл берманглар. Хотирларингни жам қилиб, тамошо қурунглар.

Бу гуфтугўда эрди, йироқдин бало намудор бўлди. Гумбазға ўхшаш пут-қўли йўқ ва гардани йўқ, магар оғзи бор. Ул ҳам таннинг орасида. Юмаланиб келадур, оғзидин ўтнинг тутуни чиқаду. Кентнинг халқи вақтики анинг суратини кўрди, ҳаммалари қўрқтилар, қочмоққа юз қўйдилар. Ҳотам айди:

— Қўрқманглар, тамошо қилинглар, сизларға ҳеч зиён бўлмайдур.

Ҳотамнинг сўзидин ҳаммалари ўлукнинг мисоли йиқилди. Ҳотам кўрдикки, ул бало яқин етти. Бу халойиқлар мурдадек йиқилиб қолибдур. Ҳотам қадамини илгари қўюб, дарҳол чодирни ул шишадин олди.

Ул бало вақтики ул шиша ойнада ўз суратини кўрди, дам тортиб, наъра урди. Тамом саҳрою кўҳ дашт жунбишга³ келди. Лекин ул бало чандон дам тортти ва қурсоқи пур бўлди. Ўз суратиники ойнада муояна қилиб эрди, то икки пос дам тортти, ондоғки мардумлар анинг садосидин беҳуш бўлдилар. Узун муддатин кейин ҳушиға келди. Кўрдиларки, ул балонинг қурсоқидин тамом олойиши⁴ жорий бўлуб, саҳрода пароканда бўлубдур. Ул бало мурда тушубдур.

Раис ва ўғли келиб Ҳотамнинг оёқиға тушти. Сўрдиларки:

¹ Рафоқат (а.)— йўлдошлик, рафиқлик.

² Муҳийб (а.)— қўрқинчли, баҳайбат.

³ Жунбиш (ф.)— ҳаракат, қўзғалиш.

⁴ Олойиш (ф.)— булганч, ифлослик.

— Эй улуғ, ул балонинг ўзича ўлмакликига сабаб нимадур?

Ҳотам айттики:

— Бу Ҳалуқа отлиғ балодур, ҳеч зарб бирла ўлмайду, магар ўз суратини кўрмак бирла, вақтики ўзининг бўлагини кўраду, руссадин ўз дамнининг ҳадди бирла қурсоқи пора бўладур.

Раис ва ўғли, кентнинг халқи икки мартаба оёқиға йиқилди. Ҳар ким ўзининг истеъдодича қумош¹ ва парчадин Ҳотамнинг олдиға олиб келдилар. Ҳотам айттики:

— Эй азизлар, манга даркор эмас, холис бу корни қилдим.

Халойиқ сўрдиларки:

— Санин бунга келмакликингга сабаб нимадур?

Ҳотам айттики:

— Бу кун жума кунидур. Овозе саҳродин келмакни хоҳлайдулки: «Кореки қилмадимки, корға келгай манга бу кеча». Ва мен бу овозни таҳқиқ қилмоқ учун чиқиб эдим. Бу кеча ул овозға қулоқ тикаман ва раён бўламан.

Раис айттики:

— Муддатидурки бу овоз бизнинг қулоқимизға келадур. Маълум эмасдулки, қайдин келадур.

Ҳотам ул кун ул кентда қолди. Вақтики кеча бўлди ва охириға етти, субҳи содиқ дамида қилди². Бир дўпа қумлуқ Ҳотамнинг назариға келди — узунлуқи беш юз газ, тўғриси ҳам шундоқ. Ҳотам вақтики ул дўпа қошиға яқин етти, овоз эшитилди. Ҳотам ўбдан қаради. Кўрдикки, мингча қабр бордур. Дилида айттики: «Шояд, бу бузрукларнинг қабридур. То овоз келадургон жумағача бу ерда бўлмоқ лозимдур».

Вақтики жума кечаси бўлди, Ҳотам талнинг³ тўпасида икки тизи бирла юкунуб ўлтурди. Вақтики посе кечадин ўтти. Нима кўрадулки, ҳар қабрдин мардумлар чиқиб, фаршхойи⁴ покиза ёйди, анга яхши маснадларни ташлаб ўлтурдилар. Вақтики ҳаммаси мазордин ташқари чиқтилар, жумладин, бир марди чашми гирёну дили бирён, бараҳна, бадани хоколуда, келди; ҳокда ўлтурди. Ўзга мардумлар турлук таом едилар,

¹ Қумош (а.)— тўқима, матоъ.

² Субҳи содиқ дамида қилди (а.-ф.-ў.)— тонг отди.

³ Тал (а.)— тепалик, гумбаз.

⁴ Фарш (а.)— палос.

сув ичтилар ва бу бечора мискинга бермадилар. Соатдин кейин ул ғариб оқ тортиб, наъра уруб айттики: «Дариго, қилмадим кореки, корга келгай эрди манга бу кеча».

Ҳотам вақтики бу ҳаммани муояна кўрди, шод бўлди. Дилида айттики: «Нима қилмоқ лозим». Ҳаммалар айттиларки:

— Эй азизлар, мусофире бу кун бизга меҳмондур, ани келтурунглар.

Бири улардин қўпти. Ҳотамнинг қошига келди. Қўлини тутуб, маснадда ўлтурғузди. Ул хонки, анинг ҳиссаси эрди, олдида қўйди. Ҳотам ул марди муфлисга қарадики, ҳар соат оҳу нола қиладур. Ҳотам бошини тубан солиб таом еди. Қурсоқи тўйди, сув ичти. Вақтики фориг бўлдилар, хонларни кўтардилар. Ҳотам фикрга кеттики: «Бу нима роздур?». Охир айттики:

— Эй бузруклар, бир арзим сизларга бордур. Агар ҳукм қилсалар, айтсам.

Ҳамма айттилар:

— Айтинг.

Ҳотам айдики:

— Мунунгда нима сир бордур: сизлар ҳамманглар иззату маснадда ўлтуруб, шундоқ таоми латифларни олдингларда қўюбдур. Бу бечорага ҳеч нимарса йўқдур, хокда ўлтурубдур?

Ҳаммалар дедиларки:

— Бизлар бу сирдин воқиф эмасдурмиз, ушбу кишидин сўрғил.

Ҳотам айтти. — Хўп.

Бас, Ҳотам қўпти, ул кишининг қошига келди. Сўрдики:

— Мунунгда нима роз бордур: нима сабабдин бу аҳволга гирифтор бўлдунг? Ул жавон айттики:

— Ман бу қавнинг сардори эрдим. Манинг отим Юсуф бозаргондур. Ман бир кун тижорат учун Хоразмга бордим. Ҳамма навкарларим манга ҳамроҳ эрди ва ман андоғ бахил эрдимки, умрумда кишига бир дирам ва ё бир парча нон ҳам бермабдурман. Буларки, манинг навкарларим эрди, очга нон ва ташнага сув берур эрди ва бараҳнага либос берур эрди. Ман уларни манъ қилур эрдимки: «Эй ёронлар, ўзунгларнинг молни ва таомни нима учун зойеъ қиласизлар? Бекор бодга берурсизлар?». Улар айтур эрдикки: «Бир кун корга

келур», деб. Навкарлар манга насиҳат қилур эрди, ман уларнинг сўзини қабул қилмас эрдим. Улар маннинг манъ қилгонимдин саховатдин қолмас эрди. Чунончи бир кун бу ерға еттимки, қароқчилар бизнинг хабаримизни англаб, орқамиздин шитоб қилиб еттилар. Бу майдонда бизларни қуршаб, жамъи молу манолни¹ тахту торож кўргузуб ғоротға элтти ва мани, ҳамма ғулому навкарларни шаҳид қилдилар.

Бири уларнинг орасидин айттики:

«Бизлар уларнинг молини олдуқ ва ўзларини ноҳақ ўлтурдук. Шарт андоқ эмасдурки, буларнинг лошасини² бўри ва шағол ва ит ва каркаслар³ егайлар». Яна бири айтти: «Албатта дафн қилмоқ лозим, тоинки буларнинг моли бизларға вафо қилгай». Ул марднинг сўзидин бизларни дафн қилдилар ва кеттилар. Эмди билгинки, бизнинг шаҳримиз Чин вилоятидур. Манинг ўғлум ва набираларим хароблиқ бирла ул ерда бўладур. Фалон ҳужранинг хаводон тарафида молу жавоҳир мадфундур⁴ ва ҳеч киши бу сирдин воқиф эмасдурки, олгай. Ва ман ул молни шум табълиқ ва бахиллиқдин дафн қилиб эрдимки, киши олмагай деб. Бу сабаб бирла манинг навкарларим мартабаи аълоға еттики, маснадларда ўлтуруб, ширбиринж ейдур ва совуқ сувларни ичадур. Ман бахилнинг шумлуқидин бу ранжу балоға гирифторм бўлдум. Ҳоло бир тариқа бирла манинг хосиятим бўлса, сандин бўлур.

Ҳотам айди:

— Нишон бергин, ман ул корға кўшиш⁵ қилай.

Ул мард айттики:

— Йил бўлдики, бу фарёдни қиламан, лекин киши манинг фарёдима етмади ва келиб мани сўрмади. Магар бу кеча сан келдинг. Агар санга худо таваққуф берса, шаҳри Чинға боргайсан. Манинг ҳавлум баззоларнинг маҳалласида ва мани Юсуф бозаргон атайдур. Манинг аҳволимни баён қилгин. Ҳар кишидин сўрсанг нишон берадур. Тўла машҳуру маъруфман. Манинг набираларим хароблиқ бирла бордур. Лозимдурки, ул ерға борсанг уларни талаб қилсанг, санга рўбарў ке-

¹ Манол (а.)— мулк, бойлик.

² Лоша (ф.)— мурданинг танаси, жасад.

³ Каркас (ф.)— ўлимтик ейдиган қуш.

⁴ Мадфун (а.)— кўмилган, беркитилган.

⁵ Кўшиш (ф.)— ҳаракат, саъй.

лур. Манинг аҳволимни кўрдунг, баён қилғил, фарзандларимга салом дегин. Саломдин кейин айтғилки: «Ҳужрамнинг фалон тарафида тўла мол бордур ва жавоҳиру беқиёс мадфундур. Они келтуруб, тўрт ҳисса қилиб, бир ҳиссани набираларга, уч ҳиссани манинг жанубимдин¹ сарф қилинг: очға таом ва бараҳнаға либос ва мусофирларга озуқу туша² бергайки, шояд манга халослиқ бўлғай». Эй азиз, агар шундоқ қилсанг, санинг жиҳатингдин балодин нажот топиб, шаҳодатнинг мартабасини ҳосил қилсак, деди.

Ҳотам қасам қилдики:

— Тайнинг ўғли бўлмағайман, агар санинг фарёдингга етмасам.

Ҳотам тамом асрордин боқиф бўлди. Ҳар икки тарафни кўрди: бир тараф ҳамма завқу-шавқ ва айшу ишратга машғул экан: бир тараф бу бечора фарёду зори ва хорлиққа гирифторм экан.

Вақти ки тонг отти, ҳамма шаҳидлар ўз жойиға бордилар. Ҳотам ҳам Чин йўлини олдида қўюб манғди. Манзилу мароҳилларни тай қилиб, бир чоҳнинг бошиға етти. Кўрдик, бир киши чоҳдин сув тортадур. Ҳотам хушвақт бўлуб хоҳладики, ул кишининг қошиға бориб, анингдин сув олиб ичгай. Ногоҳ бир қаро йилон, ниҳоят чўнг, чоҳдин бошини чиқарди, хартуми филнинг хартумидек, ул марднинг камарини тутуб чоҳга тортти. Ҳотам қўлини қўлиға уруб афсус қилди ва айттики:

— Эй озор берувчи, нима қилдингки, бечора мусофирки, сув учун келиб экан, чоҳга элттинг. Хотуни ва бу марднинг фарзандлари умидвор бўлурки, бизлар учун сув келтурур ва бу бечора бу ерда жон берадур. Ҳотам муни айтти ва дарҳол югуруб чоҳға ўзини ташлади.

Вақти ки Ҳотамнинг пути ерга етти, кўзини очти: на ул чоҳу, ва на ул мори сиёҳ³ бўлғай. Бир майдони васеъ⁴ назариға келди ва дарахти сабзалар намудор бўлди. Дарахтларнинг орасида маҳалли⁵ олийни кўрди. Ул маҳал тарафға равон бўлди ва дилида айттики: «Бу маҳал қайдин чоҳда пайдо бўлди? Ул мусо-

¹ Жануб (а.)— томон, тараф.

² Туша (ф.)— йўл харажати.

³ Мори сиёҳ (ф.)— қора илон.

⁴ Васеъ (а.)— кенг, ёйиқ.

⁵ Маҳал (а.)— жой макон, маҳалла.

фир қаён кетти? Мусофирнинг ҳоли нечук бўлгай?» Маҳалға Ҳотам яқин етти.

Кўрди: бир дарвозан калон ва анинг ичида айвони покиза ва ҳар тарафга нишимани¹ ораста, ўртада тахти биллуринни қўюбдур. Ул тахтда марди дарозқад, девға ўхшагон уйқулабдур. Хотирига еттики: «Бу марди уйқулуқдин мусофир ва йилоннинг аҳволини пинҳон сўрсам». Яна хотирига келтурдики: «Мор қаёну, мусофир қаён. Бори яқин бориб кўрайки, нима кишидур?». Вақтики тахтнинг баробарига етти, кўрдики, дев уйқулабдур. Ҳотам тахтнинг ёнига бориб ўлтурди. Соатдин кейин кўрдики, ул йилон мусофирни канорага² олиб ўлтурубдур.

Вақтики ул йилон Ҳотамни кўрди, Ҳотам тарафига югурди. Ҳотам ҳам мусофирнинг ғуссасидин жўшда эрди, йилоннинг икки лабидин тутуб андоғ зўр қилдики, йилон фарёд қилди. Девки, тахтнинг устида уйқулаб эрди, уйқудин қўпти, Ҳотамға бонг урдики:

— Эй мард, нима қиласан? Бу манинг дўстумдур.

Ҳотам айтти:

— Ҳаргиз қўймасманки, у манинг ёримни қўйиб бермаса.

Дев айттики:

— Эй йилон, хабардор бўлгайсанки, бу мард зўрвард кўринадур. Мабода санинг ичингға кириб, тилсимни ушатур, бу муқаддимадин хабардор бўлгин.

Ҳотам бу сўзни эшитти. Йилоннинг ҳар икки лабики, Ҳотамнинг қўлида эрди, очиб йилоннинг оғзиға кирди. Маҳз йилон Ҳотамни ютмоқ бирла ҳарчанд дев наъра қилдики: «Муни ютмагин». Аммо Ҳотам йилоннинг қурсоқиға кириб кўрдики, бир уйдур. Ногаҳон ғойибдин овоз келдики: «Эй Ҳотам, йилоннинг қурсоқини ханжар бирла пора қилгин, то бу тилсимдин ташқари чиқасан, агар андоғ қилмасанг, йилоннинг қурсоқидин қиёматғача чиққали бўлмас». Ҳотам ул уйда тафаҳхус³ тўла қилди. Ногоҳ бир ханжар Ҳотамнинг қўлиға келди, ханжар бирла пора қилди. Маҳз пора қилмоқ бирла ул ҳаддин зиёда навж ургучи сув пайдо бўлди. Сув андоғ баланд бўлдики, Ҳотам ул сувда ғарқ бўлди. Нечанд ғўта урди⁴, соатдин кейин сувнинг жўши паст бўлди, Ҳотамнинг пути заминға етти.

¹ Нишман (ф.)— турар жой, уй.

² Канора (ф.)— кучоқ.

³ Тафаҳхус (а.)— текшириш, суруштириш.

⁴ Ғўта урмоқ (.а-у.)— сўвга шумғиб чиқмоқ.

Кўзини очти, кўрди: на ул дев, ва на йилон ва на қудуқ ва на боғ — ҳеч нарса йўқ. Бир саҳройедурки, ниҳояти кенг ва ҳалойиқлар қатор-ба қатор. Баъзи ўлук ва баъзиси тирик ва баъзиси ўлумга яқин бўлубдур. Уларнинг орасида ул мусофирки, йилон Ҳотамнинг ҳузурида элтиб эрди, турубдур. Ҳотам ул мусофирнинг олдиға борди ва айттики:

— Эй биродар, сани бу ерға ким келтирди?

Мусофир айдикки:

— Ман чоҳдин сув тортар эрдим, йилон мани элти, бу ерға келтуруб қўйди, яна бир тарафға кетти. Билмайман, на бўлди.

Ҳамма тирик қолғон мардумлар айттиларки:

— Бизларни ул йилон келтурди.

Ҳотам ончаки тилсимнинг гузаштасини баён қилди. Айттики:

— Муборак бўлғайки, сизларнинг душманинглари баргараф бўлди. Ҳар ерға хоҳласанглари борасизлар.

Халойиқлар айттики:

— Муддатедурки, йилон бизларни келтурди, бу мардумлареки, ўлукдурлар, очлиқ ва ташналиқдин ўлгандур. Маълум эмасдурки, бизларни келтурмақдин маблаби нимадур. Печанд кундин кейин бизлар ҳам очлиқ ва ташналиқдин ўлур эрдук.

Ҳотам улардин видо қилиб, Чин йўлини тутти. Неча кундин кейин бир шаҳрега етти. Вақтики шаҳарнинг дарвозасиға келди, дарвозабон Ҳотамни туттики:

— Қаён борасан? Аввал подшоҳнинг қошиға келгин, саволиға жавоб бергин.

Ҳотам айтди:

— Бу нима тартибдурки, мусофирға озор бергайлар?

Дарвозабон айттики:

— Бизнинг шаҳримизға мусофирнинг келдурғон йўли боғланди. Анинг учунки, бизнинг подшоҳимизнинг қизи бордур, ҳар мусофир келадур, ул духтар савол сўрайдур. Агар жавоби савобни ўбдан айтмаса, отар; ва гар жавоб айтолмаса, дорға тортадур. Бу шаҳарни «Бедод» атайдурлар.

Ҳотам ноилож бўлуб, дарбонға ҳамроҳ бўлуб борди. Андишада эрдикки, нима савол сўрар экан? Вақтики дарбон Ҳотамни ҳокимнинг олдиға келтурди, ҳоким Ҳотамдин сўрдикки:

— Қайдин бўласан? Отинг нима?

¹ С а в о б (а.)— тўғри.

Ҳотам айттики:

— Ямандин келаман. Чин шаҳрига бораман. Маннинг отимнинг санга нима кори бор? Қимарса мусофирни ранжитса, бадном бўладур, балки мусофирни осуда тутса бўладур, то ул кишининг ўбданлиғи оламга ёйиладур. Мусофирни оч бўлса, таом бериб, ризоманд қилгайсан. Ўз шаҳрингдин хўблуқ бирла чиқаргайсан. Подшоҳ айтти:

— Эй, азиз, бир балойи бад бу шаҳарга нозил бўлбдур¹. Андоғ бўлмаса, бу шаҳарни «Адлобод» атар эрди. Алҳол қизимнинг бедодлиғи сабабидин «Бедод» от қўюлди. Ва муддатидурки, мусофирлар бу шаҳарга келадур — ўладур. Анинг вуболи манинг гардонимга тушадур.

Ҳотам бошини тубан қилиб айттики:

— Ул духтарни нима ўлтурмайсан?

Подшоҳ айттики:

— Ҳеч киши фарзандини ўлтурубдурмики, ман ўлтурсам ва ҳам бадном бўламан.

Ҳотам айтти:

— Рост айттинг. Оби дийдаси жорий бўлдики, бечора ҳеч илож тутмай ноилож бўлди. Ҳотам айди:— Бу юкни гарданингиздин кўтаргайман. Андин кейин подшоҳ Ҳотамни духтарининг қошига юборди.

Вақтики духтарга етти, духтар ўзини ораста қилиб, тахти зарринда ўлтурди. Ҳотамни олдиға қичқирди. Ҳотам кириб кўрдик, паризодедурки, ҳуснда мисоли йўқ, шумлик пардасини юзиға ташлабдур. Духтар қўпуб Ҳотамға таъзим бажо келтурди. Ҳотамни тахтда ўлтурғузди, ўзи курсийи зарринда ўлтурди. Ҳотамға қараб мубтало бўлди. Дояни талаб қилди. Вақтики доя кирди, духтар айдики:

— Эй она, бу мусофирки бугун келди, юзининг мубталоси бўлдум. Бузрукзода маълум бўладур. Ҳайфки, муни дорға тортмоқ.

Доя айттики:

— Шундоқ тўла кишилар ўлдилар. Агарчи бу жавон тахтга лойиқдур, аммо шундоқ маълум бўладурки, санинг коринг бу жавоннинг қўлидин кушода бўладур.

Ҳотам айтти:

— Бори айтингки, нима кордурки, мусофирлар бу шаҳарда нима сабабдин ўладурлар?

¹ Нозил бўлмоқ (а.у.)— кирмоқ.

Доя айтти:

— Эй жавон, билгин: вақтики кеча бўлса, бу духтар девона бўладур, беҳуда сўзларни қиладур. Андин кейин уч савол мусофирдин сўрайдур. Вақтики мусофир анинг жавобиға етса, ўз тарафиға тортадур. Маҳз яқин қилмоқ бирла ул мусофир дорға тортиладур. Тонгла ҳамма мардумлар ул кишини дорда кўрадур. Гўрковлар келиб ул кишининг жасадини элтадур ва бизлар ул вақтда ҳозир бўла олмаймиз.

Ҳотам эшитиб, дилида айттики: «Бори кўрсатки, мани ҳаётлиқ бу ерға келтурубдур ва ё ажалим етадур?». Ҳам ул соат таом келтурди, Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам айди:

— Ул замонда сизларнинг таомингларни ейки, сизларнинг корингларни тамомиға еткурсам. Ҳоло бу таоминглар манга ҳаромдур.

Доя айттики:

— Эй жавон, маълум бўлдики, худо хоҳласа, кор санинг қўлунгдин кушода бўладурки, туз ҳақини билдур экансан.

Вақтики вақт шабға яқин бўлди, ҳамма хизматкор мардумлар ул жойдин чиқиб, бўлак жойға кеттилар. Дарвозани маҳкам эттилар. Вақтики посе кечадин ўти, ул духтар девоналарнинг тарзида бўлди. Беҳуда сўзларни сўзлагали турди, ҳар нарсаки тилиға келса айтти. Вақтики сўздин қолди, юзини Ҳотам тарафға қилиб айттики:

— Эй жавон, санга жоннинг қўрқунчи йўқтурки, бу бешарм номаҳрам қошиға келасан. Агар келсанг, манинг уч саволим бор, жавоб айтгин.

Ҳотам айди:

— Нима савол қиласан, айтқин.

Духтар айттики:

— Ул қатра қайси дарёдурки, анингдин жондор пайдо бўладур?

Ҳотам замоне фикр қилди, айттики:

— Ул дарё одамнинг бошидур, ул қатра нутфадурки¹, одам пайдо бўладур.

Яна духтар айтти:

— Ул қайси меван шириндурки, ҳамма вухушу туюр², ходиму одамға анингдин лазизроқ бўлмайдур, анинг учун ҳаммалар кадхудо бўладур?

¹ Нутфа (а.)— уруғ, эмбрион.

² Вухуштуюр (а.)— ваҳшийлар ва қушлар.

Ҳотам айдик:

— Ул фарзанддур.

Духтар айди:

— Ул нимадурки, ҳеч кишига лозим эмас ва ул албатта келадур?

Ҳотам айттики:

— Ул маргдур¹, кишига лозим эмасдур.

Бас, духтар бошни тубан қилиб тигради, курсидин хокға тушди. Қора йилон уйнинг саҳнасида пайдо бўлди, Ҳотамга югурди. Ҳотам кўрдик, қора йилон анинг жониға қасд қилиб келадур. Айттики: «Агар ўлтурсам, мардумозор бўлур, агар ўлтурсам, ўзумни ўлтурур». Дарҳол ул муҳраники, хирсининг қизи бериб эрди, чиқариб оғзиға солди. Йилонни қўлида тутуб, банд қилди ва ханжар чиқариб уйнинг саҳнасида одам бўйи гўрлаб, ул йилонни чуқурға ташлаб, хишт ва лойдин мазбут² қилиб, аввалғидек туз³ қилиб, ўзининг хотирини жамъ қилди, тахтиға чиқиб ўлтурди.

Вақтики кечадин бир пос қолиб эрди, духтар ҳушиға келди, юзидин ниқобини тортди. Айттики:

— Эй номаҳрам, сан кимсан? Бу ерда нима учун ўлтурдунг?

Ҳотам айди:

— Мани фаромуш қилдинг сан. Ман ул кишидурманки, туна кун мани тутуб келтирдилар.

Духтар дояға бонг урди. Ҳамма хизматкорлар ва доя уйқудин бедор бўлди. Бир-бирига айттиларки: «Бугун нимадурки, бизларни талаб қиладур». Ва дарвозани очиб духтарнинг олдиға еттилар.

Духтар дояға айттики:

— Бу марди мусофир саломат қолибдур.

Бас, доя Ҳотамға айттики:

— Нима кўрдунг?

Ҳотам айди:

— Духтарнинг отасининг олдида айтаман.

Доя бу хабарни ул замон подшоҳға айтиб юборди.

Вақтики субҳ бўлди, подшоҳ ўзи келди. Ҳотамдин сўрдик:

— Айтгин, нечук тирик қолдинг?

Ҳотам айтти:

— Чун посе кечадин ўтти, аввал духтар девона бўлди, беҳуда сўзларни айтмоқни оғоз қилди. Андин кейин манинг тарафимға келиб айттики: «Манинг са-

¹ Марг (ф.)— ўлим.

² Мазбут (а.)— маҳкамламоқ, беркитмоқ.

³ Туз — тўғри, текис.

волим жавобини бергин». Андин кейин уч саволни манингдин қилди. Вақтики жавоби босавобни адо қилдим, соате хомуш қолди. Ул вақтда бир қора йилон духтарнинг ёнидин пайдо бўлди, манинг тарафимга келди. Ани тутуб уйнинг саҳнасига дафн қилдим. Ул вақтдин ибтидо қилиб¹ духтар ҳушига келди.

Подшоҳ айттики:

— Эй бузрукзода, бу нимадур?

Ҳотам айдики:

— Санинг қизингга жин ошиқ бўлуб экан. Мардумозорлиқни ўзига лозим тутуб, одамларни ўлтурубдур. Алҳол духтаринг халос бўлди, балойи азим шаҳрингдин кетти. Подшоҳ айттики:

— Эй бузрукзода, бу духтарни санга ҳавола қилдим. Аҳд қилғучи бўлуб эрдимки, ҳар кишики қизимни бу балодин нажот берса, анга бергайман. Лозимдурки, қабул қилғин.

Ҳотам айттики:

— Бир шарт бирла қабул қиламанки, ҳар вақтики, манинг шавқум бўлса, ҳар жойга борсам, духтарни ҳамроҳ олиб борай. Агар ўзум ҳар ерга борур бўлсам, борай. Ҳеч киши бизларнинг аҳволимизга музоҳим² бўлмаса.

Отаси айтти:

— Ихтиёр қилғин, ҳар ерғаки биласан, борғин.

Ҳотам рози бўлди.

Бас, ончаки уларнинг расми эрди, ул кун бажо келтуруб, ақд боғлаб, духтарни Ҳотамга берди. То уч ой айшу ишрат бирла ўткарди. Ул ерда духтарнинг ҳамлининг³ асари маълум бўлди. Ҳотам хотунидин рухсат талаб қилиб айттики:

— Манинг ватаним Яман шаҳридур. Агар ўғул фарзанд туғилса, манга мулоқот бўлмоқнинг завқи бўлса, Яманга нишон бермакни хоҳлағайсан. Агар духтар бўлса, ул вақтики болиға⁴ бўлса, ўбдан кишига ақд боғлаб бергайсан. Агар тирикки бўлсам, бир мартаба санингдин хабар олурман.

Тамом кеча бедор қолиб, жавоннинг дилосолиқини қилди. Тонгласи подшоҳдин рухсат олиб, Чин тарафига равон бўлди.

¹ Ибтидо қилиб (а.-у.)— бошлаб.

² Музоҳим (а.)— тинчсизлантирувчи, қаршилик қилувчи.

³ Ҳамл (а.)— она қорнидаги юк, бола.

⁴ Болиға (а.)— балоғатга етган.

Неча кундин кейин Чин мулкига етти. Халойиқдин сўрадики:

— Базозларнинг маҳалласи қаёндур? Мардумлар нишон бердилар. Ҳотам базозларнинг маҳалласига келиб сўрадики:

— Юсуф бозаргоннинг ҳовлиси қаёндур? Ва киши авлодидин бормидур?

Маҳалланинг халқи югуруб, Юсуф бозаргоннинг набираларига хабар еткурдики:

— Бир киши бир жойдин келибдурки, сизларни талаб қиладур.

Набиралари бу хабарни эшитиб югурдилар. Ҳотамнинг қошига келдилар. Ҳотам айттики:

— Эй азизлар, мани сизларнинг бобонглар юборди, пайғом¹ берди.

Ҳамма мардумлар ва набиралари ханда қилдилар ва айттиларки:

— Эй жавон, магар сан девона бўлубсан. Юсуф бозаргонга неча муддатлар ўтубдурки, ўлубдур. Пайғом нечук санга берадур?

Ҳотам айдики:

— Эй азизлар, ман нима биламанки, сизларнинг ҳавлунглар базозларнинг маҳалласида эканини? Ва яна бир муҳим нишон берубдур ва пайғомларни айтти. Агар эшитсангиз ва рост деб билсангиз, айтаман.

Айттиларки:

— Айтқин.

Ҳотам айди:

— Фалон ҳужрада тўла молу жавоҳир заминнинг остида мадфундур. Ҳеч киши анингдин хабардор эмас. Ани чиқариб, тўрт қисса қилиб, бирини авлодимга беринг; уч қиссани худонинг йўлида фақирларга хайрат қилинг. Ва ончаки можаро кўруб эди, баён қилди. Айдики:— Сизларнинг бобонглар мани юборди. Агар андоғ бўлмаса, ман сизларни ушнгларнинг хабарини қайдоғ биламан?

Ҳаммалар иттифоқ бирла айттиларки:

— Додшоҳга англамай нечук бўладур?

Бас, Ҳотамни бозаргоннинг набиралари ҳамроҳ қилиб Чин подшоҳининг олдига олиб келди ва Ҳотамни подшоҳнинг ҳузурида тургузди. Арзга еткурдиларки:

— Бу жавон айтадурки, ман Юсуф бозаргонни кўрдум, мулоқот бўлуб келдим, андоғки манга пайғомларни берди.

¹ Пайғом (ф.)— хабар, дарак.

Подшоҳ ҳам бу сўздин кулди ва айттики:

— Девона кишидур. Юсуф бозаргон юз йилга яқин бўлубдурки, ўлган. Бу жавон қайдоқ мулоқот бўладур. Буюрдики, шаҳардин қувлаб чиқаринглар.

Ҳотам айтти:

— Эй подшоҳи одил, бу асрор илоҳийдур, ани киши билмайдур. Шаҳидларни ҳамиша тирик дерлар. Билгинки, ул бозаргон ўз зотиға бахил эркан. Бу сабабдин дарду ранжға гирифторм бўлубдур. Манинг сўзумға унангларки, ул бечора нажот топқай. Агар ман девона бўлсам, молу ҳужрани нечук биламан? Юсуф бозаргон манга пайғом бердики, манинг олтуну кумуш ва жавоҳирим фалон ҳужрада. Ани чиқариб тўрт ҳисса қилинг. Бир ҳиссани фарзанду набираларимға беринг, уч ҳиссани хайрат қилинг, очға таом едуринг — манга нажотлиқ бўлғай. Бу сабабдин бу ерға келдим. Ул бозаргонни бу ҳол бирла кўрдум. Анингдин сўрдум, ончаки саргузаштасини манга баён қилди. Мани санинг шаҳрингға юборди. Агар бовар қилмасанг, бори молни ҳужранинг ичида таҳқиқ қилинг.¹ Агар манинг сўзумға мол ва жавоҳир чиқса, бовар қилинг.

Подшоҳ таажжуб қолиб, андин кейин ўзи сувор бўлуб бозаргоннинг уйиға борди. Ҳотамни ҳамроҳ олди. Ҳукм қилдики, ҳужранинг заминини гўрладилар. Ҳотамнинг сўзиға мувофиқ андоқ амалға келтурди. Олтунни беқиёс ва жавоҳири бешумор, марвариддин пур² сандуқлар, ёқуту олмосдин парда чиқти. Чин подшоҳи жавоҳирларни кўруб таажжубда қолди. Охир ҳамма матони чиқариб, тўрт ҳисса қилиб, бир ҳиссасини фарзанду набиралариға бериб, уч ҳиссани Ҳотамға ҳавола қилиб айттики:

— Сан марди бодиёнат ва боҳиммат кўрунасан, олтуни қўлунг бирла хайрат қилгин.

Ҳотам тамом зарни фақиру муҳтож ва мискину мусофирларға хайрат берди. Мискинларға таом едурди, бараҳнаға либос кийдурди. Шундоқ Чинда неча кунларда зарни сарф қилиб, подшоҳдин ружсат олиб равон бўлди. Неча кундин кейин Адлободға етти. Хотун ва фарзандиға мулоқот бўлди. Уч кун эди, хотунни бир ўғул таваллуд қилиб эрди. Ўғулга Салим от қўйдилар.

¹ Таҳқиқ қилмоқ (а.-ў.) — текшириб кўриш, ҳақиқатни аниқлаш.

² Пур (ф.) — тўла, кўп.

Ҳотам неча кун хотун ва фарзандига ҳамроҳ бўлуб ўтқарди. Андин кейин хайрбод қилиб, вақтики манзилларни тай қилиб, узун муддатта жума кунни ул саҳройеки, шаҳидлар бор эрди, борди. Аввалги қонда бирла шаҳидлар чиқтилар. Бозаргон ҳам чиқиб ўлтурди. Ҳотам сўрди:

— Эй бузрук, эмди нима ҳолдасиз?

Бозаргон айтти:

— Санинг ҳимматингдин ҳолим ўбдандур. Фарёд қилмоқдин тўхтадим. Обу таом уларнинг дастурида манга ҳам етадур. Аммо маснадлар ва покиза тўшак уларга зиёдадур. Анинг учунки, ҳаётлиқда ўз қўли бирла хайрат қилган эрди. Ман пушаймон бўлгондин кейин қилдим. Ва ман аввалги ҳолатимдин тўла осуда бўлуб, нажот топтим. Неча йил бўлди, фарёд қилмоқдин осуда бўлдум.

Вақтики кеча ўтти, Ҳотам равон бўлди. Манозил ва мароҳилларни тай қилиб¹, жойега еттики, пиразоле² йўлда ўлтуруб экан. Ҳотамни кўрди. Савол қилди. Ҳотам ангуштарини³ қўлидин чиқариб пиразолга берди. Ул пиразол фарёд қилдики, ул чоғ етти жавон саҳродин чиқтилар. Ҳотамга ҳамроҳ бўлуб равон бўлдилар.

Ул пиразол бу ўғриларнинг онаси эрджи, ўғриларга ишорат қилдики: «Бу жавон молдордур». Ангуштарнинг сабаби бирлаки, кўзи олмосдин эрди, фарёд қилмоқ бирла ўғлонлари Ҳотамга ҳамроҳ бўлуб, қилу қол⁴ қилиб кета борур эрди. Улар айттиларки:

— Эй бузрук, бизлар берўзгордурмиз. Хоҳлармизки, сиз бирла ҳамроҳ бўлуб шаҳарга борамиз, сизга навкар бўлоли.

Ҳотам айттики:

— Беҳтар бўлғай. Ҳотам уларнинг сўзига фирифта бўлуб, улар орқадин мангиб, камандни Ҳотамнинг кўкракига ташлади, гирифтор қилдилар. Етти биродар Ҳотамни канорага тортиб, икки-уч ханжар уруб бараҳна қилди ва онча мато ва жавоҳир бор эрди, ҳаммани олиб, Ҳотамни қудуқга ташладилар. Ҳотамнинг бошида кулоҳеки⁵, хирсни қизи бериб эрди, андин

¹ Манозил ва мароҳилларни тай қилиб (а.)— манзиллар ва йўлларни босиб, юриб.

² Пиразол (ф.-а.)— қари кампир.

³ Ангуштар (ф.)— тилло узук.

⁴ Қилу қол (а.)— гаплашмоқ, гурунглашмоқ.

⁵ Кулоҳ (ф.)— телпак.

бўлак ҳеч нарса қолмади. Ул муҳраки кулоҳига бер-
китган эрди, кулоҳ бирла қолибдур. Ҳотам чоҳнинг
ичида уч кун беҳуш ётти. Вақтики ҳушига келди, кўр-
дики, кулоҳ бошида. Муҳрани кулоҳдин чиқариб, жо-
йидин тош тошиб, ул муҳрани тошқа эзиб заҳмларига
суркади. Филҳол заҳмлар сиҳат топти. Ҳотам дилида
айттики: «Ул номардлар нима қилдилар. Агар ма-
нингдин зар талаб қилса, онча зар берур эрдим. Алҳол
агар улар яна манга мулоқот бўлса, чандон зарни бе-
рурманки, умрининг ҳаммасида очлиғ зойил бўлур».
Бу фикрда Ҳотамни уйқу элтти.

Бас, Ҳотам тушида кўрдик, бир киши айтадурки:
«Эй, Ҳотам, дилтанг бўлмагин. Бу жойда ганж бордур,
махфий ва ул ганж санинг учун ва санинг отингда
қўюбдурлар. Қўпқин ва олгин. Вақтики дилтанг бўл-
санг, корингни нечук саранжом берурсан?». Ҳотам
айди: «Ман танҳо нечук чиқараман ва бу ганжни
оламан?». Ул мард айтти: «Тонгла икки киши келур,
сани бу чоҳдин ташқари чиқарур. Уларга айтгин ва
уларнинг иттифоқи бирла зарни чиқаргин». Ҳотам
айди: «Икки киши ганжни бу чоҳдин қайдоқ чиқара-
дур?». Ул мард жавоб бердики: «Икки киши ганжни
чиқармоққа кифоя қиладур».

Бас, Ҳотам хуш бўлуб уйқудин уйғонди. Вақтики
тонг отти, икки киши чоҳнинг бошига келиб овоз
қилдики:

— Эй Ҳотам, тирик бормусан ё йўқ?

Ҳотам жавоб бердики:

— Тирикдурман.

Бас, ул икки киши қўлини чоҳга сунди ва овоз
қилдики:

— Қўлумни тутуб чоҳдин чиқгин.

Ҳотам кўрдик, уларнинг қўли чоҳга етти. Қўлуб
уларнинг мадади бирла чоҳдин чиқти. Уларга муло-
замат кўргатти. Айттики:

— Бу чоҳда ганж бордур, агар чиқарсанглар.

Ҳар иккиси айдики:

— Бу ерда тургин, бизлар чиқароли. Бири ул ик-
ковдин чоҳга сакради, яна бири чоҳнинг бошида тур-
ди. Бири молни чоҳдин ташқари ташлади, яна бири
жам қилди, анбор қилди. Андоғки бир соатда ҳамма
ганжни чоҳдин чиқарди. Ҳотамдин виро қилиб кет-
тилар.

Ҳотам ул молдин бир жуфт попўш¹ олиб келди,

¹ Попўш (ф.) — оёқ кийими.

дилида айттики: «Агар ул ўғрилар бу ерда бўлса эрди, ҳамма молни ўғриларга таслим қилиб берур эрдим, яна гурусна бўлмас эрди, худонинг бандаларига озор бермас эрди».

Бас, Ҳотам қадри жавоҳир, бир мушт зар ул анбордин олиб ёнчуғига¹ солиб, ул кишиларни талабида борди. Йироқдин ул золни ўлтуруғлуқ кўрди. Бир мушт зару жавоҳир чиқариб пиразолга берди. Пиразол аввалги қоида бирла овоз қилдики, ўнг ва сўл тарафидин ул етти жавон пайдо бўлди.

Ҳотамга мулоқот бўлди ва айттиларки:

— Қаён борурсиз?

— Эй азизлар, бир арзим бор, агар сизлар қабул қилсанглар.

Ўғрилар айттики:

— Айтгин.

Ҳотам айди:

— Агар сизлар мардумозорлиқга тавба қилсанглар, сизларга чандон зарри сурх ва жавоҳир берайки, сизларнинг етти пуштингларга кифоя қилур.

Ўғрилар айдиларки:

— Бизлар шунинг учун шундоқ корни қиламиз. Вақтики бу миқдор зару мол берсанг, нима учун қиламиз?

Ҳотам айтти:

— Қасамёд қилинглар, ул замон зару ганж бераман.

Улар айдиларки:

— Ул ганжни бизларга кўргатгин, дилу жонимиз бирла рост тавба қиламиз.

Ҳотам уларнинг қўлини тутуб, ул чоғга олиб келди. Ўғрилар вақтики ул ганжи фаровонни² кўрдилар, шод бўлдилар. Ҳотамга айттиларки:

— Ончаки буюрурсан, ани қилоли.

Ҳотам айди:

— Аввал қасам қилинглар: бизлар яна киши молига қўл узатмайли ва мардумларга озор бермайли.

Ўғрилар қасам ичиб, тавба қилдилар. Ҳотам тамом ганжни ўғриларга бериб, ўғриларни рост йўлга бошладди. Ўғрилардин рухсат олиб, саҳронинг йўлини тутти.

Бирмунча йўлни тай қилиб эрдик, бир ит тилини чиқариб келадур. Билдики, карвоне бу саҳрода хаймасини тикибдур. Бу ит ул карвондин қочиб, ташналикдин тилини чиқарибдур. Очиқдин қурсоқи жуфт-

¹ Ёнчуғ — ён чўнтак.

² Фаровон (ф.) — кўп.

лашибдур. Иироқдин бир кент кўрунди. Ҳотам ул кент тарафга равон бўлди. Вақтики яқин етти, итни кўтариб равон бўлди ва тилаш қилдики, бир сувга етса ва итга ичурсаки, ташналикдин тили ташқари чиқибдур.

Ҳотам деҳға келди. Ҳалойиқ дўғ¹ ва арпа нони, қатиг, мусофир учун келтурдилар. Ҳотам уни итнинг олдида қўйди. Ит нону дўғни ичиб, қурсоқини тўйғазди. Осуда бўлуб, Ҳотамнинг олдида адаб бирла ўлтурди. Ҳотам тамом шавқат бирла итнинг бошини силади. Итнинг бошида шоҳға ўхшаш нарса Ҳотамнинг қўлига келди. Дилида айттики: «Бу нима нарсадур? Гоҳи ҳеч вақтда итнинг бошида кўрмаб эрдим ва на кишидин эшитмаб эрдим. Чун Ҳотам ўбдан қаради, темур мих назариға келди. Қўлининг учи бирла гўрлади, темур мих чиқти. Яна ул ит бир хушрўй одами суратлик киши бўлди. Ҳотам таажжуб қилиб айдикки: «Бу нима сирдур?».

Ҳотам ул жавондин сўрдики:

— Эй худонинг бандаси, рост айтгинки, сан кимсан ва бу нима роздурки, аввал ҳайвон суратида, яъни ит суратида келдинг, вақтики, михни бошингдин чиқардим, инсон сурати бирла бўлдунг?

Ул жавон бошини Ҳотамнинг оёқига қўйди, айтти:

— Эй бузрук, ман инсон жинсидинман. Бир бозаргоннинг ўғли эрдим. Отам ўзининг матоини олиб Чин шаҳрига борди. Ул ерда матони сотиб, бўлак жинс мато сотиб олиб, Чиннинг йўли бирла Хитой шаҳрига келди. Ул ердин зар тўла қўлга келди. Мани кадхудо қилди. Нечанд ойдин кейин отам ўлди, матонинг ҳаммаси манга қолди. Муддате айш бирла кун ўткардим. Вақтики, дастмоя андак қолди, бир ҳабаш гулом сотиб олиб, хотунумдин рухсат олиб, Чин шаҳрига бордим. Олиб ва сотиб, ўз шаҳримга ёндим. Ман келгуча хотунум гуломга ўрганубдур. Ул гуломи занги жодугардин эрди, уйқуда бу михни бошимга қоқди. Бу михни мужарради² қоқмоқ бирла ман ит суратлик бўлдум. Ул замон мани уйдин қувлаб чиқарди. Вақтики бозорға еттим, шаҳарнинг итлари манинг чўрамни тутти. Ғавғо тўла бўлди. Ночор итларнинг қўрқунчидин саҳроға юз келтурдум. Уч кун бўлдики, оч ва ташна бу бодияда чўрулдумки, сан манинг қошимга етдинг.

Ҳотам бу ҳақиқат сирини эшитмоқдин бошини ту-

¹ Д ў г (ф.) — айрон.

² М у ж а р р а д и (а.) — биргина, ёлғиз.

бан қилди. Соате фикрда бўлди. Соатдин кейин бошини кўтариб айтти:

— Эй азиз, санинг уйунг қайси шаҳарда?

Ул жавон айтти:

— Бу бодиядин уч кунлук бор, шаҳри Шўр атайдур.

Ҳотам айди:

— Бас, Ҳорис бозаргон ҳам ул шаҳардадур. Ҳориснинг қизининг уч саволи бор, мани анинг хабари учун юбориб эрди.

Ул жавон айтти:

— Бале, ман ҳам анинг шаҳридиндурман.

Ҳотам айдики:

— Бу миҳни сақлағин. Вақтики уюнга етсанг, ўз хотунингнинг бошига бу миҳни қоқарсан — хотунинг мода ит бўлур; агар зангининг бошига қоқтинг — ит бўлур. Ул жавон миҳни эҳтиёт бирла тутти.

Бас, Ҳотам ва ул жавон — ҳар иккиси шаҳарга равон бўлдилар. Уч кундин кейин шаҳри Шўрға еттилар. Ул жавон Ҳотамни ҳамроҳ қилиб, ўз уйига келди. Дарбон ўзининг ховандини¹ кўруб оёғига йиқилди ва айттики:

— Эй соҳиб, қаён бориб эдингиз бизларни бу ерда қўюб? Узун замонда келдингиз?

Ул жавон айтти:

— Хомуш бўлунглар. Андин кейин шамширни ғилофидин олиб, уйга кирди. Вақтики канизаклар ўз хожасини кўруб ҳамма тарафдин югурдилар, жавон уларга ҳам ишорат қилдики, хомуш бўлунглар. Ҳаммалари хомуш бўлдилар. Жавон канизакдин сўрдики:

— Занги қаён?

Канизаклар айттики:

— Хотунунг бирла уйқудадур.

Бас, ул бозаргон ҳужранинг ичига кирди. Хотун бирла зангини бир жойда кўрди. Уйқунинг мастликда бориб, ул миҳни хотунининг бошига қоқти. Шамширни зангига ҳавола қилди. Маҳз шамшар урди — зангининг боши тандин жудо бўлуб, хотун мода ит бўлди. Чун ҳужрадин чиқиб, Ҳотамнинг қўлини тутуб, уйга элтиб, маснади олийда ўлтурғузди. Ул хотунки, ит бўлуб эрди, бўйнидин боғлаб сақлади. Ғуломни Ҳотамга кўргаттики:

— Бу ул туз хароми ғуломдур. Ҳотам ани занги суратида кўрди. Таажжубга қолиб айттики:

¹ Хованд (ф.) — эга, соҳиб, молик.

— Муни нима учун ўлтурдунг?

Бозаргон айттики:

— Ҳаммаи гуноҳдин муни озод қилдим. Бас, ани ҳовлининг бир гўшасида гўр гўрлаб, анга ташлаб, хиштдин тўлғазди, заминни туз қилди. Андин кейин қолган канизак ва гуломларни навозиш қилиб, инъомларни қилди. Кечани айшу ишратта ўткарди. Субҳ вақтида Ҳотам қўпти, ул жавондин рухсат олиб, карвонсаройга келди.

Бозаргоннинг ўғлики, Наим отлиғ, Ҳорис бозаргоннинг қизига ошиқ эди, мулоқот бўлди.

Сўрдик, нима ҳолда.

Бас, Наим айтти:

— Неча муддатдурки, ул овоз келмайдур. Шунга бино қилиб, Ҳорис бозаргоннинг қизи яна мунтазирдур.

Ҳотам айди:

— Ман бораман ва хабар келтурдим — анга еткураман. Сан хотирингни жам тутқин ва ҳеч андиша дилинга еткурмагин.

Бу сўзни қилиб, Ҳотам равон бўлди. Ҳорис бозаргоннинг қизининг эшикига борди. Хабар еткурдиларки, ул шахс — Ҳотам келиб эшикда турубдур. Духтар пардани орага ташлаб, Ҳотамни ичкари олиб кирди, ҳол сўрди. Ҳотам ҳаммани баён қилди. Духтар айтти:

— Рост айттинг. Алҳол ул овоз келмайдур. Вақтики икки саволни бажо келтурдунг, эмди учунчи саволни ҳам бажо кетургил: муҳраи Моҳпарини келтургил.

Ҳотам айди:

— Эмди ман бораман. Ҳорис бозаргоннинг қизининг рухсат олиб, карвонсаройга бориб, Наимга айттики:

— Алҳол шоҳ муҳра пари учун бораман.

Жавон Ҳотамнинг оёғига йиқилди. Ҳотам Наимни канорага олиб айттики:

— Хотирингни жамъ тутқин. Эмди учунчи саволни бажо келтуруб, маъшуқингни санга еткураман.

Бас, Ҳотам ул жавондин рухсат олиб, қадамни йўлга қўйди. Бир дарахтнинг тубига келиб, фикрларни қилди. Хотирига келтурдики: «Аввал девларнинг подшоҳи Хирадтошнинг қошига борай, Моҳпарининг мақомини сўрай. Жойини манга нишон берса, борай», — деб Ҳотам қўпти. Ул ердин нақбга йўл бор эрди, нақбга кирди. Бир лаҳзадин кейин нақбдин чиқти. Ул саҳрои васеъни кўрди. Ул деҳқи, аввал келиб эрди,

етти, девлар Ҳотамни кўруб таниди. Ўзининг кентига олиб кириб, иззати тамом бирла маснадда ўлтурғузди. Меҳмон қилиб, ул кентдин яна бир кентга еткурдилар. Шундоқ кентму-кент меҳмон қилиб, зиёфатларни кўргатиб, Хирадтошнинг қошига еткурдилар. Хирадтош Ҳотамнинг келган хабарини эшитиб, истиқбол қилиб, иззати тамом бирла ўз мақомига элтиб, тахтада ўлтурғузди. Ранг-баранг мева ва ранго-ранг таом ва ҳалвиёту¹ лаваззиёт² ақсом-ақсом³ келтурди, Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам дили хоҳлаганча шикамини сер қилди.⁴

— Шоҳ Ҳотамдин сўрдики:

— Ташриф қўйгоннинг важҳи нима?

Ҳотам айди:

— Шоҳ муҳраи пари учун келиб эрдим.

Хирадтош то икки соат бошини гирибониға қўюб қолди.

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, мунча фикр қилмоқнинг важҳи нима?

Хирадтош бошини кўтариб айттики:

— Эй жавон, муҳрани Моҳпарининг қўлидин олмоқлиқ девларнинг мажолидин эмасдур. Маҳолдурки, бориб, ул ердин саломат келгай. Ва сан нечук етасан ва саломат ёнғайсан?

Ҳотам айди:

— Бир кишики мани бу ерға келтурди, ул ерға ҳам элтиб, саломат келтургай. Санинг ҳукминг бирла бир киши манга раҳбарлик қилиб, ул ерға еткургайки, йўлдин озмағайман.

Хирадтош айтти:

— Эй бузрук, бу хаёли маҳолни бошингдан чиқарсанг беҳтардур.

Ҳотам айттики:

— Нечук қиламанки, аҳдни синдурмоқ манинг корим эмас ва кишига ваъда бериб, ул корни қилмоқдин ёнмоқ мардликдин эмас, балки номардларнинг коридур.

Бас, Хирадтош хомуш қолди. Вақтики икки-уч кун ўтти, Ҳотам айтти:

— Эй подшоҳ, рухсат бергинки, зарур кор олдимда турубдур. Лозим эмасдурки, ошиқ бечора интизор-

¹ Ҳ а л в и ё т (а.)— ширинликлар.

² Л а в а з з и ё т (а.)— лаззатлар.

³ А қ с о м - а қ с о м (а.)— қисм-қисм, тўп-тўп.

⁴ Ш и к а м и н и с е р қ и л д и (ф.-ў.)— қорнини тўйғазди.

да ўлгай, анинг вуболи манинг гарданимга бўлгай. Ул жавонки, ошиқи содиқдур, ваъда бирла ўзини тирик тутуб юрубдур. Агар андоқ бўлмаса, ўлмакка ҳеч нарса монё бўлмайдур.

Ҳирадтош ўзининг неча кишисини талаб қилиб, Ҳотамга ҳамроҳ берди ва айттики:

— То ҳадди Моҳпарига еткуруб, сизлар ул ҳадда турунглар, бу жавон ёниб келгуча.

Вақтики девлар бирмунча замон мангди, айттиларки:

— Бу кўрунган тоғ Моҳпарининг ҳаддидур. Мундин илгари қадам қўймоқга бизнинг тоқатимиз йўқдур. Анинг учунки Моҳпари ул ҳаддида кишини тирик қўймайдур.

Бас, Ҳотам ул девлар бирла видео қилиб, Моҳпарининг ҳаддига етти. Неча кундин кейин бир тоғни кўрдик, боши фалакка етибдур. Ул тоғда тўла духтарлар йироқдин кўринадур. Ҳотам тоғ тарафга равон бўлди. Вақтики яқин етти, тоғнинг ҳар тарафида паризодларни кўрди ва эшиттики, ўз ораларида айтишадурки: «Бу одамзод келадур, тирик қўймасмизки, бу тоғка чиқмоқни қасд қиладур».

Жамоати ул паризодлардин тушти, Ҳотамнинг қўлидин тутуб, тоғнинг тўпасига олиб чиқти, путига ва бўйчиға занжир солди. Сўрдиларки:

— На ердин келдинг? Бу ерда нима иш қиласан? Сани бу ерга ким далил бўлуб келтурди?

Ҳотам айди:

— Шаҳри Шўрдин келаман.

Паризодлар айттиларки:

— Ҳорис бозаргоннинг қизи юборибдурки, анга шоҳ муҳранинг рағбати бордур.

Ҳотам дилида айттики: «Агар бўлак кор учун келдим десам, ёлгон айтқон бўлурман; агар шоҳ муҳра учун келдим десам, мани тирик қўймай ўлтурадур. Беҳтар улдурки, хомуш бўлай», деб хомуш бўлди. Паризодлар бир-бири бирла машварат қилдиларки: «Муни ўтга ташлайли».

Вақтики ўтун дўплаб ўт ёқти, ўт фалакка бош тортиди. Ҳотамни тутуб ўтга ташладилар, қўлни қўлга уруб ханда қилиштилар. Ҳотам ул муҳраники, Хирсининг қизи бериб эрди, оғзига солди. То уч кун ўтда қолди. Вақтики паризодлар кеттилар, тўртунчи кун Ҳотам ўттин чиқти. Ул ердин илгарирак равон бўлди. Яна паризодлар кўруб ҳар тарафдин юғурдилар, Ҳо-

тамни тутуб занжир бирла банд қилдилар. Сўрдиларки:

— Бири санинг суратингда одами бор эрди, бизлар ани куйдуруб эрдик. Айтқин: сан ул кишиму ва ё бўлак кишиму?

Ҳотам айди:

— Эй аҳмоқлар, сизларга ўхшаган аҳмоқ бўлмас. Кимарса куйган бўлса, нечук тирик бўладур.

Паризодлар яна Ҳотамни ўтга ташладилар. Бу тарзда уч мартаба ўтнинг орасида куйдурдилар.

Вақтики кўрдиларки, бу куймайдур, нечанд тошни олиб келиб, Ҳотамни ётқузуб, тошни устида қўйди. Ҳотам тошнинг остидин чиқти. Вақтики Ҳотамни паризодлар тирик топдилар, тутуб дарёи Шўрға ташладилар. Ул ердин паризодлар ўз жойига ёндилар. Ҳотамни наҳанг ютти, сувда чўммакдин қолди. Билдики, жониворенинг қурсоқиға тушубдур. Дарҳол муҳрани оғзиға солди: ҳарорат баданиға зоҳир бўладур, беҳуш бўлди. Сувнинг ниҳояти совуқлиқидин ҳушиға келиб, ҳар тараф наҳангнинг қорнида югурди. Наҳангнинг дили ва жигарини путининг остида депсади. Тўла югурмакдин наҳанг ожиз бўлди. Дарёнинг канориға келиб, хашақда юмаланди. Ҳотамни оғзидин қай қилди, дарҳол ташлади ва ўзи сувнинг орасиға қочти.

Ҳотам икки кун қуруқда бетоб бўлуб ётти. Андин кейин қўпуб равон бўлди. Вақтики, неча қадам мангиб эрди, очлиқ тўлалигидин мангғали бўлмади. Қумлуқда йиқилди. Ногоҳ бир гуруҳ паризодлар Ҳотамни кўруб бошиға келди. Ҳотамдин сўрадиларки:

— Эй одамзод, сани ким келтурди?

Ҳотам айди:

— Наҳанг қурсоқидин мани дарёнинг тош ёниға ташлади. Агар сизларда тавфиқ бўлса, манга емак учун таом берингларки, тўла очдурман.

Паризодлар айттики:

— Бизлар санга нима учун таом берамизки, бизнинг подшоҳимизнинг ҳукми будурки: «Агар одами ва ё жинси девлардин топсанглар, ўлтурунглар». Агар сани ўлтурмасак, подшоҳнинг ғазабиға гирифтор бўламиз. Паризодлардин бири айттики: «Эй азизлар, подшоҳ қаёну, бизлар қаён? Бу бечора инсон қавминдур. Бизлардин лозимдурки, бу одамни уйға олиб бориб, парвариш қилсак». Ўзгалар айдикки: Агар сақласак, подшоҳ эшитиб, бизларни тирик қўймайдур».

Ҳотам айттики:

— Эй азизлар, агар мани ўлтурмакдин сизларга манфаат етса ўлтурунглар.

Яна паризодлар айттиларки:

— Эй азизлар, подшоҳнинг шаҳрига бу ердин етти кунлук йўлдур. Қайси киши сўрайдурки, киши нима иш қилди, нима қиладур?

Охир ҳамма муттафақ¹ бўлдилар. Ҳотамни олиб ўз макониға келтурдилар, маснадда ўлтургуздилар. Таом ва мева келтурдилар, олдида қўйдилар. Ҳотам иштаҳанинг миқдорича қурсоқини тўйғазди, сув ичти, думоғи жойиға келди. Паризодлар келиб чўрасида ўлтурдилар. Ҳотам қилу қол қилди. Ҳамма паризодлар юзиға фирифта ва гуфтуғусиға ошифта бўлдилар. Ҳотамға атъаманинг² лазиз қисмларидин келтурдилар ва едурдилар. Кеча ва кундузни Ҳотамнинг суҳбатида ўткардилар. Вақтики неча кун ўтти, паризодлар Ҳотамдин сўрдилар:

— Ул нима кордурки, мунча ранж тортибсан?

Ҳотам айдики:

— Манинг Моҳпарни бирла корим бор.

Паризодлар айттиларки:

— Эй нодон, Моҳпарининг отини тутмағинки, бизлар Моҳпарининг навқаридурмиз. Ўз дардида бизларни ўлтургузубдурки, кимарса одамзод ва ё девзодалардин шаҳарға йўл берманглар, ўлтурунглар. То Моҳпарни эшитса одамзотнинг мулкимизга етганини, бизларни тирик қўймайдур, сани ҳам ўлтурадур.

Ҳотам айдики:

— То ҳаётлиқ бор, киши мани ўлтуролмайдур. Агар сизлар қўрқсанглар, мани Моҳпарининг қошиға боғлаб олиб боринглар, то Моҳпарни нима фармойиш қиладур.

Паризодлар айдики:

— Нечук бўладурки, аввал сани парвариш қилиб, ҳамнамак бўлдуқ ва рафиқ бўлуб суҳбатларни қилдуқ, яна сани ўлумға тутуб берамиз?

Ҳотам айди:

— Мани ўлтурмакдин дариг бўлманглар. Охир албатта Моҳпарининг ҳузуриға бормоқ зарурдур: хоҳ ўлтурсун ва хоҳ тирик қўйсун.

Ҳотамнинг бу сўзидин кейин ҳамма паризодлар бир-бири бирла машварат қилдиларки:

— Муни олдимизда сақлоли. Подшоҳға илтимос-

¹ М у т т а ф а қ (а.)— иттифоқлашган, бир қарорга келган.

² А т ъ а м а (а.)— таомлар.

нома ҳам пイトйли. Ҳар нарсаки ул подшоҳдин фармойиш бўладур, анга амал қилоли.

Бас, бир паризодни подшоҳнинг қошига юборди: «Бир важҳ бирла арз қилгинки, бир одамизодни дарёнинг канорасида топтуқ, ул ердин уюмизга олиб келиб сақладуқ. Агар ҳукм бўлса, ҳузурлариға юборурмиз». Паризод бу сўзларни эшитиб шаҳарға равона бўлди. Етти кундин кейин етиб бориб, Моҳпарига илтимоснома хатни еткурди. Хабар бердиларки: «Бир паризод дарёи Қулаумнинг ниғаҳбонларидин, келиб экан»,— деб арз хатни бердилар. Моҳпари хатни кўруб ҳукм қилдики:

— Ул одамни келтурунлар.

Паризод фармойиш мавжи бирла тўрт кунда ўзини еткурди. Айттики:

— Подшоҳ таъкиди тамом бирла ҳузуриға талаб қиладур.

Ҳамма паризодлар Ҳотамни ҳамроҳ олиб равон бўлдилар. Вақтики одамзодни келтурадургон овоз, Ҳотамнинг ҳуснининг иштиҳори¹ Моҳпарининг шаҳрида машҳур бўлди, Моҳпарининг умароларидин бири бор эрдик, Муншо отлиғ, анинг бир духтари бор эрдик, Ҳусано отлиғ, вақтики бу хабарни эшитти, ўзининг жинслари бирла машварат қилди. Айдиларки: «Подшоҳнинг мулкиға одамзоде келадур, ани кўрмак лозимдур, бағоят хушрўй ва ҳусни покизадур. Ҳусанонинг ҳамсоялари айттиларки:

— Албатта кўрмак лозим. Ўбдани улдурки, келадургон йўлиға бориб кўргаймиз. Вақтики подшоҳнинг ҳузуриға келса, кўрмаклик маҳолдур. Ҳусано айттики:

— Уюмдин нечук чиқаман?

Ҳамма айттиларки:

— Боғнинг сайрининг баҳонаси бирла бороли. Ҳусано онасининг қошиға келди. Айттики:

— Эй модари меҳрибон, агар ижозат берсанг, неча кун сайри боғ қилсам, бориб боғнинг тамошосини кўрсам.

Онаси айди:

— Отангдин ижозат ол.

Ҳусано отасининг олдиға келди, андин ижозат тилади. Отаси рухсат берди. Ҳусано пари ҳамжинслари бирла боғқа равон бўлди. Уларнинг расми андоғ эрдик, вақтики боғқа борса, қирқ кундин кам уйиға келмас эрди.

¹ Иштиҳор (а.)— шухрат, овоза.

Хусано йўлнинг орасида айттики:

— Ул одамзодни нечук кўргали бўлур?

Бирини ул орадин айттики:

— Дарёни Қулзумнинг ниғаҳбонлари ани дарёнинг канораси бирла келтурадур.

Хусано дарёнинг канорасига бордики, бу йўлдин келтурур. Вақтики уч кун ўтти, паризодлар Хотам бирла дарёнинг канорасига туштилар. Хусано келиб сўрди, уларнинг таҳқиқини қилди.

Жавоб бердиларки:

— Бизлар дарёни Қулзумнинг ниғаҳбонларидур-миз, одамзодни подшоҳнинг фармойиши бирла подшоҳнинг қошига элтамиз.

Бу пари айттики:

— Ул одам қайсидур?

Ҳамма Хотам тарафни кўргатти:

— Фалон жавон, дарёнинг канорасида ўн тўрт кунлук тўлун ойдек ўлтурубдур.

Бир паризод кўрмак учун бориб кўруб келди. Хусанопарининг олдида Хотамнинг таърифини тўла қилди. Хусанопарининг кўрмакка шавқу рағбати ғолиб келди. Узининг парилариға айттики:

— Қайдоқ кўргали бўлур?

Парилар айтдиларки:

— Вақтики кеча бўлса, ниғаҳбонлар уйқулар, ул одамни келтуроли.

Бас, ул ердин кўчуб, бир фарсанг ерда боге бор эрди, ул боғқа келиб тушди Кечаға мунтазир бўлуб ўлтурди. Вақтики кеча бўлди, Хусанопарининг айёрлари¹ одамзодни келтурмакка равон бўлди. Вақтики жамотнинг тепасига етдилар, кўрдиларки, ҳаммалари уйқуға борибдурлар, одамзод ҳам уйқуға борибдур. Бас, дорийи беҳуш чиқариб думоғиға пурқади. Андин кейин кўтариб боғқа олиб келиб, Хусаноға атталоъ² бердилар. Хусанопари мужаррад кўрмак бирла Хотамнинг юзиға ошиқ бўлди.

Дарҳол у ердин ёниб, Хотамни олдуруб, ўз боғига келтурди. Беҳушлиқдин ҳушёр қилдилар. Вақтики Хотам кўзини очти, кўрдик, бу бўлак парилардур. Улардин сўрдик:

— Сизлар ким бўлдунглар? Мани бу ерға нима учун олиб келтурдунглар? Хусанопари кулуб Хотамнинг олдиға келди, айттики:

¹ Айёрлар (ф.)— бу ўринда жосуслар маъносида.

² Атталоъ (а.)— хабар, дарак.

— Бу боғ Муншо паризоднинг боғидур. Ман Муншопарининг қизидурман, мани Хусанопари атайдур. Вақтики санинг ҳуснунгнинг ҳушрўйлиғи бизнинг мулкимизда машҳур бўлди, сани кўрмак учун шавқим голиб бўлди. Ул ердин паризодлар сани ўғурлаб бу боғқа олиб келдилар. Ҳотам айди:

— Ўғурламоққа сабаб нимадур? Бизнинг коримизга монеълиқ бўлди. Хусанопари айттики:

— Сизнинг нима корингиз бордур? Ҳотам айдики:

— Моҳпарининг шоҳ муҳраси учун борурман.

Хусано айтти:

— Шоҳ муҳрани подшоҳнинг қўлидин олмоқ маҳолдур. Ман сани кўруб мубтало бўлдум. Ҳотам айди:

— Санинг манингдаин муродинг ҳосил бўлмайдур, токи шоҳ муҳра қўлумга келмаса.

Хусанопари айтти:

— Шоҳ муҳрани магар санинг учун қўлга келтурмакни хоҳлармиз.

Бас, Ҳотамни боғда сақлаб, кечаю кундуз айшу ишратда бўлдилар.

Вақтики ниғаҳбонлар уйқудин уйғондилар, Ҳотамни кўрмадилар. Ҳар тарафга пароканда бўлуб кетиб, саргардон бўлдилар. Билдиларки, шояд, одамзод қочиб кетибдур ва ё пари юзига ошиқ бўлуб, бизлардин ўғурлаб олиб кетгандур. Агар подшоҳ эшитса, бизларнинг пўстимизни сўядур. Беҳтар улдулки, бизлар қочиб, бир кунжега¹ бориб пинҳон бўлоли, шоядки, жойи сўроғни² топуризмиз, ул вақт одамни топиб, подшоҳнинг олдига олиб бороли. Ҳар бири қочиб, ниҳон жойда маҳфуз бўлдилар.³

Неча муддат ўтти. Подшоҳ Моҳпари айтти:

— Хануз ул одамзод келмади, сабаб нимадур?

Ўзга паризодларни хабар келтурмак учун юборди. Улар ул паризодларнинг макониға келиб топдилар. Айтдилар:

— Одамзодни тохир⁴ қилмоқнинг важҳи нима? Одамзодни подшоҳнинг ҳузурига юборинглар. Бизларчинг подшоҳ хабар келтирмак учун юборди.

Улар айтдиларки:

— Ул одамни лашкарға ҳамроҳ қилиб ҳузурлариға равон қилдуқ. Маргар бу вақтгача етмабдур, сабаб нима бўлди?

¹ Кунж (ф.)— бурчак, чекка.

² Жойи сўроғ— суруштириб, сўраб биладиган жой.

³ Маҳфуз бўлдилар (а.ў.)— яшириндилар.

⁴ Тохир (а.)— кечиктириш, тўхтатиб қолиш, ҳаялламоқ.

Ул паризодлар зуд ёниб, бу хабарни подшоҳнинг ҳузуруга арз қилдилар. Подшоҳ дарғазаб бўлуб, ўзгаларни тайин қилдики: «Ул харомзодалар одамзодни қаён элтубдур ва нима қилибдур?».

Паризодлар ҳар тарафга равон бўлди, истадилар. Ногоҳ бир паризод уларнинг хайлидин кетиб борадур эрди, жосусларнинг кўзи анга тушуб, ҳаммаси қўлмуқўлга олиб, подшоҳнинг ҳузурига келтурдилар. Моҳпари паризодларга сиёсат қилиб айттики:

— Рост айтинг, ул одамни нима қилдинглар?

Уларнинг чўнги айди:

— Агар манинг гуноҳимни ўтса, кайфиятнинг аҳволини арз қилсам. Подшоҳ айтти:

— Дарҳол айтқин! Агар ростини аймасанг, сани тирик қўймайман! Паризод айттики:

— Бизлар ҳаммамиз эҳтиёти тамом бирла одамни келтурдукки, фалон жойга етук. Ва кечада ҳаммамиз уйқуга кетиб эдук, ул одамни киши ўғурлаб кетубдур. Агар андоғ бўлмаса, ўзлукидин кетмади, анинг учунки ул одамзоднинг иштиёқи подшоҳга мулоқот бўлмоқ. Шоядки, парилардин бир киши ошиқ бўлуб элтибдур. Тўла ҳусндору хушшакл экан. Ул одамни орамизда кўрмадук, подшоҳдин кўрқуб қочтуқ, жоба-жо пинҳон бўлдуқ. Ул одамни тўла кечаларда тафтиш қилиб истадук ва ман ҳам бу кор учун чиқуб эрдим, мани тутуб келтурди. Шоҳ Моҳпари буюрди:

— Сизларга лозимдурки, тафаҳҳусда бўлунглар.

Уч ойдин кейин бир паризоднинг кўзи Муншонинг боғига тушти. Ўзини гўшада пинҳон қилиб кўрдикки, ногоҳ Хусанопари Ҳотамнинг қўлидин тутуб боғнинг сайрига ташқари чиқти. Муҳаббатнинг шаробидин Хусано маст бўлубдур. Маҳз боғқа чиқмоқ бирла Хусанопари ва Ҳотамнинг назари ул паризодғаки, гўшада пинҳон бўлуб эрди, тушти. Вақтики анга дучор бўлди, пари Ҳотамни тутуб гўшадин чиқди, паризодларнинг олдида бонг урди. Айттики:

— Эй туз ҳароми ва маккор ўғрилар, бу одамни подшоҳ талаб қилиб ва бизлар келтуруб эрдук. Сизлар биздин йўлда ўғурлаб бу жойга олиб келибсизлар, ўбдан қилмабсизлар. Агар ўзунгларнинг ҳаётлиқини хоҳласанглар, одамни бизга ҳавола қилингларки, подшоҳнинг олдиға элтоли. Агар андоқ қилмасанглар, уюнглари хароб қиладур.

Хусанопари вақтики паризоди бегона ва номаҳрамни боғда кўруб, тилини беҳудагўйлукқа узун қилди.

Мастлик ҳолида ўзининг париларига буюрдикки:

— Муни боғланглар ва қудуқга ташлангларки, нима учун манинг боғимга беижозат кирадур?

Парилар югурдилар. Ул пари оҳиста боғдин чиқиб, қочмоқга юз қўйди. Вақтики ўз шаҳрига яқин етти, ўз юзини сиёҳ қилиб, додхоҳларнинг орасида бориб дод қилди. Подшоҳ айттики:

— Паризодга ким озор берубдур? Кимнинг қўлидин ўзининг юзини қаро қилибдур? Бори, муни қошимга келтурунглар.

Паризодлар югуруб ул парини подшоҳнинг ҳузурига келтурди. Моҳпари ул паризоддин сўрдикки:

— Ким қўлидин додхоҳлиқга келдинг?

Паризод айттики:

— Муншопарининг қизи Хусано отлиғнинг дастидин.

Айттики:

— Сабаб нима? Пари айтти:

— Ман дарёйи Қулзумнинг ниғаҳбонларидин эрдим. Одамини подшоҳнинг ҳузурига келтурур эрдук, ул одамни йўлнинг орасида Хусанопари ўғурлаб элтиб экан. Узун муддатда минг машаққат ва меҳнат бирла сўроғини тошиб, андин талаб қилдимки, одамини манга ҳавола қилинг, деб қабул қилмади. Ҳукм қилдикки, банд қилгайлар. Ман ул ердин қочиб келдим.

Моҳпари бу сўзни эшитмак бирла дарғазаб бўлуб, Маҳёр паризодни минг паризод лашкари бирла юбориб, Маҳёрга ҳукм қилдикки:

— Қизи ва фарзандларини боғлаб, Муншопарини келтургин.

Маҳёр фармойишни бажо келтуруб, парининг уйини забт қилди. Муншопари ҳайрон қолди. Маҳёрнинг олдига келиб айттики:

— Подшоҳнинг газабининг мужиби¹ бандага нимадур? Маҳёр айдикки:

— Санинг қизинг одами ўғурлаб келтурубдур.

Муншо қасам қилдикки:

— Асло манинг хабарим йўқ. Бориб таҳқиқ қилай,— деб хотунининг олдига келди ва айттики:

— Қизинг қаён? Хотун айди:

— Неча ойдурки, боғнинг сайрига кетиб эрди.

Муншо айтти:

— Эй хонахароб, дарҳол қўпқин, қизинг хабарини олғинки, одамизодни ўғурлаб, боғқа элтибдур. Под-

¹ Мужиб (а.)— сабаб.

шоҳ бизнинг жонимизу молимизга газабнок бўлубдур.

Модари Ҳусанонинг юзи сарғариб, дарҳол боғқа равон бўлди. Ҳусанони кўрдик, одамзод бирла ўлтурбдур. Ҳар иккала қўлини бошига урди, айттики:

— Эй хонахароб, ота-онангни хароб қилдинг!

Ҳусано ҳам қўрқти, чеҳраси тағйир¹ топди. Ҳотамни тутуб онасининг олдига келди. Маҳёр паризод Муншо, Ҳусано бирла Ҳотамни ва тамом қабиласини ҳамроҳ қилиб шаҳарга равон бўлдилар. Икки-уч кундин кейин подшоҳнинг шаҳрига келди. Шоҳнинг олдида кириб можарони баён қилди. Айттики:

— Мушшонинг хотуну фарзандини келтурдук.

Подшоҳ паризодни буюрди:

— Мушшони олдимга келтур.

Муншо подшоҳнинг даргоҳида мулозамат қилиб арз қилдики:

— Ман ҳеч хабарим йўқдур, банда фармонбардордурман. Ҳар нарсаки, бизларнинг борамизда амр бўлса, розидурмиз.

Подшоҳ кўрдик, Муншо ҳеч ҳийла қилмайдур. Меҳрибон бўлуб буюрдикки:

— Муоф² қилдим сани, валекин одамини келтур.

Бас, Ҳотамни подшоҳнинг олдига келтурди. Моҳпари вақтики Ҳотамни кўрдик, жавони хушшакл, соҳибҳусндор, ўзи қошига келиб, талаб қилиб айттики:

— Эй одамзод, нима сабаб бирла бизнинг мулкимизга келдинг?

Ҳотам айди:

— Подшоҳни ва анинг мулкани кўрмак учун. Хирадтошнинг забонидин подшоҳнинг авсофини³ эшиттим, манга кўрмакнинг иштиёқи ғолиб бўлди. Ҳар тариқа бирла ўзумни бу ерга еткурдум.

Подшоҳ айтти:

— Бизнинг қаддимизга ким келтурди?

Ҳотам айтти:

— Хирадтошнинг девлари мани келтургучи бўлди.

Подшоҳ:

— Ҳеч биламусанки, одамиларда ҳакими доно ва тажрибакор бўлғай.

Ҳотам айттики:

— Подшоҳнинг ҳаким бирла нима кори бор?

Моҳпари айттики:

¹ Тағйир (а.)— ўзгариш.

² Муоф (а.)— кечиринч, афв қилиш.

³ Авсоф (а.)— сифатлар, таърифлар.

— Манинг ўғлум ягонадур, ҳуснда мисоли йўқдур, ул бир фарзанддин бўлак фарзандим йўқдур. Ул фарзанднинг кўзи нобино бўлди. Ҳеч важҳ бирла шифо топмади. Агар сизларнинг мулкунгларда ҳақими комилу тажрибакор бўлса, манга нишон бергин.

Ҳотам айди:

— Агар подшоҳнинг ўғлига шифойи комил бўлуб, кўзи равшан бўлса, манга нима инъом берадур?

Моҳпарӣ айтти:

— Ончаки сан хоҳларсан, бергайман.

Ҳотам айди:

— Агар аҳду паймон қўлини берса, ман подшоҳнинг ўғлига илож қиламан. Вақтики кўзи аввалгидек равшан бўлса, ул замонда инъомни оламан.

Шоҳ айттики:

— Қабул қилдим.

Бас, қўлини узатти, Ҳотамнинг қўлига берди. Ҳотам аҳду паймонни маҳкам боғлади. Айттики:

— Тонгла шаҳзоданинг иложига кўшиш қилай.

Бас, Ҳотамга жойи покизани марҳамат қилиб, паризодларни хизматига қўйди. Мева, обу таом келтурди, едурди. Вақтики тонг отти ўглини келтурди, тахтада ўлтургузди. Ҳотамга хабар қилдилар, Ҳотам келиб кўзини кўрди. Ул муҳрани чиқариб, оғзининг сўли бирла эзиб, шаҳзоданинг кўзига қўйди. Вақтики ўн кун ўтти, кўзини очиб, обила¹ йироқ бўлди ва дард ҳам бартараф бўлди, аммо кўзида равшанлик йўқ эрди, андаки кўрар эрди.

Моҳпарӣ шоҳ айттики:

— Эй одамизод кўзи хўб бўлди, аммо басорат² йўқ.

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ зулматда бир дарахте бордурки, нуррез атайдур. Агар бир қатра ул сувдин қўлга келса, равшанлик шаҳзоданинг кўзида пайдо бўладурки, албатта кўзи равшан бўладур.

Моҳпарӣ шоҳ айттики:

— Эй паризодлар, сизларнинг орангларда киши бормудурки, ул ерға бориб, ул дарахтдин сув келтурса.

Ҳаммалар бошини тубан қилиб ўлтурдилар ва айтиларки:

— Эй подшоҳи одил, ул йўлда нарра девлар бордурки, бизларнинг уларға баробарликка тоқат йўқтур ва ҳам бизни тирик қўймайдурлар.

¹ Обила (ф.)— пўрсилдоқ, қавариқ.

² Басорат (а.)— кўриш.

Подшоҳ ҳам бу сўзлардин бошини тубан солди.

Ҳусанопари келиб ўра туруб, арзга еткурдики:

— Агар подшоҳ манинг хатойимдин ўтса, бу одамизодни манга берса, ул дарахтнинг қасдини қилиб сув келтурсам.

Подшоҳ айтти:

— Хатойингдин ўттум ва ул сарҳадни тамом отангга бердим, аммо одамнинг ихтиёри манинг қўлумда эмас, ўзи мухтордур.

Ҳотам айди:

— Қабул қилмайман. Агар қўлини аҳд-паймонга берсаки, ўз ихтиёрим бирла бўлмайман, ҳар вақтда хоҳласам кетгайман — бу шарт бирла қабул қиламан.

Ҳусано айтти:

— Манинг санинг бирла корим йўқ. Магар¹ неча кун яна санинг муҳаббатингда бўлсам ва сани тўқ кўрсам, андин кейин ихтиёр санингда.

Ҳотам айди:

— Эй Ҳусано, илдам бориб ул дарахтдин сувни келтур.

Ҳусанопари минг пари бирла ул тарафга равон бўлди. Андоғ илдам юрдики, ҳамма парилар Ҳусанопаридин айрилиб қолиб ета олмади ва бу изтироб бирла қирқ кун ҳавода учуб, зулмат ҳаддига етти ва кўрдикки, кечадин қаронғулуқ. Бир дарахт бордурки, фалакка бош тортибдур, қатра-қатра сув танасидин қуюладур, оқлиқи сутдек оқ, шаҳддин тотлиғ. Ҳусанопари илдамлик бирла шишани дарахтнинг танасига тутти. Ул дарахтдин сув шишага қуюллуб, шиша пур бўлди. Шишанинг оғзини беркитиб равон бўлди. Бу аснода Халқош дев ўн икки минг дев бирлаки, ул дарахтнинг ниғаҳбони эрдилар, етиб келдилар. Ҳусанопари учти. Ҳеч бир дев гардига етолмади, андоғки девлар тўрт фарсанг кейин қолдилар. Ҳусанопари изтироб бирла учти, ўз йўлини тутти. Девлар етолмай ёнди. Ҳусанопари яна қирқ кундин кейин подшоҳнинг олдига еткурди. Зулмотдин келтурган сувни шиша бирла назарига келтурди.

Подшоҳ, Ҳусанопарини ўзининг хосларининг биридин қилиб, инъомларни қилди. Ул шишани Ҳотамнинг қўлига берди. Ҳотам ул муҳрани шишанинг сувида эзиб, шаҳзоданинг кўзига суркади. То яна кун кўзини тангиб, андин кейин кўзини ул сув бирла ювди. Шаҳ-

¹ Магар (ф.) — бу ўринда «фақат» маъносида.

зоданинг кўзи равшан бўлуб, ота-онасини кўрди, шод бўлди. Шаҳзода Ҳотамнинг оёғига йиқилди. Ҳотам шаҳзодани қучоғлаб, муборакбод қилди. Моҳпаридан чандон молу жавоҳур ва ганж Ҳотамнинг олдига келтурди. Подликларни қилиб, шаҳзоданинг бошидин ҳам зару жавоҳирларни нисор қилдилар. Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, манга зару жавоҳир нима корга келадур. Магар паризодлар мани Хирадтошнинг ҳудудида элтиб қўйса.

Подшоҳ буюрдики:

— Вақтики одамзод ўз шаҳрига ёнса, бу тамом зару жавоҳирни бу ердин ҳамроҳ элтиглар.

Яна Ҳотам айдики:

— Эй подшоҳ, зару жавоҳир чандон бердинг — ўз завқунг бирла бердинг. Аммо манга аҳд-паймон қилиб эрдинг, марҳамат қилгил.

Моҳпаридан айтти:

— Ончаки хоҳлайсан, берай.

Ҳотам айди:

— Шоҳ муҳраки, қўлингда бор, марҳамат қилгил.

Пари бошини солиб ўлтуруб, кейин айттики:

— Ҳорис бозаргоннинг қизи саниндин талаб қилган бўлғай. Ҳотам айди:

— Аҳд қилгон эрдим муҳрани келтурмакка.

Подшоҳ айттики:

— Бу муҳрани олгил. Санинг бирла аҳд қилишманки, вақтики сан Ҳориснинг қизиға муҳрани берсанг, ман анинг олдида қўймоқни хоҳламайман.

Ҳотам айди:

— Ул ошиқнинг матлаби тамом бўлса, андин кейин ихтиёр санинг ўзунгда.

Моҳпаридан шоҳ муҳрани қўлидин чиқариб Ҳотамга берди. Ҳотам шоҳ муҳрани бозусиға беркитиб тамом ганж ва зару жавоҳир дафиналарки ерда бор эрди, ҳаммаси муояна кўрунди. Ҳотам билдики, бу хосият шоҳ муҳрада экан. Моҳпаридан айттики:

— Вақтики шоҳ муҳра Ҳориснинг қизининг қўлига етса, ул қиз кадхудо бўлуб, ўн кундин кейин шоҳ муҳрани манга еткурадур.

Андин кейин Ҳотам Моҳпаридан рухсат олиб, Ҳусанопарининг уйига келиб, уч ой айшу ишрат қилди. Уч ойдин кейин Ҳусанопаридан бирла видо қилишиб, паризодлар ҳамма молу жавоҳирни учасиға¹ кўтариб, Ҳотамни тахтида ўлтурғузуб кўтариб равон бўлдилар.

¹ У ч а (уйғ.) — елка.

Неча кундин кейин Хирадтошнинг ҳудудиға келиб, паризодларға рухсат берди. Неча кун Хирадтошнинг шаҳрида подшоҳға мулоқот бўлуб, шоҳ тўла меҳрибонлиқларни қилди. Ҳотам шоҳдин рухсат сўради. Хирадтош девларға ҳукм қилдики, Ҳотамни асбоблари бирла кўтариб, шаҳри Шўрға еткуруб қўйғай.

Девлар Ҳотамни асбоблари бирла кўтариб, нақб йўли бирла шаҳри Шўрға дохил қилиб, виро қилиб ёндилар.

Ҳотам карвонсаройға келиб, Наим бозаргон бирла мулоқот бўлуб, онча зару жавоҳирки, ҳамроҳ келтуруб эрди, Наимға бахшиш қилди. Наим шукрларни бажо келтируб, Ҳотам эҳсонининг марҳуми² бўлди.

Ҳотам Наимнинг қўлини тутуб, Ҳорис бозаргоннинг қизининг уйига келди. Шоҳ муҳрани ул духтарға берди. Бозаргоннинг қизи шоҳ муҳрани кўрмак бирла хуш бўлди. Айтти:

— Эмди санинг бўлдум. Ҳар нарса билсанг, қилгин.

Ҳотам деди:

— Манга нима даркордур. Ул жавонки, санинг учун нечанд йил меҳнат тортиб, санинг ошиқи зоринг бўлган. Анинг учун мунча машаққатларни торттим. Лозимдурки, ани қабул қилғайсан.

Духтар айтти:

— Ихтиёр ўзунгда. Ҳар кишига хоҳлайсан, бергил — қабул қиламан.

Бас, Ҳотам духтарнинг отаси Ҳорисни талаб қилиб, қизининг қўлини Наимнинг қўлиға берди. Ҳорис кадхудолиқ саранжомини кўргатиб, ул жавоннинг ақдига келтурди. Кадхудо бўлуб, ўн кундин кейин шоҳ муҳра духтарнинг қўлидин ғойиб бўлди. Духтар йиғлади. Ҳотам дилосолиқ кўргатиб айдикки:

— Эй духтар, чандон зару жавоҳир санинг куёвинг Наимға бердимки, етти пуштунға кифоя қиладур.

Бас, ул ердин рухсат ҳосил қилиб, Ҳуснбонунинг саволининг тафаҳхусида манзилу мароҳилларни тай қилиб, дарёнинг канорасиға етти. Кўрдикки, иморати олий, тош бирла хиштдин ораста қилибдур. Дарвозасиға путубдурки: «Ўбданлиқ қил — дарёға ташлағил». Неча қадам қўюб, ул эшикиға етти. Ходимлар ул иморатдин чиқиб, Ҳотамнинг қўлини тутуб, ичкари олиб кирди. Ҳотам кўрдикки, бир марде, юз йил умр кўрган, тахтнинг тўпасида ўлтурубдур. Вақтики Ҳотамни кўр-

² М а р ҳ у н (а.) — гаровға кўйилган, гаров қилинган.

ди, тахтдин тушуб, хушқоллиқ бирла канор олиб, эъзо-зу икром бирла баробарида ўлдурғузуб, буюрдикки, бир киши ранго-ранг таомларни келтуруб, дастурхонни ёйиб, Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам таомни еб, фориғ¹ бўлиб дастурхонни кўтарди. Ҳотам айдикки:

— Эй бузрук, бу нимадурки, эшикингиизга путуб-дурки: «Ўбданлиқ қил — дарёга ташла».

Пир жавобида айттики:

— Эй жавон, ман марди раҳзан² эрдим. Мардумларнинг матоъини, мусофир бўлса, ғорат қилур эрдим ва гоҳи мардикорчилик бирла умрумни ўткарур эрдим. Лекин ҳар куни икки пишиғ нон, ёғлиқ, шакарға илаштуруб, дарёга ташлар эрдим. Нечанд муддат бу қисм бирла ўтти. Бир куни касал бўлдум, ҳадде бирлаки, жон манинг қалбимдин чиқти. Бир киши келди, маннинг қўлумни тутуб, дўзахқа яқин элтти. «Санинг жойинг будур», деб мани дўзахқа ҳавола қилди. Хоҳладикки, мани дўзахқа ташлагай. Ногоҳ икки жавон келдилар. Ҳар иккаласи манинг икки бозумни тутуб торттилар ва айттиларки: «Бизлар бу кишини дўзахқа элтгали қўймаймиз. Бу банданинг жойи беҳиштдур». Ул жавонлар ул ердин тортиб, жаннатнинг дарвозасига олиб келдилар. Бир марди бузрук қўпуб айттики: «Муни нима учун келтурдунглар? Ҳануз муниғ умри юз йил бор». Бас, ул икки жавон мани уюмға келтурди. Айттики: «Бизлар ул икки нондурмизки, сан балиқларға берур эрдинг». Вақтики ҳушумға келдим, тангриға шукр келтуруб, барча гуноҳларимға тавба қилдим.

Бир кун икки нонни дарёга ташлагали бориб эрдимки, юз тилло сувдин чиқти, ман ул тиллоларни олдим. Кенгнинг тамомисида мунодий қилдимки³: «Ҳимарсаннинг нарсаи сувға тушуб кетган бўлса, лозимдурки, келиб манингдин олғай». Жавоб бермадилар. Яна аввалғи дастур бирла дарёга бордим, нонни ташладим, яна юз тилло дарёдин ташқари чиқти. Ани олиб уюмға келтуруб омонат тариқи бирла қўйдум, шоядки молики⁴ пайдо бўлур. Шундоқ ўн кунгача дарёдин тиллоларни келтурдум ва омонат қўйдум. Ўн биринчи кечаси тушумда овозе эшиттимки: «Ул тиллоларни санинг учун ато қилди, олгин ва сарф қил-

¹ Фориғ (а.) — хотиржам, тинч, бемалол.

² Раҳзан (ф.) — қароқчи, йўлтўсар.

³ Мунодий қилмоқ (а.-ў.) — жар қилмоқ, хабар қилмоқ.

⁴ Молик (а.) — эга, соҳиб.

гин». Уйқудин уйғониб шукр қилдим. Ул олтунлардин бу иморатни тайёр қилдим ва дарвозаға путудумки: «Яхшилик қилиб, дарёға ташлагин».

Ҳотам уч кун ул пирнинг суҳбатида туруб, андин кейин рухсат олиб, Шоҳобод тарафға равон бўлди. Неча кундин кейин бир саҳройега етти. Кўрдик, бир дарахтнинг тагида бир қора йилон ва яна бир оқ йилон, ниҳояти нозик, бир-бири бирла жанг қиладур ва яқиндурки, қора йилон оқ йилонни ўлтургай. Ҳотам югуруб йилонларнинг қошиға келиб бонг урдик:

— Эй нобакор, нима қиласан мун, қўйгин!

Қора йилон бу ҳайбаттин қўрқуб қочти. Оқ йилон қочмоққа тоб келтуролмай, дарахтнинг тубида қолди. Ҳотам тарафға қаради. Ҳотам айттики:

— Хотирингни жам қилгин, то сан ҳолингға келгуча, ман бу ерда тураман.

Йилон муддатдин кейин ҳолиға келиб қўпти, дарахтнинг орқасиға бориб, одам суратида бўлуб, Ҳотамнинг олдиға келиб, таъзим қилди. Ҳотам таажжуб қилиб айттики:

— Бу нима сирдур? Йилон айттики:

— Эй бузрук, ман жин қавмидиндурман. Биз, жин қавми, ҳар суратда бўлоли десак, бўламиз. Ман бу дарёнинг подшоҳодасидурман. Бу қора йилон манинг отамнинг гуломидур. Манга адоват қилиб юрур экан. Бу кун вақт топиб хоҳладики, мани ўлтургай. Санинг боисингдин бу нобакор ҳаромхўрнинг қўлидин нажот топтим.

Ул жин тўла илтижо бирла Ҳотамни ҳамроҳ қилиб, ўзининг лашкариға келтурди. Вақтики отаси ўлуб эрди, бу шаҳзодани тахтида зўр бирла бир соатда ақроболари ўлтурғузуб эрди. Ва ман отамнинг фироқида лашкарни қўюб танҳо чиқиб, вақтики саҳроға еттим, гулом орқадин келиб йилоннинг пўстиға кирди, деди.

Ҳотам ва жин вақтики лашкариға доҳил бўлди, Ҳотам сўради:

— Бу лашкар кимнингдур?

Шаҳзода айттики:

— Бу фақирнинг лашкаридур.

Бас, хиргоҳиға¹ кирди, Ҳотамнинг қўлини тутуб тахтида ўлтурғузди. Кечанинг тамомисида рақс, суруд ва нўш олдида эрди. Ақсом таом ва мевадин зиёфат қилди. Субҳ вақтида тўла зару жавоҳир Ҳотамнинг олдида қўйди.

¹ Хиргоҳ (ф.)— чодир.

Ҳотам айди: — Манга нима даркордур, деди.

Бул вақтда мардумлар гуломнинг қўлини боғлаб келтурди. Шаҳзода ҳукм қилдики:

— Ултурунлар!

Ҳотам булардин хўблашиб, Шоҳобод тарафиға равон бўлди. Икки йилу олти ойу ўн етти кунда Шоҳободға етти. Карвонсаройға келиб, шаҳзода Муниршоҳ Ҳотамни кўрди, оёғиға йиқилди. Ҳотам бошини кўтарди, ҳар иккиси бир-бирини қучушуб кўрушти.

Ҳуснбонунинг кишиси Ҳотамнинг келганидин хабарни Ҳуснбонуға еткурди. Ҳотамни Ҳуснбону дарҳол талаб қилди. Ҳотам ҳам ул соат Ҳуснбонунинг уйиға борди. Вақтики дарвозаға етти, мардумлари хабар берди, Ҳуснбону ичкари талаб қилди, пардани ораға ташлади. Айттики:

— Эй жавон, узоқда келдингиз. Матлабни топтингизму ё йўқ?

Ҳотам ончаки икки нон берган пири мардни ва тиллоларни топқанини, икки ноннинг шойе¹ бўлганини — ибтидодин охириғача бўлган можарони Ҳуснбонунинг олдида баён қилди.

Ҳуснбону таом ва мева Ҳотамнинг олдиға келтурди. Ҳотам айди:

— Бу таомни ҳамроҳим бирла саройда бирла есам.

Ходимлар таомни кўтаруб саройға келтурдилар. Ҳотам ва шаҳзода Муниршоҳ бир ерда ўлтуруб таом едилар. Шаҳзода Муниршоҳға Ҳотам дилосолиқ қилдики:

— Хотирингизни жам қилинг, корингиз тамом бўлур, нечанд кунларда Ҳуснбонуға еткурурмиз.

То уч кеча-кундуз Ҳуснбонунинг ўрдасида қолдилар ва зиёфатларни қилдилар. Тўртунчи куни Ҳотам айттики:

— Эмди айтгин, нима савол қиласан? Ул корға саъйнинг камарини боғлай ва равон бўлай.

Ҳуснбону айттики:

— Сабр қилгин ва ором олғил. Ҳотам айтди:

— Дарҳол айтғил, осудалик манга вуболдур¹.

Ҳуснбону айттики:

— Саҳрода марде айтадурки: «Ёмонлиқ қилмагин, агар қилсанг, ул ёмонлиқни топасан». Бу нима сўздур? Мунигда нима роз бордур? Таҳқиқ қилиб, хабарини манга еткурғил.

² Шойеъ (а.) — тарқалган, машҳур бўлган, ошкора.

¹ Вубол (а.) — айб, гуноҳ, уюл.

УЧИНЧИ САФАР.
**«ЕМОНЛИҚ ҚИЛМАҒИН, АГАР ҚИЛСАНГ,
УЛ ЕМОНЛИҚНИ ТОПАСАН»**

Ҳотам Ҳуснбонудин рухсат олиб, саҳройи Ҳумро тарафга равон бўлди. Вақтики Шохободдин чиқти, билмайдурки, саҳройи Ҳумро қаёндур ва ҳеч киши нишон бермайдур. Таваккал қилиб, бир ой йўл мангғандин кейин тоғ тепасида бир қалъа намудор бўлди. Ҳотам кўруб ул тарафга равон бўлди. Вақтики тоғнинг остига етти, овозе дард бирла қулоқиға еттики, оҳу фарёд бирла наъра уруб бу байтни ўқуйдур:

Биё, биё, ки намондаст тоби маҳжури,
Кашидаем баса дардҳон ранжури¹.

Ҳотам тоғнинг тўпасиға чиқти. Тўла дарахтлар ва соядор дарахтнинг остида суфа мармар тошдин, ул суфада жавони хушрўй, аммо ниҳояти логару заъиф, дарахтнинг шохини қўлида тутубдур, кўзини тангиб ўлтурубдур. Айтадурки: «Биё, биё, ки намондаст тоби маҳжури». Маъниси улдурки: «Келгин, келгин, маҳжурлуқға тобу тоқат қолмади».

Вақтики Ҳотам кўруб ҳайрон бўлдики, бу нима роздурки, одами сурати бирла кўринадур, лекин бу биёбонда бе обу таомсиз нечук тирик қолубдур. Му-

¹ Мазмуни: Кел, келгинки, ҳажрга тоқатим қолмади. Беҳад уқубатлар дардини чекмоқдаман.

нинг ҳолини сўрмоқ лозимдурки, нима ҳолда ва дилида нима тутубдур. Ҳотам жавоннинг қошига яқин борди, айттики:

— Эй азиз, нима ҳол дилда туттунг? Бори манга зоҳир қилғил.

Жавон ҳеч жавоб бермади. Ҳотам учунчи мартаба айттики:

— Эй жавон, магар қулоқинг йўқму? Уч мартаба санингни сўрдум, жавоб бермайсан. Магар санинг олдинда ман одам эмас, дегайсан?

Жавон баланд қаттиғ сўзни эшитиб кўзини очти ва Ҳотамни кўрди. Айттики:

— Эй азиз, қайдин келдинг? Отинг нимадур? Манинг бирла нима коринг бор-у, нима сўрайсан?

Ҳотам айдики:

— Ман ва сан бир жинсдин. Шоядки санинг дардингга етгайман. Ҳар ерга борсанг, ҳамроҳ борай. Минг корингга саъй қилай.

Ул жавон айттики:

— Санга ўхшаган тўла мусофирлар бу йўлга келдилар. Манинг аҳволимни сўрди, лекин ҳеч киши манинг иложимга кўшиш қилмади. Сан ҳам ўз йўлингни тутғил. Ҳотам айттики:

— Манга ўхшаган чандон кишилар сўрдиму? Бори бир мартаба манга айтқин, манинг дилимда бу орзу қолмағай. Ул жавон айтти:

— Соате ўлтурғинки, то ҳолимни баён қилай.

Ҳотам дарахтнинг остида ўлтурди.

Жавон айттики:

— Билгинки, ман савдогарман. Ятим Хоразмий отлиғдурман. Қофила¹ бирла Румнинг қасдини қилиб жўнадим. Вақтики қофила бирла бу ерга еттим, қофиласолорга² айттимки: «Боринглар, ман қазойи ҳожат қилмоқни хоҳлайман». Қофила вақтики йўл кетиб борур эрди, равон бўлдилар. Ман тоғнинг тўпасига чиқтим. Қазойи ҳожатдин фориг бўлуб, қалъани кўрмакнинг ҳавасини қилдим. Вақтики бу дарахтга яқин келдим, нозанини хушрўйки, жамолда назари йўқ, назаримга келди. Ул дилбарни маҳз кўрмак бирла ўзлукумдин кетиб, беҳуш бўлиб йиқилибдурман. Ул нозанин келиб, манинг бошимни тизига қўюб ва оби гулоб манинг юзумга сепибдур. Вақтики ҳушумга келдим, ўзумнинг бошимни дилбарнинг тизининг тўпасида

¹ Қ а ф и л а (а.)— карвон, сафарга чиққан йўловчилар.

² Қ о ф и л а с о л о р (а.)— карвон бошлиғи.

кўрдум. Ул дилбарнинг ошифтаси бўлдум ва қўпдум ва сўрдумки:

— Эй нозанин, бу саҳрода нима киши бўлур?

Ул дилбар айди:

— Бу ер манинг маконимдур. Санга ўхшаган одамни хоҳлайман. Ончаки дилда туттум — топтим.

Дилбарнинг дилдорлиқидин беқарор бўлдум. Андоғки ҳеч қофила ва мато ва уйди ва ўзлукдин хабар қолмади. Неча кун ул нозанин шундоқ улфатнинг узасига улфат кўргаттики, манинг дилимни зулфи мушкининг ҳалқасига мубтало қилди. Уч ой манинг суҳбатимда бўлди. Бир куни онга айттимки:

— Бу ерда, саҳронинг орасида қолганнинг нима фойдаси бор. Беҳтар улдурки, шаҳарга бороли, то ором бирла ўтоли. Ул дилбар айттики:

— Агар мундоқ санинг хотирингга келса, хўбдур. Манинг уюм ҳам бу ерга яқиндур. Бориб қабиладдин руҳсат олиб келай. Ман келгунча бўлак жойга бормагил. Ушбу дарахтнинг тубида турмоқни хоҳлагин. То ман ва сан ҳамроҳ бўлуб бир шаҳарга бороли.

Ман айттимки:

— Яхши бўлур, аммо қачон келмакни хоҳлайсан?

Нозанин айттики:

— Етти куннинг ичида келаман. То ман келгунча зинҳор бу ердин кетмагил. Агар кетсанг, пушаймон бўлурсан.

Эмди етти йилдурки келмади. Ва ман анинг ваъдаси бирла бир жойга бормоқга бўлолмайман. Мабодо ман жойега борсам, маъшуқум бу ерга келса, ранжида бўлур. Ҳоло манда тоқат қолмадики, бориб анинг жойи талошини¹ кўруб, анинг бирла бир жойда бўлсам. Манинг ризқим бу дарахтнинг япурғоқидур ва чашмадин сув ичаман. Ҳоло замин қаттиғ — киргали бўлмайдур, осмон йироқ — чиққали бўлмайдур. На манга юргали қувват, ва на ўлтурғали жой, ва на борғали йўл бўлғай. Тўла санга ўхшаган кишилар манинг аҳволимни эшитти-кеттилар. Шунга бино қилиб санинг бирла мундоқ қаттиқ сўз қилдим. Ҳотам айди:

— Пари отини ва мақомини ва ўзининг қабилаларини санга айтиб кеттиму? Маълумдурки, қайси тарафга ва қайда кетти?

Жавон айттики:

— Анинг қабиласи Кўҳи Алқода ўхшайдур ва Кў-

¹ Т а л о ш и (а.)— йўқолиш, ғойиб бўлиш.

ҳи Алқо отини айтиб эрди. Аммо билмайманки, Кўҳи Алқо қаёндур ва қайси тарафдадур Оти Алканпаридур.

Ҳотам айттики:

— Санингдин рухсат олиб қайси тарафга кетти?

Ятим айтти:

— Унг қўл тарафга қадамини қўйди. Ҳотам айтти:

— Агар санга нозаниннинг савдоси бўлса, келгин, санга ҳамроҳ бўлуб Кўҳи Алқога бораи ва ул парини пайдо қилгайман.

Жавон айтти:

— Сан рост айттинг, аммо ман санга ҳамроҳ бўлуб Кўҳи Алқога борсам, дилдорим бу ерга келса ва мани топмаса ва ёнса, бас, на жойга етгайман ва на ёр қўлумга келгай. Аммо манинг анга мулоқот бўлмоқим ушбу жойдур. Агар андоқ бўлмаса, ул дилдорнинг талабида жонимни берур эрдим.

Бу сўзни эшитиб Ҳотамнинг кўзига ёш тўлди, беихтиёр гиря ва зори қилди. Ва айттики:

— Эй жавон, ори, санинг дилдоринг учун Кўҳи Алқога бораман ва ул парини пайдо қиламан. Санга келтурмакни хоҳларман ва ё сани ул ерга олиб бораман. Ман кетдим, Алканпарининг жойини таҳқиқ қилиб илдам келаман. Ятим Хоразмий айтти:

— Ман ҳеч кишини кўрмадимки, ўз матлабини қўюб, яна бировнинг матлаби учун боргай ва саъйнинг камарини боғлагай, гайрнинг кориға ўзини тайёр қилгай. Эй азиз, нима масхараликнинг жойидур, ўз корингга машғул бўлгин. Ҳотам айтти:

— Эй жавон, манинг сўзум рост, санинг корингга мустаид¹ бўлдум. Аммо ман келгунча кетмайсан.

Бас, Ҳотам ул жавондин рухсат олиб, ул йўлғаки, пари кетиб эрди, равон бўлди. То неча муддатда бир қалъанинг ҳаддиға келди. Ногоҳ яна бир қалъа тоғнинг тўпасида назариға келди. Ҳотам тоғнинг тўпасиға чиқти. Кўрдикки, тўла чашмалар жорий², хушҳаво, покиза ва дилкаш. Тўрт дарахти калон, анинг остида суфаики, ниҳояти соф. Ҳотам келиб ул суфада ўлтурди Вақтики ҳаво сард³ эрди, уйқу элтти. Шом вақтида тўрт паризод келдилар. Бисотларини солдилар, маснади покизани қўйдилар ва ўлтурдилар. Кўрдиларки, одамизод уйқулабдур. Ўзаро алар айтиштиларки:

¹ М у с т а и д (а.)— тайёр, шайланган.

² Ж о р и й (ф.)— оқиб турган.

³ С а р д (ф.)— совуқ.

«Одами нечукдин бу ерга гузари тушубдур? Сўрамоқ лозимдур». Овоз бердики:

— Эй одами, бу ерга нима учун келдинг?

Ҳотам қўпуб кўрдики, тўрт паризод ўлтурубдур. Айттики:

— Ман Алканпари учун Кўҳи Алқоға бораманки, Алканпари бир киши одамизоддинки, Ятим отлиғ, етти куннинг ваъдасини қилиб келиб экан. Эмди етти йил бўлубдурки, ул бечора дарахтнинг остида қолиб, жони лабига етибдур. Анинг учун бораманки, анга айтқайманки: «Ваъда қилиб, ваъдага хилоф қилмоқлик яхшиларнинг кори эмасдур».

Парилар айттиларки:

— Алканпари Кўҳи Алқонинг подшоҳининг қизидур. Анга нима бўлубдурки, одамига висол ваъдасини қилгай? Магар сан девона бўлуб борасан? Девонани тирик қўймас. Ҳотам айди:

— Ҳар нарса бўлса бўлсин.

Паризодлар айттиларки:

— Агар неча кун бизнинг қошимизда туруб бизнинг бирла суҳбат қилсанг, Кўҳи Алқонинг йўлини санга кўргатгаймиз. Ҳотам айтти:

— Мунингдин нима беҳтардурки, кишининг кори бу сабаб бирла путгай.

Бас, парилар Ҳотамни меҳмон қилдилар. Ҳамма нарсани муҳайё қилиб, айшнинг гаммозин¹ ўйнадилар. Неча кунлар ўтгандин кейин Ҳотам айди:

— Эмди раҳбарлик қилиб мани Кўҳи Алқоға еткурунлар.

Парилар етти кеча-кундуз Ҳотамга ҳамроҳ бўлиб келдилар. То ўз сарҳадиға етиб андин кейин Ҳотамдин рухсат олиб, айттиларки:

— Бизнинг ҳаддимиз бу ердин зиёда эмас. Лозимдурки, ул тоғқа икки йўл бордур, ўнг қўл тарафи бирла борсанг, Кўҳи Алқоға етмакни хоҳларсан.

Ҳотам улардин ҳам видо қилиб, Кўҳи Алқонинг йўлини тутти. Бир ойдин кейин ул жойға еттики, икки йўл бор экан. Кун кеч бўлди. Ночор кеча ул ерда бўлди. Вақтики посе кечадин ўтуб эрди, шимолдин нола ва зорининг овози Ҳотамнинг қулоқиға етти. Бошини уйқудин кўтарди ва қулоқини ул овозга тутти, ул тарафга равон бўлди. Кечанинг тамомисида йўл юрди, ҳеч кишини кўрмади. Кундузи ул ерда қарор

¹ Г а м м о з (а.)— сир очувчи, карашма қилувчи.

олди. Вақтики кеча бўлди, яна ул нола ва зорининг овози Ҳотамнинг қулоқига етти. Қўпти, ул тарафга равон бўлди. Учунчи кун ул ерга еттики, ул ердин нола ва зорининг овози келадур. Вақтики Ҳотам етти, кўрдик, жавоне хушрўй ва соҳибжамол, аммо бош-оёғи бараҳна, ўлтуруб гиря ва зори қиладур ва оҳ урадур. Ҳотам бонг урдик:

— Эй худонинг бандаси, бу саҳрода танҳо нима нола қиласан? Санга ким ранжиш берди?

Жавон чун Ҳотамни кўрди, зор-зор йиғлади. Айтти:

— Эй ёри азиз, ман марди сипоҳи эрдим. Рўзигор учун ўз шаҳримдин чиқтим. Йўлни кам қилиб, шаҳрининг ҳаддига еттимки, манинг ўз шаҳримга яқин кўринадур. Ул шаҳарга бордим. Шаҳарнинг сокинларидин¹ сўрадимки: «Бу шаҳарнинг оти нима? Волийси кимдур?». Бирини айтти: «Бу шаҳарнинг волийсини Мусаххар жоду атайдур». Ман кўрқтум, дарҳол ул шаҳардин қочтим. Саҳронинг йўлини пеш туттум. Вақтики бир фарсанг шаҳардин бориб эрдим, боғени кўрдум. Манинг дилим боғнинг рағбатини қилди. Боғқа яқин келиб оддин туштум, қадамимни тоғқа қўйдум. Вақтики икки-уч қадам юриб эрдим, мазлумалареки, хушрўй, покиза либос бирла, назаримга келди. Билдимки, бу боғда мазлумалар бордур. Беижозат кирмак муносиб эмас. Боғдин ёндим. Нечанд хос мазлумалар мани кўруб, ўзининг оғачасига хабар айтибдур: «Бир жавони хўбсурат бу боғқа келиб, сизни кўруб ёниб кетти». Ул Мусаххар жодунинг қизи бу сўздин маснаддин кўпуб, кишини юборибдурки, ёндуруб келгин, деб. Вақтики ёндим, боғқа қадамимни қўюб, анинг юзини кўрдум — беҳуд бўлуб йиқилиб қолибман. Соатдин кейин ҳушумга келиб, боғнинг дарвозасига йўланиб қолдим. Хизматкорлар келиб, манинг қўлумни тутуб духтарнинг қошига элтти. Мусаххар жодунинг қизи манинг қўлумни тутуб ўз қошида ўлтургузди. Андоғ карашма ва нозни қилдики, дилу жигаримни сўрох² қилди. Ва ман суратиға ҳайрон ва қарағувчи бўлдум. Ул қиз манга осилғувчи бўлуб эрди, ул аснода отаси боғнинг эшикига етиб, манинг отимни кўруб айтадурки: «Бу кимнинг отидур?». Дарғазаб бўлуб айтти: «Бораман, кўрайки, нима кишидур?!». Шун-

¹ Сокин (а.)— турувчи, яшовчи.

² Сўрох (ф.)— тешик, ёриқ.

доқ жўшон ва харушон¹ боғ ичиға кирди. Мани духтарнинг қошида кўруб бонг урдик, гарданимни тутуб хоҳладики, ерға урғай. Духтар айди:

— Эй ота, бу одам бегуноҳдур! Аввал гуноҳини таҳқиқ қилгин, андин кейин ҳар нима хоҳласанг, қилгин!

Мусаххар жоду духтарининг дояси айттики:

— Эй подшоҳ, санинг духтаринг балогат ҳаддиға етти. Шаҳарда домодлиқға² лойиқ киши йўқ. Бу мард мусофир бу замон шаҳардин келибдур. Бузрукзода маълум бўладур, анинг учунки тўла ҳаёлиқ киши кўринадур. Беҳтар улдурки, духтарни бу жавонға кад-худо қилсанг. Ва агар бу икки бегуноҳни ўлтурсанг, халқнинг орасида расво бўлурмиз.

Мусаххар жоду юзини духтарға қилиб айттики:

— Сан нима дейсан?

Духтар айттики:

— То бу вақтғача киши номаҳрамдин манинг юзумни кўрмади. Вақтики мунинг назари манга тушти ва манинг назарим мунга тушти — муни қабул қилдим. Бас, отаси айди:

— Ўбдан бўлғай, аммо уч қавл³ бор. Ҳар кишики бажо келтирса, анга бераман.

Ман Мусаххар жодуға айттим:

— Бажо келтураман.

Бас, Мусаххар жоду мани ўзининг шаҳриға элтти. Оммаға кўрунуш бериб, акобиру бузрукларнинг орасида мани талаб қилиб айттики:

— Манинг уч шартим бордур. Агар бажо келтурсанг духтаримни санга бераман.

Ман ҳам қабул қилдим ва сўрдумки:

— Ул шарт қайсидур?

Мусаххар жоду уч шартни айтти:

— Шарти аввал — бир жуфт мурғи парирў пайдо айласун, иккинчи — муҳраи мори сурхни келтурса, учунчи — қайнаб турган ёғқа ўзини ташлаб, яна саломат чиқса.

Ман ҳамма шартларни қабул қилдим. Жодунинг шаҳридин чиқиб бу ерға келдим. Очиқ ва ташналиқдин дармонда⁴ бўлдум. Вақтики ул нозаниннинг ғамзасининг ўқи дам-бадам санчиладур, ночор саргардон

¹ Харушон (ф.) — дарғазаб бўлиб.

² Домод (ф.) — куёв.

³ Қавл (а.) — сўз, гап, шарт.

⁴ Дармонда (ф.) — қийин аҳволда қолган.

ва нолон бу саҳрода югурдум. Чунончи икки йилдурки ҳол ушбудур.

Ҳотам тўла дилосолиқ қилиб, тасалли кўргатти ва айттики:

— Хотирингни жам қилгинки, ман бу шартларни санинг учун бажо келтураман ва маъшуқунгни санга еткураман.

Ҳотам фикрига чўмуб, ўзининг дилида ёд қилдики: «Маннинг захмим учун шағоллар Мозандарон даштига бориб, бир жониворнинг бошини келтуруб эрди. Холо манга ул жойга бормоқ лозимдур». Бошини фикрдин кўтариб, ул жавондин рухсат олиб, Мозандарон йўлини пеш тутуб равон бўлди. Неча кундин кейин шаҳрега етти, кўрдик, ҳисорнинг¹ чўрасига хандақ қилиб, атрофига ўтун жам қилиб ўт ёқибдур.

Ҳотам халойиқдин сўрдик:

— Ут қаламоқнинг сабаби нимадур?

Халойиқ айттиларки:

— Жонворе келадурки, балойи азимдур. Оташ ул жиҳатидин қиламизки, то йироқ бўлгай, шаҳарнинг аҳлини емагай. Яна сўрадик:

— Ул махлуқ қайси суратлик?

Айттиларки:

— Жонворе азим ва ҳайбатлик, етти боши бор. Бир филнинг бошидек, олтиси шернинг бошига ўхшайдур. Уч-тўрт одамни ҳар куни ейдур.

Ҳотам эшитиб дилида айттики: «Бу балони буларнинг бошидин даф қилмоқ лозимдур». Ҳотам карвонсаройга бориб, кеча ул ердин чиқиб, орада бир чуқурни қазди, хор-хошок узасига ташлади. Ўзи ўқ-камони қўлида тутуб, ул балонинг келмакига мунтазир бўлуб турди. Вақтики посе кечадин ўтуб эрдик, ул ҳайвоннинг асари пайдо бўлди. Кўрдик, жонворе ҳайбатлик, бир парча тоғдек келадур. Анинг етти боши бордур, белида уч кўзи бор, саккиз пути бор. Ҳотам иложига саъй қилгучи бўлуб эрди, андоғки кўрди, билдики самнони ҳаштподур ва эшитиб эрдик, кимарса ани даф қилмоқни хоҳласа, ул кўзигаки, филнинг бошига ўхшаган бошида бордур, ўқ урса, вақтики ул кўзи кўр бўлса, қочадур, яна ҳаргиз одамларнинг ободлиқ тарафига бормайдур.

Алқисса, вақтики ул самнони ҳаштпо Ҳотам тарафига етти, ўтнинг ёруғида хўб назар қилиб, ўқни ўрта-

¹ Ҳ и с о р (а.)— қўрғон.

даги кўзига урдик, самнони ҳаштпо йиқилди, туфроққа юмаланди, ҳайбатлик наъра урдик, тамом дашту биёбон ларзага келди ва андоқ қочмоққа турдик, орқага қарамади.

Ҳотам ул чуқурдин чиқиб, кечанинг қолғонида шаҳарнинг атрофида юрди. Вақтики, субҳ бўлди, шаҳарга келди. Шаҳарнинг одамлари Ҳотамни кўруб танудилар. Сўрдик:

— Нечук тирик қолдинг? Ҳотам айттики:

— Самнони ҳаштпо эрди, ани бу кеча сизларнинг бошинглардин даф қилдим.

Шаҳарнинг мардумлари айттики:

— Қайдоқ маълум бўладур? Ҳотам айтти:

— Бу кеча сизлар ҳисорнинг тўпасига чиқиб кечанинг тамомисида бедор бўлунглар. Агар бало келмаса, манинг сўзумни рост билинглар.

Мардумлар шундоқ қилдилар. Вақтики кеча оёйишта ўтти, ул жонвор келмади, ҳаммалари келиб Ҳотамнинг оёқига йиқилди. Ҳотамни подшоҳнинг олдига олиб борди. Подшоҳ ҳам Ҳотамни эъзоз-икром бирла ўлтургузуб, меҳмондорлиқни қилди. Андин кейин подшоҳ аркони давлатлари бирла амволу ажносдин Ҳотамнинг олдига келтурдилар. Ҳотам айдикки:

— Ман мусофир кишидурман, манга молу дунё нима корга келадур?

Ҳаммалари узрхоҳлиқ қилдилар ва айттиларки:

— Ҳар нарса хоҳласанг, қилгин.

Ҳотам ул ҳаммаи зарни шаҳар фақирларига бериб, ўзи рухсат олиб, Мозандарон тарафга равон бўлди. Йўлнинг орасида бир қаро йилон бирлан оқ йилон бири бири бирла андоқ чирмашиб жанг қилурларки, яқиндурки бири-бирини пора-пора қилур. Ҳотам бонг урдикки:

— Эй ҳайвонлар, сизларнинг орангларда нима хусумат бордурки, мундоқ жанг қилурсизлар?!

Оқ йилон айдикки:

— Бу манинг отамни ўлтурубдур.

Қаро йилон айттики:

— Манинг хўроким эрди — едим, эмди муни ҳам ейман. Ҳотам айдикки:

— Эй йилон, агар санга гўшт керак бўлса, ўз баданимдин кесиб берай, бу йилонни қўюб бергин! Оқ йилонга қараб дедикки: — Агар отангнинг хунини оламан деб хоҳласанг — мани ўлдургин.

Ҳар иккиси жангдин тўхтади. Қора йилон айттики:

— Вақтики манга гўштнинг ваъдасини қилдинг —
эмди бергин. Ҳотам айди:

— Қайси жойдин бераман, айтқин.

Йилон айтти:

— Уз юзунгдин бергин.

Ҳотам ханжарни ғилофидин чиқариб хоҳладики,
юзига юрутгай. Қаро йилон бонг урдик:

— Эй жавон, ман сани озмойиш учун деб эдим.
Офарин бўлсун санинг ҳимматингга!

Андин кейин ҳар икки йилон ерга юмаланиб, икки
соҳибжамол йигит суратида бўлди.

Ҳотам айдик:

— Эй азизлар, бу нима можародур?

Қаро йилон айттики:

— Биз ҳар иккимиз жин қавмидин. Муниг отаси-
ни ул жиҳатдин ўлтурдумки, анинг қизига ошиқ бўл-
дум, отаси манга қизини бергали унамади, бу сабабдин
ўлтуруб эрдим. Эмди бу духтарнинг биродарини ҳам
ўлтураман. Ҳотам айти:

— Эй жавон, на учун хоҳарингни¹ бермайсан?

Оқ йилон айттики:

— Агар бу ўзининг хоҳарини манга берса, ман ҳам
ўзумнинг хоҳаримни мунга бераман.

Ҳотам қаро йилонга айттики:

— Сан нима учун ўз хоҳарингни бермайсан? Беҳ-
тар улдукки, орада ошначилиқни қилинглар, адоватни
йироқ қилинглар.

Қаро йилон айттики:

— Манинг отам тирик бордур, духтарнинг ихтиёри
отамнинг қўлида. Отам бу нисбатга рози эмастур.

Ҳотам айдик:

— Отанг қаёндур? Мани отангнинг олдиға олиб
борғинки, ман ани маъқул қилай. Жавон айди:

— Келгин, манга ҳамроҳ бўлгин.

Бас, улар равон бўлдилар. Неча фурсат юруб эрди-
ларки, бир шаҳри азим назариға келди. Жавон ай-
дик:

— Эмди ман ўз маҳалламға бораман. Сан манинг
шаҳримға бориб дохил бўлгин. Санинг қўлунгни ту-
туб, отамнинг олдиға олиб бораман.

Ҳотам шундоқ қилди. Вақтики шаҳарға дохил бўл-
ди, жинлар ҳар тарафдин югуруб келиб, Ҳотамни ту-
туб подшоҳнинг олдиға элттилар. Подшоҳнинг оти
Ҳуржин эрди. Ҳуржин кўрди, айттики:

¹ Хоҳар (ф.) — сингил, она.

— Эй одамзод, санинг манинг шаҳримда нима коринг бор эрдик, келдинг? Ҳотам айтди:

— Яхшилиқ қилмоқ учун бу шаҳарга келдим.

Подшоҳ айтти:

— Бори одами жин бирла нечук яхшилиқ қилмоқ бўлур? Ҳотам айди:

— Ўғлунг борму? Анинг ҳаётлигини хоҳлармусан ва ё йўқ?

Ҳуржин айди:

— Бир ўғлум бор, манинг жону дилим улдур.

Ҳотам айди:

— Агар ҳаётини хоҳласанг, манинг сўзумни қабул қилгин, то санинг ўғлунг тирик қолгай. Агар ундоқ бўлмаса, бир кун ўлар.

Ҳуржин Ҳотамни қўлини тутуб маснадда ўлтурсузди. Айттики:

— Эй одами, санинг ота ва онангга раҳмат бўл-гайки, манга эҳсон қилган бўласан. Айтгин, нечук ҳи-коятдурки, ўғлум анинг бирла кушта¹ бўлмагай.

Ҳотам айди:

— Санинг ўғлунг кишининг отасини ўлдурубдур. Мақтулнинг² ўғли албатта ўғлунгни ўлдурадур. Ан-доғки бугун ман ҳар иккисини жангда кўрдум. Ман тўпасига етиб келдим, зўр бирла халос қилдим. Яна бир куни ўғлунгни ўлтурмакни хоҳлайдур. Манинг сў-зумни қабул қилсанг, то уларнинг орасига сулҳ қарор топса. Подшоҳ айтти:

— Буюрғил ва айтғил.

Ҳотам айди:

— Санинг ўғлунг анинг хоҳарига ошиқ бўлубдур. Аввал қизингни отаси ўлган йигитга бергин, кейин анинг ҳамширасини ўғлунгга нисбат қилсанг, ул за-мон душманлик орадин кўтарилар.

Ҳуржин айттики:

— Санинг сўзунгни жон-дил бирла қабул қиламан.

Бас, алар тўй тарадудини муҳайё қилиб, ҳар икки никоҳни бир кунда вужудга келтурдилар. Ул тўрт оши-қу маъшуқлар муродлар топиб, комёбу комкор бўлди-лар.

Вақтики Ҳотам буларнинг орасида қариндошлиқни пайдо қилиб, Ҳуржиндин рухсат хоҳлади. Ҳуржин айт-тики:

¹ Кушта (ф.)— ўлдирилган, ўлик.

² Мақтул (а.)— қатл қилинган, ўлдирилган.

— Андак узунгнинг эҳсонингнинг эвазани манингдин олғил. Ҳотам айттики:

— Ман бу ишларни холис ният бирла қилдим, сандин нарса олмайман. Подшоҳ айттики:

— Эй бузрук, магар мандин нишон учун бу манинг асоимни олғилки, санга тўла корга келадур. Бу асода хосият кўндур. Аввалғи хосияти улдурки, йилон тишласа, заҳри кор қилмайдур. Агар бу асони тутсанг, ўт яқин келмайдур. Агар соҳир санга сеҳр қилса, муни бошингга тутсанг, ул сеҳр ботил¹ бўладур, соҳирнинг сеҳри ўзиға етадур. Бу муҳрани ҳам олғилки, вақтики йилонни кўрсанг, муҳрани оғзингга солсанг, ҳеч зиён етмайдур. Агар чўнг дарё олдингга келса, бу асони сувға солсанг, кема бўладур. Буларни ҳукамолар қилгандур.

Бас, Ҳотам ул муҳра ва асони олиб, Ҳуржиндин рухсат олиб, Мозандарон йўлиға равон бўлди. Кечаюкундуз йўл юруб, бир дарёни азим пеш келди. Дарёнинг канорасида туруб кўрдик, мавжи фалакка ўрлайдур. Сувнинг жўшининг овози саҳрода бир фарсанг ерға етадур. Ҳотам ҳар тарафға қаради, ҳеч киши бориш-келиш тутмайдур. Ногоҳ Ҳуржиннинг асоси ёдиға келди. Филҳол ул асони сувға ташлади. Асо кема суратида бўлди. Туруб кемаға сувор бўлди. Вақтики дарёнинг ўтрасиға етти, бир наҳанги азим пайдо бўлди. Ҳотамни кема бирла ўз тарафиға тортти. Ҳотам қазоға ризо бериб борур эрди. Токи етти фарсанг сувнинг таҳтиға² элтти. Вақтики Ҳотамнинг пути ерға етти, кўзини очти. Кўрдик, наҳанги азим турубдур. Забони фасих³ бирла айтадурки:

— Эй Ҳотам, ман сани бу ерға келтурдум, ўзумнинг додхоҳлиқим учун келтурдум. Ҳотам айдики:

— Нима дод хоҳлайсан?

Наҳанг айттики:

— Манинг маконим бор эрди, саратон⁴ манингдин ситаму таадди⁵ бирла олди. Лозимдурки, манинг маконимни манга олиб бергин. Ҳотам айдики:

— Магар сан зўрда саратондин каммусан ва баробар эмасму?

Наҳанг айттики:

¹ Ботил (а.)— бузилган, бекор қилинган.

² Таҳт (а.)— паст, ост, таг.

³ Фасих (а.)— очиқ, равшан.

⁴ Саратон (а.)— қисқичбақа.

⁵ Таадди (а.)— зулм, тажовуз қилиш.

— Агар хоҳласа мани ўз тумшуқи бирла тутуб, икки пора қилгали бўладур. Вақтики ўз ризқини топмоқ учун кетибдур, сани бу ерға келтурдум. Лозимдурки, маконни манга олиб берсанг.

Ногоҳ саратон пайдо бўлди, наҳанг қочти. Бас, Ҳотам келди, кўрдики, саратон тоғ қулласидек² намудор бўлди, ҳар икки тишининг учи фалакка бош тортибдур. Ҳуржин берган асони қўлида тутуб турди. Саратон ул асони кўрмак бирла ўз жойида қолди. Ҳотам айдики:

— Эй худонинг бандаси, бу бечорани оғритиб, жойини тортиб олибсан. Санга дарёда жой етмабмудурки, анинг уйини зўр бирла олибсан?!

Саратон сўзга келдики:

— Эй Ҳотам, ман ва наҳанг — ҳар иккимиз бир жинсдинмиз. Инсон бизнинг орамиздаги муноқашани³ нечук даф қилгай?

Ҳотам айттики:

— Агар ўзунгнинг ҳаётлигингни хоҳласанг, бу ердин кетгин!

Саратон айдики:

— Ҳаргиз яна бир жойга бормаيمان, деб Ҳотамга югурди. Ўзининг икки тишининг орасида тутти, хоҳладики, икки пора қилгай, Ҳотам ул асоки, Ҳуржин бериб эрди, бошидин чўруб андоғ урдики, саратоннинг икки тиши муаллақ заминга тушти. Саратон кўрдики, ҳамла қиладурғом асбоб қолмади, қочти.

Бас, Ҳотам наҳанг бирла видо қилиб, дарёдин чиқиб, Мозандароннинг даштига етти. Дарахтнинг остида ўлтурди. Кеча бўлди. Жонварлареки, ёйлоқга кетгучи бўлуб эрди, гуруҳ-гуруҳ еттилар. Ўз ораларида сўзларни айтиштики: «Бу кеча одами бизнинг орқамизга келибдур. Ул Ҳотам Тай отлиғки, яна бировнинг кори учун келибдур». Бас, ҳамма жониворлар бир ерда жам бўлуб, Ҳотамнинг олдига келди. Ҳотам юзини улар тарафга қилиб кўрдики, ҳар бир жонворки, одам суратидадур. Тани товусга ўхшар, юзи паризодга ўхшар. Ҳотам буларнинг юзининг мубталоси бўлди. Бу аснода жонворлар фасих забон бирла Ҳотамнинг олдида айттики:

— Бир жавоне Мусаххар жодунинг қизиға ошиқдур. Мусаххар жоду анингдин бизнинг жуфтимишнинг

¹ Қ у л л а (а.)— чўққи, қоя.

² М у н о қ а ш а (а.)— жанжал, тортишув.

талабини қилибдур ва сан биравнинг кори учун ўзунгни ранжу меҳнатга ташлаб, бу ерга етибдурсан. Офарин санга ва санинг ота ва онангга бўлгай!

Ҳотам айди:

— Рост айттинглар, агар бир жуфт сизлардин манга ҳамроҳ бўлса, манга эҳсон гулини қилган бўласизлар.

Жонворлар бир-бирига айттиларки:

— Чўнг бизлардин кетмакни хоҳламас. Киши бор-мудурки, ўзининг болаларидин бу жавонмардга ҳамроҳ қилиб бергайки, кори хайру савобдур?

Бирини улардин қўпти ва айтти:

— Икки бачча, яъни эркак ва тишини¹ ман бердим. Ҳар ерга хоҳласанг олиб бор.

Бас, жонворлар ул икки боласини Ҳотамга ҳавола қилди.

Ҳотам мевани ўбдан еб, кечани Мозандароннинг даштида ўткарди. Жонворлардин рухсат олиб, бир жуфт парирў баччани олиб, шаҳри Мусаххар жоду тарафга равон бўлди. Муддати йўл юрмакдин, дашт ва саҳро ва биёбон ва дарёдин ўтмоқ бирла Ҳотам Мусаххар жодунинг қизининг ошиқи олдиға етиб мулоқот бўлди. Айтти:

— Эй жавон, шод бўлгин, санинг матлабинг ҳосил бўлди. Бу бир жуфт жонвори парирўни олгин.

Жавон жонворларни кўруб, Ҳотамнинг оёғига тушти ва айтти:

— Эй бузруквор, эмди сан манга ҳамроҳ бўлуб карам кўргатгин, то бу жуфтни Мусаххар жодунинг қошиға олиб борай.

Ҳотам ҳамма ўзининг саргузаштасини, йўлнинг можароси ҳақиқати бирла жавонга айтти. Мозандароннинг даштининг йўлини нишон берди ва айтти:

— Мусаххар жодунинг олдиға боргин ва айтгинки: «Ман келтурдум».

Андин кейин Ҳотам ва жавон — ҳар иккиси жодунинг шаҳриға келдилар. Ҳотам шаҳарда қолди. Жавон бир жуфт парирў жонворни ҳамроҳ қилиб Мусаххар жодунинг олдиға борди. Мусаххар жоду кўрдикки, бир жуфт парирў жонворни ул жавон келтурди. Дилида шод бўлди. Жавонга айтти:

— Бу санинг коринг эмас. Агар сан келтурган бўлсанг, буларнинг маконини айтқин: қайси навоҳийда бордурлар?

¹ Т и ш и (қадимги туркча)— урғочи, хотин.

Жавон айттики:

— Мозандароннинг даштида бўладур.

Мусаххар жоду айттики:

— Йўлнинг можаросини айтқинки, нечук бординг?

Ул жавон ҳамма ҳақиқатники, Ҳотамдин эшитиб эрди, бир-бир баён қилди.

Мусаххар жоду айтти:

— Рост айттинг. Эмди муҳраи мори сурх даркордур, келтурмак лозим.

Жавон жодуға айттики:

— Бир маротаба ул моҳнинг юзини кўрсам, то манга йўл юрмоққа тоқат зиёда бўлса.

Мусаххар жоду қизиға айтиб юбордики: «Бошини даричадин чиқариб, ўзининг ошиқиға дийдор кўргатгай». Вақтики ул жавон том тубиға келди, духтар даричадин бошини чиқариб мулоқот бўлди, андоғки ҳар иккиси бир-бирини тўқ кўрдилар. Жавон айттики:

— Эмди қизил йилоннинг муҳраси учун бораман. Ҳеч билмайманки, қаёндур?

Анга духтар айдики:

— Дашти сурҳки, ул Кўҳи Қофнинг заминидадур.

Бас, жавон маъшуқ бирла виво қилиб, Ҳотамнинг олдига келди ва айттики:

— Эмди муҳраи мори сурҳни талаб қиладур.

Ҳотам айдики:

— Жойини эшитдингмуки, қайси навоҳийдадур?

Жавон айттики:

— Кўҳи Қоф заминидадурки, Дашти сурҳ айтадур.

Ҳотам айтти:

— Эмди сан хотирингни жам қилгин, гиря ва нола ва фарёд қилмагин. Санинг ороминг учун саъйнинг камарини боғладим. Ҳоло бораман.

Ҳотам жавондин руҳсат олиб, Кўҳи Қоф йўлини тутти. Неча манзилға бориб эрдик, бир куни қазойи ҳожат учун борур эрди, ногоҳ Ҳотамнинг назари каждумға¹ туштики, етти ранг тутубдур, саҳрода кетиб борадур. Ҳотам кўруб ҳайрон қолди. Дилида айттики: «Чандон кўҳу биёбонларни чўрулдум, аммо мундоқ каждумни кўрмаб эрдим. Муниг орқасида юрмоқ лозимдурки, каждумнинг макони қаёндур? Борган ерини маълум қилай». Ҳотам куннинг тамомисида каждумнинг орқасида юрди. Вақт шом бўлди. Каждум бир

¹ Каждум (ф.)— чаён.

тошнинг орқасига сичди¹. Ҳотам ҳам ул ерда қолди. Айттики: «Тамом кунни каждумнинг орқасида ўткардим. Яна кўрайки, шаб вақтида нима кор қиладур?».

Ул навоҳийда бир кент бор эрди, ободон. Ҳотам ҳам ул ерда қарор олди. Вақтики кентнинг халқлари сув келтурмак учун сувнинг қошига келиб, Ҳотамни кўрдилар. Кентдин обу нон келтуруб айттиларки:

— Эй мусофир, гурусна ва ташна қолмагайсан, егин.

Ҳотам еди. Ҳақға шукр бажо келтуруб, бир дарахтнинг остида ўлтурди. Кентнинг мардумлари ўз уйларига кеттилар. Подалар ва маркаблареки², кентнинг тош ёнида қароргоҳ ва жой бор экан, тўрт-беш пода боқадурғонлар келиб қарор олдилар. Вақтики кечадин бир пос ўтуб эрди, каждум тошнинг остидин чиқиб, пода тарафга бориб, сакраб уларнинг бошига чиқиб ниш урди ва аларни ҳалок қилди. Вақтики субҳ бўлди, кентга шўру ғавғо тушди.

Ул каждум саҳронинг йўлини тутти. Ҳотам анинг кейинидин равон бўлди. Вақтики кундузнинг тамоми-сида юруб эрди, бир шаҳре намудар бўлди. Шом вақтида ул каждум туфроққа юмаланиб, қаро йилон бўлди. Йилон бир тешукка сичди. Ҳотам ҳам муттасил ул сўроҳга яқин қарор олди. Вақтики бир пос кечадин ўтти, йилон ул сўроқдин чиқиб, шаҳарга дохил бўлди, шоҳнинг қасрининг остига етти. Соатдин кейин ул шаҳарнинг подшоҳини тишлаб, ташқари чиқиб вазирнинг уйи тарафига равон бўлди. Вазирнинг ўғлини тишлади, ташқари чиқиб, яна ул сўроҳда пинҳон бўлди. Ҳотам фикрда эрдик: «Кимни тишлаб ёниб келди?». Вақтики субҳ бўлди, шўру ғавғо чиқтики, подшоҳ бирла вазирнинг ўғлини йилон чақибдур, деб. Подшоҳ ва вазирнинг ўғлини дафнгоҳда дафн қилдилар. Шаҳзодани тахтда ўлтургуздилар.

Йилон сўроҳдин чиқиб равон бўлди. Ҳотам ҳам анинг пайида равон бўлди. Тамом кеча ва кундуз йўл юрди, сувнинг канорасига етти. Йилон йўлбарс суратида бўлди. Ун ва ё ўн икки хотунларки, сув келтирмак учун бир қатор тевани олиб, ўз ораларида қилу қол қилғучи бўлуб, сув лабиға келдилар. Бир хотун, хушрўй ва хушсуратки, ҳаммадин беҳтар эрди, шер уларнинг орасидин элтти. Бир гўшаға олиб бориб, қурсоқи

¹ С и ч м о қ — яширинмоқ, бекинмоқ (сичқон сўзининг ўзаги ҳам шу феълдан.

² М а р к а б (а.) — улов, миниладиган ҳайвон.

ва жигарини пора қилди. Саҳронинг бир тарафига равон бўлди. Ҳотам орқадин равон бўлди. Ногоҳ саҳронинг орасида юруб ул йўлбарс хотуни хушрўй суратида бўлди.

Алқисса, ул ўн тўрт ёшлиғ хотун бўлуб, зару зевар кийиб, йўлнинг орасида бир дарахт тубида ўлтурди. Ҳотам бир тарафдин тамошо қилур эрдик, ногоҳ икки биродар сипоҳи рўзғор учун чиққучи бўлуб экан, муддате навкарлик қилиб, тўла зар қўлга келтуруб, Ҳўтан тарафга бориб, андин кейин ўз уйи тарафига борур экан, буларнинг гузари ул саҳрога тушти. Ул хотуни хушрўй буларни кўруб, овози баланд бирла йиғлагани турди. Вақтики, гирянинг овози уларнинг қулоқига етти, қаради, кўрдик, ўн тўрт кунлук тўлун ойдек бир мазлумаи хушрўй ва нозанин пурҳусн дарахтнинг остида ўлдурубдур, йиғладур. Жавон сўрдик:

— Эй нозанин, санга нима ямонлиқ еттики, бу саҳрода танҳо ўлтуруб йиғлайсан?

Хотун айтти:

— Ман фалон деҳқоннинг аврати¹ эрдим. Мани ўзумнинг куёвим ҳамроҳ қилиб ўз уйига олиб борур эрди. Бу саҳрода бир йўлбарс пайдо бўлди, маннинг куёвимни еди. Ман танҳо қолдим. На отам-онамнинг уйини билгайман, ва на куёвимнинг уйини билгайман. Ҳайронманки, қайда борурман.

Ул биродарлар айттики:

— Бизлардин биримизни шавҳарликка² қабул айлагил, то сани шаҳарга олиб боргаймиз.

Хотун уларнинг улуғини қабул айлади. Ул жавон хотуннинг қўлини тутуб, орқасига миндуруб, ул ердин равон бўлдилар. Ҳотам ҳам равон бўлди. Неча қадам йўл юруб эрдик, хотун жавонга айттики:

— Ман тўла ташна бўлдум, хоҳлайманки, сув ичсам.

Жавон оддин тушти, ул хотунни бир дарахтнинг тубида ўлтурғузди. Ўзининг биродарига айттики:

— Сан бу ерда хабардор бўлгин, ман бир ердин истаб сув келтурай. Андин кейин ибриқни³ қўлига олиб, сув истаб кетти. Хотун вақтики кўрдик, ул жавон йироқроқ борди, ўзининг кичик биродарига айдик:

— Ман санинг учун чўнг биродарингга ҳамроҳ бўлиб келдим. Маннинг дилим санинг юзунгни кўрмак

¹ А в р а т (а.)— хотун, рафиқа.

² Шавҳар (а.)— эр.

³ И б р и қ (а.)— сув идиши, обдаста.

бирла шод бўлур. Нима бўлурки, сан мани ўз хизматингга тутсанг?

Кичик биродари айттики:

— Эй модар, сан манинг хоҳаримнинг ўрнида бўлдунг. Мунча сўздурки, хотирингга етибдур, манингдин ҳаргиз бу ишни хоҳламоқ бўлмайдур.

Яна хотун айди:

— Хўб, агар анинг хотуни бўлсам, бори санга ишқибозлиқ қилай Жавон айтти:

— Эй хоҳар, ҳаргиз бу амрни муборак хотирингга келтурмагин. Сан манга онанинг ўринадасан.

Хотун айди.

— Бас, ман санга тўхмат қилмоқни хоҳлайман. Санинг биродарингнинг олдида айтаманки: «Санинг биродаринг мандин мундоқ-андоқни хоҳлади».

Кичик биродари айттики:

— Ҳар нарса билсанг айтқин, ман ҳаргиз санинг ироданг бирла қадам қўймайман!

Ҳотам буларнинг гуфтугўсини бир булунгда¹ кўруб эшитур эрди ва ўлтуруб тамошо қилур эрди. Вақтики чўнг биродари ибриқни сувдин тўлғазиб келтурди, ул хотун йироқтин вақтики кўрди, сочини юлуб, тирноғи бирла юзини таталаб, бошига тупроқ сочиб, гиря ва нола қилгучи бўлди. Жавон вақтики яқин етти, сўрдик:

— Ман сув истаб боргучи бўлуб эрдим, киши ул ерда йўқ эрди, нима учун мундоқ ҳолни қилдинг?

Хотун айтти:

— Эй жавон, раҳмат санга ва санинг ота-онангга бўлсунки, киши хотунини шундоқ бадкорга ҳавола қилиб кетамудур?! Бу кун мани шарм-ҳаёдин худойи таъоло сақлади. Вақтики сан сув учун кеттинг, бу жавон манинг қўлумни тутуб ўз тарафига тортти. Хоҳладик, мани хароб қилгай. Аммо ман ўзумни бир тарафга торттим. Ҳарчанд шўр қилдим — киши йўқки, манинг фарёдимга етгай. Ва айттики: «Агар сан мани қабул қилсанг, санинг лойиқингдурман, андоғки сан ўн тўрт ёшда ва ман навжавон. Манинг биродарим чўнг, санинг лойиқинг эмас ва ман санга ошиқдурман. Вақт топиб биродаримни ўлтурай ва сани оламан», — деб мундоғ сўзларни қилди ва мани ўз тарафига тортти. Вақтики сани кўрди, манинг қўлумни қўюб бериб, бир тарафда турди.

¹ Бу л у н г (қадимги туркийча)— бурчак, томон.

Маҳз бу сўзни эшитмак бирла жавон дарғазаб бўлуб, биродариға айттики:

— Эй номард, киши ўзининг онаси ва хоҳарини шундоқ қиламудур?!

Ҳарчанд кичик биродари қасамларни қилди, биродари калон бовар қилмади. Андоғки ҳар иккиси дашномға келдилар. Бу биродари калон шамширни ғилофидин тортиб, кичик биродариға андоғ урдикки, бошидин икки қошиға шамшир етти: кичик биродари шамширни тортиб, югуруб, биродари калоннинг қурсоқиға андоғ урдикки, киндигиға етти. Ҳар икки биродар соатдин кейин жонини ҳақға таслим қилди.

Яна бу хотун жомуш¹ суратида бўлуб равон бўлди. Ҳотам ҳам анинг орқасидин равон бўлди. Вақтики кентнинг ичиға етти, халойиқ хоҳладики, жомушни тутғай. Жомуш неча кишини тепиб ва неча кишини мунгузи² бирла уруб ўлтурди ва яна саҳронинг бир тарафиға равон бўлди. Ҳотам ҳам равон бўлди. Неча қадам юруб, жомуш тупроқға юмаланди, бир мўйсафид қари киши бўлди. Ҳотам дилида айттики: «Ҳоло мунингдин сўрмоқ лозимдурки, бу нима сирдур?».

Ҳотам югуруб пири марднинг қошиға келди, айттики:

— Эй бузрук, ман сани ҳар суратда кўрдум ва барча корларингдин огоҳ бўлдум. Эмди бир марди сафедриш³ бўлуб қаён борасан ва нима кишисан ва отинг нима?

Пири мард айтти:

— Эй Ҳотам, мунигға нима коринг бор? Ўз корингға машғул бўлгин!

Ҳотам айттики:

— Эй бузрук, сан манинг отимни нима биласан?

Айттики:

— Биладан, балки санинг қабилаларингни ҳам биламан. Аммо манинг корим тўладур ва фурсат камдур. Бир кун санга жавоб бермакни хоҳлайман.

Ҳотам айтти:

— Сан то бу сирни манга айтмасанг, санинг этакингни қўлумдин бермайман.

Пири мард айттики:

— Ман ҳамманинг ажалидурман. Билгинки, эй

¹ Ж о м у ш (а.-ф.)— кўтос.

² М у н г у з — шох.

³ С а ф е д р и ш (ф.)— оқ соқол.

қолди, заминға йиғилди, беҳуш бўлди. Ул ҳолда бир пири мард пайдо бўлди ва Ҳотамнинг қўлини тутуб кўтарди, айттики:

— Эй Ҳотам, қўпқин, ул муҳраки, Хирсининг духтари бериб эрди, оғзингга солғил!

Ҳотам дарҳол ул муҳрани чиқариб оғзига солди. Ҳотам, кишини киши ўлтура олмайду, ҳар киши ўз ажали бирла жон бераду.

Ҳотам айди:

— Эмди айтқинки, манинг ажалим қайси сабаб бирладур? Яна манга қачон мулоқот бўласан?

Пир айтти:

— Вақтики сан икки юз эллик йил умр кўруб, баланд ердин тушуб, бурнингдин қон жорий бўлуб, муддате ранж кўрасан ва яна бурнингдин қон жорий бўлуб, ул вақтда жон берурсан. Алҳол умрунгу узунду ва ҳар нарсаки, санинг қўлунгдин мардумлар бобида аҳсон ва дилдорлиқ бажо келтурасан, дариг тутмагин.

Ушбу сўзларни айтиб, пир кўздн гойиб бўлди.

Ҳотам ул жойдин замини сурх тарафга равон бўлди. Неча ой яна йўлда ўттики, ободлигдин чиқиб, биёбону сахроға тушти. Ва андоғки гурусна ва ташна кетиб борур эрди. Бир куни бир қаро ер пеш келди. Ҳотам кўрдикки, замин неча фарсанглар қаро бўлубду. Таажжубға қолди ва қадамни илгари қўйди. Кеча бўлди. Қаро йилонлар ҳар тарафдин Ҳотамнинг чўрасига йиғилди. Ҳотам Ҳуржин берган асони заминға санчди. Асонинг остида ўлтурди. Йилонлар Ҳотамнинг атрофида халқа уруб, кечанинг тамомисида бу нав бирла ўткарди. Вақтики субҳ бўлди, йилонлар ўз жойига кеттилар. Ҳотам асони қўлиға олиб, кеча ва кундуз йўл юрди. Вақтики замини сиёҳдин ўтти, оқ замин сувдек Ҳотамнинг назарига келди. Йўлини тай қилиб кетиб борур эрди, кеча бўлди. Оқ йилонлар ҳар тарафдин чиқиб, Ҳотамни ҳуршадилар. Йироқдин дами захрини урар эрди. Ҳуржининг асоси сабаби бирла яқинроқ кела олмас эрди. Неча кечалар ушбу ҳол бирла кундуз бўлса, йўл юрмоқ бирла ўтар эрди. Неча кундин кейин замини сафид тугади, замини сабзаға етти. Яшилранг йилонлар келдилар. Ҳотамни аввалги дастур бирла ҳуршади. Ҳотам кундузлари йўл юруб, замини сурхға етти. Минг душворлиқ бирла қадамни илгари қууб, бир фарсангға яқин йўл юруб эрди, пути қапарди ва ташналик голиб бўлди, қадами рафтордин

Ул замон ҳарорат ва ташналик бартараф бўлди. Ҳотам ул пирдин сўрдики:

— Эй бузрук бу ҳамма иссиғлиқ нима сабабдиндур?

Пир айтти:

— Бу мори сурхнинг захрининг гармиятидур¹. Ул йилон ўз оғзидин дами оташинни чиқарадур, замин ул дамдин сурх бўладур. Агар андоғ бўлмаса, замин сабза ранг эрди. Йилоннинг гармияти ул муҳранинг сабаби бирлаки, анинг оғзида бордур. Ва қоида улдулки, кимарса ул муҳрани йилондин олса, гармият ул йилондин бартараф бўладур. Ўттуз йилдан кейин яна муҳра пайдо бўладур. Гармлик ва жўш йилонда муҳранинг сабаби бирла пайдо бўладур. Вақтики, муҳра қолмаса йилон бекор ва муаттал² бўладур, замин яшил рангда қоладур.

Ҳотам пирдин бу сўзларни эшитти, шод бўлди. Қадамини илгари қўюб, муҳрани оғзиға солиб кетиб борур эрди. Хирснинг муҳраси сабабидин мори сурхнинг захри кор қилмас эрди. Вақтики заминнинг нисфи³ баробариға етти, мори сурх Ҳотамнинг бўйини олиб заминдин чиқмоқни тутти. Гармият зиёда бўлди. Вақтики мор ташқари чиқиб, ўтнинг шуълаларининг учи фалакка тортти. Ҳотам ҳайрон бўлуб ҳар тарафға югурди. Ногоҳ мори сурхни кўрдик, кулчаси тахтаи сангдек, қадди мисоли дарахти калондек, икки бурнининг тешуки кулолнинг кўрасиға ўхшаған. Йилоннинг дамидин ўт фалакка ўрлади. Ҳотам билдики, эмди устихоним ҳам куядур. Лекин Хирснинг қизининг берган муҳраси оғзида эрди, пора совуқ сув ҳалқумиға етиб турар эрди, ул хосият бирла Ҳотам тирик қолди.

Мори сурх Ҳотам тарафиға югурди, ўзининг иссиғ дамини Ҳотамнинг тарафиға дамида қилдики⁴, шуъла Ҳотам тарафиға етти. Ҳотам Ҳуржин берган асони қўлида тутуб ўлтурди. Анинг сабабидин йилон яқин келолмай, йироқда туруб, кечанинг тамомисида ҳар нарсаки ўзида тутуб эрди, Ҳотамға ташлади. То вақтики тонг отти, йилоннинг муҳраси оғзиға келиб эрди, Ҳотам ул асони чўруб морнинг бошиға урдик, мори сурх беҳуд бўлуб йиқилди, заминда юмаланди. Вақтики офтоб чиқди, муҳра йилоннинг оғзидин ташқари

¹ Гармият (ф.)— иссиқлик.

² Муаттал (а.)— ташланган, тарк этилган, бекорчи.

³ Нисфи (а.)— ярми.

⁴ Дамида қилди (ф.-ў.)— пуфлади.

чиқди. Бас, ул йилон ёнди, ўзининг сўрохи тарафига кётти. Ҳотам югуруо¹ ул муҳранинг қошига келди. Кўрди ва ўзининг дилида қўрқтики: «Мабодо йилоннинг меҳрининг гармиятидин куюрман». Вақтики соате ўтти, ўзининг либосидин пора қилиб, ул муҳрага ташлади. Кўрдик, ул парча куймади, барқарор турубдур. Ул замон муҳрани олди, қўлида тутуб равон бўлди.

Аммо ул пири мард Ҳотамга айтиб эрдик, муҳранинг минг бир хосияти бордур: аввалқи хосияти — муҳрани тутгучи дарёда ғарқ бўлмайдур, иккинчи — йилон ва каждумнинг захри кор қилмайдур, учинчи — ўтда куймайдур, тўртунчи — кўзнинг кўрлиғи барта-раф бўладур, бешинчи — жами озорлар анингдин бар-тараф бўладур, ўзи бирла тутса, жангда фатҳ бўладур; ҳамма ваҳушу туюр ул кишига мутеъ¹ бўладур ва ақли зиёда бўладур ва мол тўла жам бўладур... Қачонга мунинг хосиятларини баён қилиб тамом бўладур?! Андоғки бу муҳранинг минг бир хосияти бордур, агар киши йўлини йитурса², топадур.

Ҳотам ул муҳрани олиб, замонлардин сўнг ул сипоҳий жавоннинг қошига келиб, мулоқот бўлуб, муҳрани ул жавоннинг қўлига берди ва айтти:

— Борғин, Мусаххар жодуга канора тутуб³, бу муҳрани анга бергин.

Ҳотам тамом саргузаштани йўлнинг аҳволини ва заминнинг ранго-рангларини, морони сиёҳ ва бўлакларни жавоннинг олдида бир-бир баён қилди.

Жавон айттики:

— Эй бузрукзода, агар меҳрибончилик қилсангиз, манга ҳамроҳ келсангиз.

Ҳотам жавонга ҳамроҳ бўлуб равон бўлди. Вақтики шаҳарга етти, Мусаххар жодуга мулоқот бўлди. Муҳраи сурхни жодунинг олдида қўйди ва айттики:

— Ман бу муҳрани минг машаққат бирла келтурдум.

Мусаххар жоду айттики:

— Ман муни озмойиш учун кўруб, андин кейин муҳрани сақлайман.

Жавон айтти:

— Беҳтар бўлғай.

¹ Мутеъ (а.) — итоат этувчи, бўйсинувчи.

² Йитурса (қадимги туркча) — йўқотса, адашса.

³ Канора тутиб (ф.-ў.) — қучоқлаб.

Бас, Мусаххар жоду ҳар кореки, билиб эрди, озмойиш қилди. Вақтики мори сурхнинг муҳрасини таҳқиқ қилди, дилида шод бўлди. Жавонға айттики:

— Ҳоло учунчи шарт қолди, ани ҳам дарҳол адо қилгин.

Жавон айтти:

— Қабул қилдим.

Бас, Мусаххар жоду ўзининг мардумлариға айттики:

— Ул қазонни ёғдин пур қилиб келтурунглар.

Қазонни тайёр қилиб, ўчоқға осиб, етти кеча ва кундуз остиға ўт қаладилар. Ёғ қайнаб ниҳояти доғ бўлдики, агар тошни солса, кул бўладур. Бас, Масаххар жоду жавонға ишорат қилдики: «Қўпқин, бу ёғқа чўмгин!».

Жавон Ҳотамға айттики:

— Эй бузрук, эмди бу жодугар айтадурки: «Ўзунгни бу қазонға ташлагил, анингдин саломат чиқгил, ул замонда духтарни бераман». Одамига на қудрат бордурки, мундоғ қайнаб турган ёғдин саломат чиқғай?

Ҳотам айди:

— Эй жавон ғам қилмагин ва ҳеч андиша ўзунгға йўл бермагин. Бу манинг муҳрамни олгил, оғзингға қўйгин. Бу дағдаға, васвас қилмай, қўрқмай қайнаб турган ёғқа ўзунгни ташлагил ва чўмгил. Иншо оллоҳ, ҳеч зиён етмайдур ва саломат чиқурсан!

Андин кейин ул муҳраки, Хирснинг қизи бериб эрди, кулоҳидин олиб жавоннинг қўлиға берди. Жавон муҳрани оғзиға солиб, Мусаххар жодунинг қошиға борди ва айтти:

— Буюрғин, то бажо келтурай.

Жоду айттики:

— Ўзунгни бу қайнаб турган ёғқа ташлагил!

Вақтики жавон ўчоқнинг бошиға борди, қайнаб турган ёғқа қарадики, ёғ жўшу хурушдадур¹, остин ва устун бўладур. Жавоннинг юраги сув бўлди, титради.

Ҳотам бонг урдики:

— Эй нодон, ғам емагин! Бу ишқнинг ўтидур!

Жавон Ҳотамнинг бонги бирла ўз кўзини тангди, сакраб ёғқа тушди. Жавон кўрдики, қайнаб турган ёғ совуқ сувға ўхшайдур. Бас, жавон қозоннинг ичида ҳар тарафға юруб ва чўмуб, кейин айтти:

— Ё Мусаххар жоду, эмди на фармойиш қиласан:

¹ Х у р у ш (ф.) — шовқин, ҳайқариқ.

ман ташқари чиқаманму ва ё неча вақт бу қазонда тураманму?

Мусаххар жоду вақтики кўрдик, жавон саломатдур, дилида қўрқти, бошини тубан қилиб, афсунни жавон тарафиға дамида қилғали турди.

Ҳотам бонг урдик:

— Эй Мусаххар жоду, эмди нима ҳожатинг бор? Ваъдаға вафо қилгил! Ончаки буюрдунг — бу бечора бажо келтурди. Ҳоло сан жодулуқнинг фикрида бўлубсан. Анга мусаххар кор қилмайдур. Анинг учунки, муҳраи мори сурхдин бошқа муҳра анингда мавжуддур.

Бас, Мусаххар жоду қўпти, жавонни канора қилиб, кадхудолиқ саранжомини ўзининг мардумлариға буюрди. Андин кейин йкки-уч куннинг ичида духтарни кадхудо қилиб ул жавонға топшурди. Тўла узрхоҳлиқ маъзоратни¹ айттики:

— Онча зару жавоҳир ва ажносу қумошки, манинг уюмда бордур, сизнингдур. Шаҳарнинг тамомисини ўзумнинг деб билгил, ўғлумнинг ўрнида бўлгил.

Алқисса, жавони ошиқ маъшуқасиға восил бўлди. Ҳотам анингдин рухсат олиб дедик:

— Манинг мундоқ корим олдимда турубдур. Эмди Кўҳи Алқоға бормоқни хоҳлайман, Алканпарининг қошиға.

Бас, ул жавон Ҳотамнинг оёқиға йиқилди, тўла дилдорлиқ қилди. Ҳотам ўзининг муҳрасини жавондин олиб, Кўҳи Алқоға равон бўлди. Кеча ва кундуз йўлни тай қилиб, Кўҳи Алқонинг қадиға етти. Бир тоғни кўрдик, учар қушға тоб йўқдурки, ул тоғқа парвоз қилғай. Ҳотам ул тоғнинг остиға етиб, андишада бўлдики: «Киши бу ерда юрганлардин келса ва сўрсамки, бу тоғнинг йўли қаёндур?». Бу аснода жамоате париводлар дарҳол тоғқа чиқиб ғойиб бўлдилар. Ҳотам ҳайрон бўлдики: «Париводлар ҳамон замон манинг назаримда ҳозир эрди, ҳоло ғойиб бўлди, қаён кетдилар?» Ҳотам ўзини ул ерга еткурдики, парилар ғойиб бўлуб эрди, кўрдик, тоғнинг тўпасида ғоре бордур, тоғнинг тоши ниҳояти соф, пут ул тошда қарор олмайдур. Замоне фикрида андиша қилдики, ғорнинг ичиға бормоқ лозим.

Бас, Ҳотам ўзини тошнинг тўпасида дароз қилиб равон бўлди. Субҳдин то шомғача юруб ғорнинг ичиға борди, пути заминда қарор олди. Кўзини очти, майдо-

¹ Маъзорат (а.) — узр айтиш, авф сўраш.

ни соф ва кенгни кўрди, шод бўлди ва ғорнинг ичидаги йўл бирла равон бўлди. Вақтики кеча бўлди, қарор оладурган жойни топиб, субҳ вақтида йўлга кирди. Фикрда эрдик: «Паризодлар қаён кеттилар? Обод жой борму ва ё йўқму?». Ташналик Ҳотамга ғолиб бўлди. Сув ва ободлиқни истаб, шитоблик бирла қадам қўйдик, бир иморати олий назариға келди. Билдик, ул паризодларнинг маконидур. Бас, ул иморатни қасд қилиб равон бўлди, етиб кўрдик, паризодлар боғнинг эшикида турубдур. Ҳотамни кўрди, қўпти. Ҳотамнинг қошиға келиб айттиларки:

— Эй одамизод, бу санинг жойинг эмас, нечук бу ерға келдинг ва сани ким бу ерға еткурди ва ғорнинг орасидаги йўлни нечук билдинг?

Ҳотам айттики:

— Ман йироқдин сизларни кўрдум, то ғорнинг тўпасида назаримға келдинглар, яна ғойиб бўлдунглар. Ман ўзумни ул ерға еткурдум. Кўрдумки, тош софдур. Нечук мунингдин ўтаман, деб хотиримға еттики, ўзумни тошнинг тўпасиға олиб, сизларнинг талабингларда бу ерға еттим. Бори айтиягларки, бу боғ кимнинг боғидур? Бу тоғнинг оти нимадур?

Паризодлар айттиларки:

— Бу тоғни Кўҳи Алқо атайдур. Бу боғ маликаи Алканпарининг боғидур ва бизлар бу боғнинг ниғақ-бонларидурмиз. Вақтики баҳорнинг мавсуми етубдур, хабар қилмоқ учун бориб эрдик, билдикки, Алканпарини тонгла бу боғнинг сайри учун келмакни ирода қиладур. Сани нечук бу ерда сақлаймизки, сани ўлтурадур. Вақтики сан бизларға мулоқот бўлдунг, бизнинг санга раҳимимиз келадур.

Ҳотам айдик:

— Қаён бораманки, жойе тутмадим, киши учун чандон машаққат тортиб, ўзумни бу ерға еткурдум. Эмди шу тоғда турмоқни хоҳлайман, ҳар нарса бўлса бўлсун.

Паризодлар айттиларки:

— Санинг аянинг бирла нима коринг бор? Сан марди ғариб одамизодсан ва бу паризодларнинг подшоҳ-зодасидур.

Ҳотам айдик:

— Парининг толиби бордур ва одами ул паризоднинг матлуби, сизлар инсонга ошиқ бўлубсизлар, ва илло ва инсон паризод қавмиға ошиқ бўлғай.

Жумла парилар айттиларки:

— Эй нодон, магар ўз ҳаётигдин тўюбсан, шундоқ дам урасан?!

Ҳотам:

— Эй, киши жонини албатта қўлидин ювадурки, шундоқ душвор жойға қадам қўядур.

Ҳамма паризодлар бир бўлуб Ҳотамға югурдилар. Ҳотам бошини солиб турди. Паризодлар раҳм қилиб дедики:

— Эй жавон, боргинки, санга мурувватдин айта-мизки, бу санинг жойинг эмас, жонингни саломат элтгин.

Ҳотам айди:

— Жон кимга даркордур, магар бировнинг кори учун тикилган бўлса?

Паризодлар меҳрибон бўлдилар, марҳамат ва атуфат¹ бирла олдиға келдилар ва айтиларки:

— Эй жавон, хурушгуфтор² экансан, келгин, Алканпарини бир гўшада санга кўрсатурмиз, аммо зарранинг офтобға нима нисбати бор?

Андин кейин Ҳотамни паризодлар тоғнинг гўшасига элтдилар. Ҳотам таом ва мева еб ором олди. Вақтики икки-уч кун ўтти, паризодлар яна Ҳотамдин сўрдиларки:

— Рост айтгин, нима матлаб туттунг ва санинг бу ерға келмаклигинг нима сабаб бирладур?

Ҳотам айттики:

— Манинг малика Алканпарига матлабим улдурки, жавонени ўзининг келмакликига умидвор қилибдур. Етти кун ваъда бирла етти йил ўтубдурки, жавон интизор ўлтурубдур. Чунончи жон лабига келибдур ва ажал яқосини тутубдур. Икки-уч соатдин бу овозни чиқарадур: «Биё, биёки, на мондаст тоби маҳжури». Таржимаси улдурки: «Келгин, жудолиқға тобу тоқатим қолмади». Жавоннинг аҳволини вақтики бу тарзда кўрдум, анингдин ҳол сўрдум. Ул жавон ҳамма саргузаштасини манга ўбдан баён қилди. Манинг дилим анинг хотири учун куйди. Ман бу ерға келдимки, бори маликаи Алканға ошиқининг ҳолини ёд бергайман, ул жавонни ғамдин халос қилгайман. Шоядки, Алкан паризоднинг ваъдаси ҳам хотириға келгай, балки жавонни ҳам фаромуш қилибдур.

¹ А т у ф а т (а.) — меҳрибонлик, шафқат.

² Х у р у ш г у ф т о р (ф.) — бақириб гапирувчи.

Паризодлар эшитиб айттиларки:

— Эй одами, бизлар журъат қилолмаймизки, санинг арзи ҳолингни айтқаймиз. Аммо санинг қўлингни боғлаб, Алканпарининг олдиға олиб борурмиз, ўзунгининг арз-ҳолингни айтқин. Агар қўлунгни боғламасак, мабодо паризод бизларға ғазаб қиладур.

Ҳотам айди:

— Ҳар равиш бирла бўлолсанглар, мани маликанинг олдиға олиб боринглар.

Неча кундин кейин маликаи Алканпари ҳамма ҳаммажлислари бирла ўз жойиндин чиқиб, боғ тарафға равон бўлди. Вақтики боғқа еттилар, ўзи тахти зарринда ўлтуруб, муқарраб¹ паризодлар мартабасиға мувофиқ ҳар бири чўрасида ҳалқа уруб ўлтурдилар. Ул аснода боғнинг боғбон парилари Ҳотамнинг олдиға келди. Айттиларки:

— Келгин, бизлар санга маликамизни кўргатайли деъ, Ҳотамни деворнинг орқасида таштгоҳда ўлтурғузуб, тўшукдин кўргаттики: «Фалони маликадур, тахти зарринда ўлтурубдур».

Вақтики Ҳотам маликани кўрди, беҳуш бўлди, йиқилди. Узоқдин ҳушиға келиб дилида айттики: «Ятим Хоразмийнинг йиғламоқи ҳақ экан». Ҳотам ҳам ўзи ошиқ бўлуб, маликанинг юзиға девона бўлди. Ҳотамнинг рағбати маликаи Алканпарига андоғ қойим бўлдики, ул жавони ошиқ бечорани дилидин фаромуш қилди. Ишқнинг ғалабасидин икки-уч кун Ҳотам уйқудин ва емак-ичмакдин қолди. Бир куни уйқуда эрди, овоз келдики: «Э Ҳотам, қўпқин, ўз жойингни тутқин. Кишининг омонатиға хиёнати раво кўрмагин». Ҳотам дарҳол уйқудин уйғониб ҳарчанд қаради, ҳеч кишини кўрмади. Паризодларға келиб айттики:

— Эй азизлар, мани маликанинг қошиға элтингларки, ул бечора қачонгача интизорда бўладур?!

Парилар айдиларки:

— Бизларда бу қувват йўқтурки, сани элтгаймиз, магар қўлунгни боғлаб элтгали бўладур.

Ҳотам айди:

— Ҳар тарзи бирла билсангизлар, элтингларки, бориб ул дармонданинг ҳолини зоҳир қилай.

Парилар маликанинг олдиға бордилар. Вақтики маликани хушвақт топтиларки, ўзининг муқарраблари бирла кулушуб ўлтурубдур, Ҳотамнинг қўлини боғлаб

¹ Муқарраб (а.)— ақин дўст.

боғнинг эшикига олиб келиб турдилар. Бири ул парилардин маликанинг олдиға бориб арз қилдики:

— Одамизоде боғнинг эшикида бир жойдин етиб келибдур, ани боғлаб эшикда тутуб турадурмиз. Нечук ҳукм бўлур?

Маликаи Алканпарининг ул жавон ёдиға келди. Буюрди:

— Келтурунлар!

Ҳотамни маликанинг олдиға келтурдилар. Ҳотамнинг юзини кўрмак бирла малика ул жавонни унутти. Айтти:

— Илгарирак келтурунлар!

Андин кейин малика тахтдин тушуб, курсийи зарринда ўлтурди. Алканпари сўрдики:

— Эй жавон, қайдин келасан? Отинг нима? Қайси талаб бирла бу ерға келдинг?

Ҳотам маликанинг юзини кўрмак бирла андоқ маҳв¹ бўлдики, жавоб беролмади. Пари билдики: «Манинг ғамзамнинг ўқи жигариға санчилди». Мулойим ва ниёзу муҳаббат тили бирла сўз ибтидо қилди. Айттики:

— Эй жавон, сукунатнинг важҳи нимадур, жавоб бергин?

Ҳотам айди:

— Эй малика, нечук дейман, ўзум шаҳри Ямандин. Манинг отимни Ҳотам бинни Тай атайдур.

Малика вақтики Ҳотамнинг отини эшитти, курсидин қўпти, айттики:

— Ман Ҳотамнинг отини эшитиб эрдимки, Яман подшоҳининг ўғлидур. Андин кейин Ҳотамнинг қўлини тутуб ўзининг тахтида ўлтурғузди ва айттики:

— Эй шаҳзодаи Яман, бу нима меҳрибонлиқдурки, сан қиласан? Бори келмакингга сабаб нимадур? Ўзунг айтқинки, чандон машаққату ранж нима жиҳатдин торттинг?

Ҳотам айтти:

— Маълумдурки, сизнинг меҳрибончилиқингиз тўладур. Агар минг тил бирла маликанинг улуғлуқ ва хўблугини шарҳ қилса, тамом бўлмайдур. Валекин ман бир ваъда бирла бу ерға келдимки, бир куни ман Хумро саҳроси тарафиға бордим. Йўлнинг асносида жавонени кўрдумки, дарахтнинг тубида ўлтурубдур, оҳу нола қиладур, руҳ суратлик бўлубдур, жони лабига

¹ Маҳв (а.)— ўзидан кетиш.

етибдур. Билмайман, нечук тирикдур, лекин ҳар дам бу мисрани ўқийдур: «Биё, биёки намондаст тоби маҳжури». Олдиға бордим сўрдумки:

— Нима ҳолдур? Малоллиқнинг сабаби нима?

Ул жавони бозаргон маликанинг қилгон ваъдасини, муҳаббат ва меҳрибонлиқ қилганини тафсили бирла баён қилди. Айттики: «Алканпари етти кунлук ваъда бирла кетиб эрди, ҳоло етти йил ўтубдурки, келмади ва ман анинг талабида нолон ва гирёндурман. На юрмоққа тоқатим бўлғай ва на гуфторға тоб бўлғай». Ман ул бечоранинг ҳолини андоғ кўрдум ва ани ошиқи содиқ топтим. Ўзумнинг матлабимни қўюб, бу жойға келдим. Агар анга лутфу карам қилсангиз, манга айни эҳсон бўладур.

Пари айтти:

— Эй шаҳзода, ман ул жавонни фаромуш қилибман. Вақтики манинг кишиларим санинг хабарингни келтурдики: «Одамизод келибдур», ул замон ул жавон ёдимға еттики, шояд ул жавон келгандур. Вақтики сани кўрдум, билдимки, ул жавон эмасдур. Бас, эй Ҳотам, билгилки, ул жавон ишқда хомдур, нечукдин манинг суҳбатимға лойиқ бўладур? Анга етти йил бўлубдур, жоннинг қўрқунчидин ул жойда қолибдур, Кўҳи Алқоға қадам қўймабдур. Анга нишон бердим: Кўҳи Алқонинг отини ва ўзумнинг отимни айттим. Агар ул ошиқи комил бўлса, ўзини ҳар равиш бирла бу ерға етказур эрди.

Ҳотам айди:

— Агар хом бўлса, ҳаргиз санинг муҳаббатингнинг жомидин тутмас эрди ва санинг ёдингда ўзини андоғ хароб ва хаста қилмас эрди. Вақтики сан анга ваъда бериб келибсанки, то ман келгайман, деб сан бу ердин бормадинг. Бас, ул ошиқи бечора маъшукнинг ҳукми бўлмай нечук ул ердин борғай?

Алканпари айттики:

— Ман ҳаргиз ани қабул қилмайман.

Ҳотам айтти:

— Манинг машаққатимни зойеъ қилмагинки, тўла меҳнату ранж бу йўлда тортиб, санинг олдинға келдим.

Пари айтти:

— Хўб, санинг буйруғунгдин чиқмайман, ани ўз олдимда тутай. Аммо анинг бирла ҳамсуҳбат бўлмайман.

Ҳотам айди:

— Бас, сизнинг карамингизнинг мужиби манга нимадур, токи ул бечоранинг муроди ҳосил бўлмаса.

Пари айтти:

— Ҳаргиз ман хоҳлагучи бўлмайдурман.

Ҳотам айтти:

— Ман емак ва ичмак ва уйқуламоқни тарк этиб чандон фоқаларни¹ кўрдумки, ўлсам, манинг вуболим санга бўладур,— деб, парининг қошидин қўпти, дарахтнинг остига бориб ўлтурди. Етти кунни обтаом емай ўткарди.

Субҳ бўлдики, паризод Ҳотамнинг олдиға келди, айттики:

— Эй Ҳотам, на учун об-таом емайсанки, ўларсан. Тонгла мани санинг гуноҳинг бирла тутар.

Ҳотам айди:

— Эй малика, бори ул жавонни ўзунг талаб қилгинки, санинг дийдсрингни кўргай. Анинг матлуби сани кўрмакдур. Сизларнинг кишиларинг манга ҳамроҳ бўлғай, то ани келтурули.

Пари айтти:

— Эй Ҳотам, нима учун йўл юрмоқнинг машаққатини тортарсан? Паризодлар бориб ани келтурадур.

Ҳотам айди:

— Тўла ўбдандур.

Андин кейин неча паризодларни талаб қилиб айтти:

— Сизлар бориб фалон тоғда, дарахтнинг остида, суфанинг тепасида жавон ўлтурадур, узоқдин дам урадур. Анга айтинглар: «Сани маликаи Алканпари талаб қиладур. Бир кишики, анинг оти Ҳотам экан, бу ердин бориб, сани маликанинг ёдиға келтурубдур. Тўла диққат бирла бўлди. Бизларни сани олиб бормоқ учун юборди».

Паризодлар қабул қилиб равон бўлдилар. Ул жавоннинг ҳузуриға еттилар ва ҳамма гапни ул жавонга баён қилдилар. Жавон Ҳотамға офаринларни қилиб, париларға ҳамроҳ бўлуб равон бўлди. Андоғки ул ердин бир кунда еттилар. Жавонни маликанинг қошиға олиб кирдилар. Малика ани олдиға чақириб эрди, жавон маъшуқасини кўруб беҳуш бўлди, заминға йиқилди. Малика гулоб талаб қилиб юзиға септи. Соатдин

¹ Ф о қ а (а.)— камбағал, фақир, муҳтож.

кейин жавон ҳушига келди. Алканпари юмшоқ тил бирла айттики:

— Эй жавон, дийдоримни тўқ кўргин!

Жавон дийдасини дийдасига тикиб, санамнинг ишқида куйди. Вақтики кундуз охирига етти, кеча бўлди, малика буюрдик, парилар соз ва сурудни келтургайлар ва рақс кўргатгайлар. Ҳотам ва ул жавон ўлтуруб кўрдилар. Лекин Алканпари ҳаргиз жавон тарафга қараб илтифот қилмади. Ҳотам парининг бераҳмлигини муояна кўрди ва ул жавонга айттики:

— Бу муҳрани олиб, сувда эзиб, ғарорани¹ парининг хос ичадурған суйиға тўккин, андин кейин келиб ўлтургин.

Жавон шундоқ амалга келтурди. Вақтики парилар кўрдик, жавон хос хамнинг² қошида турубдур, ман қилдилар ва айттиларки:

— Хами хосанинг олдида нима учун турарсан?

Жавон айдикки:

— Ташна бўлдум, сув ичмаклик учун келдим.

Парилар жавонга сув бериб, яна мажлисга келтурдилар. Ҳотам воқиф бўлдик, жавон ўз корини қилди. Ҳотам айди:

— Ҳаво иссиғ бўлубдур, шарбат ичмак лозимдур.

Малика ҳукм қилдик, дарҳол тайёр қилгайлар. Ҳотам қўпти, ул хумдин сув олиб, шарбат қилиб маликанинг олдиға келтурди. Малика айттики:

— Ул ҳамма азизлар шарбатни ичкай, андин кейин бизлар ичоли.

Ҳотам айди:

— Андоғ эмас, аввал сиз ичинг, андин кейин ўзгалар ичсун.

Малика Ҳотамнинг сўзидин чиқолмай шарбатни миқдоре нўш қилди. Ул шарбатни ичмакдин парининг дили қўлидин кетти, ул жавоннинг ишқида беқарор бўлди. Андоқ бетоб бўлдик, жудолиқға тоқати қолмади. Алканпари қўпуб ул жавоннинг қошиға келиб ўлтурди ва гулини муродининг боғидин терди, анинг суҳбатини ғанимат билди. Лекин ҳаёда мункир³ бўлди. Ҳар лаҳза ва дам-бадам жавоннинг ишқи баёнини тутти. Ҳотам вақтики кўрдик, маликанинг аҳволи бўлак рангда бўлди, айди:

¹ Ғарор (ф.)— оғизни чайқамоқ, ғарғара.

² Хам (а.)— айвон, супа.

³ Мункир (а.)— инкор этувчи, тонувчи, адабсизлик.

— Эй малика, нима бўлурки, бу ошиқи бечорага лутф қилсанг? Ўзунгнинг фироқингда ўлганга ҳаётлиқ берсанг ва ман ғариби номуродни хуш қилсанг?

Малика айттики:

— Эй Ҳотам, бу ҳаммаси санинг корингдур, эмди санинг хотиринг учун бу жавонни қабул қилдим. Аммо ота-онамнинг ризоси бўлмай, ўзумга дамсоз қила олмайман. Аввал ота-онамга хабар қилай, андин кейин бўлак фикрни албатта қилурмиз.

Бу сўзни Ҳотамга айтиб, ҳамон замон малика қўпуб, париларни ҳамроҳ қилиб Кўҳи Алқога равон бўлди. Онасининг олдиға келиб эрди, онаси айдики:

— Эй нури чашм, нима сабабдин ярим кечада келдинг?

Парилар маликаға арз қилдиларки:

— Маликамиз одамизод бирла сарҳуш бўлубдур. Ул одамизод неча йил машаққат тортиб бу ерга келибдур. Хоҳлайдурки, ўзига дамсоз қилгай. Аммо онанинг ижозати бўлмай қилолмайдур.

Бас, онаси қўпуб отасининг олдиға келиб айттики:

— Қизингизнинг шундоқ хаёли борға ўхшайдур.

Отаси айди:

— Қизимнинг ризоси ушбу бўлса, муборак бўлгай!

Алканпари ул вақт ул жавонни ва Ҳотамни ўз қошиға қичқиртириб, онаси қошиға киргузди. Онаси ул жавонни кўруб, отасиға таъриф қилди. Алканнинг отаси шул замон кадхудолиқнинг саранжомини тайёр қилиб, ўзининг расми бирла маликаи Алканни ақд қилиб, ул жавонға бердилар. Неча муддатдин кейин ошиқ-маъшуқ васл бўлди. Ҳотамга даъо ва сано қилдилар. Етти кундин кейин Ҳотам рухсат тилади. Алканпари сўрдикки:

— Эй Ҳотам, на ернинг қасдини туттунгиз?

Ҳотам айттики:

— Шаҳри Аҳмарға бормоқни хоҳлайман.

Алканпари айттики:

— Ҳеч хотирингизга келтирмагки, агарчи йўл йироқдур, аммо бизнинг париларимиз илдамлиқ бирла сизни еткурадур. Париларға ҳукм қилдикки, Ҳотамни тахтда ўлтурғузуб, учасиға кўтариб, Ҳотам қайси жойни хоҳласа, еткургайлар.

Маликанинг ҳукмининг мавжи бирла бир кеча-кундузда ул ерга еткурдикки, Ҳотам ул шахсининг овозини

эшиттики, айтадур: «Кишига ёмонлиқ қилма, агар қилсанг, ёмонлиқни топасан».

Ҳотам аёди:

— Эй парилар, мани ушбу жойда қўйингларки, бу саҳрода манинг корим бор.

Бас, Ҳотамни тахтдин тушурдилар. Паризодлар Ҳотам бирла видо қилиб кетдилар. Ҳотам ул овозга қулоқ тутуб равон бўлди. Ул жойгаки, ул шахс бор эрди, етиб кўрдик, дарахтнинг тубидин овоз келадур. Ҳотам ҳам дарахтнинг тубига бориб бир қари кишини кўрдик, қафасга солиб, дарахтнинг шоҳига осибдур. Ул пир темир қафаснинг ичида овоз қиладур. Соате ул ерда туруб сўрдик:

— Эй пири бузрук, бу нима ҳолдур ва бу нима овоздурки, сан қиласан? Ва сани нима учун қафасга солиб осиб қўядур?

Пир айтти:

— Эй жавон сўрмагин манинг аҳволимни; агар сўрсанг, ҳолимга етгин. Манинг бирла бу сўзга аҳд қилгил, ул замонда санга аҳволимни баён қилай.

Ҳотам айдики:

— Сўзунгни албатта бажо келтурурман, деб қасам қилди.

Пир айтти:

— Ман савдогарзода эрдим. Отам чўнг бозаргон эрди. Манинг отимни Ҳамро атайдур. Вақтики булуғ¹ ҳаддига еттим, отам дарёнинг тижорати учун кетти ва мани шаҳарда қўйди. Ман марди фузулий² эрдим. Ончаки манинг маошим учун бериб эрди, андак кунда ҳаммани сарф қилдим. Ифлослиқга туштум. Ва ганжеки, ёмон кунлар учун пинҳон қилиб эрди, ани истадим. Ҳарчанд тафаҳхус қилдим — тополмадим. Отам ул дарё сафариди ўлди. Тўла паришон ва ҳайрон бўлдум. Неча муддатдин кейин бир жавонни бозорда кўрдум. Баланд овоз бирла айтадурки:

— Ҳар кимнинг уйида кўмулган дунё бўлса, ман топиб берурман. Аммо бу шарт бирла: тўрт ҳиссанинг бир ҳиссасини берса.

Ман ул вақтда бозорда ҳозир эрдим, бу сўзни эшитмақдин ул жавоннинг олдиға бордим, анга ўз ҳолимни айттим. Жавон манга ул сўзни такрор қилди. Ман аҳд-

¹ Булуғ (а.) — балоғат, етуқлик.

² Фузулий (а.) — бефойда ишлар билан шуғулланувчи, эзма.

паймон бирла қўлумни бердим. Андин кейин ул жавонни уюмга келтурдум, ҳар бир жойни ул жавонга кўргаттим. Бас, ул жавон ҳар жойдин тупроқни олиб, охир ул ганжни ташқари чиқарди. Вақтики тўла олтун назаримга келди, ўз қўлумдин андаки зарни анга бердим, соате хомуш қилди. Яна айттики:

— Аввал тўрт ҳиссадин бир ҳисса бермакка аҳд-паймон қилдинг. Алҳол бадахдлик кўргаттинг, деди.

Ман таадди бирла икки-уч мушт урдум, уйдин чиқардим. Ул жавон нечанд муддатдин кейин яна келди, манинг бирла ярашти ва манга ёр бўлди. Бир куни ўлтуруб айттики:

— Ҳар ердаки ганж заминнинг остида бўлса, манинг назаримга тушадур.

Ман айттимки

— Бу нима илмдур.

Айттики:

— Ҳеч илм йўқдур, магар бир таркиб қилган сурма бордур. Ҳар киши кўзига тортса, тамом заминдаги зару ганж намудор бўладур¹.

Ман анга айттимки:

— Эй азиз, агар манинг кўзумга тортсанг, ҳар ганжеки, манинг назаримга тушса, нисфи анингдин сизга бўлсун.

Жавон айди:

— Беҳтар бўлур, келгин саҳрога бороли.

Вақтики жавонга ҳамроҳ бўлуб бордим, бу ерга келдим. Бир қафаси холини кўрдум. Айттимки:

— Бу кимнинг қафасидур?

Айттики:

— Билмайман, кимнинг экан.

Бас, ушбу дарахтнинг остига келди, ўлтурди. Кисасидин сурмани чиқарди. Манинг кўзумга торти. Маҳз сурмани тортмоқ бирла манинг икки кўзум қаронғу бўлди. Анга айттики:

— Эй азиз, муҳрани нима қилдинг?

Айтти:

— Бадахдлик ушбудур. Агар хоҳласанки, яна кўзунг равшан бўлғай, бу қафасда ўлтурғил, баланд овоз бирла бу сўзни айтгинки: «Кишига ёмонлиқ қилмағил, агар қилсанг, ул ёмонлиқни топасан».

Айттимки:

¹ Намудор бўладур (ф.а.)— кўринади.

— Сан мани бу қолға еткурдунг, худоға нима жавоб айтурсан?

Айттики:

— Сан худони ароға келтуруб мушт бирла манинг юзумға урдунг, бас, бадфеълларнинг сазоси ушбудур.

— Яна айттим:

— Эмди иложим нимадур?

— Бир куни бир жавоне келадур. Лозимдурки, узр-хоҳлиқни айтқин. Зоҳир қилсангки, саҳройи Хумрода гиёҳи бордур, анинг отини нур атайдур, ани келтуруб санинг кўзунгга тортса, ҳар иккала кўзунг равшан ва бино бўладур.

Андоғки ўттуз йилга яқин бўлди, жавон мани бу қафасга солиб қўюб кетти ва ман бу қафасда ўлтурдум. Бир куни хотиримга еттики, мурғга ўхшаб бу қафасда қолмоқнинг суди нима? Қафасдин чиқиб неча хоруб эрдимки, аъзойимга андоғ дард пайдо бўлдики, ўлмакка яқин бўлдум. Ноилож бўлуб яна қафасга келиб ўлтурдум, дард паст бўлди, ўзумнинг фарёдимга машғул бўлдум. Тўлароқ жавон ва мардон бу ерға келиб манинг саргузаштимни сўрайдур — кетадур, манинг иложимга кўшиш қилмайдур. Бу кун сан ҳам келдинг, сўрайсан. Кўрайки, нима қилурсан?

Ҳотам айтти:

— Сан хотирингни жам қил, ман бораман.

Бас, ул соат Хумро саҳроси тарафиға равон бўлди. Ул паризодларки, Ҳотамни қўйиб кетиб эрди, Кўҳи Алқоға борибдурлар. Алканпари аларға ғазаб қилиб айтибдурки:

— Эй ҳаромхўрлар, ул жойда Ҳотамни нима учун танҳо қўйиб келдинглар?! Вақтики Ҳотам кор-боридин фориг бўлса, ани ўз уйиға еткуруб келсанглар лозим эрди!

Бас, ул паризодлар ёниб, Хумро саҳросининг йўлида Ҳотамга дучор бўлдилар, Алканпарининг буйруғини баён қилдилар ва сўрдиларки:

— Эмди сиз қаён борурсиз?

Ҳотам айттики:

— Сизлар бу ерда турунглар, ман гиёҳи нур талабида бораман.

Паризодлар айттиларки:

— Эй Ҳотам, бизларға бу ерда нима кор бор? Ҳар ерға борсанг, бизлар ҳамроҳ борамиз ва бу ердин сани гиёҳи нурға етурамиз, аммо бу шарт бирла: сани йироқдин кўрмакни хоҳлармиз. Вақтики ул жойдин

саломат ёнсанг, сани шаҳрингга еткурурмиз ва бориб маликага хабарини еткурурмиз.

Ҳотам айтти:

— Йироқдин қарамоқга сабаб нима?

Паризодлар айттики:

— Вақтики ул гиёҳ заминдин кўкариб чиқса, гуллари чароғдек равшан бўладур ва минг мору каждум ва ўзга газанда, ҳайвону чаранда¹ ва парранда ул гиёҳнинг чўрасига жам бўладур, кишининг ул гиёҳга бормоқи маҳолдур.

Ҳотам айди:

— Бори бориб бир маротаба гиёҳни кўрай.

Бас, паризодлар Ҳотамни учасига кўтариб ҳавога чиқти. Етти кундин кейин ул саҳродин ўттиларки, кенгров майдон бор экан. Ҳотамни ул майдонга тушурдилар. Вақтики кеча бўлди, Ҳотам сўрадики:

— Гиёҳ қаёндур?

Парилар айттиларки:

— Бу майдонда пайдо бўладур, лекин гиёҳнинг чиқардурган мавсуми эмасдур, неча кундин кейин бу заминдин чиқур.

Ҳотам паризодлар бирла ул саҳрода иқомат қилдилар². Ҳар куни паризодлар ҳар тарафга бориб мева ва сув келтурур эрдилар. Ҳотам бирла тановул қилур эрдилар. Неча кундин кейин ул гиёҳи нур заминдин бош чиқарди. Гулнинг барглари чароғдек равшанлик берди ва тамом саҳро ул гиёҳнинг хушбўйлигинин муаттар бўлди. Ва газанда ва даррандалар ҳар тарафдин жам бўлдилар, ул гиёҳнинг чўрасида ҳалқа боғладилар.

Ҳотам паризодларга айттики:

— Эмди сизлар бу жойда турунглар, ман таваккал қилиб бораман.

Бас, Ҳотам ул муҳрани чиқариб оғзида тутти, равон бўлди. Вақтики газандаларнинг орасига етти, ул муҳранинг сабабидин омон қолди. Андин кейин Ҳотам икки-уч гиёҳни барги ва гули бирла юлуб ёнди. Ул ердин ўзини паризодлар қошига еткурди. Паризодлар гиёҳни кўруб ҳайрон қолди. Андин кейин Ҳотамни учасига кўтариб ҳавога ўрлади. Ҳамронинг қошига келди. Ҳотам айтти:

— Эй биродар, ончани мандин талаб қилиб эрдинг, келтурдум. Ул мард айттики:

¹ Чаранда (ф.)— саҳрода яшовчи ўхтўр махлуқ, зарарли.

² Иқомат қилмоқ (а.-ў.)— яшамоқ, турмоқ.

— Эй биродар, ҳоло зуд бу гиёҳнинг икки-уч қатра сувини кўзумга ташланг.

Андин кейин Ҳотам қафасни дарахтдин тушурди. Ул пирни қафасдин чиқариб, бир гиёҳни тамом бада-нига суркади ва яна бир гиёҳни ҳар икки кўзига қўйди. Ул соатда ул пирнинг кўзи очилди. Ҳотамнинг юзи-ни кўруб, оёғига йиқилиб, тўла узрларни айтти. Ҳотам ул пирдин рухсат олиб, паризодларнинг учасига сувор бўлуб ҳавога ўрлади. Ун кундин кейин Шоҳободга етти. Хат путуб, муҳрини босиб паризодларга берди. Паризодлар Ҳотамдин рухсат олиб ёндилар. Ҳотам шаҳарга дохил бўлди. Ҳуснбонунинг мардумлари Ҳотамни кўруб танудилар, қўлини тутуб Ҳуснбонунинг қошига элттилар. Вақтики келган хабарини Ҳуснбону эшитиб, ўртага парда ташлаб, Ҳотамни ичкари талаб қилди, можарони сўрди. Ҳотам ончаки кўруб ва эшитиб эрди, бир-бир баён қилди. Ҳуснбону таом ва мева келтурди. Ҳотам айди:

— Манинг биродарим карвонсаройда, ани келтурунглар.

Бас, шаҳзода Муниршоҳ келди, мулоқот бўлди, бир ерда ўлтуруб таом едилар. Вақтики таомдин фориг бўлдилар, Ҳотам айди:

— Энди айтқинки, қайси шартдур?

Ҳуснбону айттики:

— Бир киши айтибдурки: «Рост сўзлагучининг ҳамиша роҳати олдида».

Ҳотам сўрдикки:

— Ул қаёндур?

Ҳуснбону айттики:

— Ман нима биламанки, қаёндур? Лекин ул шаҳарнинг отини доямдин англадимки, шаҳри Қримдур. Аммо билмайманки, шаҳри Қрим қайси тарафда.

Ҳотам Ҳуснбонудин рухсат олиб, карвонсаройга бориб, тамом кеча шаҳзода Муниршоҳ бирла суҳбат тутуб, саҳарда рухсат олиб шаҳри Қрим йўлини пеш тутти.

**ТҮРТИНЧИ САФАР.
«РОСТ АЙТҚУЧИҒА ҲАМИША
РОҲАТ ОЛДИДАДУР».**

Шундоқ келтурубдурларки, вақтики Ҳотам Шоҳобдин чиқиб, нечанд манзил бориб эрдикки, бир тоғни кўрди. Вақтики тоғнинг тубиға етти, бир чашмаи оби равон назариға келди. Ариқнинг лабиға етти. Кўрдикки, ҳамма сув хунолуд¹ ва қон оқадур. Бир тарафида сув жорий эрди. Ул тарафда бир дарахти азим назариға келди. Ҳотам қўпуб ул дарахтнинг бўйиға келди. Кўрдикки, ҳар бир шоҳға одамларнинг калласини осибдурлар. Дарахтнинг остида толоби калон бор ва ул толобдин ариқнинг суви саҳро тарафиға оқадур. Ҳотам вақтики дарахтнинг тубида ўлтурди, ҳамма бошлар қаҳқаҳа уруб куладур ва ҳар бошдин хун жорийдур ва қатраларки, бошлардин дамо-дам томадур, ул ариқнинг суви андин қизил бўлуб, саҳроға оқадур. Ҳотам дилида айттики: «Бу ерда киши йўқтурки, бошларни анингдин сўрсам». Ногоҳ Ҳотамнинг назари ул бошға тушдики, ҳаммадин юқорироқ, ул бошни маҳз кўрмак бирла Ҳотамнинг дили қўлидин кетиб, беҳуш бўлди, заминға йиқилди. Соатдин кейин ҳушиға келиб, бу фикрида бўлдикки: «Бу сурати зебо экан, ҳайфки, боши кесилибдур, дарахтнинг шоҳиға осибдурлар. Оё,

¹ Хунолуд (ф.) — қон аралаш.

нима чўнг гуноҳ қилғучи бўлуб эрдик, шундоқ нозанини жамоати бирла бошини кесибдурлар?».

Вақтики ул кун ўтти, Ҳотам қўпуб бир гўшага бориб ўлтурди. Шом вақтида ҳамма бошлар дарахтдин тушуб, толобга туштилар. Ҳотам назарини толоб тарафга қилиб кўрдик, толобнинг ўртасида нишимани¹ ажойиб барпо қилиб, шоҳона бисотларни солибдур, тахти зарринни орада қўюбдурлар. Соатдин кейин бирмунча нозанинларни кўрдик, ҳар бири қўлида бир нарсани тутуб ташқари чиқтилар. Нозанинларнинг орасида бир нозанини парирўй ўз жамоати бирла толобдин ташқари чиқти, тахти зарринда ўлтурди, ўзгалар чўрасида ҳалқа уруб, маснад ва курсиларда ўлтурди. Бу аснода созандалар ва қавваллар² созу наво бирла еттилар, мажлисни суруд ва рақс бирла қизиттилар. Ҳотам йироқдин тамошо қилур эрди. Фикрда эрдик: «Бу нима сирдур?».

Вақтики нисфи шаб бўлди, парасторлар³ келиб дастурхонни солди, нав-нав таомлар заррин хонларга қўйди. Андин кейин арз қилди: «Таом тайёрдур, нўш қилинглар». Малика тахтдин тушуб, буюрдик:

— Бир хони пуртаомни ҳар жинсдин олиб ул мусофирнинг олдига олиб бориб едургинки, толобнинг фалон гўшасида.

Ул хос фармойишнинг мавжи бирла амал қилиб, бир хони пуртаомни бошида қўюб келтурди, Ҳотамнинг олдида қўйди. Кўзи бирла ишорат қилдик: «Ул тахтда ўлтургон бизнинг сардоримиз санга юборди». Ҳотам айди:

— Оти нима?

Ул парирўй айтти:

— Сўрмагин мунунгдинки, айтмоқни хоҳламайман, анинг учунки бизларга ҳукм йўқ. Санинг мундоқ сўз бирла нима коринг бор, таом егин! Ҳотам айди:

— Ҳаргиз таом емайман, токи бу розни манга айтмасанг.

Ул парирўй яна ёниб тахтнинг олдига бориб айтти:

— Ул мусофир таом емайдур ва айтадурки: «То сардорнинг отини, бу жамотеки, толобдин чиқтилар, анинг ҳақиқатини зоҳир қилмасанг, таом емайман».

Малика айтти:

¹ Нишиман (ф.)— ўтириш, мажлис.

² Қаввал (а.)— ҳофиз, хонанда.

³ Парастор (ф.)— хизматкор, чўри.

— Борғин ва айтгин: «Аввал таом егин, андин кейин айтмоқни хоҳлайман».

Ул нозанин Ҳотамнинг олдиға келиб андоғ деди. Ҳотам таомни еди. Айттики:

— Эмди айтгин.

Парирўй хонни бошиға қўюб айттики:

— Тонгла айтаман.

Ҳотам хоҳладики, они тутқай. Парирўй толобға кириб кетти, ул нишиманнинг олдидин чиқти. Хонни яна бировга ҳавола қилди, ўзи қўл боғлаб ўра турди. Ул тахтнишин¹ кечанинг тамомисида рақсу суруднинг тамошосини кўрди. Вақтики субҳи содиқ бўлди, ул ҳамма бошлар талобға туштилар, сувға чўмуб, андин кейин кесилган бош ҳар бири дарахтнинг шохлариға осилди. Сардорнинг боши ҳам қоида бирла ҳамма бошдин юқорироқ осилди.

Ҳотам ҳамма асрорни мулоҳаза қилди. Гўшпадин чиқти, ул дарахтнинг остиға келиб ўлтурди. Ҳотамни кўруб ҳамма бошлар ханда қилдилар. Ҳотам ҳар икки кўзни ул тахтнишин нозанин бошиға тикиб, ул санамнинг ишқидин куйган дил бирла айттики: «Агар мунинг ҳолидин воқиф бўлсам ва нозанинни тирик ва тандуруст кўрсам, ўзумнинг ақдимға келтурсам. Ул моҳнинг боши дарахтға осилибдур ва манинг дилим анинг зулфиға осилди. Бу нима сирдурки, кеча тирик бўладур, вақтики кундуз бўлса, бошлар дарахтға осилур. Магар киши жоду қилмоқдин ва ё тилсимотдин бу корни қилибдурки, кўзумға шундоқ кўринадурки, бу бошларнинг асли бор бўлғай?». Ушбу гуфтугўда ва фикрда кун охир бўлди.

Вақтики кеча бўлди, ҳамма бошлар дарахтдин тушти, ул толобда ғарқ бўлдилар. Ҳотам ҳам ул ердин қўпуб, ўз жойиға бориб ўлтурди. Аввалғи қоида бирла ул нозанин толобдин чиқиб, нишиман барпо кўргатиб, фаршларни² солиб ва тахти муроссеъни тўпасиға қўюб, ул тахтнишин парирўй ўзининг муқарраблари бирла келиб ул тахтда ўлтурди. Ўзгалар ўз қоидаси бирла корға машғул бўлдилар.

Ҳотам бу ҳаммани кўруб дилида айттики: «Бу кеча булардин маълум қилурманки, ул парирўй манга ваъда бериб кетиб эрди, албатта айтур».

Вақтики нисфи шаб бўлди, таомнинг дастурхонини

¹ Тахтнишин (ф.)— тахтда ўтирувчи, подшоҳ.

² Фарш (а.)— палос, тўшак.

келтурдилар. Яна ул парирўй хони пуртаомдин Ҳотамнинг олдиға келтурди. Ҳотам айди:

— Ҳаргиз таом емайман, токи мутталеъ¹ бўлмасам.

Яна ул парирўй келиб, ўз маликасининг олдида туруб: «Мусофир шундоқ дейдур»,— деди.

Ул тахтнишин айтти:

— Боргин, айтгинки, бу роз ул замонда маълум бўлурки, бизнинг маликамизнинг олдиға келсанг. Аввал сан таом егин, андин кейин манга ҳамроҳ бўлуб, манинг маликамнинг олдиға келгин, ул замонда мутталеъ бўлурсан.

Ул пари яна маликанинг олдидин Ҳотамнинг қошиға келди. Айттики:

— Аввал сан таомни егин, андин кейин маликанинг олдиға бориб воқиф бўлурсан.

Ҳотам таом еб, парирўйға ҳамроҳ бўлуб равон бўлди. Ул пари ўзини толобининг сувиға ташлади, сувға чўмди. Ҳотам ҳам ўзини ташлади. Вақтики пути заминга етти, кўзини очти: на толоб бўлғай ва на ул моҳрўйлар бўлғай, сахро турубдур. Оқ наърасини урдик, дуди жигаридин чиқти, бошиға тупроқ сочти, зор-зор йиғлади, девонавор бўлди. То етти кеча-кундуз ул сахрода нолону гирён хокға юмаланди. Ногоҳ бир пир, қўлида асо ушлаған, ҳозир бўлди. Ҳотам ул кишини кўруб, ўрнидин туруб сўрдик:

— Эй бузрук, бу жойнинг оти нимадур? Пир айттики:

— Муни саҳройи Чарус атайдур. Сан кўрган толоб тилсимотдур. Ул маликанинг оти Зарринпўшдур, Сом Аҳмарнинг қизидур. Ул жодугар Кўҳи Аҳмарнинг тўпасидадур. Бир куни анинг қизи куёвнинг сўзини қилиб экан: «Эмди ман катта бўлдум, отам мани кадхудо қилса». Бу сўзни отаси эшитмак бирла ниҳояти жўш уруб, ул кундин ибтидо қилиб қизини тилсимоти толобға ташлабдур. Бу ҳамма суву дарахт сеҳрдур ва ул бошки, ҳамма бошлардин юқоридур, жоду Сом Аҳмарнинг қизидур. Жоду Аҳмарнинг боғи бу ердин юз фарсанглик йўлдур. Токи жоду тирикдур, қизи қўлға келмайдур. Ҳотам айдик:

— Анингға қасд қилмоқни хоҳлайман.

Бас, Ҳотам пир бирла видо қилиб, Кўҳи Аҳмар йўлиға равон бўлди. Нечанд муддат йўл юруб, бир улуг тоғқа етти. Тоғ батамом гул лоладин пурдур. Ҳотам айттики:

¹ Мутталеъ (а.)— хабардор, огоҳ.

— Бу ажиб тоғдурки, мавсум бўлмай лолазор бўлбдур.

Бас, тоғнинг тўпасига оҳиста қадамини қўйди. Қадимини қўймоқ бирла тоғнинг тошлари Ҳотамнинг путини андоғ маҳкам туттики, путини кўтармак мушкул бўлди. Ҳотам дармонда бўлдики, бу нима роздур? Вақтики ожиз бўлди, исми аъзамни ўқимоқни ибтидо қилди. Қадами тошдин жудо бўлди. Ҳотам билдики, Кўҳи Аҳмар ушбдур, Сом Аҳмар жодунинг мақомудур. Бас, тоғқа равон бўлди. Вақтики тоғқа чиқти, майдони васеъ назарига келди. Ҳотам илгарироқ борди. Бир чашмани кўрдики, чўрасида мевадор дарахтлар бордурки, мундоғ жойни кўрмаган эрди.

Сом Аҳмар китобини қўлига олиб кўрдики, китобида шундоқ чиқтики, бир куни Ҳотам Тай бу кўҳга келадур, жодуни ботил қиладур. Вақтики китобини хўбу мулоҳаза қилди, маълум бўлдики, бу замон Ҳотам келибдур, фалон чашмада ўлтурубдур. Жоду андиша қилдики: «Анинг келмакликига сабаб нимадур?». Яна китобида маълум қилдики, маликаи Зарринпўшга ошиқ бўлубдур, мани ўлтурмак учун келибдур. Бир тадбир қилмоқ даркордур. Афсун ўқуб ҳар тарафга дамида қилиб, соатдин кейин парилар қатор дар қатор пайдо бўлдилар. Анинг ичида маликаи Зарринпўшнинг суратида бир пари назарига келди. Сом кўрдики, пиёла ва суроҳий шароб қўлида тутубдур, келадур. Жоду айттики: — Борғин, Ҳотамни пиёла бирла фириб бериб ичургин.

Ул малика суратлиғ пари тамом парилар бирла ул жойга еттики, Ҳотам чашма олдида ўлтурубдур. Вақтики Ҳотамнинг назари ул нозанинга тушти, фикрда бўлдики: «Буларнинг бошини ул дарахтга осиглиқ қўюб келиб эрдим, бу ерга нима учун келгандур?». Яна хотирига еттики: «Бу тоғ отасининг сукунат қиладурган жойидур, шояд келган бўлғай». Бу аснода маликаи Зарринпўш суратлик Ҳотамга яқин келиб айттики:

— Эй Ҳотам, маннинг учун тўла машаққатларни тортнинг ва ранжи фаровон¹ кўрдунг. Вақтики отам мани талаб қилди, ман боғнинг сайрини қилмоқ учун бориб эдим, сани кўрдум, тўла шод бўлдум. Бори бу сабаб бирла санга мулоқот бўлмоқ иттифоқ тушти.

Бу сўзни қилиб, Ҳотамнинг ёнига келиб ўлтурди. Пиёлани шаробдин пур қилди, Ҳотамнинг қўлига берди. Ҳотам пиёлани қўлидин олиб, дилига келтурдики:

¹ Фаровон (ф.) — бу ўринда «кўп» маъносида.

«Ичмак лозимдур». Мужарради ичмак бирла маъшуқи бадҳайбат қаро дев суратлик бўлди ва Ҳотамни боғлаб дарҳол Сом Аҳмар жодунинг олдиға олиб келди. Сом Аҳмар Ҳотамни кўруб бошини солиб айттики: «Мундоқ жавонни ўлтурмак ақлдин йироқдир, аммо бу маининг душманимдур». Буюрдики:

— Муни чоҳи оташинга ташланглар.

Алғараз, Ҳотамни чоҳга ташладилар. Ғалтон¹ чоҳга кириб кетти. Ул андоғ чоҳ эрдик, агар минг ботмон темирни ул чоҳга ташласа, сув бўлур эрди. Лекин ул муҳраки, духтари хирс бериб эрди, оғзиға солиб чоҳга тушти, омон қолди. Жодунинг мардумлари хабар бердиларки: «Чоҳ остида куйди».

Сом Аҳмар ўз китобида кўрдики, Ҳотам тирикдур. Жоду фикрга туштики: «Бу чоҳи оташинда нечук тирик қоладур». Вақтики китобни очти, ўбдан кўрдики, ул муҳрани ўзи бирла тутубдур. Бу сабабдин ўт таъсир қилмайдур, жоду зиёда фикр қилдики: «Эмди нечук ўлтурса бўлур? Муҳрани оғзидан зўр бирла олғали бўлмас, токи ўз қўли бирла бермас». Жоду ўз маҳрамлариға буюрдики, Ҳотамни чоҳдин ташқари чиқариб келтургай, ул чашмаға еткургай. Мардумлар шундоқ қилдилар. Вақтики Ҳотам чашмани кўрди, чашманинг лабида ўлтурди. Соатдин кейин ул жамоани нозанинлар тоғ тарафдин пайдо бўлди. Маликаи Заррингўш уларнинг орасида бор эрди, Ҳотамнинг қошиға келди ва айттики: — Эй дўст, эмди сани йироқдин кўраман. Бир маротаба олдингға келиб эрдим, отам қора девни юбордики, сани тутуб боғлаб чоҳга ташлади. Алҳол келиб қошингда ўлтурсам, мабода яна бир халале тушса, хўб эмас.

Ҳотамнинг дилиға яна фириб берди. Айттики:

— Сўзни рост айттинг.

Қўлини тутуб ёнида ўлтургузди. Ул маликанинг сурати айттики:

— Эй Ҳотам, сан мани дўст тутамисан ё йўқ?

Ҳотам айттики:

— Жону дилим бирла сани дўст тутаман.

Ул сеҳрнинг сурати айттики:

— Бир нарса саниндин тилайман, агар манга берсанг. Ҳотам айди:

— Ул сиз тилайдурган қайси нарсадур?

Ул сурати сеҳр айттики:

— Санинг қошингда Хирснинг қизи берган муҳра

¹ Ғалтон (ф.) — юмаланиб, юмалоқ.

бор. Агар манга иноят қилсанг, то манинг отам мани ул ердин халос қилгай.

Ҳотам айттики:

— Сан нечук биласанки, манинг бирла муҳра бордур? Ул сурат айттики:

— Манинг отам китоб юзидин маълум қилибдур.

Ҳотам айттики:

— Дўстдин муҳра зиёда эмасдур. Хоҳладики, муҳрани чиқариб анга ҳавола қилгай. Ҳотамнинг ўнг қўлидин бир марде овоз қилдики:

«Эй нодон, бу суратни ул нозаниннинг сурати тасаввур қиласан. Маҳз ғалатдур ва бу сеҳрнинг суратидур, маликанинг эмас. Ул мартабаки сан бу чашманинг лабида ўлтуруб эрдинг, Сом Аҳмар жоду бу сеҳрнинг суратини санинг қошингга юборди. Сан пиёласини нўш қилиб эрдинг, сани беҳуш қилиб, чоҳга солди. Бу муҳранинг сабабидин тирик қолдинг, ўтда куймадинг. Агар ўзунгнинг жонингни хоҳласанг, муҳрани қўлунгдин бермагин».

Алқисса¹, Ҳотам кўрдики, бир тарафда бир қўрғонча бордур. Ул тарафга борди. Бир қасри фалакфарсодур. Анга бир дарвоза айлабдур, ҳаммаси нигориндур. Дарвозабонларни кўрдики, ул кесук бош қизлар — паричеҳралардурлар. Алар бирлан танушуб, маликаи Зарринпўшдин сўрди. Алар дедиларким:

— Малика бадавлатдурлар, тилсимот балосидин қутулуб, ҳаммаларимиз омондурмиз,— деб ичкарига кириб маликага хабар бердилар: «Ҳотам келди»,— деб.

Малика хушҳол бўлуб буюрдики:

— Мунда олиб кириглар,— деб.

Дарзамон Ҳотамни маликаи Зарринпўшни² олдиға ҳозир қилдилар. Сандал қўюб берди. Ҳотамни ўтқузуб, маҳозирлар тортиб, ташналиғ ва гурусналиғдин озод айлаб, тарҳи³ базм солдилар. Малика отасидин аҳвол сўрди, Ҳотам жавоб бердики:

— Оталари Камлоқ жоду ва ўзга жодулар бирлан сақарга⁴ меҳмон бўлдилар дегач, малика отаси ўлганига андак жазъа-фазъалар⁵ бунёд айлади. Гулруҳлар

¹ Қўлёманинг 121-варағидан кейинги бир неча саҳифаси йўқ. Шу жойдан бошлаб тошбосма нусхадан фойдаландик.

² Тошбосма нусхада кўпинча қаратқич келишиги ўрнида ҳам тушум келишиги қўлланган.

³ Т а р ҳ (а.) — тартиб, тузум.

⁴ С а қ а р (а.) — дўзах.

⁵ Ж а з ъ а - ф а з ъ а (а.) — йиғи-сиғи.

ҳаммалари андак рафоқатлик айлаб, сўнгра тасаллилар бериб, маликани мотамдин чиқардиларким, «Эмди аза ўтти, тўйни навбати бўлди»,— деб. Олий чашн тартиб бердиларким, агар парилар кўрсалар, рашк айлар эрдилар:

Қилдилар турфа мажлисоро,
Этилар бода нишобин боло,
Уртада рақс уруб бозигар,
Неча гулруҳ ажаб, ҳамма дилбар...
Ҳотам андоғ бўлуб неча хушдил,
Дилбарига бериб яна юз дил.
Деди:— Эй жоним ўртган маҳваш,
Сен учун мен бўлуб маломаткаш,
Қолмади манда тоб, маҳжурмен,
Ёдинг айлаб ҳамиша ранжурмен.
Эмди дардим иложини қилгил,
Не дедим, маънисини уқуб билгил...

Алқисса, ушбу базм авжиға чиқиб, парируҳлар жамоли бодани тобидин мусаффо бўлуб, ўтдек ёндилар. Ул вақт маликаи Зарриниўш нигоҳи ошиқона айлаб, Ҳотамға пиёла тутуб дедиким:

— Эй меҳмон йигит, саргузаштингни баён айлагил. Мунча овора бўлмоқдин мақсад нимадур?

Ҳотам пиёлани малика қўлидин олуб, нўши бажон айлаб, тавозеъ бирла тамоми ҳикояни бир-бир тақрир айлаб, етти саволи Ҳуснбонуни топмоғ учун мунча сарсон бўлмоғни изҳор айлаб, ҳаммадин сўнгра дедиким:

— Мани Ҳотам ибн шоҳ Тайи Яманий дерлар. Муҳтож бандалар учун жонимни фидо қилгандурман,— деб сўзини шул жойға еткурди.

Жумла раъновашлар аҳсану офарин ўқидилар. Бул кеча ўтти. Эрта бирлан туруб Ҳотам маликани уч-тўрт хосларидин хилватга олиб, арзу ҳол айлаб, икки донаникки дона лаъл ва жавоҳиротлар инъом айлаб завчи айлади. Ул хос надимлар малика хизматиға кириб муддаони ораға солдилар, дедилар:

— Бу йигит шоҳи Яман эркан ва сахий, дилогоҳ эркан ва соҳибжамолликда кам йўқтур. Агар малика ғуломликға қабул айласалар, зиҳи¹ карамлари бўлгай, деб ҳамма бу сўзни такрорида жаҳдлар кўргуздилар.

¹ З и ҳ и (ф.)— яхши, жойида, гўзал.

Малика буларни райларига ризолиғ берди. Ҳаммалари шодон бўлуб Ҳотамга бу хабарни еткурдилар.

Алқисса, бу кун тўйни тараддудини ўз қондалари бирлан муҳайё айладилар. Ҳамма гулруҳларга либослар бериб, ул кеча маликани Ҳотамга ақд айладилар. Шабистони маликага Ҳотамни олиб кириб топшурдилар. Икки муштоқ висоллар бир-биринин комёб ва комкор бўлдилар.

Алқисса, неча кунлар мундоғ ишратлар айлар эрдилар. Бир куни Ҳотам маликага арз қилди:

— Эй жону дилимни масрурлиғи, эмди жавоб бўлса, ул ошиқларнинг ҳам ишини тамом айлай, улар ҳам интизорлиғда қолмасалар, деди.

— Андоғ бўлса, олам беҳодиса турмағай, мани аввал Яманга, шоҳ Тайни хизматларига юборгайсиз. Сўнгра дилжам бўлуб, хайр ишга юрсангиз бўлур,— деди.

Ҳотамга маликани сўзи мақбул тушти. Бир нома тартиб бериб, Тайга неча дона лаъл пора ва зумрадларни ва жавоҳиротларни ҳадя айлаб, асбоби сафарни соз айлаб, тайёр бўлдилар. Ул парируҳлар ихтиёрини ўзларига қўйдилар. Қолганларга ул қаср бирлан ул қалъани сипориш айлаб, Яманни йўлига озим бўлдилар. Неча манзил Ҳотамни бирга бориб, маликани Яманни йўлига солди. Дилжам бўлуб, ўзи муддаога юз қўйди.

Алқисса, маликаи Зарринпўш паст-баландларни кезиб, ранжлар тортиб, то Яманни қаламравига¹ қадам еткурди. Бу сўз шоҳ Тайга етушти. Улуғлари бирлан истиқбол айлаб, маликаи Зарринпўшни бир хос мақомга тушурди. Ҳотамни номаси ва ҳадялари шоҳ Тайга писанда бўлуб, Ҳотамни ҳақида даоий хайр айлар эрдилар.

Ҳотам маликаи Зарринпўшдин жудо бўлуб, тоғ-тузларни кезиб, сўроғлаб, Қрим деган вилоятга тушти. Бисёр одамларни жамъият ва ободон эркан. Бул ҳалойиқлардин ҳам муддаони сўраб излар эрди. Бир одам дедики:

— Эй жавонмард, бу яқинда бир вилоят бордур, кўб орастадур, одамлари ҳам хўбдур. Ул шаҳарда бир марди куҳансол² бордур. Сизни бул саволингизни билса, ўшал киши билур,— деди.

¹ Қ а л а м р а в (а.ф.)— бир подшо қўл остидаги мамлакат, территория.

² К у ҳ а н с о л (ф.)— қари киши.

Ҳотам борур йўлини сўраб, йўлга равона бўлди. То ул қалъага етушти: бир қўрғондур, баланд дарвозалари нигориндур, бир вилояти шириндур. Шаҳарни ичкарисига кириб кўрдиким, ҳамма шаҳарларни қизи деса бўлгундек, кўчаларни тошлар бирлан ясабдурлар, деворлари ҳам тўғри тартиб этмушдурлар, бозорлари, жамият расталари обод, дўконлари мол-матолар бирлан тўла ва саройлари ҳам жинс амволлар бирлан мамлудур¹. Ҳотам тамошолар айлаб, ул марди куҳансолни уйини сўраб топти. Кўрдиким, бир улуғ дарвозадур, ҳаммасини мунаққаш айлаган, қимматбаҳо тошларни ул дарвозага ўтказубдурлар, ўнг-сўлида ғуломлар, ҳаммаси сиймин камарлар, сандалида ўлтурубдурлар. Ул дарвозани боло дарисига бул сўзларни битирибдурлар: «Рост сўзлагучининг роҳати ҳамиша олдида».

Ҳотам шод бўлди. Дарвозани рўбарўсига келиши бирлан икки ғуломи озода етиб келиб, Ҳотамни қўллариини ўпуб, қўймасдин таклиф айлаб меҳмонхонага олиб кирди. Дарзамон ўтқузуб дастурхон солди. Гуногун таом келтуруб қўйди. Ҳотам ташна ва гурусналиқдин фориғ бўлди.

Меҳмонхонани бир ёнида сарой монанд бир ораста жойдур, меҳмонлар отлариға ясалғондур. Яна бир тарафи бир улуғ айвон, Кайвон² мисолдур. Шоҳона палослар тўшалган. Кўп хизматкорлар ҳар қайсилари ўз ишларидадур. Ҳотам бу дастгоҳларни кўруб дарҳайрат эрди. Шул фурсатда боз дастурхон солиб, ўзгача таомлар тортилди. Ичкаридин марди чиқиб, Ҳотамга «Марҳабо» деб, юқориға ўтуб ўлтурди. Ҳотам боқса, сақолини ярми оқ, қолғони қародур. Ул куҳансол кишини набираси бўлғай, деб гумон айлади. Билдиким, ул мард куҳансолни ўзидур. Ҳотам яна даъолар айлаб тавозеълар қилди. Ҳотамга боқиб дедиким:

— Эй ўглум, қаёндин келурсиз? Қайси тарафга борурсиз? Бу янглиғ қаландарона юрушдин муддао нимадур? Қайси пардадин бўлурсиз? — деди.

Ҳотам даъолар айлаб, бошдин оёғ саргузаштини баён айлаб, етти саволи Ҳуснбонуни айтиб, бу саволларга мутассади бўлғонини, ул саволлардин бирини сизни дарвозангизда битиглик кўрдум. Мап Яман пардасидиндурман, отимни Ҳотам ибн Тай шоҳи Ямани дерлар. Эмди ул байтки, дарвозаға ёзилибдур, маъ-

¹ М а м л у (а.) — тўла, тўлдирилган.

² К а й в о н (ф.) — зуҳал (сатурн) юлдузи.

носидин ва асроридин каминани огоҳ айласангиз, зиҳи караму алтофлар¹ бўлғай, деб илтижолар айлади.

Ул марди куҳансол Ҳотам илтижосини қабул айлаб сўз бошлади:

— Ман аввал ҳолимда ямон ишлар қилур эрдум. Доимо ўғрилуғ айлаб қиморға урар эрдум. Бир куни ҳаммани қиморға бой бериб, кўб ифлос бўлуб қолдим. Ўзумға дедимки: «Эмди подшоҳлиғни хазинасини урайин, сўнгра бу феълларимға тавба айлай» деб, бир кеча ўзумни тайёр айлаб, вақт топиб арки шоҳийға бориб, халқа, каманд бирлан ҳар нав айлаб хазина томиға чиқиб боқсам, ҳамма уйқудадурлар. Хазина ичига кириб кўтарганимча нақдиналардин олиб, бир гавҳари яктони² олиб, борган йўлум бирла ўзумни ташқарига олуб равона бўлдум. Ногоҳ йўлум бир жойега туштики, олти-етти ўғрилар жам бўлуб, беадад молларни тақсим айлаб турган эканлар. Бехост аларни олдиға бориб қолдим. Ноилож «Хирманга барака» деб, ўртага ул нақдиналарни қўйдум. Таррорлар³ сўрдиларки:

— Бу нимадур? Қайдин келурсиз?

Ман ростлиғ бирлан қилган ишимни айдим. Таррорлар айдикки:

— Бу киши ҳам пира⁴ киши эркан, деб нақдиналарни тақсимға дохил этдилар. Ул гавҳарни кўруб, ўзга тил бирлан дедиларким: «Бул кишини йўқ айласак, ҳамма моллар ўзимизники бўлур»,— деб дарзамон манга қасд айладилар. Шул замонда бир сувора сипоҳпўш бир тарафдин пайдо бўлуб бир овозе айладики:

— Эй малъунлар!— деб, замин ларзага келди. Тоб келтура олмасдин, молларни ташлаб қочтилар.

Ул сиёсатлик одам етиб келиб манга дедиким:

— Ростлиғ бирла жавоб бергил, агар ялғон сўзласанг, дами тиғдин ўтарсан,— деб шамширини бошимға кўтарди.

Ман қилгон ишларимни ростини айтдим. Ул айди:

— Рост айтдинг. Бу ростлиғни эвазига бу молларни санга бердўм, санга ҳалолдур. Башарти ямон ишларингга тавба айлаб, бу нақдиналарни яхшилиқ йўлида сарф айласанг, умрунг ҳам узун бўлғай, асло қарилиғ нишони санда бўлмағай. Ва агар яна ямон

¹ Алтоф (а.)— лутф.

² Якто (ф.)— ягона, тенгсиз.

³ Таррор (ф.)— ўғри.

⁴ Пира (ф.)— қари, кекса.

ишга борсанг, ушбу ваъдага хилоф айласанг, ушбу шампирни бошингда билгин,— деб ғойиб бўлди.

Ман ҳамма амволларни уюмга олиб келдим. Ушбу иморатларни тайёр айлаб, бир неча гулом, канизлар олиб хизматларга буюруб, очларга таом ва яланғочларга либослар бериб ўлтурдум. Бу сўз шаҳарга шуҳрат топиб, подшоҳга бориб дедиларки:

— Фалони ямон киши эрди. Таажжуб ишлар пайдо айлабдур. Гумони ғолиб шулким, бир ерни урди бўлғай. Бўлмаса, мунча тажаммул¹ анда йўқ эрди.

Алқисса, подшоҳ киши юбориб мани олдируб борди. Мандин асрор сўрди. Дедиким:

— Сан кўп харажат қилур эмишсан. Мунча дунёни қайдин олдинг?

Ман подшоҳга ҳам ростлиғ айлаб хазинаи подшоҳни олғонимни, таррорларга учрағонимни, ул сипоҳпўш кишини сиёсатини, манга тавбалар бериб, ул молларни яна инъом айлаб, насиҳатлар қилуб ғойиб бўлгонини, аввалги қиладурғон ямон ишларимни бир-бир ростлиғ бирлан баён айладим. Ул гавҳареким, подшоҳнинг хазинасидин олиб эрдим, подшоҳга пешкаш қилдум. Подшоҳ қўлига олиб тануб, бир соат хаёлга борди. Аркони давлатларига боқиб дедиким:

— Мундоғ рост сўз айтгучи киши бўлмас. Улум жойида ҳам рост айтур, ўлурман деб қўрқмас,— деб, ул гавҳарни инъом айлаб, яна бир хазина ҳам ажнослари бирлан нақдина ато айлади.

— Эй жавон, ул тавбани синдурма, хайр-аҳсондин қолмағил. Агар бу дунёларинг адо бўлса, боз манга хабар берғил, ман яна шунча нақдиналар еткурай,— деб хат айлаб манга берди.

Ман ул хазинани ҳам олиб келдим. Ҳоло умримдин саккиз юз йил ўтубдур, боз қанча умримдин бўлса, бандалиғ айларман, деб ҳикоясини бул ерға еткурди.

Ҳотамни беш-олти кун қўймасдин хос меҳмон қилиб, сўнгра жавоб берурда дедиким:

— Бир жўра байтни иншга айлаб, дарвозамга ёзмақлиғни боиси булдурки, қар одамилар ҳам шояд ростлиғ айлаб роҳатда бўлғайлар.

Алқисса, Ҳотам видо айлаб, Ҳуснобод² йўлига ра-

¹ Тажаммул (а.)— зебу зийнатлар.

² Тошбосмада. «Шоҳобод» ўрнида «Ҳуснобод» қўлланган.

вона бўлди. Кечаю кундуз биёбонларни кезиб келур эрди, бир чашма бошига етиб ором олди. Кўнглига маликаи Зарринпўшни муҳаббати тушуб дедиким: «Аввал Яманга бораё. Отамни, онамни зиёрат айлаб, маликаи Зарринпўшни кўруб, андин сўнгра Хуснободга борсам нечук бўлгай», деб эрди. Ул чашмада бир жўра нармода бутимор¹ одамдек сўзлашувлар эрди. Ҳотам қулоқ солди. Модаси айтадурки:

— Эй шавҳарим, мани мунда ташлаб қайда борурсан?— деди. Нар жавоб бердики:

— Ман хайрият ишга борурман, ўлмасам, боз келурман. Модаси яна сўрдиким:

— Ул одам кимдурким, тафаккурда қолибдур?

Нар жавоб бердиким:

— Ул киши Ҳотамдур. Шул замон андишаси бузулуб, кори хайр йўлини ташлаб, хотуни тушубдур. Ул подшоҳни закотчиси маликасини эшитмағондур.

Модаси дедиким:

— Ул нечук эрди? Нар айди:

— Утган замонда бир улуғ шаҳарда бир подшоҳе бор эрди. Кўп олийшон, давлатнишон эрди. Жумла хазина ва мамлакатларини бир закотчисига топшурган эрди. Ул подшоҳнинг ҳамма даҳли ва сарфи бу закот чини ҳукмида эрди. Қазоро² бир савдогар келиб сабаблар бирлан закотчига ошно бўлди. Бир кун закотчига бир соҳибжамол қизни таъриф ва тавсиф айлади. Закотчи анга ғойибона ошиқ бўлуб, савдогарларни арога қўюб, тарозуда икки баробар тилло бериб олдуруб келди. Кўрдиким, ул савдогар таърифидин икки ҳисса юқоридур. Андоғ муҳаббат пайдо қилди. Ҳеч ерга кўрсатиб қўярга рашк тўғрисидин кўнгли қабул этмади. Охири, шаҳардин ташқарида, бир фарсах ерда бир беша³ бор эрди, ул бешага бориб, устодларни олуб бориб, одамларни кўп йиғиб, дунёни зўри ва ҳам ҳукуматни кучи бирлан ул бешани ўртасига бир иморат буюрди. Атрофини кўл айладилар, то кимса бўлмаса. Ул қасрга ўтиб кирмакни иложи йўқ эрди. Ул закотчига бир йўл зоҳир қилуб эрдилар, закотчидин бўлак киши билмас эрди. Ул иморатга қўрғон айлаб, бир дарвоза айладилар. Ул чорбоғ ўртасига бир ҳавузни тошдин қилдилар. Бир улуғ сандуқ этдилар. Анга сув йўл топа олмагундек. Тиллодин занжир ай-

¹ Б у т и м о р (ф.)— сувда яшовчи балиқхўр қуш.

² Қ а з о р о (а.)— иттифоқо, ногоҳон.

³ Б е ш а (ф.)— тўқай, ўрмон.

лаб, бир учини тошга банд айлаб, яна бир учини сандуқга беркитдилар. Алқисса, яна уч жўра канизи соҳиблар бирлан ўз маликасини чорбоғ ичра келтурди. Ул соҳибжамолларни иккиси мусиқий фунунида жўравоз, иккиси созанда, иккиси рақсбоз, маликани ўзи чангнавоз эрди. Ул ҳавузни тўрт тарафига шаҳсупа айлаб, тўрт ранг чодур ўткузулгон, асбоби базм муҳайё, ранго-ранг палослар солиғлиғ эрди. Закоғчи ҳар кеча булар бирлан базм айлаб, субҳ бўлгонда, маликасини ул мазкур сандуқга солиб, ул ҳавузга ташлаб, дарвозани қуфл айлаб кетар эрди. Қундузлари подшоҳлиғ ишларини тараддудида, кечалари ул маликалар бирлан айш қилур эрди.

Бир куни подшоҳ азбаройи тамошойи шикор саҳрога чиқти. Хайлу ҳашами бирлан. Қазоро, гузари бул беша яқиниға тушти. Бир сайдиға қуш солди. Ул қуш даввор олиб¹ беша тарафига мойил бўлди. Шоҳ қушни кийинидин борур эрди. Аскариялар адашиб қолдилар. Қуш ул чорбоғ деворини кунгурасига ўлтурди. Шоҳ кўрдиким, бир улуг кўл ўртасида қўрго-недурки, дарвозалари нигориндур. Қушни чақирса келмади, ташлаб кетса — номусдур. Ноилож бўлуб кўлға от солди. Навъе қилиб ўзини дарвоза олдиға олди. Қуфлини шамширни учи бирлан очиб кирди. Бир ораста жойедурки, ҳеч кўрган эмас эрди. Бир ҳовуздур, тошдин тўрт тарафига тўрт чодир тикибдурлар. Ҳамма асбоби базм муҳайёдур ва лекин жондори йўқдур. Шоҳ ташна ва гурусна эрди, икки адад товут сайди бор эрди, ани фитракидин² олиб, чақмоқ уруб бир улуг ўт қилди. Ул товугларни кабоб айлади. Ҳуржунчадин лагандчани олиб, кабобларни солиб емак бўлди. Боқса, қўли қаро бўлубдур. Ул ҳавузга келиб қўлини ювмакда, бир тиллодин этган занжир намоён бўлди. Ани ушлаб тортти. Бир тарафи ҳавуз лабидағи тошга банддур. Яна бир учини тортти, бир оғир нимарсага банддур, бирин-бирин кела берди. Бир сандуқ пайдо бўлди, занжир анга банддур. Сандуқни тошни устиға олиб қўюб, дарҳайрат бўлуб дедиким: «Ҳар бало бўлса, бу сандуқда бўлса керакдур, нима ишим бор», — деб кабоб олдиға борди. Боз дедиким: «Эшитган одамлар айб қилурлар, — деб яна сандуқ

¹ Даввер олиб (а.-ў.) — айланиб.

² Фитрак (ф.) — юк боғлаш учун эгарнинг икки ёнига оскилган тасма.

олдиға келди. Очғуси тайёрдур. Беихтиёр бўлуб очти. Кўрдиким, сандуқни ярмиғача бистарлар солинғондур, ҳамма бистарлари қиймат баҳодур. Бир зебо санам, махваш, гулруҳ пари ётибдур. Уйқудин сандуқ шарпаси бирлан уйғонди. Кўрдиким, бир шоҳ сурат кишидур. Ўрнидин туруб, сандуқдин чиқиб, тавозеълар ва карашма бирлан шоҳни чодир ичига олиб кириб маснадга ўтқузди. «Хуш келубсиз!» — деб ишвалар айлар эрди. Шоҳ туруб кабобни олиб кирмоқ бўлуб эрди, гулруҳ дедиким: «Ўлтурсунлар, ул кабоб ўзи келур», — деб бир жонубға боқуб бир-икки қарсак урди. Бир дарича очилди. Икки пари чеҳра пайдо бўлдилар. Бирини қўлида дастурхон, яна бирини қўлида лаганд, ҳар нав таомлар бирлан тўладур, келтуруб қўйдилар. Яна бир тарафға қараб қарсак урди, яна икки париваш илкида шиша бодалар ва созлар; яна бир тарафға боқиб қарсак урди, боз икки гулчинлар сарвгўён рақслар айлаб келиб, даъолар айлаб ўлтурдилар. То кун ярмиғача базми майгусорлиғ бўлди. Ҳаммалари бодани тобидин юзлари тобон бўлди. Бир базм бўлдиким, парилар рашк айлагундек. Шоҳ кўрдиким, ул парилар оҳиста-оҳиста ғойиб бўлдилар. Маликаи гулруҳ ўрнидин туруб чодирни этакларин тушурди. «Андин истироҳат вақти бўлди», — деб, шоҳни бўйниға қўл солиб, шўхлик айларга турди.

Алқисса, номози аср бўлди. Шоҳ бирлан гулруҳни қилмаған ишлари қолмади. Шоҳ дедиким:

— Эй маликам, манга жавоб бўлса.

Ман подшоҳ киши эрдим, лашкаримға жавоб бериб келсам. Баъд аз хизматларига келсам, — деди. Малика:

— Нишона бўлғай, — деди.

Шоҳ илгидин бебаҳо нигинни¹ олиб берди.

Малика дедиким:

— Эй шоҳ, сандуқда, болишим тагида бир қутича бордур, олиб беринг, — деди. Шоҳ олиб берди. Гулруҳ сандуқчани очиб, нигинни анга ташлади. Шоҳ боқса, шул нигинга ўхшар нигинлар бирлан тўладур. Шоҳни нигини ҳам қўшулуб ҳамранг бўлди. Шоҳ таажжубға қолди. Гулруҳ дедиким:

— Мани шавҳарим кўп ғаюр кишидур, мани мундоғ эҳтиёт айлар. Ҳар куни бошимға мундоғ савдолар

¹ Н и г и н (ф. — узук, муҳр.

тушар. Сиздек шоҳлардин нишона олиб қолурман. Аммо ул шоҳларким, нишна бериб келурга ваъда бериб кеттилар, то ҳоло келмаслар. Сиз ҳам келмас-сиз. Эмди яна арзим шулдурким, мани сандуқға солиб, аввалгидек ҳавузға ташланг, дарвозани қулфини солиб, йўлингизни олғайсиз, токим шавҳарим бул ишлардин огоҳ бўлмағай,— деб васиятлар айлади.

Шоҳ, гулруҳни деганидек мазбут¹ айлаб, ўз пойтахти йўлига кўлдин ўтуб равона бўлди. Аскарияларини топиб, ўз жойида барқарор бўлди. Бутимор айтти:

— Хотун деганни оқибат кори мундоғ. Неча йиллардурки, санга хизмат айладим. Эмди ўз корим йўлида юрғайман. Мани Ҳотамға ўхшатурмусан?— деб йўлига равона бўлди.

Ҳотам мунча насиҳатомуз сўзларни бутимордин эшитиб огоҳ бўлиб, ўзиға келиб саждаи шукрлар айлади. Дарзамон туруб Ҳуснобод йўлини олди. Пастбаландларни сайр айлаб, жаҳдлар бирлан то Ҳуснободға етиб, саройға кириб шаҳзода Мунир бирлан кўрушуб, ул кечани ўткардилар.

Эрта бирлан малика эшитиб дояни юборди. Доя саройға келиб, Ҳотамни кўруб дилшоҳ бўлуб, маликани тилидин кўбдан-кўб сўради, таклиф айлаб кетти.

Шаҳзода бирлан Ҳотам икковлари бориб, маликани меҳмонхонасиға кирдилар. Доя белин бойлаб то уч кунғача зиёфатлар айлаб, саройға узатти. Ҳотам бирлан шаҳзода бу кечани ўткардилар. Тонг отти. Доя дастурхон бирлан бир иноятнома олиб келиб, малика жонибидин пайомлар еткуруб, ўз жойиға кетти. Ҳотам хатни олуб очиб, мазмунидин огоҳ бўлди. Битибдурким: «Эй мардларни султони, дафтареки, тўртунчи саволдин ёзилибдур, манзуримиз бўлди, яъни бизларға равшан бўлди, даъойи хайр айладук. Эмди бешинчи саволға қадам қўйғайлар. Ул савол булдур: «Бор эмишким жаҳонда кўҳи Нидо, нега бул исм эрур анга пайдо?» Ул кўҳ нечук тоғдур, нидо қилгучи кимдур, сабаби нимадур, ул кўҳ қайси тарафдадур? Бул асрорни ростлиғ сабаби бизга дарқордур. Нома тамом, вассалом».

¹ М а з б у т (а.)— маҳкамланган, беркитилган.

БЕШИНЧИ САФАР.
**«БОР ЭМИШКИМ ЖАҲОНДА КҶҲИ НИДО,
НЕГА БУЛ ИСМ ЭРУР АНГА ПАЙДО?»**

Алқисса, Ҳотам маликани номасидин хабардор бўлуб, шаҳзода Мунир бирла видо айлаб, биёбон йўлини олди. Ҳар ким учраса, кўҳи Нидодин сўрар эрди — билмас эрдилар. Бир жонубга боқиб борур эрди, бир даште намоен бўлди. Кўп халойиқлар жам бўлубдур. Ҳотам аларни олдиға яқин борди. Ул одамлар ҳаммалари Ҳотамни олдиға югурдилар, қўлини ўпуб, тавоф айлаб, бир озода маснад устиға ўтқузуб, дастурхон солиб, ҳар ранг таомлар қўйдилар. Ҳотам ҳайрон бўлди. Ул таомлардин еб ва ичиб, ташна ва гурусналиғдин фориг бўлди. Ҳамма халойиқлар ҳам таомлардин тановул айлаб тўйдилар. Шул аснода бир тобутни олиб келиб, мурдани лаҳадга қўйдилар. Ҳотам бул одамлардин сўрдиким:

— Бул нечук расмдур?

Одамлар дедиларким:

— Бул шаҳарни расму одатидур: ҳар ким ўлса, ул даштга олиб бориб ўлтургаймиз, то бир мусофир ул йўлдин пайдо бўлса, мурдани туфроғ аросиға қўярмиз. То қирқ кун пойлармиз, агар қирқ кунда ҳам мусофирни қадами етмаса, ул ўлган кишини бадбахтлиғини нишонаси бўлғай. Сиз етти кунда қадам еткурдингиз,— деб шодлиғлар айладилар.

Ҳотамни қўймасдин шаҳарга олиб кирдилар. Бир яхши жойга қўюб, соҳибжамол қизлардин азбаройи хизмат учун қўйдилар. Ҳаммалари қарашмасанж, нозпарвар эрдилар. То уч кунгача Ҳотам базми шахватга боқмас эрди. Ул қизлар ота-оналарига Ҳотамни сифатини қилдилар. Ул халойиқлар илтимос қилдиларким:

— Бир яхши жойдин уйлук қилгайлар.

Ҳотам саргузаштини баён айлади.

Етти саволи Ҳуснбонуни бири кўҳи Нидони хабаридур. Сўзи бул ерга етти, Ҳотам дедиким:

— Эй азизларим, агар ҳар ким кўҳи Нидодин хабари бўлса, айтгай. Мани кадхудо қилгондин бу хабар хўбдур,— деди.

Бу жамоат ичра бир марди куҳансол туриб дедиким:

— Ман жаҳонгашталардин эшитибдурманким, кўҳи Нидо жануб тарафида бўлгай деб. Бисёр ироғдур, йўлларида офатлар ҳадсиздур. Ҳар ким етолса бўлмас. Ул кўҳи Нидони остида бир шаҳри азим бордур, зиёда ободон, одамлари ҳам хўбрўйдур. Ҳеч касали ё бемори бўлмас, ҳеч одам ўлмас, ўлган одамни киши билмас,— деди.

Ҳотам айтти:

— Эй яхшилар, манга жавоб бергайсизлар,— деб халойиқлар бирлан видо айлаб йўлга равона бўлди.

Кўп таажжубларни кўруб, неча мuddатларда яна бир вилоятга дохил бўлди. Зиёда азим ва ободондур. Тамошо айлаб кўрдиким, гўристон йўқдур. Ҳотам гумон айладиким, магар кўҳи Нидони шаҳри бўлгай. Ул шаҳар одамлари сўрдиларким:

— Эй жавонмард, қайдин келурсиз ва қаёнга борурсиз?

Ҳотам дедиким:

— Кўҳи Нидога бораман.

Ул одамлар айттиларки:

— Бориб бўлмас, кўп узоғдур ва ҳам йўлида офатлари бисёрдур.

Алардин бири Ҳотамни уйига олиб бориб меҳмон айлади, дастурхон солиб таомлар қўйди. Яна бир лаганда таоме олиб кирди, дедиким:

— Эй меҳмони азиз, сани қадамингни шарофатиндин бир лаззатлиғ гўшт қўлга келди, тановул айлайлик,— деди.

Ҳотам айтти:

— Бул нимани гўштидур, мунча таъриф қилур-сиз?

Ул айттики:

— Одам гўштидур, хўб шириндур. Бизлар одамхўр эмасдурмиз, ва лекин бу шаҳарни расмидурким, ҳар ким касал бўлса, ани қўйдек сўюб, гўштларини ҳисса айлаб пишуруб ермиз. Бул сабабдин бу шаҳарда гўристон бўлмас,— деди.

Ҳотам айтти:

— Лаънат сизларга бўлсун ва расмларингизга ҳам бўлсун,— деб, бул шаҳардин чиқиб саҳро йўлига тушти.

Дашт-ҳомунларнинг¹ кезиб борур эрди. Кўп ташна бўлди. Бир баландликка чиқиб қаради, бир парранда кўрунди. Албатта ул ерда сув бўлмай деб борди. Бир ҳавуз сув бордур. Ул сувдин сероб бўлуб боз равона бўлди. Неча кундин сўнгра бир жойега еттиким, кўп халойиқлар сақол-мўйлабларини тарашлаб, бош-оёғ яланг, ўтуллар йиғиб турарлар. Биридин Ҳотам сўрдиким:

— Бул нечук йиғиндур?

Ул айттиким:

— Бир ҳинду ўлган, ани кўйдурур. Хотуни бирга куяр.

Ҳотам айттики:

— Тирик одам ўзини нечук кўйдургай?

Ул дедиким:

— Эр-хотун ошиқ ва маъшуқдурлар. Ўлғонда ҳам бир ерда бўлғайлар.

Ҳотам бул шаҳарга кириб бўлмас деб, ўтуб саҳрога юз қўйди. Неча кунлар юруб яна бир шаҳарга етти. Тамошо айлаб бир жойга бориб, бир ҳиндудин бир коса сув тилади. Ул ҳинду бир коса шарбат ва бир коса сут олиб чиқиб берди. Ҳотам ичиб сероб бўлди.

Ҳинду айттики:

— Эй меҳмон, андак таваққуф айланг, иссиғ таом ҳам бордур,— деб, меҳмонхонасига олиб кириб ўтқузди. Бирор соат ўтти. Бир лаганд ширинбиринж олиб чиқти. Ҳотам тановул айлаб, гурусналиғдин осойиш топти.

Ул ҳинду дедиким:

— Эй жавонмард, агар уч-тўрт кун мунда турсанг, шул жойда турғил,— деб меҳрибонлиғни зиёда айлади.

¹ Ҳомун (ф.)— дашт, саҳро.

Ҳотам ул ҳиндудин савол айладиким:

— Мусофирпарвар киши экансизлар, валекин тирикни ўлук бирлан қўшуб куйдурусизлар, бу нима расмдур?

Ул жавоб бердиким:

— Эр-хотун иккиси бир кишидур. Ярми ўлуб, ярми қолса, ул ярми нима иш қилур? Хотун ҳам ололмас, эрга ҳам теголмас. Бу важҳдин куйдуруб юборурлар,— деди.

Ул дамда бир улуг ҳинду ўлди. Ани куйдурмоқ тарадудидида бўлдилар. Ҳотам ҳам тамошо деб борди. Улганни тўрт хотуни ўзига оро бериб, покиза либослар кийиб борадурлар, ҳеч кимга боқмаслар, ҳешу ақраболарини сўзига кирмаслар.

Ҳотам ул хотунларга дедиким:

— Эй гулрух санамвашлар, бу нима ишдурки, ўзларингизни тириклик ўтга уруб куярсизлар?!

Ул заъифалар жавоб бердиким:

— Санга нима лозим эрдик, бизларга номаҳрамдурсан, шарм этмасдин сўзлашурсан? Бизлар ҳам ўлукдурмиз, чароқи шавҳаримиз ўлди, бизлар ҳам бирга борганимиз яхшидур.

Шавҳарини мурдаси бирлан ўтунга кирди. Шавҳарини иккиси икки қўлини тутти, иккиси икки оёғини ушлади.

Охир, тўрт тарафдин ўт қўйдилар. Ул ўтунлар туташиб, ул ўлук, тириклар — ҳамма кул бўлди, хокистарлари¹ ҳавога кетти.

Алқисса, Ҳотам ул ҳиндуга видо айлаб, даштпаймо бўлди. Муддатлар юруб яна бир вилоятга дохил бўлди. Сарбозорларни сайр айлаб, бир гуруҳ одамларга етти, гавғоси баланддур. Анга борди. Бир тобутга бир тирик одамни боғлабдурлар, гўристон сорига борурлар. Ул тирик одам фарёдлар қўларур.

Ҳотам биридин сўрдиким:

— Бу нима ишдурки, қилурсизлар?

Ул айттики:

— Бул шаҳарни расмидур: хотун ўлса, эрини қўшуб кўмурлар, эркак киши ўлса, хотунини қўшуб кўмурлар. Бул йигитни дод-бедоди бекордур, фойда бермас,— деди.

Ҳотам ул одамга дедиким:

— Кўп жазъа-фазъа қилмағил, кечаси келиб сани гўрдин олгумдур,— деб тасаллилар бериб борди.

¹ Хокистар (ф.)— кул.

Ночор тирик бирлан ўлукни бир гўрда қўюб бер-
киттилар. Ҳамма кеттилар. Кечаси бўлди. Нигоҳбон-
лардин ўтуб Ҳотам ваъдага етолмади. То уч кеча ўт-
ти, тўртунчи кечаси посбонлар йўқ бўлдилар. Ҳотам
гўрни очиб ул одамни олиб чиқиб, узрлар айтиб, бир
мушт нақдина бериб, ярим кечада бўлак вилоятга
юборди. Ўзи ҳам биёбон йўлини олди. Йўллардаги
ажойибот нимарсаларни тамошолар айлаб борур эрди.
Савдогарлар учради. Алар бирлан бир кеча ҳамсуҳбат
бўлуб, кўҳи Нидони йўлини сўради. Бир савдогар одам
дедиким:

— Беш-олти кундин сўнг икки йўл келур. Зинҳор
чап тарафга юрмағил, ўнг йўлга юрғил. Чап йўлда
офатлар бисёрдур,— деб йўлга солди.

Ҳотам ул йўл бирлан пўялар урар¹ эрди. То ул ик-
ки йўлга етгунча кўзи тиниб, чап тарафга тушуб кет-
ти. Неча кун ўтти, даштега етти. Кўрдиким, бир тур-
фа бешадур. Ҳар ранг дарахтлар ва ҳар хил гиёҳлар
бирлан чангалдур. Яна бир жониби саҳройи бепоеъ-
дур. Неча муддат ўртадин юруб борди. Бир куни ул
бешадин беадад жониворлар суръат бирлан келадур-
лар. Хоҳи газанда бўлсун, ё парранда бўлсун — бири-
бирига боқмаслар. Ҳотамга ҳам илтифот айламасдин
тез-тез ўтуб борур. Ҳотам дедиким: «Бу жониворлар
орқасидин бир балойе бўлса керак»,— деб, бир баланд
дарахт устига ўзини олди. Ҳар тарафга назора айла-
ди. Бир жониворе келадур. Ани сурати ҳайбатлиғдур,
кўзлари машъалдек ёнар, қулоқлари ханжари обдор-
дек, гарданидаги ёли узундур, ерга теккундек.

Ҳотам анга боқиб туруб эрди, ул жонивор одам
бўйини олиб, у ён-бу ёнга қараб Ҳотамни кўрди. Да-
рахт олдига келиб, хурушлар айлаб, ерларни тирноғ-
лари бирлан таталаб, туфроғлар сочиб, ердин Ҳотам-
га сакради. Ҳотам ҳам ўзини чоқ қилиб туруб эрди,
бир ханжар солди, ани тирноғларин кесиб ўтти. Ул
жонивор ерга тушуб, боз жаҳолатлар бирлан бир хез
қилди. Ҳотам яна ханжар солди. Ани қорнига тегиб,
ҳамма учаклари тўкулуб йиқилди. Ани захридин ул
бешаларга ўтлар тушуб кетти. Ҳотам турган шохга
ҳам таъсир айлагундек бўлди. Ҳотам ўзини юқориға
олди. То бир-икки соат ўтти, ўтлар босилди. Ҳотам
кўрдиким, ул жониворни қорни чок бўлуб ўлубдур,
бу ўтлар андин пайдо бўлубдур. Ул дарахтдин тушуб,

¹ Пўя урмоқ (ф.-ўт.) — тез юрмоқ.

думини кесиб олди, уч-тўрт тишларидин ҳам синдуруб олиб, йўлга тушти.

Яна бир-икки кундин сўнг бир шахрега доҳил бўлди. Ҳаммаси ободондур. Бозор, расталари ҳаммаси моллар бирлан тўладур. Аммо насли одамдин йўқдур. Ҳотам дарҳайрат бўлуб, ҳар тарафни тамошолар айлаб, бир кўргонегга етти. Зиёда баланд айлабдурлар. Дарвозаси маҳкам беркилгондур. Ҳотам дарвоза олдиға борди. Юқоридин бир-икки одам овоз бердиларким:

— Эй киши, тезроқ ўзингни яқоға олғил, бўлмаса ўлумга тайёр бўлғил,— деб айттилар. Ҳотам айттиким:

— Сабаби нимадур?

Дарвозабонлар айттиларким:

— Неча маҳалдурки, бу вилоятға бир бало нозил бўлгондур. Ани коса дум дерлар. Баъзилар қора қулоқ ҳам деб атарлар. Думида бир коса шаклида жойи бордур. Ул косасига сийиб отса, ҳар ерга тегса, куйдурур. Бул вилоятни хароб айлади, кўп одам ҳалок бўлдилар. Қолгонлари ҳар тарафға қочиб кеттилар. Подшоҳимизни зўри анга етмади. Ҳар кунни бир келур. Кўзига нима кўрунса, нобуд қилур. Келур вақти бўлди, жонинг бўлса қочғил,— дедилар. Ҳотам деди:

— Ул жонивор фалон бешада йўлуқти, ани ҳалок айладим,— деб думи бирлан тишларини кўрсатти.

Ул нигоҳбонлар Ҳотамни подшоҳларини олдиға олиб бордилар, баёни воқеъа қилдилар. Шоҳ Ҳотамни эҳтиромлар бирлан ёниға олиб сўрдиким:

— Эй жавонмард, ул жониворға нечук даст топтингиз?

Ҳотам ҳамма кўргон ва қилгон ишларини айтиб, ул жониворни думи бирлан тишларини шоҳға қадя айлади. Шоҳ бошлиғ ҳозирлар Ҳотамдин уч маротаба айландилар. Ҳотам аларға узрлар айтти.

Алқисса, Ҳотамни уч-тўрт кун тўхтатиб зиёфатлар қилдилар. Ироғ-яқиндин одамлар эшитиб, ҳар ким ўз уйига келиб сокин бўлдилар. Ҳотамни ҳақида даъойи хайр айладилар.

Яна бир кунни Ҳотам шоҳдин кўҳи Нидо йўлини сўраб жавоб тилади. Шоҳ Ҳотамни қилгон ишларини дафтар айлаб, кўҳи Нидони подшоҳиға эғломнома ёзиб, Ҳотамға берди. Бир сарҳангни қўшуб дедиким:

— Кўҳи Нидо ҳудудиға еткуруб келунглар,— деб.

Ул сарҳанг ўз тобеълари бирлан неча кунлар ҳам-

роҳлиғ айлаб, кўҳи Нидо қаламравиға еткуруб, Ҳотам бирлан видо айлаб вилоятиға кетти.

Ҳотам яна муддатлар юруб бир шаҳрега етти. Бисёр ободон, хушҳаводур. Дарвозабонлар Ҳотамни қўймасдин, подшоҳларини олдиға олиб бордилар. Шоҳ эҳтиромлар айлаб меҳмон қилди. Сўрдиким:

— Эй жавонмард, қайси пардадин келурсиз ва қаёнга борурсиз? То ҳазрат Искандардин бўлак киши бу ерларга келгон эмас эрди.

Ҳотам бошдин-оғ саргузаштини баён айлади. Йўлдаги шоҳни эғломномасини берди. Ул нома мазмунидин огоҳ бўлуб, зиёда хурсанд бўлуб, бир покиза жойга таъйин қилди. Ҳотам анга қўшхона этиб, кундузлари тамошолар айлаб, кечалари қўшида эрди.

Бир куни¹ Ҳотам неча кишининг орасида ўлтуруб эрди. Сўрдиким:

— Кўҳи Нидо қайсидур? Улар айттиларки:

— Ул тоғ кўҳи Нидодур. Анинг қулласи фалакка бош тортибдур. Ул кўҳдин нидо келадур.

Бу гуфтуғўда эрдилар. Ҳотам кўҳ тарафиға қарар эрди. Бир йўли тоғдин овоз келдики: «Ё Хумро бинни Ҳорис, кел!».

Жавони хушрўй мардумларнинг орасида ўлтуруб эрди. Маҳз овоз бирла тилини сўздин боғлаб қўпти, юзини тоғ тарафиға келтурди. Қабиланинг мардумлариға хабар еткурдилар:

— Хумрони талаб қилдилар, Хумро тоғ тарафиға кетти!

Қабиланинг мардумлари югурдилар, Хумронинг олдиға келдилар. Кўрдиларки, юзи қизил бўлубдур. Ҳаммалари чўрасида ва олдида юрдилар. Ул жавон тоғ тарафиға равон бўлди. Ҳотам айди:

— Эй азизлар, бу жавонға нима бўлдики, девонавор кетиб борадур, кишиға сўз қилмайдур?

Мардумлар айттилар:

— Бизлардин санга ҳеч сир маълум бўлмайдур ва билмаймиз, ул жавондин сўргил.

Ҳотам югуруб келиб ул жавоннинг қўлини тутуб айттики:

— Эй биродар, муруватнинг шарти эмасдурки, сан сўз қилмасанг, бори маълум бўлғайки, сани қичқирдиму? Сан бизларни қўюб қаён борасан? Агар айтсанг, санга рафиқ бўлай.

¹ Шу жойдан бошлаб то охириға қадар яна қўлёзма нусхага асосланилди.

Харчанд Ҳотам муболаға қилди, ҳеч жавоб бермади. Қўлини Ҳотамнинг қўлидин тортиб, тез кетти ва тоғнинг тубиға етти. Ҳотам анинг орқасидин югурди. То тоғнинг ярим йўлида назардин ғойиб бўлди. Ҳотам чандон тоғқа қаради, ҳеч асари маълум бўлмади, магар ранго-ранг тошлар. Ҳотам ҳайрон қолди.

Ҳамма мардумлар тоғнинг остиға келиб, уч мартаба бошини тоғқа қўюб, ёндилар ва шаҳарга келдилар ва ҳеч ғам ва алам қилмадилар. Таомни тўла пишурдилар, мардумларга бердилар, фақирларга едурдилар ва шодон ўз корларига машғул бўлдилар.

Ҳотам айтти:

— Эй биродарлар, сизларга ҳеч маълум бўлдимук, бу жавонга нима бўлди? Айттиларки:

— Сан ҳам ҳозир эрдинг, ончаки сан кўрдунг — бизлар ҳам кўрдук. Яна бизлардин нима сўрайсан?

Ул жавон учун Ҳотам дийдасидин ёш тўкти. Айттики:

— Эй азизлар, бу мулкда ажиб расм бор экан, ҳеч ким йиғламайдур, — деди. Айттиларки:

— Агар неча кун турмоқни хоҳласанг, бизларга мувофақатчилик қилгил. Агар андоғ қилмасанг, шаҳардин қўглаб чиқарамиз.

Ҳотам кўз ёшини тўхтатиб, ул жавоннинг ёдида ҳасрату надомат бирла ўткарди.

Ҳотам олти ой ул шаҳарда турди. Олти ойда ўн бир киши шу тавр бирла кеттилар. Ҳеч маълум бўлмади. Ҳотам ҳаммани тутти, сўради — ҳеч киши жавоб бермади. Иттифоқо, бир киши бор эрдик, анинг оти Ҳом эрди. Ҳотамга тўла муҳаббати бор эрди. Кеча ва кундузни Ҳотамнинг суҳбатида ўткарур эрди. Бир куни ўзга мардумлар анинг чўрасида ўлтуруб хандага машғул эрди. Бир йўли тоғдин овоз қўптики: «Ё Ҳом ибн Сом, кел!».

Ҳом маҳз овозни эшитмак бирла гуфтордин қолди ва қўпти ва юзини тоғ тарафиға қилди. Ул ҳолда анинг қабиласининг мардумларига хабар бўлдики: «Ҳомни талаб қилдилар». Ҳаммалари жам бўлдилар. Ҳомнинг чўрасиға келдилар. Ҳотам билдики, бу аввалги тавр экандур. Ҳотамнинг дили хафа бўлди. Хаёл қилдики: «Орада улфат тўла бўлуб эрди. Бу ҳам бизлардин жудо бўладур. Ман ҳам бу жавон бирлан ўзумни тоғнинг тўпасиға еткурай. Ҳар ергаки бу жавон борадур, ман ҳам борай. Бу ҳолни билмак манга

зарурдур, кўҳнинг ҳақиқатини билай, бу мардумлардин ҳеч маълум бўлмади».

Ҳотам Ҳомнинг қўлини тутти ва айтти:

— Эй биродар, бу нима ҳолдур ва кимдурки сани тортадур?

Ҳом ҳеч жавоб бермади. Ҳотам айтти:

— Эй бемуруват, бу нима дўстлукдурки, нечанд вақт ўз суҳбатингга машғул қилдинг ва муҳаббатни зиёда қилдинг. Эмди тилингни сўздин боғладинг, жавоб бермайсан. Бори бир маротаба айтгинки, сани ким тортти ва элтадур? Қаён борасан?

Ҳеч жавоб бермади. Қўлини Ҳотамдин тортти. Ҳар икки қўли бирла Ҳотамни тутуб чандон зўр қилди — анинг қўли Ҳотамнинг қўлидин жудо бўлди ва Ҳотам заминга тушти. Ул жавон тоғ тарафига равон бўлди. Ҳотам қўпти, анинг орқасидин югурди. Тоғнинг тубига етти. Ҳомнинг ҳар икки қўлини ва камарини тутти. Ҳарчанд хоҳладики, Ҳотамни ўзидин жудо қилгай, мумкин бўлмади. Анинг камарини Ҳотам тутиб ва осилиб тоғнинг тўпасига етти, анинг камарини қўюб бермади. Вақтики бир қалъанинг қошига борди, даричае пайдо бўлди. У даричага келди. Ҳотам ҳам анинг орқасидин келди.

Вақтики ул жавон ва Ҳотам мардумларнинг назаридин ғойиб бўлдилар, мардумлар ёндилар, ўз шаҳрига келдилар. Ҳотам учун афсус қилдилар.

Ҳокимга хабар бердиларки:

— Мусофир ҳам Ҳом бинни Сомга ҳамроҳ бўлуб тоғнинг тўпасига кетти, назардин ғойиб бўлди.

Ҳоким жўшга келди ва айттики:

— Бизлардин бу вақтгача талаб қилмай тоғқа бормас эрди, сизлар мусофирни нима учун қўюб бердинглар? Бу вубол кимнинг бошига бўладур?

Мардумлар айттиларки:

— Ҳарчанд ман қилдуқ, бизнинг сўзимизга қулоқ тутмади ва айттики: «Бу жавон манинг дўстумдур. Нечук раво бўладурки, ўз дўстумни қўйгайман. Ул ҳодисаки, бу жавоннинг ҳолидур — манинг ҳолумдур!».

Шаҳарнинг ҳокими мардумларни бандхонада тутти ва сиёсатларни қилди ва андак товон буларга қўйди. Мардумлар ҳокимга зар бериб халос бўлдилар, ўз хонасига келиб таом пишуруб мардумларга бердилар. Аммо Ҳотам учун афсусда бўлдилар ва айтгур эрдикки: «Ҳайф жовони мусофир беталаб тоғнинг тўпасига

кетти. Анинг учун бизларга товон тушти ва бизларга анинг ғами зиёда бўлди».

Шаҳарнинг мардумлари ва шаҳарнинг ҳокими Ҳотам учун ғамгин бўлдилар ва афсус едилар.

Аммо Ҳотам вақтики ул жавоннинг камарини тутуб даричанинг ичиға кирди ва андак йўл юруб майдони васеъға етти. Ул жавоннинг камарини қўюб берди. Анинг орқасида равон бўлди. Жавон ул майдонни қўюб хомушларнинг маҳалласиға кирди. Кўрдик, тамом сабззордур. Жавон ва Ҳотам сабззорға еттилар. Ул жавон ул ерға бордики, қадри замин холи эрди ва сабза йўқ эрди. Жавон ул ерға йиқилди, жон берди, пути ва қўли қоғиб қолди. Ҳотам қўлини тутуб хоҳладик, кўтаргай. Юзини сариғ ва беқон кўрди. Билдик, ўлубдур. Гиря қилғали турди. Ногоҳ замин йирилди, ул жавон заминда ғойиб бўлди. Филҳол ул жавон йиқилгон жой юмулуб, сабза чиқти. Кўҳи Нидонинг ҳақиқати маълум бўлдики, вақтики буларнинг ажали етса, нидо қилур экан. Эмди шаҳар тарафға бормоқ лозим, деб ул ердин ёнди.

Тамом кундуз бўлди. Ҳеч кўҳи Нидонинг асари маълум бўлмадики, ул қалъа қаёндур ва дарича қаёндур? Ҳотам ҳайрону саргардон бўлуб, ҳар тарафға қараб юрди. Етти кеча-кундуз ҳеч таом ва сув топа олмади. Очлиқ ва ташналик ғолиб бўлди. Қўлини жонидин ювди ва юрди. Дилида айтур эрдик: «Эй Ҳотам, магар сани бу кун нима марг келтуруб эканки, санинг ажалинг бу сабаб бирла эканки, ул жавонга нидо келди ва сан беталаб еттинг. Алҳол на тоғ назариға келгай ва на ул шаҳарнинг йўлини кўргайсан. Нечук етмакни хоҳларсан?».

Бу фикрни қилиб неча мил йўл юрдик, дарёи азим, жўшон ва мавж урғучики, канораси назарға келмайдур, дарёнинг канорасиға етти. Фикр қилғучи бўлдики: «Бу дарёдин нечук ўтарман?». Ногоҳ бир кема назариға келди. Вақтики яқин етти, канораға келди. Ҳеч кемачини кўрмади. Таажжубда бўлди. Кўрдик, кемада бир суфра чирмаб қўюлубдур. Ҳотам суфрани очти. Кўрдик, икки нони гарм ва тоза қабоби моҳи. Қўлини суфрадин кўтарди. Шоядк, кемачи ўзи учун тайёр қилгондур? Бир кори учун кетгандур. Шамол кемани бу тарафға келтурубдур. Кишининг ҳақини егали бўлмайдур. Дастурхонни йўрғади. Ногоҳ бир чўнг балиқ бошини сувдин чиқариб айттики:

— Ё Ҳотам, бу нон ва балиқ санинг ризқинг, егин!

Ул балиқ сувда ғойиб бўлди. Ҳотам ул нон ва балиқни еди ва сув ичти. Ногоҳ шамол қўпти ва кашти¹ ўқдек равон бўлди. Уч кундин кейин дарёнинг канорасига етти. Айттики: «Эмди шаҳарнинг йўлини қайдоқ топурман? Жавоннинг ҳақиқатини халойиққа айтсам». Етти кечаю кундуз йўл юрди. Гурусна ва ташна. Ҳеч дарахт ва сув назарга келмади. Магар қумлуқ бор. Етти кундин кейин бир чўнг тоғ назарга келди. Тоғ тарафига қадам қўйди. То уч кунда тоғнинг тубига етти. Тошларни кўрдик, тубидин қон равон бўлубдур. «Бу тоғнинг сирини ва розини кимдин сўрайман? Бу тоғ нима учун хун йиғлайдур?». Тоғнинг тўпасига чиқмоқни тутти. Икки кундин кейин тоғнинг тўпасига чиқди. Майдонени кўрдик, ниҳояти кенг ва улнинг тупроғи ҳамма қизилдур ва жониворлари ҳамма қизил рангда учадур. Ҳотамга тамошогоҳ бўлдик, очлиқ ва ташналикни фаромуш қилди. Икки фарсанг йўл юрди. Дарёи азимдур, хундин пур, жўш урадур. Кўрдик, овози қулоқини касал қиладур. Жониворлари, наҳанг ва балиқ — ҳаммаси қизил, гўёки хундин тасвир қилибдур. Ҳотам андишада бўлдик: «Бу дарёи хундин нечук ўтгали бўлур?». Ҳотам дарё тарафига равон бўлди. Дарёнинг канорасига борди. Бир кун ўтти. Ҳеч асар маълум бўлмади. Жониворларни шикор қилиб еди. Вақтики ташналик ғолиб бўлди, муҳраи хирсни оғзига солди. Ташналиги босилди. Бир ойдин кейин бир жойга етти. Дарёи жўшондин бўлак ҳеч нарсани кўрмади. Дилида ўткардики: «Эй Ҳотам, бир ой машаққат тортинг, путунг рафтордин қолди. Ҳеч роз санга маълум бўлмади. Агар икки йил юрсанг, ушбу дарёи хундин бўлак назарингга келмайдур. Эмди сан ҳам бу балода ўласанки, ул шаҳзодаи Муниршоҳ мунтазир қолди. Бу ажибракки, Барзах бозаргоннинг қизи қайдин эшитибдурки, мардумларга душвор корни ҳавола қиладур? Неча киши талаб қилиб, маҳрум ёнибдурлар. Ушбу кунлар учунки, санинг олдингга келди». Яна дилида айттики: «Хўп, эй Ҳотам, ўз нафсинг учун бу корларга қадам қўймадинг, бировнинг дилдорлиги учун чиқтинг». Шундоқ фикрларни қилдики, йироқдин кема кўрундики, келадур. Вақтики яқин

¹ К а ш т и (ф.) — кема.

етти, Ҳотам сакраб кемага сувор бўлди. Кема ўқдек рагон бўлди. Вақтики дарёнинг нисфига етти, дарёнинг мавжи ўтнинг шуъласидек авжини фалакка тортибдурки, ҳуш Ҳотамдин кетти. Яна кеча-кундуз ўтти. Кема канорага етти. Ҳотам кемадин чиқти ва кема дарёга кетти. Ҳотам дарёнинг канораси бирла рагон бўлди. Йироқдин оқлиқ назарига келди. Дарёнинг мавжи баланд бўлубдур. Гўёки тоғ кумушдек бошини фалакка тортибдур. Дарёнинг канорасига етти. Дарёйи азимдур. Суви эриган кумушдек, сайқали қамардин маълум бўладур. Ташналик голиб бўлуб, хоҳладики, сув ичгай. Сўл қўлини сувга тиқти. Адади сув қўлига олиб кўрдикки, нуқрага ўхшаш бўлубдур. Унг қўли бирла пок қилди. Вазнини оғир кўрди. Дилида айттики: «Ажаб дарёдур. Агар бу дарёда чўмсам, тамом бадан нуқрага ўхшаш бўладур, аммо бадан оғир бўладур».

Ҳотам йўлга рагон бўлди. Тўрт кундин кейин тоғ намудор бўлди. Вақтики тоғқа еткали уч кун қолиб эрди, ушоқ тошлари қизил ва оқ ва яшил ва сариг кўрунди. Вақтики бирмунча йўлни тай қилгондин кейин тамом сангрезалар зумраду лаълдек кўрунди. Ҳотам ул маълум жавоҳирдин илғаб этагини пур қилди. Тўла жавоҳирларни қўлида тутуб рагон бўлди. Илгарирак бориб эрди, аввалгидин зиёдарак кўрди. Аввалгини ташлади. Яна чўнгларини илғаб олди ва рагон бўлди.

Вақтики неча кун ўтти, жавоҳирнинг оғирлигининг ҳорди. Жойида ўлтурди. Бирмунча жавоҳирдин чўнгларини олди, қолгонини ташлади. Рагон бўлди. Йўлнинг орасида бир чашмага еттики, суви оқиб турадур. Ул чашмада ўлтурди, пут-қўлини ювди. Вақтики кеча бўлди, чашманинг канорасида ётти. Сувнинг канорасига қарар эрди. Билдикки, яна бир кўл бор экан. Сув чашмадин чиқиб, кирар экан. Ногоҳ икки киши сувдин пайдо бўлди. Боши одамнинг бошига ўхшар ва ё филнинг бошига ўхшар, тирноқлари шернинг тирноқиға ўхшар, ранги қаро. Ҳотам ўқёни қўлига олиб, ўқни отти. Ул икки киши ўқни тутуб олиб фарёд қилдиларки:

— Эй Ҳотам, ўзунгнинг жонингнинг қўрқунчидин бизларга ўқ отасан, бизлар санга озор бергали келмадук.

Ҳотам камонини қўлидин ташлади, бошини солиб ўлтурди. Дилида айттики: «Уларнинг манга нима ко-

ридур? Манинг ўқумни қўлида тутубдурлар». Ҳар иккиси Ҳотамга яқин еттилар ва айттиларки:

— Эй Ҳотам ибн Тай, санга лозим эмасдурки, жа-
воҳирга тамаъ қилгайсан. Агар зару жавоҳирга та-
маъ қилсанг, коринг ўбдан бўлмайдур.

Ҳотам жавобида айттики:

— Ман кимнинг зару жавоҳиридин тамаъ қил-
дим?

Айттиларки:

— Жавоҳирки, ул даштдин ўзунг бирла келтур-
дунг, оё санингдур?

Ҳотам айдикки:

— Агар олгон бўлсам, сизлардин эмас.

Айттиларки:

— Бу жавоҳирни оташийлар, яъни маъжусийлар
ва парилар олулар, аларнинг кориға ярайдур.

Ҳотам айди:

— Магар одамилар бу жавоҳирга лойиқ эмасму?

Айттиларки:

— Ул жавоҳир қум ва тоғнинг орасида пинҳондур.

Инсон ақл бирла қўлга келтурадур.

Ҳотам айди:

— Ман жавоҳирнинг ҳаммасини олмадим. Нечанд
жавоҳирни азизларга кўргатмак учун олдимки, мун-
доқ жавоҳир ҳеч жойда пайдо эмасдур.

Айттиларки:

— Агар хоҳласангки, саломат ўз мулкунгга етгай-
сан, бу жавоҳирни ташла, мунга тамаъ қилмагин!

Ҳотам ҳаммасини ташлади. Айдикки:

— Эй азизлар, манга ситам қилдингларки, чандон
меҳнат бирла узоқ йўлдин олиб келиб эрдим. Сизлар
жавру зулм бирла манингдин олдинглар. Бу нима
расмдурки, кишининг меҳнати зойеъ қилмоқдур? Ман
кишининг уйидин ўғурлаб келтурмаб эрдим.

Ул икки киши ҳамма жавоҳирни олди, Ҳотамга уч
дона берди: бири лаъл ва бири зумрад ва бири олмос
эрди. Улар айттиларки:

— Бу уч жавоҳир басдур, ўз қавмингга кўргатсанг.

Уч жавоҳирни Ҳотам олди ва айтти:

— Эй азизлар, ёўл бормудурки, ўз мулкумга бор-
сам? Булар айди:

— Сан тўла ул жойдин бу йўлга келдинг ва сало-
мат бўлдунг. Неча кишики бу ҳадга келибдур, жони-
ни саломат элтмади. Магар икки-уч киши яна келди-
лар ва жонини саломат элттилар, аммо ўз юртига

бориб жон бердилар. Санинг умрунг узундур. Йўлда икки дарё бор. Алардин саломат ўтсанг, ўз мулкунгга етарсан. Аммо лозимдурки, ҳеч нарсага тамаъ қилмагайсан. Санинг саломатлигинг шунингдадур,— деб, Ҳотамдин айрилиб, назардин ғойиб бўлдилар.

Ҳотам йўлга равон бўлди. Неча кундин кейин бир ариғ назариға келди. Ҳотам шод бўлдики, ташна эрди. Вақтики яқин етти, кўрдик, ариқнинг канорасида марварид бор, анинг шуъаси¹ кўзни равшан қиладур. Ҳар бир марварид юз минг бўлғай, балки подшоҳеда йўқдур ва киши кўрмайдур. Дили тобеъ бўлди. Ул кишининг панди-насиҳати ёдиға келди. Қўлини кўтариб, ариқ лабида ўлтурди. Суви шаҳддин ширинроқ ва сутдин оқроқ.

Ҳотам дилида ўтказдики: «Агар бу сув ободонлигда бўлса, киши бир қатра қўймас ва киши ул сувнинг қийматини бермакка бўла олмас». Ул сувдин ҳам ўтти ва равон бўлди.

Йироқдин назариға келдики, пардан тилло гўёки ҳавода турубдур. Анинг тарафиға равон бўлди. Бир ойдин кейин яқин етти. Кўрдик, олтун тоғдур, боши фалакка етибдур. Ул тоғқа чиққани турди. Дарахтлари ҳам олтундин. Таажжубға қолди. Охир, уч кечакундузда тоғнинг тўпасиға чиқти. Ажаб кенгров майдонени кўрди. Анинг тупроқи олтун рангида. Илгарирак борди. Тиллодин бир қаср назариға келди, эшикни очуқ кўрди, ичиға кирди. Бир боғни кўрди, дарахтлари пур, аммо дарахту мевалари олтун рангида. Қадри мева тановул қилди. Бир ҳавуз кўрди, жавоҳирдин лабини боғлабдур. Ҳотам ҳавузнинг лабида ўлтурди. Дилида тафаккур қилдики: «Бу маконни кимдин сўрайман? Қайси парининг макони экин?».

Бу аснода парилар келди. Кўрдиларки бир одами-зод ўлтурубдур. Парилар ўзини зоҳир қилдилар. Ҳотам париларни кўрди, ҳайрон қолди ва маликаи Зарринпўш ёдиға келди. Ул ҳам шунча ҳусни бордур.

Ҳотам айтти:

— Сизлар ким бўлдунглар? Бу жойда ким подшоҳлиқ қиладур? Парилар айттиларки:

— Бу қаср пари Нўшлабнингдур. Ул пари бизнинг орқамиздин келадур.

¹ Шуъа (а.)— зиё, нур.

Ҳотам уларнинг ҳуснига ҳайрон қолди. Ул вақт пари Нўшлаб келди. Ҳотам ани кўрди — беҳуш бўлди. Ул пари Ҳотамнинг бошига келиб, юзига гулоб септи. Ҳотам ҳушига келди. Пари Нўшлаб тахти мурассеъда ўлтурди. Ҳотамни курсийи зарринда ўлтурғузди. Сўрдиларки:

— Эй одамизод, қайдин келдинг?

Ҳотам саргузаштини баён қилди.

Яна Ҳотам сўрдики:

— Бу қайси мақомдур ва тоғнинг оти нимадур?

Нўшлаб айттики:

— Бу тоғни Кўҳи Заррин атайдур ва бу мақомни Ажлас дейдурлар. Бу тоғнинг халофати подшоҳ Шаҳболгадур. Биз подшоҳнинг қизининг навкарлари ва хизматкорларидурмиз. Бир ҳафтадин кейин манга навбат етадурки, хизматига бораман. Шаҳболнинг қизининг оти Асмодур. Бу тоғнинг чўраси ва ҳаволиси кўҳи Қофга тааллуқдур. Дунёнинг ҳудудида кўҳи Қоф бош тортгандур. Бу йироқдин кўринган анинг қулласидур¹.

Ҳотамни тўрт кун тўхтатти ва анвоъ таом ва меваларни бердилар. Бешинчи куни айттики:

— Эмди юргин, бу санинг турадурғон жойинг эмас.

Ҳотам қўпти. Нўшлабдин рухсат олиб, тоғдин равон бўлди. Икки кундин кейин ул тоғдин ўтти, саҳронинг йўлини тутти. Ун бир кун йўл юрди, дарёйи Зарринга етти. Кўрдик, дарёнинг сувининг ранги тиллодур, дарёнинг суви тиллодек эриб оқадур, мавжи фалакка етибдур, дарёйи азим экан. Ҳотам дарёнинг канорида ўлтуруб фикр қилдики: «Бу дарёдин нечук ўтарман?». Бу ҳолатда кема кўрунди. Ҳотам кемага сувор бўлуб равон бўлди. Қўлини дарёга сундики, сув ичгай. Икки қўлини дарҳол торттики, мабодо тилло бўлуб қолур. Жом чиқариб сувдин пур қилди. Ҳалқумига томитти. Жом тилло бўлубдур ва тўрт тиши тилло бўлубдур. Охир, қирқ кун кема бирла равон бўлди. Қирқ кундин кейин канорага етти. Ҳотам кемадин тушуб йўлга равон бўлди. Яна етти кун йўл юрди. Андоғ ажойиботларни кўрдик, ҳеч киши кўрмаган ва эшитмаган. Етти кундин кейин қумлуқ ва тошлиққа етти. Андоғ иссиқдурки, гўё ўт қалаб иситибдур. Бирмунча йўл юруб эрди, тоқати қолмадики, қадам

¹ Қ у л л а (а.)— қоя.

қўйгай. Ул ерда қарор олди, лаби қуруди, тамом баданини ҳарорат тутти. Ҳотам беқарор бўлуб, муҳрани чиқариб оғзиға солди. Ҳеч фойда кўрмади. Оғзидин муҳрани чиқарди, заминға ташлади. Бу ёнидин ул ёниға ётиб юмаланди. То ҳаддиға еттики, беҳуш бўлди, ўлмакка яқин бўлди. Оғзини очиб, тилини чиқарди. Ул икки кишики, жавоҳир бериб эрди, етиб келиб, Ҳотамни кўтариб, оғзиға ширин сув томитти. Ҳотам ҳушиға келди ва кўзини очти. Ул икки кишини кўрди ва айттики:

— Эй ёрон, ҳўб вақтида келдинглар, манга мадаккор бўлдунглар. Офарин сизларға бўлғай! Эмди айтингларки, қайси тарафға бораман? Айттиларки:

— Илгарирак дарёйи оташ бордур, яъни ниҳояти суви иссиғ. Бу жиҳаттин дарёйи Оташ атайдурлар. Бу ҳад ўт дарёсининг ҳудудидур. Бу сабабдин гармдур. Ушбу йўл бирла ўз мулкунгға етурсан. Илгарирак ўт дарёси бордур. Андоғки ўзга дарёлардин ўттунг, бу дарёдин ҳам ўтурсан. Муҳрани келтуруб Ҳотамга бердики:

— Муни оғзингға солгин — ўтнинг иссиғлиғи санга кор қилмайдур. Вақтики дарёдин ўтсанг, муҳрани ул ерда ташлагил ва юргил.

Ҳотам муҳрани олди, оғзиға солди. Ул икки киши Ҳотамнинг назаридин ғойиб бўлдилар. Ҳотам кеча ул ерда қолиб, тонгласи йўлға равон бўлди. Муҳрани оғзида тутуб эрди. Уч кундин кейин ўт шуъласи назарига келди. Ҳайратға тушди. Қадамани илгари қўйди. Дарёнинг канорасиға ети. Ўтнинг мавжи осмонға ўрлайдур. Вақтики дарёға қаради, йироқдин кема намудор бўлди. Кема канораға келди. Ҳотам фикрга кеттики: «Кўруб ва билиб ўзумни нечук ўтға ташлагайман?!». Яна айттики: «Йўл ушбу бўлса, ночор кирмак лозим».

Ҳотам кемаға кирди. Муҳра оғзида. Кўрдики, бир қош гўштин пур, тоза кабоб тайёрдур. Ҳотам оч эрди, гўштни еди. Кема юрди. Мавж фалакка ўрлайдур. Ҳотам қўрқунчдин кўзини юмди. Бир кун ўтти. Кема гардишқа келди, тегурманнинг тошиға ўхшаб чўрулди. Кема ўт дарёсида бирмунча чўкти. Ҳотам билдики, кема ғарқ бўлди. Тирикликнинг умидининг риштаси узулди. Бошини тизиға қўюб турди. Уч кундин кейин Ҳотам канорани кўруб, кемадин ерға тушти. Вақтики кўзини очти, на ўт дарёси бўлғай, ва на кема бўлғай, ва на ул навоҳий бўлғай. Гўё тушида кўргандек бў-

лубдур. Қўпти. Муҳрани оғзидин олди. Равон бўлди.

Вақтики нечанд кун йўл юруб эрди, маълум қилдики, Яманнинг навоҳийси кўрунди. Шод бўлди. Кенг тарафга борди. Кўрдик, зироат қилгучилар тарилганинг¹ чўрасида турубдур. Ҳотам яқин бориб сўрдикки:

— Эй деҳқон, бу қайси навоҳийдур?

Деҳқонлар Ҳотам тарафига ўбдан қараб турди.

Ҳотам айдикки:

— Эй мард, магар сан кармусанки, эшитмайсан?

Деҳқонлар айдикки:

— Биз сизнинг суратингизга қараб таажжубдадурмизки, сиз бизнинг подшоҳзодамизга ўхшайсиз, Ҳотам отлиғ. Айттики:

— Ҳотам кимдур? Сан Ҳотамни нима биласан?

Айттиларки:

— Эй жавон, бу мулк Ямандур, Ҳотам подшоҳзодадур, отасининг оти Тайдур, Яманнинг волийсидур. Ҳотам муддатидурки, сафар ихтиёр қилиб чиқиб, саккиз йилдурки келмади. Ҳотам бу саккиз йилнинг ичида маликаи Зарринпўшни юборибдур. Малика келди, яна Ҳотамнинг хабари бўлмади. Ота-онаси, хусусан, маликаи Зарринпўш тўла ғамдадур. Ҳотам айттики:

— Ман Ҳотамнинг қошидин келдим. Вақтики Ҳотамдин жудо бўлдум, айттики: «Эй одам, агар Яманга етарсан, манинг хабаримни айтгин». Эмди, эй деҳқон ман ташнаман, қадри сув келтургин.

Дарҳол деҳқон сув келтурди. Ҳотам ичиб, айдикки:

— Эй деҳқон, албатта боргин ва ота-онасига хабар еткургинки: «Ҳотам хайру офиятда, Шоҳобод тарафига борибдур», деб.

У ердин Шоҳобод тарафига равон бўлди. Муддатдин кейин Шоҳободга етти. Мардумлар кўруб, Ҳуснбонунинг эшикига олиб борди. Хабар еткурдики:

— Жавонек, кўҳи Нидонинг хабари учун кетиб эрди, келибдур.

Ҳуснбону олдиға парда ташлади. Ҳотамни олдуруб кирди, курсида ўлтурғузди ва айтти:

— Марҳабо, эй жавон! Ўбдан келдингму? Кўҳи Нидонинг хабарини ва анинг розидин манга огоҳ қилгин.

Ҳотам янги бошдин қиссани ибтидо қилиб, тамом можарони охириғача баён қилди. Ҳуснбону айттики:

¹ Т а р и л г а — экин майдони.

— Ушбу тарзида эшитиб эрдим, рост айттинг.

— Андак нишон ҳам тутуб санга бовар қилдим, — деб Ҳотам сўл қўлини кўргаттики, тамом нуқра бўлубдур. Ва айтти: — Вақтики бир ариғқа еттим, қўлумни ювдум — сурати аслига келди, тирноғим нуқра бўлуб қолди. Яна бир нишон дарёи зарриндин будурки, тўрт тишим тилло бўлубдур. Ва ул жавонмард берган уч жавоҳирни кўргатти.

Ҳуснбону офаринларни ўқиди ва сарупо кийдурди, таом келтурди. Ҳотам айдикки:

— Меҳмонсаройга бориб, бу таомни подшоҳзода Муниршоҳ бирла егайман.

Ҳуснбону ризо бўлди. Меҳмонсаройга келди. Шаҳзода Муниршоҳ бирла мулоқот бўлуб, таомни едилар. Тамом можарони бир-бир баён қилди. Шаҳзода офаринлар айтиб, Ҳотамнинг пут-қўлини бўса қилди.

Ҳотам икки кеча ва кун ором олди. Ҳаммомга бориб, ғусл қилиб, либосини кийиб, Ҳуснбонунинг эшикига борди. Дарбонлар хабар еткурдилар. Ҳуснбону пардани олдиға ташлаб, Ҳотамни ичкари талаб қилди, курсида ўлтургузди. Ҳотам айди:

— Эмди олтинчи саволни айтқинки, бажо келтурай.

Ҳуснбону айттики:

— Узоқда келдинг, йилдам борасан. Неча кун ором ол. Ҳотам айди:

— Манга ором ул куни бўладурки, санинг аҳдингдин чиқсам. Эмди буюрғин, то нима саволдур?

Ҳуснбону айттики:

— Марвариде туттум, анинг иккинчисини манга келтургин. Ҳотам айди:

— Ори, марваридни кўрай.

Ҳуснбону марваридеки, мурғобининг тухумининг баробарида бор эрди, кўргатти. Ҳотам айттики: — Би-ламанки, муни манга ҳавола қилмайсиз. Аммо намуна лозилдурки, анинг баробарида тафаҳхус қилгайман.

Ҳуснбону заргарларни қичқириб айттики:

— Ул марвариднинг баробарида нуқра сўқгайлар.

Ҳотам ани қўлида тутуб, меҳмонсаройга келди. Шаҳзода Муниршоҳга кўргаттики:

— Шундоғ марваридни талаб қиладур. Ман мундоғ марваридни кўрмадим ва эшитмадим. Қайси мулда ва қайси жойда топқали бўлур?

Шаҳзода Муниршоҳ айтти:

— Эй биродар, эшитмаган нарсани нечук келтургали бўлур? Анинг жойини сўраб бормоқ лозим.

**ОЛТИНЧИ САФАР.
МУРҒОБИ ТУХУМИДЕК МАРВАРИДНИНГ
ЖУФТИНИ ҚИДИРИБ**

Алқисса, Ҳотам Муниршоҳдин руҳсат олиб саҳронинг йўлини тутти. Икки фарсанг йўл юруб, тахта тошни топиб бир дарахтнинг остида ўлтурди. Бошини тизига қўюб фикрда бўлдики: «Мундоғ марварид қаёндин қўлга киритгани бўлур?».

Шом вақти бўлди. Бир жуфт жонивореки, уларнинг мақоми Қаҳрамон отлиғ дарёнинг канорасида эрди, ул куни ул дарахтнинг остига етти.

Модаси айттики:

— Манга бу навоҳийнинг ҳавоси хуш келмайдур. Агарчи завқнинг анвоёи тўладур, лекин ҳавоси хўб эмас.

Нари айттики:

— Рост айттинг. Агарчи манинг қасдим мунга эрдик, неча кун қолгайман, лекин санга бу навоҳийнинг ҳавоси мувофақат қилмади, тонгла ватаннинг қасдини қилмоқни хоҳларман.

Модаси айтти:

— Рост айтқин, ўз сўзингда собит бўлки, тонгла равон бўлгаймиз.

Нари айттики:

— Сан беҳтар биласанки, ман ёлгон сўзламайман. Агар бир кеча ҳаётлиқ вафо қилса, тонгла яна бир ватанни қасд қилиб, йўлга равон бўлгаймиз.

Соате хомуш қолди. Модаси айттики:

— Эй нар, бу кимдурки, бу ерда, вайронада бошини тизига қўюб ғамгин ўлтурубдур?

Нар айттики:

— Ори, ани ғам тутубдур. Олойишнинг ғамики, мурғобининг тухумики, ани олойиш атайдур. Бу жавон Яманийдур, оти Ҳотам ибн Тайдур, марди сахийдур. Ўзга бандаларнинг кори учун ўзини фидо қиладур. Муниршоҳки, Барзах бозаргоннинг қизи Ҳуснбонуға ошиқдур. Ҳуснбону етти савол тутубдур. Ул жавони ошиқга на кетмакка тоқат бўлғай, ва на ишқнинг қўлидин халослиқ бўлғай. Духтарнинг шавқи яқосини тутубдур. Хонумонини хароб қилиб, сахронинг йўлини тутубдур. Бир куни гузари Яман сахросига тушубдур. Ҳотамга шикорда мулоқот бўлубдур. Бу жавони Яманий саъйнинг камарини индолло боғлаб, анинг талабини ҳосил қилмоқ учун меҳнату машаққатни ихтиёр қилиб, муддатидурки, оламни чўруладур ва ранжлар тортадур. Ул бозаргоннинг қизи олойишни келтурмак учун айтибдур. Ҳотам чиқибдур, дарахтнинг тагида ғамгин ўлтурубдур. Билмайдурки, яна бирини қайдин пайдо қиладур.

Модаси айттики:

— Кўрмай қайда бормоқни хоҳлайдур.

Нар айтти:

— Агар сан хоҳласанг, ман баён қилай.

Модаси айтти:

— Мунигдин нима беҳтардурки, биз ҳайвонондин одамга наф етса. Бу сўз забонга ўтмакни хоҳлайдурки, мурғлар суд-зиёни фаҳм қилиб, одамизодга наф еткурмакни биладур. Бу андоғ замонадурки, мардум кишига наф бермайдур, балки давлат ғуруридин бечораларни ҳалокат балосига ва нав-нав ғамга бошлайдур.

Бас, нар айттики:

— Эй мода, эшитгинки, бу олойиш тухумедурки, вақтики Қаҳрамон дарёси биз мурғларнинг ватанидур. Ўтган замонда бизнинг жинс мурғонлар шундай тухумни ўттуз йилдин кейин умрининг тамомисида бир марварид берур экан. Муддатидурки бу олойиш бизнинг қавмимиздин бартараф бўлубдур ва ул тухум ҳам дарёда ғарқ бўлубдур. Ул байзалардин икки тухум шоҳ Жамжоҳ Қаҳрамонийнинг қўлига тушубдур. Бас, замонлар ва ойлар ўтуб, ул икки адад марвариддин бири Шамс шоҳга етти. Ҳарчанд Шамс шоҳга ул марвариднинг тошида ганжлар ва хазиналар ақсо-

ақсом жавоҳиру анвоъ нафойслар тўладур, аммо ул олойишни камоли сақламоқ ва муҳофазат бирла хазинанинг ичида тутадур. Ва шаҳри азим Хуросон навоҳийсида обод қилиб, анингда сукунат қилибдур. Бу замонда ул шаҳар хароб ва вайрон тушубдурки, охирида Хуснбону отлиғ Барзах савдогарнинг қизи шаҳри Хуросонда истиқомат қилиб, бир куни султонлик аттобиға¹ била бўлуб, ўзининг қабиласи бирла ул вайронага тушуб, Шамс шоҳнинг ҳамма хазинаси ул марварид бирла ул духтарнинг қўлига тушти.

Охируламр, Жамжоҳ Қаҳрамоний бу дорул фонийдин саройи жовидонга риҳлат қилди. Марварид яна бировнинг қабзаи тасарруфига тушти. Анинг хотуни ҳомила эрди. Ул бир марваридни ҳамроҳ қилиб, юзини кентга қўюб, саҳрога борди. Пешин вақтида Қаҳрамон дарёсининг бўйига етти. Қазоро², Масъуд савдогарнинг кемаси ул вақтида дарёи мазкурнинг соҳилига яқин бўлди. Ул замон кемани кўруб, шўру фарёд оғоз қилдики:

— Эй бандалар, бу ожизани кемага сувор қилинлар!

Шўру фиғонни эшитмакдин Масъуднинг ул мазлуманинг зор бўлгон ҳолига раҳми келиб, кемага тушуруб ўзига ҳамроҳ элтти.

Вақтики ҳушу ҳавосида изтироблик бартараф бўлди, ул мазлуманинг ҳақиқат ҳолини истифосор қилиб эрди, мазлума ўзининг ҳамма можаросини дармиён қўюб, Масъуд анга тасалли бериб, духтарликка қабул қилди. Неча кунда ўзининг шаҳрига етиб, ҳамлнинг муддати бутгондин кейин бир ўғул вужудга келди. Анга Барзах от қўюб, тарбиятининг пайида бўлди.

Вақтики Барзах булуғ ёшқа етиб, ҳушёр бўлди. Масъудга ажал етиб, Барзах қолгон молу амлокига фойиз ва мутасарриф бўлди. Ва андин кейин хазиналарни очиб, лашкар сақламоқни лозим тутти. Озгина вақтда тўла лашкар ва сипоҳи бешумор тайёр қилди. Ул навоҳийнинг ҳаммасини ўзининг қабзаи тасарруфига келтурди. Охируламр, Барзах ҳаёт мустақаридин³ сер бўлуб, мамот жомини тутти.

Ҳазрат Сулаймон подшоҳ бўлдилар. Кўҳи Қофнинг навоҳийси, то дарёи Қулзумдин ва Қаҳрамон ва

¹ А т т о б и (а.)— шойи мато.

² Қ а з о р о (а.)— иттифоқо.

³ М у с т а қ а р (а.)— яшаш жойи, макон.

дарёйи Заррин ва инсон, балки жаъми париёну девон, хунхору жодугаронга ҳукмфармо бўлдилар.

Охируламр, ул дури бебаҳо Ҳашампарининг қўлига етти ва анинг қўлидин Моҳиёр Сулаймонийки, одамий ва паридин туғулгон эрди, ўтти. Анинг бир қизи бор эрди, ниҳояти ҳусндор ва нозикбадан гуландом эрди.

Моҳёр андоғ шарт қилиб эрдик: «Ҳар киши ул олойиш пайдолиғининг хабарини еткурса, ул духтарни анга кадхудо қилгайман».

Вақтики бу хабар машҳур бўлуб, оламнинг атроф ва акнофиға етиб, минг-минг паризод анга хосткорлиқга бориб экан, аммо ул олойишни пайдо қилмоқнинг жавобидин аҳд кўтаролмай, ночор ноумидлиқ бирла ёндилар.

Моҳёр Сулаймоний тўла олим ва фозилдур. Тўлароқ китоблар анинг қўлига тушуб, ул китобларни мутолаа қилмоқдин ул олойишни пайдо қилмоқнинг кайфияти кўргатиб, ул жониворларки, Сулаймон алайҳиссаломнинг замонидин тортиб ҳукм бўлубдурки, байзанинг¹ хабарига ҳукм йўқдурки, кишига баён қилгай ва ё андак забониға келтургай. Шунга бино қилиб ул олойиш ва байзанинг пайдолиғи жаҳондин мунқатиъ² бўлубдур. Вақтики бу жавонға, муддати-дурки саъйнинг камарини боғлабдур ва меҳнат тортибдур, ул олойишнинг пайдолиғининг ҳақиқатини айттим, то муродиға етгай.

Модаси айтти:

— Нечук ул дарёга етгайки, девларнинг мулки ўтрададур ва тўла машаққатлар бордур?

Нари айтти:

— Агар бу жавон ҳаёт бўлса, жануб тарафига равона бўлгай ва бизнинг қанотларимизни элтгай. Вақтики кўҳи Қоф ҳаддиға етса, сахройи азим олдиға пайдо бўлур. Анинг интиҳоси йўқ. Ул бешаға дохил бўладургон вақтида бизнинг қизил қанотимизни куйдуруб сувға ташласа ва андин ўзининг баданиға сурқаса, анинг бўйидин дарранда ва газандалар қочадур. Бу жавоннинг сурати девға ўхшаш бўлуб, ранги қаро, қўли ва пути девға ўхшаш, семиз ва йўғон, забони девға ўхшаш бўладур. Андин кейин ул ерга ўтса, вақтики жазираға етса, оқ қанотимизни куйдуруб сувға

¹ Байза (а.) — тухум.

² Мунқатиъ (а.) — ажралган, узилган.

солиб эзиб, сувдин олиб баданига суркаса, гусл қилса, сурати аслиси бирла бўлур. Вақтики Моҳёр Сулаймоний жазирасига етса, анинг қавми подшоҳнинг олдига элтмакни хоҳлайдур. Моҳёр ўз шартини анга баён қилур: «Киши бу марвариднинг пайдолигини айтса, духтарни анга бераман ва марваридни ҳам анга ҳавола қиламан», дейдур. Ман ончаки дедим, ёдида тутса, ҳикоятни тамом баён қилса, Моҳёр ўзининг сўзида собитдур, албатта бермакни хоҳлайдур.

Модаси айттики:

— Бизнинг қанотимизни қайдоқ қилиб қўлига келтурадур?

Нари тамом баданини титратиб эрди, тўла қанотлар туштилари. Ҳотам қўпуб тўла қанотларни терди, ўзи бирла тутти, шод бўлди.

Ҳотам қўпти. Ул қанотларни олиб жануб тарафига равон бўлди. Бир кечаси дарахтнинг остида уйқулади. Жонворе ўз забони бирла фарёд қиладурки, ул фарёд Ҳотамнинг қулоқига эшитилди. Ҳотам овозни фаҳм қилди. Андиша қилдики: «Эй Ҳотам, санга вожибдурки, фарёдига етсанг». Қўпти, ул овоз тарафига равон бўлди. Вақтики яқин етти, кўрдикки, бир тулки ўзининг пут-қўлини ерга урадур, фарёд қиладур. Ҳотам сўрдикки:

— Эй махлуқ, санга ким озор бердикки, мундоғ фарёд қиласан?

Тулки айди:

— Санга раҳмат бўлғай ва санинг диловарлигинга! Бир сайёд манинг балаларимни ва шавҳаримни сайд қилиб олиб кетти. Ман анинг учун фарёд қиламан ва гирёнман. Ҳар тарафга югураман, киши манинг фарёдимга етмайдур. Магар сан келибсан. Сан инсон ва ман ҳайвон. Бас, ўз жинсинг ва ўз қавмингнинг раоясини қиласан, манинг зоримга қарамайсан.

Ҳотам айди:

— Инсон қавмида ҳам баъзи аҳли дил бордур ва баъзилар тундхў ва мардумозордур. Агарчи ман инсон бўлсам ҳам, аммо адолат қиламан. Айтқинки, шавҳаринг ва баччаларингни ким элтти?

Тулки айтти:

— Бу ердин ўн фарсанг жойдур. Ул ерда сайёде бордурки, кори бози ушбудур. Билмайманки, жонозорликдин нима фойда топадур?

Ҳотам айди:

— Итнинг шамолнинг мевани тўкмакидин нима

парвоси бор? Агар сан раҳбарлик қилсанг, ул сайёдининг олдиға борай, баччаларингға халослиқ берай. Агар балаларинг ва шавҳарингнинг эвазини хоҳласа ман берай.

Тулки айтти:

— Эй жавон, вақтики ман ва сан равон бўлсак, сан анга мувофиқ бўлуб, мани ҳам қайдға солурсан. Манинг ҳолим маймуннинг ҳолиға ўхшаган бўлур.

Ҳотам сўрдики:

— Маймуннинг ҳоли нечук бўлубдур?

Тулки айди:

— Бир фуфт маймун Муғон саҳросида жой тутуб экан. Бала чиқарибдур. Бир куни сайёде ул саҳроға етибдур. Маймуннинг балаларини инсоннинг ҳаракати бирла сайд қилиб олди. Агарчи ақлу фаросатда маймун ўзини ҳамма ҳайвонотдин зиёда биладур, аммо вақтики ямон кун пеш келди, домға гирифтор бўлди. Сайёд маймунни баччалари бирла бозорға олиб бориб сотти. Модаси шавҳарининг фироқида бошини ерга уруб фарёд қилди. Ноилож бўлуб шаҳарнинг раисининг олдиға борди, фарёд қилди.

Раис айтти:

— Муни ким ранжиш берибдурки, зоре қиладур?

Мардумлар айттики:

— Балалари ва шавҳарини фалон сайёд сайд қилибдур, бу фарёдға келибдур. Раис ўз одамини ҳамроҳ қилиб борибдур ва сўрабдурки:

— Ул сайёд қаёндур?

Айтибдурларки:

— Фалон жойда.

Айтибдур:

— Балалари ва шавҳарини халос қилгин.

Маймуннинг модаси ҳамроҳ бўлуб борибдур. Вақтики ул мавзеъға етиб экан, сайёд уйдин чиқиб, ул мард ҳам ҳозир экан, маймун хоҳлабдурки, жомасини пора қилғай. Раис юборган киши айтибдурки:

— Тек тургин, эй маймун, додингни анингдин олиб берай.

Маймун сокин бўлубдур. Ул мард айтибдурки:

— Мунинг балаларини нима қилдинг?

Сайёд айтибдурки:

— Фалон куни сизларга сотиб эрдим.

Ул мард айтибдурки:

— Эмди ман анинг ҳолиға машғулман, қўюб бермакни хоҳлайман.

Бўлак на илож борки, манинг бошимдин соқит бўлса?

Сайёд айтибдурки:

— Иложи улдурки, муни ҳам қайд қилиб баччалари ва шавҳарини ёнида ўлтурғузса.

Сайёд макру ҳийла бирла маймунни қайдга келтурди ва балаларини ёнида ўлтурғузди. Бир куни раис ани талаб қилди. Ул мард маймуннинг балаларини эргаштуруб борди. Вақтики раис кўруб, маймуннинг балалари ўбдан кўринди. Айттики:

Бу баччаларни бизнинг саркоримизда сақланглар.

Вақтики баччалар маймундин жудо бўлди, балаларининг фироқида об-нондин қолиб, неча кундин кейин жон берди. Шавҳари ҳам ўлди.

— Эй инсон, лозим эмасдурки, мани ҳам балога ташлағайсан.

Ҳотам айдики:

— Хотирингни жам қилгинки, ман ул хонадондин эмасдурман, ҳеч васвас хотирингга келтурмагин. Манга ҳамроҳ бўлуб ул мавзеъга боргин.

Тулки илгарирак юрди, Ҳотам анинг орқасида юрди. Посе¹ кечадин ўтуб эрди, ул мавзеъга борди. Ҳотам тулкига айди:

— Эмди ўзунгни бир жойга пинҳон қилгин, ман сайёдни тафаххус қилай.

Бас, тулки саҳрода бир гўшада пинҳон бўлди. Вақтики офтоб чиқти, Ҳотам ўрнидин қўпти. Сайёднинг уйининг эшикига келди. Эшик қоқти. Сайёд ташқари чиқти. Кўрдик, бир жавоне хушрўй эшикда турубдур. Айттики:

— Эй жавон, манинг бирла нима коринг бор? Бизнинг саҳройимиздин эмасқа ўхшайсан?

Ҳотам айди:

— Ман Яман шаҳридиндурман. Манга душвор озор бордур. Ҳаким айдики: «Тулкининг қонини бада-нингга сургагинки, шифойи комил мунигдадур»,— деди. Эшиттимки, сан тулки, шағолларнинг шикорини қиласан. Санинг уюнгга келдимки, агар уч-тўрт тулки баччаси бўлса, манга бергин, қиймати вожибини мандин олғил.

Сайёд айттики:

— Ети тулкини сайд қилиб келтурдум. Агар санга даркор бўлса олгинки, манинг рўзгорим ушбудур.

¹ Пос (ф.)— кечанинг тўртдан бир қисми.

Бас, Ҳотам айди:

— Етти тилло бераман.

Сайёд рози бўлди. Етти тилло берди.

Етти тиллони олиб сахроға келди. Ҳар бирининг пут-қўлини банддин ечиб қўюб берди. Аммо баччалар нотавон бўлуб экан, қўптилар, аммо тулкининг эркаги суст бўлгон экан, ўлмакка яқин бўлуб экан, беҳуш бўлуб қолди. Тулкининг модаси ҳам балаларини қучоғлаб эрининг қошиға келди. Вақтики нарини ул ҳол бирла кўрди, бошиға туфроқ сочи, гиря ва зори қилмоқни тутти.

Ҳотам айтти:

— Эй тулки, нима учун гиря ва зориға ўзунгни ташлайсан?

Тулки айттики:

— Манинг бошимнинг тожи бошимдин кетибдур. Сан эшитмадингмуки, мардонлар хотунларига тождур. Манинг куёвим очлиқ ва ташналиқдин жони лабига келибдур ва жон баданида қолмабдур. Агар бу замонда иложи бўлса, зинда қолса.

Ҳотам айттики:

— Нима илождур, айтқин, то анга кўшиш қилай?

Тулки бошини тубан қилди.

Ҳотам айди:

— Нима учун бошингни солиб турасан? Дарҳолроқ айтқинки, шавҳарингға илож бўлғай ва санинг бошингнинг тожи қолғай.

Тулки айди:

— Айтаман, агар карам юзидин қадам ранжида қилсанг.

Ҳотам айди:

— Жоним бирла миннатдор бўламан.

Тулки айтти:

— Агар бу мавзеъға бориб одамини келтурсанг ва ўлтурсанг ва анинг хунини оғзиға томитса, тирик қоладур.

Ҳотам айтти:

— Санинг одамиға нима душманлигинг борки, киши ҳайвон учун инсонки, ҳамма маҳлуқдин улугроқдур, ўлтургай?! Агар одамнинг қони даркор бўлса, хоҳ кент бўлсун ва хоҳ бўлак жойдин бўлсун, бўладур.

Тулки айди:

— Ҳар жойдин бўлса бўладур.

Ҳотам наштарни туркишдин чиқариб чап қўлиға урди, хун равон бўлди. Айтти:

— Эй рўбоҳ,¹ чандонки хоҳласанг, қонимни олгин.

Тулки нарини Ҳотамнинг олдига олиб келиб айтти:

— Агар оғзига тўксанг, айна карамдур.

Ҳотам шундоқ қилди. Нарн қачонки қонни тўқ ичти, ҳолига келди. Ҳотам қўлини тангди. Қўпти ва айтти:

— Мандин рози бўлгин.

Тулки балалари бирла ва нарни бирла Ҳотамнинг оёғига йиқилди ва хўблаштилар.

Ҳотам йўлга юз қўйдики, ободони эрди. Ободонда кечани ўткарди. Вақтики дашту саҳрога келса, саҳрода кечани ўтказур, кундуз бўлса, юрар эрди. Муддатидин кейин бир даштга етти. Вақтики офтоб гарм бўлуб эрди, сув талабида ҳар тарафга қаради. Йироқдин Ҳотамнинг кўзига чашма кўрунди. Ҳотам ул чашма тарафига қадам қўйди. Вақтики яқин етти, кўрдикки, чашма йўқ. Бир йилон халқа уруб ўлтурубдур. Йироқдин Ҳотамнинг кўзига чашма кўринубдур. Хоҳладики, ёнғай. Йилон сўзга кириб, Ҳотамга айтти:

— Эй жавони Яманий, нима учун ёнасан? Нима корга келиб эрдинг?

Ҳотам кўрдикки, йилон сўзга келди. Айтти:

— Ман ташна бўлуб эрдим, сув талабида келиб эрдим. Вақтики сани кўрдум, ёндим.

Йилон айди:

— Эй азиз, ҳамма нарса бу ерда мавжуддур, хотирингни жам қилгин. Ул ердин йилон юрди. Айттики:

— Эй Ҳотам, манга ҳамроҳ келгин.

Ҳотам дилида андиша қилдики: «Йилоннинг орқасидин бормоқ ўбдан эмас, анинг учунки озорни хоҳлагучидур».

Йилон вақтики Ҳотамнинг келмаклигида таъхирни кўрди, айттики:

— Эй жавон, ҳеч андиша қилмагин, мани ёр билгин.

Ҳотам равон бўлди, йилоннинг орқасида борди. Йилон Ҳотамни боғига келтурди. Ҳотам боғини кўрди — шод бўлди. Дилида айттики: «Одам йўқ, боғни ким ораста қилғондур». Вақтики ичига кирди, андоғ боғни кўрдикки, мундоғ боғни Ҳотам кам кўрган эрди, магар париларнинг мулкида кўрган эрди. Мевадор дарахтлар, ранго-ранг гуллар, сув ариқларида оқиб

¹ Рўбоҳ (ф.) — тулки.

турадур. Ҳотам шод бўлуб, сув ичиб, тамошо қилгучи бўлуб нишиманга борди. Йилон айтти:

— Бу ерда ўлтургин.

Ҳотам кўрдик, бисоти шоҳона солибдур. Нишиманнинг олдида бир чўнг ҳавуз қилибдур. Ҳотам ул маснадда ўлтурди. Йилон айди:

— Замоне таваққуф қилгин, яна келаман.

Кўлнинг ичига тушти. Ҳотам таажжуб қилгучи бўлди. Билдик, йилоннинг макони кўлдур. Ҳотам боғнинг тамошосига бориб ёнди ва мунтазир эрдик, парирўёнлар хонхон мурассеъ қўлида тутуб чиқиб келдилар, Ҳотамнинг олдида турдилар.

Ҳотам сўрдик:

— Сизлар ким бўлдунглар?

Улар айттиларки:

— Биз ул кишининг хизматкоридурмизки, сани ҳамроҳ келтирубдур, бу ерда ўлтургузуб кетибдур. Буларни санга назр юборди.

Кўрдик, хонлар пуржавоҳирдур. Ҳотам айди:

— Манга нима даркордурки, чандон нарсани олгайман?

Бу гуфтугўда эрди, яна хонларни ўзгалар қўлида тутуб ташқари чиқтилар, Ҳотамга бердилар.

Ҳотам сўрдик:

— Бу хонларда нима бор?

Айттиларки:

— Жавоҳир туҳфасидур.

Ҳотам айдики:

— Эй моҳрўйлар, бу ҳаммалар маннинг назаримда ҳеч нарса эмас, балки бир дона арпага ярамайдур. Ман танҳодурман. Мунча жавоҳиру зар нима корга келадур?

Яна бўлак моҳрўйлар хонларни қўлида тутуб чиқтилар. Ҳотамга салом қилдилар.

Ҳотам сўрдик:

— Бу хонларда нима бордур?

Айттиларки:

— Таомдур.

Ҳотам шод бўлди ва айттики:

— Меҳмон ҳозирдур. Эмди мезбон қаёндур?

Бу гуфтугўда эрдилар, кўрдиларки, ул йилон гуруҳ парирўйлар бирла кўлдин чиқти. Ҳотам ҳайрон бўлдики, бу улуг хушрўй қайсидур? Қўпти, таъзим бажо келтурди. Ул бузрук Ҳотамнинг қўлини тутуб, маснадда ўлтургузуб, айттики:

— Бизни танурмусиз?

Ҳотам айди:

— Гоҳи кўрмаган эрдим.

Айтти:

— Ман ул кишидурманки, сани ўзумга ҳамроҳ қилиб келтурдум.

Ҳотам айди:

— Ул нима шакл эрди? Бу нима суратдур?

Айттики:

— Бу розни таомдин фориг бўлгондин кейин санга изҳор қилай.

Дастурхонни солди. Чилобчин ва офтобаи мурасеъни келтурдилар. Қўлини ювди. Анвоъ-анвоъ таомларни ҳозир қилди: ҳалвойи ранго-ранг ва самбўсаҳо ва нон ва қалъа ва меваҳои гуногун. Ҳотам ҳеч подшоҳда кўрмаб эрди. Магар пари Нўшлабнинг дастурхонида, кўҳи Нидода кўруб эрди. Бу қисм таомни еб эрди, Ҳотам дилида айттики: «Магар бу қавм ҳам паризоддурлар?».

Вақтики таомдин фориг бўлдилар, қўлини ювдилар. Яна бирмунча париларки, қаноти йўқ, кўлдин чиқтилар ва хушбўйларни келтурдилар, Ҳотамнинг олдида қўйдилар. Ҳотам ул хушбўйларга зиёдарак ҳайрон бўлди. Ул киши айдик:

— Эй жавон, ман паризоднинг авлодидан Шамшоҳ отлиғдурман. Ҳазрат Сулаймон алайҳиссалом замонида бир кун борда ўлтуруб эрдим, хотиримга ўттики: «Тонгла ўзумнинг тамом ҳашмим¹ бирла инсоннинг мамлакатага бориб ҳамма инсонни ўлтурай, уларнинг мулкини олайки, ажаб покиза жойини инсонга ато қилибдур». Ўзумнинг тамом қавмимга буюрдимки: «Тайёр бўлунглар, тонгла ман бир жойга бормоқни хоҳларман». Вақтики кеча бўлди, уйқуға бордим. Уйқудин уйғониб кўрдимки, ҳамма мардумлар ўз суратлари бирла турубдур, аммо ҳамма паризодларнинг қаноти йўқ ва ман йилон сурати бирла бўлубдурман. Кундузнинг тамомисида заминга юмаландим, кеча бўлса осиладургон бўлдум. Ҳарчанд тавба ва зори қилдим, хотифдин² овоз эшиттимки: «Ҳар киши сўз қилиб, аҳдидин ёнса, шундоғ аҳвол ул кишига пеш келадур». Ҳар кеча бу овоз манинг қулогимга келадур. Бир кеча овоз келдики: «Жавони

¹ Ҳ а ш а м (а.)— қабила, эл.

² Ҳ о т и ф (а.)— ғойибдан овоз берувчи.

Яманийки, умридин ўттуз йил ўтгандур, бу жойга келадур. Сан анга хизмат қилгайсан. Агар санга даъо қилса, албатта сурати аслингга келгайсан». Ҳоло манинг бу суратда бўлгонимга саксан йилдурки, йилон суратида бўлуб юрубман. Ўттуз йил бўлдики, бу саҳрода санинг йўлингга қарадим. Бугун сан еттинг. Билдимки, жавони Яманий ушбу бўлғай. Санинг хизматкорлигингни бажо келтурдум. Агар сан манинг ва қолгонларнинг борасида даъо қилсанг.

Ҳотам айди:

— Ул аҳд нимадурки, сан ёнибсан?

Паризод айттики:

— Ҳазрат Сулаймон алайҳиссаломнинг ёнида манинг бобом қўл боғлабдурки: «Агар бизнинг қавми-миздин кимарса одамизодга озор берса ва уларнинг мулкани қасд қилса, анинг асл сурати нозил бўлсун»,— деб. Бу озор хотиримга етти. Эмди тавба қиламан санинг ҳузурингда. Манинг ҳақимда даъоёи хайр қилгин.

Ҳотам қўпти. Ғусл ва таҳорат қилди. Янги либос кийди. Бошини саждиға қўюб даъо қилди. Даъоси мустажоб бўлди. Агарчи Ҳотам яҳуд қавмидин эрди, аммо дилида ҳамиша худойи таъолонинг ёдиға машғул эрди, аҳли китобдин эрди...

Ҳотам даъо қилгондин кейин ҳамма паризодларнинг қаноти чиқти. Паризодлар Ҳотамдин сўрдикки:

— Санинг бу ерга келмакка сабаб нимадур? Сан келмак бирла бизларга беҳбудлуқ¹ бўлди. Рост айтқинки, нима корға келиб эрдинг?

Ҳотам айди:

— Хоҳлайманки, жазираи Барзах борсам. Ул намунаи марваридки, нуқрадин қилиб бериб эрди, олиб кўргатти. Онча можарони тамом баён қилди.

Шоҳ айтти:

— Рост айттинг, бу олойишнинг жуфти Барзахнинг қошидадур. Ул олойишни орада қўюбдурки, ҳар киши анинг пайдологини айтса, қизимни анга ҳавола қиламан ва бу олойишни ҳам анга бераман. Аммо сан нечук етурсан, масофот узундур. Инсоннинг қавмида йўқтурки, ул ерга етгай. Аммо сан хотирингни жам қилгин, ман кишимни санга ҳамроҳ юборай,— деб юзини тебёларига қилиб айттики:

— Эй азизлар, бу жавоннинг боисидин сизларга

¹ Беҳбудлуқ (ф.)— яхшилик, соғломлик, нажот.

бахтлиқ ҳосил бўлди, балойи азимдин халос бўлдулар. Бу жавон кори душвор олдида турубдур. Агар иттифоқ кўргатиб, жавонни бошлаб олиб борсанглар.

Ҳаммалари айттиларки:

— Нима кордур, мунча душвордурки, тасадди тор-тарсиз? Бизларни буюрунг, бажонидил кўшиш қиламиз ва бажо келтурамиз.

Шамсшоҳ ҳамма ҳақиқатни айтти. Ҳаммалар бошини солиб ўлтурди. Айттиларки:

— Жазираи Барзахга бормоқ душвордурки, девлар бизларни қўймайдур. Агар подшоҳ ўзи ул ерга бориб девлар бирла жанг қилса, бизлар ҳаммамиз хизматида борамиз.

Шамсшоҳ айтти:

— Қачон раво бўладурки, бу жавоннинг эҳсонини адо қилмағайсизлар? Ўзунгларнинг осудаликни хоҳлайсизлар!

Улардин етти киши саъйнинг камарини боғлаб айттиларки:

— Бу жавонни бизлар еткурамиз, агар йўлнинг орасида қалал бўлса, подшоҳ кўмак еткурса. Подшоҳ қабул қилди. Курси келтуруб Ҳотамни ўлтурғузди. Тўрт киши курсининг поясини тутуб кўтардилар ва яна уч киши келдилар, подшоҳдин рухсат олиб матлабнинг йўлига таважиҳ қилдилар. Кечаю кундуз юрдилар. Ул йўл орасида девларнинг мақоми бор эрди. Паризодлар йўлни фаромуш қилиб, ул ҳавлига тушуб, Ҳотамнинг курсисини келтуруб дарахтнинг остида қўйдилар. Ҳотам айдики:

— Уч кеча-кундуз бўлди, ҳеч нарса емадук, йўлда дармонда бўлдук.

Бас, паризодлар Ҳотамнинг олдида мутафарриқ¹ бўлуб, жудо бўлдилар. Иккиси Ҳотамнинг қошида қолдилар. Девлар ул маконда шикор учун чиқиб эрдилар, ногоҳ ул ерга еттилар. Кўрдиларки, икки паризод турубдур, бир киши курсида ўлтурубдур. Неча юз девлар курсининг чўрасида туруб шўру раво қилдиларки:

— Одамизод пайдо бўлубдур!

Паризодлар девларни кўрдилар, қўрқтилар. Хоҳладики, Ҳотамни қўюб қочқайлар. Аммо ночор бўлуб девлар бирла жанг қилдилар. Девлардин бир нечасини ўлтурдилар. Охир гирифтор бўлдилар. Девлар

¹ М у т а ф а р р и қ (а.) — сочилган, тарқоқ.

курсини кўтариб ўз мақомига келтурдилар. Ул паризодлардин сўрдики:

— Бу одамни қайдин олиб келдинглар, қаёнга олиб борур эдинглар?

Паризодлар айттиларки:

— Бу жавон Яманийдур, подшоҳ Шамснинг дўстидур. Мунга озор берманглар, хароб бўлурсизлар.

Девлар айттиларки:

— Шамшоҳ неча муддатдин ғойиб бўлуб эрди. Эмди қайдин пайдо бўлди?

Паризодлар тамом можарони аввалдин охиригача баён қилдилар. Девлар бошини тубан солиб айттилар:

— Бу паризод бирла одамни фалон жойда банд қилинглар. Шикордин фориг бўлгондин кейин одамни ермиз.

Паризод бирла Хотамни чоҳга ташладилар. Ул паризодларки, таом топмоқ учун кетиб эрдилар, дахатнинг тубига келдилар. Кўрдиларки, бир неча девларнинг ўлуки ётадур. Ул жавон ва паризодлардин йўқ. Ҳайрон бўлуб бир-бирига айттиларки:

— Паризодлар қаёндадур? Бу девларни ким ўлтурбдур? Шояд, дев бу мақомга келгандур, бу мақомнинг сокинларидин бўлғай? Шамшоҳга хабар еткурмак лозим,— дедилар.

Қазоро, бир дев улардин, рамақижон қолиб экан, сўрдиларки:

— Сан кимсан ва қайдинсан?

Ул дев айттики:

— Ман Мақарнаснинг девларидиндурман,— деб ул париларнинг жангини ва аҳволини баён қилди. Айттики:— Ул паризодларнинг қўлидин бу ҳолга келдук.

Паризодлар вақтики бу сўзни эшитти, ул ерда девни кўтариб олиб, Шамшоҳга кўргатамиз, деб, ниҳоят тетиклик бирла уч кеча-кундузда Шамшоҳнинг қошига етиб, додхоҳларнинг жойида турдилар, фарёд қилдилар. Шўр подшоҳнинг қулоқиға етти. Кўрдики, паризодлардур. Сўрдики:

— Булар кимдур? Қайси кишидин фарёд қилдур? Андоғ кўринадурки, улар одамизодга ҳамроҳ бўлуб кетганлардур. Илгари келтурунглар.

Ҳаммани яқин олиб келдилар. Подшоҳ сўрди:

— Сизлар одамизодга ҳамроҳ қилиб юбориб эрдим. Кимдин дод қиласизлар? Ул жавони Яманийни қайда қўйдунглар?

Паризодлар бошини заминга қўюб арз қилдиларки:

— Биз ул жавон бирла уч кеча-кундуз йўл юрдук. Вақти ки монда бўлдуқ, одабийнинг курсисини ерда қўюб, дарахтнинг остида тўхтаттуқ. Тўрт паризодни қошида қўюб, бир қувват учун бордуқ. Вақти ки ёниб келдуқ уларни топмадуқ, девлардин бирмунчаси дарахтнинг остида кушта бўлубдур. Ул девлардин бирини тирик топтуқ. Анингдин сўрдук, маълум бўлдики, бу мақом Мақарнас девнинг мақоми экан. Ул дев одамни тутуб элитибдур, аммо ғамнок бўлгон бир девни олиб келдуқ.

Подшоҳ буюрди, ул девни олиб кирди. Сўрдикки:

— Мақарнас бу вақтгача тирик борму? Визларни унутуб қолибдур.

Дев айтти:

— Муддатекурки сизларнинг хабарларинг бўлмади. Агарчи одамизод ва парилардин эшитти, лекин эътиқод қилмади. Шикор учун чиқиб эрди, уларни тутуб олди.

Подшоҳ буюрдикки, лашкар тайёр бўлғай. Уттуз минг сувори тайёр бўлдилар. Подшоҳ ҳамон замон ўттуз минг паризодлар бирла сувори дарҳаво бўлдилар. Уч кеча-кундуздин кейин ул мақомга етдилар. Жосусни юбордилар, девларнинг хабарини келтургай, нима қорға машғулдур. Хабар келтурдикки, Мақарнас шикоргоҳда турубдур, девлар шикор қилиб сайдни олдиға келтурубдурлар. Шоҳ буюрдикки, ҳамма паризод якбора юрғай.

Подшоҳнинг буйруғи бирла ҳамма паризодлар девларга ҳамла қилдилар. Девлар шикорга машғул эрди, тоб келтура олмади, қочтилар. Паризодлар аксарини боғлаб олдилар, ўлтурдилар. Шоҳ Мақарнасни қайдга келтурдилар. Шамшоҳ ҳукм қилдикки, ҳамма девларни ўлтургайлар. Мақарнасни ўз ҳузурига элтиб айтти:

— Эй малъун, сан Шамшоҳни фаромуш қилдингму? Билмадингмуки, тирикдурман. Бори айтқинки, ул одами қаендур? Пайдо қилгин!

Мақарнас айдикки:

— Ман ул одамни шул замон едимки, дев одамни топса қўймайдур.

Подшоҳ айтти:

— Эй малъун, Сулаймон алайҳиссалом қайдадур? Мақарнас айди:

— Муддатекурки оламдин ўтти.

Подшоҳ буюрди:

— Ўтун жам қилинглар.

Мақарнас ва унинг тобеъларини дуди ўтунга ўтургуздилар: «Сан агар одамни есанг, санинг сазонг будур. Ўтда куйдураман, қабилагни ҳам ўтда нобуд қиламан!».

Мақарнас вақтики кўрдикки: «Эмди уларнинг қўлига гирифтор бўлдум мани ўлтурадур. Бас, буларнинг қўлидин ўзумни халос қилмоқ лозим». Андин кейин айтти:

— Агар одамни сизларга кўргатсам, мани қўюб берамисизлар?

Шоҳ айтти:

— Эй Мақарнас, ман ва сан бир жинсдин. Ул одамга манинг муҳаббатим ниҳоятти зиёдадур. Агар одамни саломат манга берсанг, санинг ва манинг орамизда ҳеч адоват йўқдур, сани қўюб бермакни хоҳларман.

Мақарнас айтти:

— Сулаймон алайҳиссаломнинг исмлари бирла аҳд қилсанг, ман одамни санга берай.

Шамшоҳ айди:

— Ори, қабул қилдим.

Мақарнас айди:

— Ул одам ва паризодлар чоҳда банддурлар.

Паризодлар югурдилар. Ҳотамни ул чоҳдин чиқардилар. Подшоҳ Ҳотамни тахтида ўлтурғузди ва айтти:

— Ман санга айтиб эрдимки, девони мардумозорлар йўлда тўладур,— деб.

Таом келтурдилар. Таомдин фориг бўлгондин кейин Шамшоҳ паризодларга айтти:

— Бу девларни тирик қўймоқ олам фасодиға сабаб бўладур. Лозимдур бу ўтуннинг остиға ўт қўюнглар, девлар куйгайлар. Бу девларни тирик қўйгон фитнага парвариш қилгон бўладур.

Вақтики ўтунга ўт ёқтилар, дев айтти:

— Сулаймон алайҳиссаломнинг исмини ўтрада келтурдунг, ҳоло ул аҳддин ёндинг?!

Шамшоҳ айтти:

— Эй нодон, сан анинг ҳузурда туруб аҳду паймон қилиб эрдингки, ҳеч мардумларга озор бермасликка. Ул аҳдни синдуруб бадахдлик қилдинг.

Ўтунга ўт бердилар. Тамом девлар куйдилар. Ўзининг сардорларидин ул ерға таъйин қилди. Юзини Ҳотамға қилиб дедики:

— Эмди хотирингда нима бордур?

Ҳотам айтти:

— Ул сўзники қилиб эрдим, манга жазираи Барзахға бормоқ лозимдур, ул марваридни қўлга келтурмак албатта лозимдур.

Шоҳ паризодларға қараб айдики:

— Сизларнинг оранглардин кимарса ёшқа улурдур, бу жавонга ҳамроҳ бўлуб боргай, ул жазираға еткургай.

Тўрт паризодки, ёшқа ҳаммадин улур эрди, қўптилар, айттиларки:

— Бу хизматни бизларга келтурсанг.

Шамшоҳ уларға тўла инъомлар қилиб, рухсат берди. Паризодлар курсини кўтардилар, ҳавоға ўрладилар. Кечаю кундуз юрдилар. Андоғки ўн бир кун ўтти. Бир кун тоғнинг тўпасига тушди. Кўрдиларки, паризоди хушрўй шаҳзодаи жазираи Тумон жазираи Барзахнинг волийсининг қизига ошиқ бўлуб экан, ул тоғда маскан турубдур. Шаҳзода ул духтарнинг фироқида оҳ-нола қилди, оҳи дарднок урди. Ҳотамнинг қулоқига етти. Сўрдики:

— Эй азизлар бу нима овоздур, бир киши оҳу нола қиладур? Нима ғам ва алам анга етгандур? Ани кўруб таҳқиқ қилмоқ лозимдур. Курсидин қўпти, ул овоз тарафига қадам қўйди, вақтики яқин етти, сўрдики:

— Эй жавон, сан кимсан ва бу ерда нима учун йиғлайсан?

Паризод назарини кўтариб кўрдики, одамизоддур. Айттики:

— Эй одамизод, бу ерға нима учун келдинг ва нима кор қиласан? Бу ҳадға сани ким келтурди?

Ҳотам айди:

— Ман байза марвариди мурғоби учун келдим. Хабар топтимки, жазираи Барзахнинг волийси олдида саволи бордурки, ҳар кишидин сўрса, анинг саволиға жавоб бергали бўлмайдур. Ман хоҳлайманки, анинг олдиға бориб, саволиға жавоб айтсам.

Паризод айтти:

— Бизлар паризоддурмиз, анинг саволидин ожиз келдим. Сан қайдоғ жавоб бермакни хоҳлайсан?

Ҳотам айди:

— Сан ўз ҳолингни айтқинки, санга етибдурки, бу тоғда оқ-нола қиласан.

— Жазираи Туман волийсининг ўғлидурман. Манинг отамнинг оти Меҳррўдур ва манинг отим Меҳровардур. Бир куни мажлисда ўлтуруб эрдим, Моҳёрнинг қизининг ҳуснининг таърифини эшиттим. Дилим эшитмак ҳамон қўлдин кетти. Жазираи Барзахга бордим ва пайғом еткурдум, мани ўз даргоҳиға қичқариб, тамом иззат бирла ўлтурғуздилар. Ул марваридни мажлисга олиб келдилар, манинг олдимда қўйдиларки, ҳаргиз андоғ марваридни кўрмаб эрдим. Манингдин савол қилдиларки:

— Айтқин, бу марварид қайси дарёдин? Мунинг пайдолиғи нечук бўладур? Мунинг ана бири не ерда бордур?

Ман ҳеч билмадим, балки манинг улуғларим ҳам билмади. Анинг жавобини уҳдасидин чиққали бўла олмадим. Мани мажлисидин чиқардилар. Ул вақтида қизи кўшкнинг тўпасида чиқиб экан, назарим ул нозаниннинг юзиға тушти, ўзумдин кетгим, ишқнинг ўқи жигаримға қадалди. Эмди ҳеч илож кўрмадим. Ўз мулкумға ёнмадим. Бу тоғда қарор олиб кечаю кундуз ул маъшуқнинг юзининг ёдида йиғлайман. На жон чиққай, ва на жонон қўлга келган. Манинг нолам бу жиҳаттиндур.

Ҳотам айди:

— Хотирингни жам қилгин. Вақтики марваридни қўлга келтураман, Моҳёрнинг қизини санга олиб берай.

Паризод кулди. Айттики:

— Нима айтасан? Магар гўдакдурсанки, мани ўюн бирла хуш қиласан?

Ҳотам айди:

— Эй паризод, ман марвариднинг пайдолиғини биламан. Ул марварид садафдин эмас, байзаи мурғобидур. Бу жазира аввал одамиларнинг мақоми эрди. Қўпқин, манга ҳамроҳ бўлгин.

Паризод вақтики эшитти, бовар қилди. Қўпти, Ҳотамнинг оёқиға йиқилди. Бас, тўрт паризод буларнинг икковини курсида ўлтурғузуб, ҳавога ўрлади. Йўлнинг орасида дев Манколнинг мақоми бор эрди. Паризодларнинг иси димоғиға етиб, девонларға айттики:

— Паризодлар кетиб борадур, аммо курсида бир одамизодни ўлтурғузубдур. Уларни тутуб, манинг қошимға келтурунлар.

Девон паризодларни туттилар, курси бирла тушурдилар. Манкол айди:

— Эй паризодлар, рост айтинглар, бу одамини қаён элтарсизлар? Қайси пардадин келдинглар?

Айттиларки:

— Бизлар Шамшоҳ пардасидандурмиз.

Дев айтти:

— Муддатидурки Шамшоҳ ғойибдур ва анинг пардаси йилондин пурдур.

Айттики:

— Бизлар ҳам йилон эрдук. Бу одамининг даъоси бирла ўз сурати аслимизга келдук.

Дев айтти:

— Яна қаён борасизлар?

Айттиларки:

— Жазираи Барзахга.

Дев айтти:

— Бу паризод кимдур?

— Шаҳзода Меҳровардур.

Ул айттики:

— Эй дев, мани фаромуш қилдинг, ман шаҳзода Меҳровардурман, подшоҳ Меҳррўнинг ўғли. Подшоҳ Меҳррў жазираи Тумоннинг волийсидур.

Дев айтти:

— Эй шаҳзода, санинг одами бирла нима коринг бор? Муни манга бергин. Ва сани нима дейманки, ҳазрат Сулаймон алайҳиссаломнинг паризодларининг фарзандларидиндурсан.

Ҳотамни курсидин олди. Меҳровар айди:

— Эй Манкол, Сулаймон алайҳиссаломнинг қавли ёдингда йўқму? Мардумозорлиқдин манъ қилмадиму?

Дев айтти:

— Эмди қайдадур ҳазрат Сулаймону, қаёндур манинг аҳдим?! Ман одамни ҳаргиз қўймайман. Муддатедин кейин қўлумга келибдур, оғзимни тузлуқ қиламан.

Меҳровар кўрдикки, дев ҳаргиз қўюб бермайдур. Бир фирибни андиша қилиб айттики:

— Эй Манкол, бир одамни емақдин нима ҳосил бўладур. Ман санга бадалида икки одам келтуруб берай. Агар манинг сўзумга эътимод қилсанг, бу одамини манга ҳавола қилгинки, манинг корим бу одамийдин бутадур.

Дев айтти:

— Эй шаҳзода, ман санинг хонадонингдиндурман. Одамани манинг олдимда қўюб кетгин, аммо ваъда қилгинки, неча кунда келмакни хоҳларсан. Бўлак одамиларни олиб келиб, муни халос қилиб олиб кетгин.

Бас, Меҳровар билдики, ҳеч илож йўқ. Айттики:

— Беш кунда келмакни хоҳларман. Лекин муни ўбдан жойда сақлағил ва озор бермагил, манинг дўстумдур. Агар мунга озор берсанг, санга қаҳр қиладурман.

Дев айттики:

— Ҳар жойеки, санга хуш келса, ул ерда қўяй. Айттики:— Боғе бордур, боғнинг нишимани ўбдандур, ул боғда сақлағил.

Девлар Ҳотамни боғда ўлтурғузди. Боғнинг атрофида девларни нигоҳбон қилди. Шаҳзода Меҳровар ул тўрт паризодлар бирла ул мақомдин чиқтилар. Бир гўшада туруб машварат қилдиларки: «Агар мулкимизга бориб лашкар олиб келоли десак, узоққа тортур. Беҳтар улдурки, камангоҳда ўлтуроли. Девларни уйқу тутуб, ғофил топиб, кечада одамани олиб, ҳавоға ўрлаб, то субҳ бўлгунча узоққа етгаймиз». Паризодларға бу машварат маъқул бўлди.

Девлар боғнинг чўрасида фароғхотир ўлтурдилар. Боғнинг эшикини маҳкам этиб, ярим кечагача бедор ўлтурдилар. Ярим кечадин кейин ҳаммаси уйқуға кетти. Шу чоғ Меҳровар бирла парилар боғқа кириб, Ҳотамни олиб қочтилар. То субҳгача кўп йўл юрдилар.

Эрта бирла Манкол дев буюрдики:

— Ул одамани олиб келинглар.

Нигоҳбонлар кўрдиларки, одами ул жойдин ғойиб бўлбдур. Бу хабарни эшитиб Манкол ниҳоятни дарғазаб бўлди.

Алқисса, парилар ҳадсиз машаққатлар бирла йўл юруб, Қаҳрамон дарёсининг канорасиға еттилар. Манколнинг мулозимларидин бири дарёнинг канорасиға боргон эрди, кўрдики, паризодлар бир одамани олиб дарёнинг канорасиға туштилар. Ул дев хоҳладики, одамани тутуб ҳавоға ўрлағай. Меҳровар шамширни ғилофдин олиб чунон урдики, девнинг қўли узулуб ерға тушти. Дев бир қўли кесук қочти. Айттики:

— Эй паризод, бир одами учун манинг қўлумни кестинг. Ман тамом девларға хабар еткураманки: «Паризодлар одамани олиб кетибдур».

Меҳровар айтти:

— Борғин, Манколга айтқинки, ман одамини олдим. Хабардор бўлгинки, агар яна одамнинг давосини қилса, Манколнинг юртини торож қиламан ва сизларни туфроқ бирла баробар қиламан.

Дев ҳавога ўрлаб кетти. Паризодлар вақтиги бир саҳройенинг қошига етилар; кўрдиларки, тамом девлардин пурдур. Паризодлар айттиларки:

— Эй жавон, бу ҳадгача еткуздук. Мундин зиёда юргали бизнинг ҳаддимиз эмас. Эмди бизларга рухсат бергин.

Ҳотам тўрт курсибардорга рухсат берди. Меҳровар айтти:

— Эй жавон, ман санинг бирла ҳамроҳдурман, ҳар нарсаки санга ўтадур, манга ихтиёрдур.

Ҳотам айди:

— Раво тутмайман, манинг сабабимдин санга ранж етса. Аммо ҳеч билмасманки, бу саҳродин нечук ўтгали бўлур.

Меҳровар айтти:

— Эй азиз, девнинг ҳудудидин ўтмакка тоб йўқки, бу саҳродин саломат ўтгаймиз. Агар паризодларни топса, уларни тутуб, ончаки анинг либоси бордур, ани тутарлар. Агар эркак бўлса ўлтурадурлар, қўймайдурлар. Агар тиши бўлса, улфат ва рағбат қиладурлар. Бир маротаба паризодлар лашкар жам қилиб бу девларга келиб эрдилар, тўла паризод ўлуб, яна уларнинг орасига сулҳ тушуб, мундин кейин паризодларга озор бермайли ва ҳеч сўз қилмайли, аммо одамини тирик қўймаймиз,— дегандурлар.

Ҳотам айди:

— Ман дев суратида бўлсам, бу саҳродин саломат ўтаму?

— Бас, нечук қиласан?

Ҳотам ул жониворнинг қанотиники, қизил эрди, куйдуруб, кулини сувга солиб, баданига суркади. Баданининг тамомиси ишиди, ранги қора бўлди, девнинг суратиға мубаддал бўлди. Меҳровар вақтиги Ҳотамни ул шаклда кўруб ҳайрон қолди ва айтти:

— Эй биродар, бу қанотлар қайси жониворнинг қанотидур? Қайдин топдингиз?

Ҳотам айди:

— Эй азиз, ман Шохободдин ташқари чиқтим.

Фикр қилдимки, андоғ марварид қайси дарёдин топқали бўлур ва қайдин топурман, деб дарахтнинг остида бошимни тизимга қўюб ғамнок ўлтурдум. Икки жонивори хушранг ул дарахтга келди. Модаси айтти:

— Бу кимдур, дарахтнинг остида ғамгин ўлтурбдур?

Нари манинг тарафимга қараб айттики, мағнинг Шоҳободдин чиқмоқлиғим, марварид талабида юрғонлиғим, марвариднинг пайдолиғи, ўз қавмининг байзаларининг нопаёдо бўлғонини, Сулаймон алайҳиссаломнинг замоналаридин бошдин-оёғ ҳикоятларни баён қилди. Модаси манга раҳм қилиб, йўлнинг хабари борасида сабаб сўрди. Ўзининг қанотини ҳаракат бирла тўкти, қанотининг хосиятини баён қилди. Ман бу тарафга қадам қўйдум. Агар андоғ бўлмаса, манга бу ерга келмакка тоқат қаёндур?

Меҳроварнинг хотири бу сўздин жам бўлди. Жазман билдики, манинг корим бу жавондин бутаду. Аммо Ҳотам марвариднинг пайдолиғини мурғоннинг забонидин эшитиб эрди, паризоднинг олдида айтмадики, мабодо манингдин илгари бориб ўз корини қилур ва ман маҳрум қолурман, деб.

Эмди юрмоқ лозим, деб қўпти. Йўлга кирди. Меҳровар ҳам ҳавода бўлди. Ҳотам саҳрога қадам қўйди. Шерлар ва паланғлар, дарранда ва газанда, ҳайвонотлар Ҳотамни кўруб бартараф бўлдилар, балки анинг йўлидин қочтилар. Девлар вақтики Ҳотамни кўрдилар, билдиларки, бизнинг девлардин биридур. Ҳеч дев Ҳотамга мазоҳим бўлмадилар.

Меҳровар ҳавода кетиб бораду эрди. Вақтики кеча бўлса, иккиси бир ерда кечани ўткарур эрдилар. Неча кун бу тавр бирла ўтти. Бир куни ҳар иккиси бир жойда уйқулаб эрдилар, девлар уларнинг бошидин ўттилар. Кўрдикки, бири паризод ва бири дев, ҳар иккиси уйқуда бўлубдурлар. Девларга хабар бердилар. Вақтики ўзга девлар келдилар, айттиларки:

— Бу ҳар иккисини тутуб ўзимизнинг подшоҳимизнинг олдиға олиб борали.

Бир дев айтти:

— Эй азизлар, сизларға нима зарур бўлубдурки, ноҳақ бу бечораларға озор еткургайсизлар. Булар ҳам бизнинг қавмимиздин — хоҳ дев бўлсун ва хоҳ паризод. Шоядки, бу ҳар иккиси бир кори учун чиққан бўлғай, вақтики кеча бўлубдур, уйқулағондур.

Паризод бедор бўлди. Бу ҳаммани эшитти.

Девлардин бири айтти:

— Бори сўрунги, қайси пардадин?

Бошқаси айтти:

— Сизларга нима кордур?

Ул дев айтти:

— Шояд, пардаи Барзахдин бўлғайлар?

Бошқаси айтти:

— Пардаи Барзах бирла нима коринг бор?

Айтти:

— Подшоҳ бир куни айттики: «Муддатидурки пардаи Барзахдин хабар эшитмадим». Магар санга подшоҳнинг қўрқунчи йўқи, мундоқ сўзни қиласан. Агар киши хабар еткурсаки: «Икки киши бу саҳрода уйқулаб экан, бири паризод, яна бири дев» деб, нима жавоб айтасизлар? Бизнинг ҳолимиз нечук бўлур?

Охир, ҳар иккисини бедор қилди. Улар девларни кўрди. Ҳотам девларни забони бирла айттики:

— Эй азизлар, ман йироқ ердин келдим, ҳориб уйқуға бордим. Сизлар манга нима учун озор берурсизлар?

Девлар айттики:

— Сан қайси пардадин?

Ҳотам айди:

— Сизлар эшитмадингмуларки, Шамшоҳ пайдо бўлуб пардаи Мақарнас девни ўтга куйдурди. Ўзининг лашкари бирла андоғ девларга муборизат қилдики, бир одамизод учун, у одам жазираи Барзах борадур экан, оламни вайрон қилди. Шамшоҳнинг паризодлари бу саҳроға еткурдилар, ўзлари рухсат олиб ёниб кеттилар. Ман бечора ўзумнинг қўрқунчумдин қочиб бу ерға келдим. Манинг бирла нима коринглар бор?

Девлар айттиларки:

— Бу паризод қайси ердиндур?

Айттики:

— Тумон пардасидиндурки, бу хабарни подшоҳға елтсаки: «Шамшоҳ пайдо бўлуб, дев Мақарнасни ўлтурди».

Девлар айттиларки:

— Сизлар ором олиб ўлтурунглар, бизлар одамизоднинг талашиға борамиз.

Уларни қўюб, одамнинг талабида кеттилар.

Ҳотам Меҳровар паризодға айттики:

— Қўпқин, бу саҳродин равон бўлоли.

Посе кечадин қолиб эрди. Ҳар икков равон бўлдилар. Тамом кундуз йўл юрди. Кеча уйқуға бердилар.

Уч кундин кейин дарёйи азимга еттилар. Паризод айтти:

— Бу дарёйи Қаҳрамондур.

Ҳотам дарёйи Қаҳрамонни кўруб ҳайрон қолдики, сувнинг овози фалакка етадур, мавжи саҳрога тушубдур. Жониворларики, наҳанг ва шер дарёнинг канорасига тушуб завқ бирла юмаланадур. Мундин бўлак жониворлардин ранго-ранг, улардин баъзиси сувда шиноварлик¹ қиладур. Минг-минг жонивори хушранглар ўлтурубдур. Овози дилкаш бирла «ҳой-ҳуй»ни урадурлар.

Ҳотам айди:

— Эй азиз, бу дарёдин нечук ўтармиз?

Паризод айтти:

— Дарёйи азимдур, учарга ҳам ўтмак маҳол йўқки, етти кундин кам дарёнинг канорасига етгали бўлмайдур.

Ҳотам айди:

— Бас, бизларга жазираи Барзахқа бормоқ лозимдур.

Паризод айтти:

— Агар неча кун бу ерда таваққуф қилсанг, ман дарёдин ўтмакнинг иложин қилсам.

Ҳотам айди:

— Ўбдан бўлур.

Паризод айди:

— Эй биродар, бу ердин ўн фарсангда бир парда бордур, ани пардаи Яздон атайдур ва Шамҳон паризод подшоҳидир. Шамҳоннинг юртида қанотлиғ отлар бордур, дарёдин ул отларни миниб ўтгали бўладур. Бас, манга зарурдурки, ул ерға бориб икки от келтурай, то коримиз анжом топқай.

Ҳотамдин рухсат олиб, ҳавода учуб, бир кеча-кундузда ул ерға етиб, ул паризодларга мулоқот бўлди.

Шамҳон паризоддин сўрдики:

— Санинг бу ерға келмакинга сабаб нимадур?

Айттики:

— Эй азиз, бизларга икки от даркор бўлди. Агар марҳамат қилсанг.

Айтти:

— Қайдин келасан?

Айттики:

— Пардаи Тумондиндурман.

¹ Шиноварлик (ф.)— сувда сузиш.

Айттики:

— Шояд, сани кўргандурман? Шундоғ кўрунасанки, шаҳзодаи Тумон бўлгайсан?

Айттики:

— Рост айттинг, ул киши мандурман. Аммо манга ҳоле пеш келди — балога гирифтордурман. Агар икки от бирла мадад қилсангиз, сизнинг бу қилгон эҳсонингизни умрумнинг тамомисида унутмайман.

Шамҳон қўпти, Меҳроварни қучоғлаб кўрушуб, тамом паризодлар оёғига йиқилди. Ул икки от қанотлиғни берди. Ҳарчанд айттиларки, бир кун қарор олгин, Меҳровар қабул қилмадики: «Бизнинг коримиз бу ерда турмоқ бирла хароб бўладур».

Отни олиб Ҳотамнинг қошига келди, айтти:

— Қўпқин, сувор бўлгин. Ҳар иккилари отларга сувор бўлуб, Ҳотам айтти:

— Эй паризод, бу отлар ҳавода учарму?

Айттики:

— Эй биродар, отнинг жиловини маҳкам тутгин.

Ҳотам андоғ қилди. Юганини баланд қилдилар, отлар бозусини очиб ҳавога ўрлади, тойирга¹ ўхшаб кетиб борадур эрди. Неча кеча-кундуз йўл юргондин кейин йўлнинг нисфидин ўттилар. Ҳотамга очлиқ ва ташналик голиб бўлди.

Айтти:

— Эй паризод, манга гурусналик ва ташналик ва мондалик келди.

Паризод мева бердики, Ҳотам асло андоғ мевани емаб эрди. Маҳз ани емак бирла гурусналик ва ташналик ва мондалик бартараф бўлди. Неча кундин кейин дарёнинг канорасига келди. Паризод айди:

— Эй азиз, эмди отнинг юганини тортинг.

Ҳар иккиси отдин қадамини ерга қўйдилар. Ҳотам сўрдики:

— Бу жазира Барзахмудурки, ман ва сан ўлтурбдурмиз?

— Магар бу гумонни қилмангки, бу дарёи Қаҳрамоннинг иккинчи канораси эмасдур, балки бу ҳам жазираи Барзахнинг бир қисмидур, шундоқ тўла жазиралар анга мулҳақ² бордур.

Ҳотам сўрди:

— Яна неча кун бор, бу ердин на миқдор йўлдур?

¹ Тойир (а.) — қуш.

² Мулҳақ (а.) — қўшилган, уланган.

Паризод айтти:

— Ун кунлук йўлдур.

Ҳотам айди:

— Ундоқ бўлса юрмоқ лозимдур.

Паризод айтти:

— Агар қабул қилсанг, бир сўз айтурман.

Ҳотам айди:

— Айтқин.

Паризод айтти:

— Ўз мулкумга бориб, ўз лашкаримни олиб кел-
турай. Дабдабаи тамом бирла Моҳёр жазирасига до-
ҳил бўлоли.

Ҳотам айди:

— Эй азиз, бизлар Моҳёр бирла жанг қилғоли кел-
мадук.

Паризод айтти:

— Мунинг учун айтаманки, танҳо бўлсақ бизлар-
ни ким ул ерга хабар еткурар? Агар лашкар мута-
жаммил¹ бўлса, дарҳоллиқ бирла хабар еткурадур.

Ҳотам айди:

— Ман неча кун интизор бўламан?

Паризод айтти:

— Бу жазирада ҳеч муфсид² йўқтурки, кишига
озор бергай. Пари қавми муфсид ва саргашларни қўй-
майдур ва ўткармайдулки, мабодо кишига озор берур,
деб.

Ҳотам айди:

— Ман бу ерда ўлтуруб нима ейман?

Айтти:

— Агар шикорнинг завқини тутсанг, бу ерда сайд
тўладур. Агар мева емакнинг завқи бўлса, ҳамма да-
рахтларки кўринадур, ҳаммаси мевадордур.

Ҳотам айтти:

— Борқин.

Паризод қўпти, отга сувор бўлди, ҳавога кетти.
Ҳотам кўрдик, паризод назардин ғойиб бўлди. Қўпти.
Ўқ-ёйни олиб равон бўлди. Гавазни³ кўрди, шикор
қилиб, ўтун йиғиб, чақмоқ чақиб, киссадин туз чиқа-
риб кабоб қилди. Шу тавр бирла нав-нав меваларни
ер эрди. Сайр қилиб нетиб бориб, боғени кўрдик, поё-
ни йўқ чўнг, балки саҳродек деса бўладур, дарвозаси

¹ М у т а ж а м м и л (а.)— тартибли, чиройли.

² М у ф с и д (а.)— бузғунчи, фасодчи, ярамас.

³ Г а в а з и (ф.)— тоғ сигири, шохдор, ёввойи сигир.

очуқ. Боққа кирди. Кўрдик, тўла дарахтлар пур мевадор ва соядор, шохларининг тўлалиғидин боши заминга етибдур. Ҳотам андоғ хушмаза ва хушранг мевани кам билиб эрди. Онча меваи, лойиқ ўзининг хўракига, ани еди. Сайр қилиб боғнинг орасида кетиб борур эрди. Ажойиб ранго-ранг гуллар: нарғис ва лола ва савсан ва мундин бўлақларни кўрди. То бир ҳафта сайр қилди ва мева еди. Отини ёйлоқга қўйди.

Алқисса, шаҳзода Меҳровар жазираи Тумонга беш кунда етти. Жазиранинг паризодлари кўруб ота-онасига хабар еткурди. Ҳар қайси келиб замин бўсалиқ қилдилар. Ота-онаси ҳам интизорда эрди, ҳол сўрдики:

— Бори айтқинки, ўз муродингга еттингму? Моҳёр Барзахийнинг қизини қўлунгга келтурдунгму ва ё келтурмадунгму?

Шаҳзода Меҳровар бошини солиб айттики:

— Эй падару модари бузруквор, вақтики сизларнинг сўзларингизни қулоқимда тутмадим, шундоқ парижон ва саргардон бўлдумки, ўзумдин хабар тутмадим. Вақтики толеъи ҳумоюн йўл кўргатиб, одамизоди Яманийки, Ҳотам ибн Тай отлиғ, Шоҳободдин байзаи мурғоби учун келиб экан, фалон саҳрода манга мулоқот бўлди. Анинг кайфиятига воқиф бўлдум, ўз ҳолимни баён қилдим. Манга аҳд боғладики, Моҳёр Барзахийнинг қизини санга олиб берай,— деб.

Ота-онаси кулдилар. Айттиларки:

— Эй писар, ҳануз санингда нодонлиғ ва гўдаклик мавжуддур. Паризодлар анинг уҳдасидин чиқа олмадилар, одамизод нечук бажарадурки, бизнинг қавмимизнинг асроридин ҳеч воқиф эмасдур. Анинг уҳдасидин нечук чиқадур ва сани умидвор қилибдур?

Меҳровар айттики:

— Эй ота-онам, одамизод анинг рози ниҳониға воқиф экан, жониворлар ҳам анга башорат берубдурлар. Ончаки Моҳёр Барзахий манингдин сўраб эрди, тамом анинг забонидин эшитгучи бўлдум ва баъзи анинг, яъни Моҳёрнинг асрорлариға воқиф бўлубдур. Шунга бино қилиб манга эътиқод пайдо бўлубдур.

Отаси айди:

— Андоғ бўлса, санинг бу ерга келмаклигингга сабаб нима бўлубдур?

Айттики:

— Лашкар учун келдум. Ўз лашкаримни ул ерга элтсам, шоҳона лашкар бирла Барзахнинг шаҳрига дохил бўлсам.

Отаси ўз лашкаридин икки минг паризодни илғаб, ўглига ҳамроҳ берди. Айттики:

— Боргин.

Шаҳзода Меҳровар паризодлар бирла равон бўлуб, икки кунда қилғон ваъдаси бирла етиб келди. Лашкари дарёнинг канорасига туштилار. Кўрдик, одамизод йўқ. Ҳайрон бўлдик: «Магар ваъдага хилоф қилиб танҳо кетибдур?». Бу андишада эрдик, отга назари тушти. Танудуки, ушбу Ҳотамнинг отидур. Боғ тарафга келди. Лашкарга буюрдик, боғнинг тош ёнига тушгайлар, улар боғда пароканда бўлуб ҳар тарафни истадилар. Ногоҳ паризоднинг назари Ҳотамга тушди. Кўрдик, бир жавоне хушрўй дарахтнинг тубида ўлтурубдур. Шаҳзодага хабар берди. Шаҳзода дарҳол қўпти, равон бўлди. Вақтики Ҳотамнинг қошига келди, кўрдик, бошини солиб фикрга кетибдур. Ҳотам бу фикрда эрдик: «Бугун Меҳроварнинг ваъда қилғон кун эрди».

Меҳровар овоз қилдик:

— Эй Ҳотам, қўқин.

Ҳотам бошини кўтарди. Тануди, қўпти, канор қилди.

Бас, Ҳотам боғдин чиқти. Кўрдик, лашкар тушуб боргоҳи¹ олий пайдо қилибдур. Ҳотам сўрди:

— Бу лашкар ва боргоҳ кимнингдур?

Паризод айттики:

— Бизларнингдур.

Ҳотамнинг қўлини тутуб боргоҳнинг ичиға олиб кирди. Кўрдик, боргоҳи олий лаълу жавоҳир бирла ораста қилибдур ва тахти мурассеъ қилибдур. Ҳотамнинг қўлини тутуб тахтада ўлтурғузди, ўзи ҳам ўлтурди. Буюрдик, нав-нав таом ва мевани ҳозир қилдилар. Бир-бири бирла ейиштилار, қолғонини тамом лашкарга бахш қилдилар. Таомдин фориг бўлгондин кейин хушбўни келтурдилар. Суруд қилғучилар, раққослар ҳозир бўлдилар. Суруд ва рақс андоғ бўлдик, тамом мажлис ва Ҳотам шароб ва суруддин маст бўлдилар. Куннинг тамомисини айш бирла ўткардилар. Моҳёрнинг шаҳрига равон бўлдилар.

¹ Боргоҳ (ф.) — подшоҳ саройи, қаср.

Жазираи Барзахнинг волийсиға хабар еткурдиларки:

— Паризод лашкари подшоҳнинг ҳудудиға еттилар. Уларнинг келмаклигининг матлаби маълум эмас.

Моҳёр Барзахий дарғазаб бўлуб, сардорини ул тарафға яқин қилди. Буюрдик, йўлни тўсқайлар. Сардори лашкари бисёр бирла йўлида ўлтурди. Вақтики улар ул жойға еттилар, кўрдиларки, лашкари азим тушубдур. Хабар еттики: «Барзах лашкар юборбурди, йўлни банд қилғайлар».

Шаҳзода Тумоний ўзининг кишисини юбордики: «Бизларнинг подшоҳ бирла жанг қиладурғон иродамиз йўқ. Азбаройи мулозимати подшоҳ учун келдик»,— деди. Шоҳға бу хабарни еткурди.

Шоҳ айттики:

— Киши мазоҳим бўлмағай.

Алқисса, Ҳотам паризод лашкари бирла шаҳри Барзахға дохил бўлди. Моҳёршоҳ айттики:

— Бу шаҳарға келмакликнинг мавжиби¹ нимадур?

Меҳровар айттики:

— Ман ўзум бир маротаба подшоҳнинг хизматиға келиб эрдим. Бу жавони купрўй ва хушхуй подшоҳға матлабини тутубдур, ани шоҳнинг хизматиға олиб келдим.

Моҳёр Барзахий неча кун мезбонлиқ қондасини бажо келтурди. Яна бир куни боргоҳини ораста қилиб, тахтға маснад қўюб ўлтурди. Шаҳзода Тумоний қолиб, Ҳотамни талаб қилди. Ҳотам танҳо ўзи сувор бўлуб, подшоҳнинг мажлисиға келиб салом қилди. Моҳёр Барзахий жавоби салом бериб, таъзим бажо келтурди, курсийи зарринда ўлтурғузди. Забони ҳалим ва гуфтори салим бирла сўрдики:

— Санинг бу юртға келмаклигингға сабаб нимадур?

Ҳотам айди:

— Маглаб будурки, кумуш байзаки, хуфя келтуруб эрди, киссадин чиқариб кўргатуб айтики,— бир духтар бордурки, Ҳуснбону отлиғ, Барзах бозаргоннинг қизидур, ул духтар шундоқ марваридни ўз қошида тутубдур, иккинчи жуфт тухумини мандин талаб қилди ва онча кайфият бошдин оёғиғача баён қилди.

¹ М а в ж и б (а.)— сабаб, важ.

Моҳёр айтти:

— Иккинчи марварид бу ерда қаёндурки, топқали бўлолгайсан?

Ҳотам айттики:

— Эшиттимки, подшоҳнинг олдида бор. Агар марҳамат қилсалар, ўз муродимга етсам.

Моҳёр Сулаймоний айттики:

— Бизларга ўртада шарт обрдур. Агар сан бажо келтурсанг, марваридни санга бераман, қизимни ҳам санга ҳавола қиламан.

Ҳотам бошини солиб ўлтуруб, соатдин кейин бошини кўтарди ва айтти:

— Манга марварид даркордур, духтарни яна бировга беринг.

Моҳёр айттики:

— Вақтики сан марвариднинг пайдолиғини баён қилсанг, бизнинг шартимизни бажо келтурсанг, ул марварид бирла духтарни санга ҳавола қиламиз. Ихтиёр санингда: ҳар кишига билсанг бергин.

Ҳотам шаҳзода Тумонийни талаб қилиб мажлисга келтурди. Шаҳзода ҳам, подшоҳ ҳаммулоқот бўлди. Курсийи мурассеъда шаҳзодани ўлтурғузди. Ҳотам аҳдни маҳкам қилиб, марвариднинг ҳақиқатини бошдин ибтидо қилди. Ончаки жониворнинг забонидин эшитиб эрди, тамом баён қилди. Моҳёр Сулаймоний бошини солиб эшитти. Вақтики ҳақиқат тамом бўлди, Ҳотамнинг олдига келиб қадамбўслуқни кўргатти. Ичкари кириб ул марваридни олиб чиқиб, қизини арусига¹ тайёр қилиб, ул марваридни Ҳотамнинг олдида қўйди. Ҳотам марваридни кўруб ниҳояти шод бўлди. Ани Барзах карвоннинг қизи учун киссада қўйди. Моҳёр Барзахий зару жавоҳир ва гуломону канизакон ва туфҳоҳойи бисёр қизи бирла Ҳотамнинг олдида қўйди.

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, бу духтар шаҳзодаи Тумонийга ҳалолдур, ман духтарни анга бердим. Шаҳзода ишқида зор бўлғондур. Лозимдурки, ўз расмини бажо келтуруб Тумонийга ҳавола қилинг. Бу марваридни Ҳуснбонуға бахшиш қилгайман.

Моҳёр мажлис ораста қилди, ақд расмини бажо келтуруб, қизини шаҳзода Тумонийга берди. Ул ошиқ

¹ А р у с (а.)— келин, келинчак.

ва маъшуқ муродиға еттилар. Моҳёр буларни бир ой тўхтатиб, кейин рухсат берди.

Дарёнинг канориға келдилар. Ҳотам айди:

— Эй Меҳровар, сан ўз мулкунгга боргин, ман ўз шаҳримга бормоқни хоҳларман.

Меҳровар айтти:

— Эй биродар, муруватдин йироқдурки, бу ҳамма лашкар бирла санга ҳамроҳ бўлуб, то Шамсшоҳнинг пардасигача етмакни хоҳларман.

Бас, лашкариға буюрдик:

— Сафарнинг жабдуқини қилинглар.

Ҳамма сардорлар тайёр бўлдилар, отларга сувор бўлдилар. Неча кундин кейин дарёни Қаҳрамондин ўттилар, саҳроға яқин бориб туштилар. Девларға хабар бўлдики, паризод лашкари келиб тушубдур. Тамом девлар жам бўлуб, йўлнинг бошиға келдилар.

Меҳровар айтти:

— Эй, азизлар, бизлар ва сизлар ҳар иккимиз бир хонадондин. Бизлар сизлар бирла жанг қилмаймиз ва сизларнинг бизларга адоватинглар йўқдур. Ман Шамсшоҳнинг қошиға муборакбодлиқ учун бораман.

Бас, девларнинг сардорини талаб қилиб мулоқат бўлди. Ҳотамни бир гўшада пинҳон қилди. Таом навидин девларға едурди. Ул ердин равон бўлди.

Неча кундин кейин Меҳроварнинг лашкари келганидин хабар олиб, Шамсшоҳ ҳам ўз паризодларини жам қилиб сувор бўлди. Меҳроварнинг олдиға келиб, улар Ҳотамни илгарирак равон қилди. Вақтики шоҳ Ҳотамни кўрди, югуруб канор олди. Можарони сўрди. Паризод Тумоний бирла мулоқот бўлуб, тўла узларни айтти:

— Раҳмат, эй биродар! Сизларнинг бу эҳсонларинг манга улғудур. Бу жавони Яманийни саломат манга еткурдинглар. Ман бу одамизод учун кечаю кундуз фикрда эрдим, айшу ором манга талх бўлуб эрди.

Ҳотам бирла тамом паризодларни ўз боғиға келтуруб меҳмондорлик бирла қирқ кеча-кундуз шодлиқ мажлусини қилди. Ҳотамни талаб қилиб, шоҳзода Тумонийға рухсат берди. Булар Ҳотамға айдики:

— Эй жавон, санинг эҳсону муруватинг учун булар неча жафо чекиб, сани бу ергача еткурди. Йўл узоқдур. Хотирингни жам қилгинки, бизнинг паризодларимиз сани ўз шаҳрингга еткуради.

Бас, курси келтурди, Ҳотамни курсида ўлтургузди. Паризодларга буюрди, Ҳотамни ўз мулкига еткургайлар.

Ҳотам айти:

— Манинг ўз мулкум бирла корим йўқ, мани Шоҳободгаки, Хуросоннинг ҳавосидадур, еткургайлар.

Бас, паризодлар курсининг қошига келди. Шамшоҳ Ҳотамни канор қилиб хўблашдилар. Паризодлар курсини кўтариб ҳавога ўрлади. Кеча-кундуз йўлни тай қилур эрди. Вақтики монда бўлса, ўбдан жойга тушуб ором олур эрди, яна ҳавога чиқиб учар эрди. Бу тариқа бирла бир ойдин кейин Шоҳободга еттилар. Ҳотамни тушурдилар. Ҳотам нома путуб Шамшоҳнинг мардумларига бериб, улар бирла хўблашиб, шаҳар тарафига қадам қўйди.

Вақтики шаҳарга яқин етти, мардумлар кўруб Ҳуснбонунинг дарвозасига келтурди. Ҳуснбону пардани орага ташлаб, Ҳотамни талаб қилди. Ҳотам ичкари кирди. Қиссадин марваридни чиқариб мажлисининг ўртасига ташлади. Ҳуснбонуға тамом можарони айтти. Ҳуснбону шод бўлди, Ҳотамга офаринлар айтти.

Ҳотам Ҳуснбонунинг қошидин меҳмонсаройга келиб, шаҳзода Муниршоҳ бирла кўрушуб тамом можарони баён қилди. Ҳуснбону таом юборди. Ҳар икковлон бир жойда ўлтуруб тановул қилдилар. Шаҳзода Ҳотамнинг оёғига йиқилиб, даъолар қилди. Ҳотам бир неча кун осуда бўлуб, саккизинчи куни Ҳуснбонунинг қошига борди. Ҳожиблар хабар еткурдилар. Ҳуснбону пардани ташлаб, Ҳотамни қичқирди, курсида ўлтургузди.

Ҳотам айтти:

— Еттинчи саволни айтсанг, эшитай.

Ҳуснбону айтти:

— Ҳаммомнинг хабарини келтургин. Эшиттимки, ҳаммоми бодгард¹ турадур. Мардумлар ичида қандоғ гусл қиладурлар? Ҳаммомни қилмоқда равиш нима ва қоида нима? Анинг бунёди нима бирладур?

Ҳотам сўрдикки:

— Ҳеч биламусанки, қайси тарафдадур?

Ҳуснбону айтти:

— Эшиттим: мағруб бирла жанубнинг орасида-

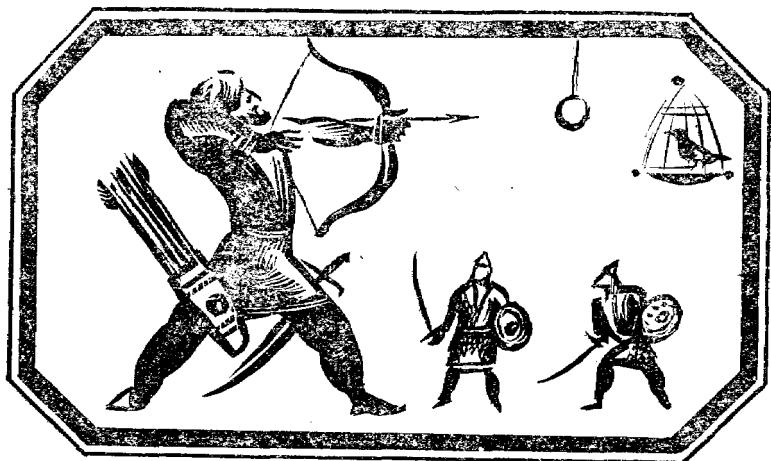
¹ Бодгард (ф.)— қуюн, гирдоб.

дур, аммо билмайманки, ул ерга қайси йўлдин бора-
дур.

Ҳотам Ҳусибонудин рухсат олиб меҳмонсаройга
келди. Шаҳзода Муниршоҳга тўла дилдорлиқ қилиб
рухсат олди. Айттики:

— Агар бу сафардин саломат ёниб келсам, маъ-
шуқингизни сизга ҳавела қилурман, уҳдадин чиқур-
ман.

Шаҳзода даъо қилди, рухсат берди.

ЕТТИНЧИ САФАР. ҲАММОМИ БОДГАРДНИНГ СИРИ

Бақтики Ҳотам шаҳзодадин рухсат олиб, юзини саҳро тарафиға қўюб, неча кундин кейин шаҳреға етти. Шаҳарнинг мардумларини кўрдик, бир жойға жам бўлубдур. Ҳотам яқин борди, мардумлардин сўрдик:

— Бу нима йиғиндур?

Бири айттики:

— Шаҳарнинг ҳокимининг ўғли ушбу жойға тушган экан, бир куни девона бўлубдур, муддате бу чоҳда ўлтурубдур. Андин кейин чиқариб экан, уч кундур бу чоҳға ўзини ташлабдур. Ҳарчанд тафаҳхус қилиб, пайдо бўлмайдур, жасади ҳам қўлга келмайдур. Маълум эмасдурки, бир йилоне они элтиму ва ё наҳанг сувнинг орасида ютиму? Киши қўрқундин чоҳға тушолмайдур.

Ҳотам айтти:

— Албатта чоҳда йилон бордур.

Бу гуфторда эрди, ота-онаси тирёну нолон чоҳ бошиға еттилар, ҳадде бирла йиғладиларки, Ҳотамнинг дили куйди. Ота-онасининг қошиға келиб айдик:

— Агар ўғлунгизнинг тақдирини мундоқ бутган бўлса, йиги ва зори қилгоннинг суди йўқдур. Сабрдин бўлак иложи йўқ. Лозимдурки, собиру шокир бўл-гайсизлар.

Улар айттиларки:

— Эй жавон, рост айттинг, лекин анинг жасади қўлга келмади, киши чоҳга тушолмайдурки, анинг жасадини ташқари чиқаргай.

Ҳотам айди:

— Ман тушмакни хоҳларман, жасадини ташқари чиқарай, то ман чиқгунча чоҳнинг бошида турунлар, йироқ бўлманглар. То бир ой маннинг келмаклигимга қаранглар. Агар бир ойгача чиқмасам, ўз қангларга кетинглар.

Ҳотам ўзини арғамчи бирла чоҳга ташлади. Чоҳ тўла чуқур эрди. Заминга етти, кўзини очти — на сув бўлгай, ва на чоҳ бўлгай. Бир кенграв майдон ва равшанлик назарига келди. Бир боғ кўрунди. Боғнинг дарвозаси очиқ экан. Ичкари кирди. Кўрдик, рангоранг гуллар очилибдур. Боғнинг тамомиси хушбўйлуқдин муаттар бўлубдур. Хотирига келдики, бу хушбўйлуқ гуллардиндур. Илгарирак айвон тарафига борди. Вақтики яқин етти, кўрдик, жамоати паризодлар ўлтурубдур. Икки тахт қўюбдур. Бир тахтда бир жавоне хушрў ва яна бир тахтда пари хушрўй ўлтурубдур. Тахтнинг чўрасида паризодлар ҳалқа уруб турубдурлар ва баъзилар ўлтурубдурлар. Ҳотам ўра туруб эрди, аларнинг назари Ҳотамга тушуб шўру гавго кўтардилар. Ўзининг сардориға хабар еткурдиларки:

— Яна бир одамизод ўра турубдур.

Пари ул жавонга айттики:

— Бири санинг қавмингдин келибдур, агар айтсанг, анга мулозамат қиламан ва меҳмондорлиқ шартини бажо келтураман.

Вақтики Ҳотам тахтнинг қошиға етти, булар қўпти, Ҳотамни яна бир тахтда ўлтурғузди. Меҳмондорлиқ шартини бажо келтурди. Вақтики емак ва ичмакдин фориг бўлдилар, ул жавон Ҳотамга айтти:

— Эй биродар, отинг нима? Нима сабаб бирла бу ерга еттинг ва қайдинсан?

Ҳотам айди:

— Ямандин ва ҳоло Шоҳсбоддин келдим. Ҳаммомнинг талабини анга айтти. Вақтики бу шаҳарга келдим, чоҳнинг ёнида гуруҳ одамларни кўрдум. Хусусан, ота ва онангин шундоғ зору гиряда кўрдумки, вухуш ва туюр гиряға келадур. Маннинг дилим куйди. Уларнинг қошиға келиб сўрдум, айттиларки:

— Манинг фарзандим бу чоҳга тушубдур. Киши йўқки, бу чоҳга тушуб манинг фарзандимни чиқарса.

Ман уларнинг хотири учун ўзумни чоҳга ташладим. Аммо билмайманки, ўгли қайдадур, магар одамидин сани кўрдум. Ул ўтул санму ва ё бўлакму?

Ул жавон айди:

— Эй биродар, ман анинг ўғлидурман. Бир куни ул чоҳнинг бошида ўлтуруб эрдимки, бу маъшуқ манинг назаримга тушди. Анинг юзининг мубталоси бўлдум, ихтиёр қўлумдин кетти ва девонавор неча кун чоҳнинг бошида қолдим. Ҳар куни ул нигорнинг юзини кўраман. Вақтики ихтиёр қўлумдин кетти, ўзумни чоҳга ташладим. Маҳз тушмак бирла ўзумни бу боғда кўрдум. Вақтики пари мани кўрди, меҳрибонлиқ қилиб мани ўз висоли бирла шод қилди. Эмди дилоромнинг висоли бирла хушман.

Ҳотам айтти:

— Сан бу ерда орому айш бирла ўлтурубсан, санинг қиблагоҳинг беором ва гирёндур.

Жавон айтти:

— Ҳоло ихтиёр манинг қўлумда эмас. Агар пари манга рухсат берса, бораман ва ул йиғлағучи ота-онамга дилосолиқ қиламан.

Ҳотам айди:

— Сабр қилгил, то арз қилай.

Ҳотам юзини пари тарафга қилиб айттики:

— Эй пари, бу кор эҳсонлардин йироқдурки, сан қиласан. Бу жавоннинг ота-онаси зору гиряда бўлубдур. Агар бу жавонга рухсат берсанг, ота-онасига дилосолиқ қилиб келса.

Пари айтти:

— Манъ қилмадим, бу жавон манинг юзумнинг мубталоси бўлубдур, ўзини чоҳга ташлабдур. Ихтиёрдур, ҳар ерга борса борсун.

Ҳотам айди:

— Эй жавон, пари ижозат берди, манга ҳамроҳ бўлгин.

Жавон айтти:

— Ижозат эмас, ризомандлик улдурки, манга аҳд-паймон берса ва айтсаки: «Хотирингни жам қилгин, санинг уюнгга келиб, сани висолим бирла тоза қиламан. Ҳафтада икки кеча санинг олдингда бўламан», — деса бўладур.

Ҳотам бошини солиб ўлтурди. Соатдин кейин бошини кўтариб айдикки:

— Эй пари, меҳрибон бўлгин, ончаки бу жавон айтадур, қабул қилгин. Бу жавонни ўз висолингдин маҳрум қилмагинки, сан анинг дилини олибсан.

Пари айтти:

— Бизнинг қавмимизда киши бўлмайдурки, мундоғ айтқай.

Ҳотам айди:

— Ман нечанд пардаға бордим, фалон тоғ ва фалон дарёни кўрдум,— деб ҳамма жойларни баён қилди.— Сизларнинг лутфу эҳсонингизларни пари қавмидин кўрдум, балки одамизод бевафодур, паризод қавми фармонбардордур.

Пари айтти:

— Эй жавон, мани хоҳламабдур, дили бирла дўст эмас.

Жавон айтти:

— Бу нима сўздурки, сан айтасан? Хонумонимдин жудо бўлуб, қабилаларини қўюб чоғға туштум, бу ерға келдим, ҳануз дўст тутмайманму?

Пари айтти:

— Дўст тутасан, аммо мунча эмас. Онча айтаман, бажо келтургин, то билайки, дўст тутасанму.

Жавон айтти:

— Буюргин! Қайси нарсани буюрсанг, ман адо қилай!

Пари қўпти. Париларға айттики:

— Чўнг қозонни ўчоққа қўюб, қозонға ёғни жиқ қуюб доғ қилсун.

Шундоғ қилдилар. Вақтики ёғ хўб жўшқа келди, пари ул жавоннинг қўлини тутти, айттики:

— Агар мани дўст тутсанг, қазоннинг ичиға киргин.

Жавон қўпти, қазоннинг қошиға борди. Хоҳладики, ўзини қазонға ташлағай. Пари жавоннинг қўлини тутти, айттики:

— Кўрдумки, манинг ишқимда собит экансан.

Бас, Ҳотамни бир ой сақлади. Меҳмондорликни бажо келтурдилар.

Мардумларки, чоҳнинг тўпасида мунтазир эрдилар, ваъда кунини санар эрдилар ва айттилар:

— Бугун ул жавон келса хўб, агар келмаса, ўз шаҳримизға борамиз.

Ҳотам мажлисдин қўпти ва айтти:

— Эй пари, ончаки ваъда қилиб эрдинг, бажо келтургинки, бугун манга зарурдурки кетгайман.

Пари айди:

— Яхши бўлур.

Ҳотам айди:

— Аҳдни маҳкам қилгин, то бовар қилгайман.

Пари қасам қилди. Париларга айттики:

— Бу икки жавоннинг қўлини тутуб чоҳнинг канорасига еткурунлар.

Парилар уларни чоҳнинг тўпасига келтурдилар.

Мардумлар вақтики кўрдиларки, ота-онасига хабар еткурдилар. Ота-онаси ўғлини кўруб, қучоғлаб, Ҳотамнинг оёғига йиқилиб таъзим қилдилар. Шоду хуррам ўз шаҳрига келтурдилар. Ҳотамга меҳмондорлиқни бажо келтурдилар. Икки ҳафта Ҳотамни сақладилар. Ва пари ўз қасамида собит эрдик, икки ҳафтада тўрт кун қолди, ул жавонни хушу хуррам қилди.

Ҳотам айди:

— Агар одамиларнинг орасида мундоғ ростлиғ бўлса эрди, фаришта бўлур эрдилар.

Ҳотам ул қавмдин рухсат олиб, қадамини йўлга қўйди. Узун муддатда бир шаҳрега етти. Кўрдик, ул шаҳар обод. Шаҳарнинг тошида бир қари кишини кўрди, турубдур. Вақтики ул пири мард Ҳотамни кўрди, салом қилди, «Марҳабо!» деди. Ҳотам ҳам жавоби салом берди. Пири мард айди:

— Эй жавон, агар манинг уюмга бу кеча қадам ранжида қилсанг, айна лутфдур.

Ҳотам айтти:

— Убдан бўлур.

Пири мард Ҳотамни ўз уйига олиб борди. Меҳмондорлиқ шартини бажо келтурди. Таомдин фориғ бўлгондин кейин айтти:

— Эй жавон, қаён борасан? Отинг нима?

Ҳотам айтти:

— Ямандинман, Шохободдин келаман. Ҳаммоми бодгарднинг қасдини туттум.

Пир бошини солиб, узундин кейин кўтариб айди:

— Эй жавон, санинг душманинг қайсидур, сани ҳаммоми бодгардга юборибдур. Аввал, ул ҳаммомнинг нишони маълум эмас. Ҳеч киши нишон бермайдур. Андоғ эшиттикки, кимарса ҳаммоми бодгардга бориб ёниб келмайдур. Подшоҳи бордурки, они Ҳорис атайдур. Шаҳарнинг оти Қатъондур. Ул шаҳар Ҳориснинг тахтгоҳидур. Ҳоло Ҳорис ўзининг мардумларини ул ҳаммомнинг йўлининг тўпасида ўлтурғузубдур: «Киши ҳаммоми бодгарднинг талабида кел-

са, ани маннинг ҳузуримга келтурунглар». Маълум эмасдурки, талабгарни ўз олдига қичқирмоқдин нима матлаби бор? Ани ўлтурадур ва ё қўя берадур?

Ҳотам айтти:

— Барзах бозаргоннинг қизи Хусибону отлиғ, шаҳзода Муниршоҳ анга ошиқ бўлгон экан. Хонумонини қўлидин бериб, овора бўлуб, ул духтарнинг шаҳрида кўралибдур. Ул жавонга дилдеринқ учун бу ранжин иштиёр қилдим. Ул духтарнинг етти саволи бор экан. Ул жумладин олти саволига жавоб келтурдум. Еттинчи саволки, ҳаммоми бодгарддур, анинг хабари учун чиқтим. Кўрайки, то нима бўладур.

Пир айтти:

— Эй жавон, раҳмат санга ва санинг ота-онангга бўлеунки, яна бировнинг ишқи учун ўз айшингни қўюб машаққатга тушубсан. Бузрукзода маълум бўласан. Ёнгин ва айтқинки: «Ҳаммоми бодгард тилсимот экан, ҳеч нишони маълум эмас: нечукдур, қаёндур».

Ҳотам айтти:

— Эй пири мард, нечук ёлгон сўзни бориб қиламан? Ошиқ бечорани интизорга тортаман. Висол вадаси яқин етибдур.

Пир айтти:

— Эй жавон, манинг сўзумни қулоғингда тутқин. Ҳар кишики ҳаммоми бодгардга борибдур, ёниб келмайдур, ўзунининг жавонлиқингга раҳм қилгин. Агар сўзумга унамасанг, пушаймон бўлурсан. Андоғки зафдаъга¹ қавми айтиб экан, қулоғига тутмабдур— пушаймон бўлубдур.

Ҳотам айди:

— Анинг ҳақиқати нечукдур?

Пир айтти:

— Дарёи азим Шомнинг навоҳийсида бор экан. Ул дажлада зафдаъ ватан тутубдур. Бир куни зафдаъ ўз қавми бирла машварат қилиб айттики:

— Эй азизлар, хоҳлайманки, бу ердин сафар қилсам. Айтадурки, сафарда ўбданлиқдур, яхши-ёмонни кўрадур.

Қавми айттиларки:

— Эй недон, бу нима хаёли маҳолдурки, санинг дилиннга йўл топибдур? Бу недонлиқни йироқ қилгин, ҳаргиз роҳат төполмайсан пушаймон бўлурсан.

¹ Зафдаъ (а.)— қурбақа.

Ўз ватанини ташламоқ маънидин эмасдур. Ҳар кишики чўнгларнинг сўзидин ибo қилса, анга пушаймон пеш келадур.

Зафдаъ уларнинг сўзини қабул қилмади. Ўз балалари бирла ул дажладин чиқти, юрдилар. Жониворларнинг қуруқда мангмоғи душвордур. Ул дажлаи дигарда бир йилон бор эрди, ул дажланнинг зафдаъларининг тамомисини еб тугатиб, неча кун оч ва ташна ўлтуруб эрди, улар назариға келдилар. Йилон югуруб ҳар бирини емакни тутти. Зафдаъ илдамлик бирла ўзини дажлаға ташлаб, бу тарафдин ул тарафға қочти ва дажлаи қадимға етти. Ўзгалар таъна тилини очтиларки:

— Эй нодон муни нима қилдинг? Хотун, фарзандларингки йилонға берибсан, бу ҳол бирла етибсан. Бори, фарзандинг ҳолини айтқин?

Зафдаъ фарзандининг ғамидин бошини тубан қичиб, тили боғланди. Ўзгалар сазойиш қилур эрдикки:

— Эй нодон, бизнинг сўзимизға унамай, хонахароб бўлуб келибсан. Ҳар кишики чўнгларнинг сўзини қулоғида тутмаса, шундоқ ишлар пеш келадурки, санга келибдур,— деди.

— Бас, эй жавон, манинг сўзумни қулоқингда тутқин, бу ердин ёнғинки, ҳаммоми бодгардға киши бормайдур. Ҳар киши борибдур — ёниб келмайдур.

Ҳотам ул бузрукға айттики:

— Ҳар нарсани айттинг — айни манинг беҳбудлуғумдур. Лекин ул жавоннинг муродиға етгали мани бу йўлдин ёндурмағинки, ул йўлға қадам қўйғайман ва ул ҳолдин воқиф бўлғайман.

Вақтики пир кўрдикки, жавоннинг қасди камоли бордурки, ҳаммоми бодгарднинг талабига борадур, заруратға бино қилиб ночор бўлди. Ҳотам бирла чиқиб, узоққа бориб айттики:

— Эй жавон, ўнг қўл тарафиға борғин. Илгарирак тўла шаҳарлар ва қарялар¹ бордур, вақтики булардин ўтсанг, тоғе намудар бўлур, ул тоғнинг тубида дарахтлардин ўтсанг, чўнг саҳро бордур. Вақтики саҳродин қадамингни ташқари қўйсанг, икки йўл олдингға келур. Сўл тарафидаги йўлға киргинки, ўнг қўл тарафидаги йўлға хатар тўладур.

Ҳотам айди:

— Шундоқ қилай. Аммо беажал киши ўлмайдур, яқин йўлни қўюб, узун йўлға кирмак нима суди бор?

¹ Қ а р я (а.) — қишлоқ.

Пир айтти:

— Эй жавон, эшитмадингмуки, айтибдурлар: «Роҳи ростга юрғин, агарчи йироқ бўлса ҳам, зани бева никоҳингга олмағил, агарчи ҳур бўлса ҳам». Агар манинг сўзумга амал қилмасанг, пушаймон бўлурсан.

Бас, Ҳотам пир бирла видео қилиб, қадамини йўлга қўйди. Ҳар куни йўл юруб, кенту шаҳарларга кириб, бозорларни тамошо қилиб, муддатдин кейин шаҳрега етти. Эшиттики, шаҳарда нақоранинг овози келадур. Андинга қилдики: «Бу шаҳарда бугун шодонлиқ бордур». Ул шаҳарга бориб кўрдик, мардумлар тўла жам бўлубдур. Шаҳарнинг бошига хаймаларни¹ тикибдур, шоҳона хиргоҳларни барпо қилибдур, шоҳона бисотларни солибдур, чўрасида мардумлар. Нақоранинг чўрасида лўлиёнлар рақс қилиб, нағма қиладурлар.

Ҳотам уларнинг қошига бориб сўрдик:

— Эй мардумлар, бу шаҳарда нима шодлиқ бордур?

Айтиларки:

— Ҳар йили йилони азим одам суратида бўлуб шаҳарга келадур. Ҳар кишининг қизи бўлса: хоҳ подшоҳ ва хоҳ гадодин, бир хаймага келадур, қизларга либоси арусийни² кийдурадур, зару зевар бирла оройиш берадур ва ҳар қайси хушбўй ва таоми тоза ва сарупойи покизани хаймада тайёр қиладурлар. Ул сурати хушрўй пари бўлуб ҳар хаймага кирадур. Ҳар қизки хуш келса, элтадур. Аввал ҳаммани мушоҳада қиладур, кейин хуш келганини оладур. Шунга бино қилиб ҳар бири тўйни қўзғайдурки, кимга келса арусининг куни ушбу бўлур. Иккинчи кундин ибтидо қилиб мотам тутадур ва гиря қиладур. Етти кун гам ва аламда ўлтурадур. Бу кун ул кунидурки, ул йилон келадур.

Ҳотам дилида фикр қилдики: «Бу жиндур». Ҳотам айди:

— Эй азизлар, бас, шодлик сизларга лозимдурки, балойи азим нозил бўлубдур.

Айтиларки:

— Бизларга нима чора бордурки, бошимиздин кетса? Кимдурки, ани даф қилса?

Ҳотам айди:

¹ Хайма (ф.)— чодир.

² Арус (а.)— келин, келинчак.

— Ман бу кеча бу балони бошинглардин даф қилурман, мардона бўлунглар.

Вақтики мардумлар бу сўзни эшиттилар, улуғларининг олдиға бориб хабар еткурдилар. Ҳотамни қўлма-қўл подшоҳнинг қошиға олиб бордилар ва тамом можарони баён қилдилар. Ҳотамни подшоҳ курсида ўлтурғузди ва айтти:

— Эй жавон, ҳеч биламусанки, бу нима балодур? Айтти:

— Биладан. Бу жиндур. Анинг учунки жиннинг қавми дилини фасодға қўядур, бошини ҳукмининг йўлидин ташқари қиладур. Жин ҳар суратда бўлай деса бўладур.

Подшоҳ айтти:

— Агар жиндур, санинг қувватинг бирла бу бало бошимиздин даф бўлса, тамом эҳсон бизларнинг бошимизға қилган бўласан.

Ҳотам айтти:

— Эй мардумлар, ончаки ман сизларға айтаман, шуни қилинглар: вақтики ул йилон кишининг қизини хоҳиш қилса, айтингларки: «Бир ўғул бизнинг улуғларимиздин ташқари кетиб эрди, эмди келибдур. Бу муддатда ул айтадурки: «Манингни изн бўлмай қиз берманглар. Агар манинг изним бўлмай қиз берсанглар, маҳз хатодур». Сан агар ғазабда бўлсанг, бир йилда мулкни хароб қиласан. Ул ўғул бир дамда хароб қилғали бўладур».

Ҳамма айттилар:

— Айтоли.

Подшоҳ Ҳотамни ўзининг даргоҳида тахтда ўлтурғузди. Тамом кун ўттики, йилон келғали турди. Мардумлар кеттилар, Ҳотамға хабар еткурдики: «Йилон келадур».

Ҳотам подшоҳға айттики:

— Ани муояна қилай.

Подшоҳ ва амирлар боргоҳдин чиқтилар. Ҳотам йилонни кўрди. Узунлиғи баёнға келмайдур. Девға ҳам тоқат йўқтурки, йилоннинг олдида турғали. Йилон вақтики халойиқларнинг қошиға келди, қуйруғини қаттиғ ҳаракат бериб эрди, анинг дамидин мардумларнинг нафаси баста бўлди: ҳаммалари бошини ерға қўйдилар. Яна ҳар тўрт тарафға қаради ва заминға юмаланди, хушрўй одам суратида бўлди. Подшоҳ боргоҳға, ўз олдиға келтуруб тахтнинг тўпасида ўлтурғузди. Соати ўтуб эрди, қўпти, айтти:

— Огоҳ бўлгин, эй подшоҳ, қизингни кўргатгин.
Подшоҳ айди:

— Ихтиёр сиздадур, кўринг.

Вақтики боргоҳдин чиқиб ҳамма сардорлар ва тужжорлар ва арбобларнинг қизини кўрди, хуш кўрмади, ёнди. Подшоҳнинг боргоҳига кирди, подшоҳнинг қизини талаб қилди. Духтарни ҳозир қилди. Жин подшоҳнинг қизини хуш кўрди. Анинг юзига ошиқ бўлди ва айттики:

— Ман бу духтарни дўст тутаман, манга беринглар.

Ҳотам боргоҳнинг тош ёнида туруб эрди. Подшоҳ айди:

— Бир ўғул, бизнинг улуғларимизнинг ўғлидин, бу шаҳардин чиқиб кетган эрди. Узун муддатдин кейин яна бу шаҳарга келибдур. Биз анинг ҳукмидин ташқари чиқа олмаймиз. Агар итоат қилмасак, бир соатда мулкимизни хароб қиладур ва барҳам берадур. Агар сан ғазаб қилсанг, бир йилда хароб қиласан. Агар буюрсанг, ани талаб қилай, ончаки ул айтса, амал қилоли.

Жин бошини солиб ўлтуруб айттики:

— Эмди қайдин пайдо бўлди, талаб қилинглар.

Ҳотамни қичқирди. Вақтики Ҳотам жиннинг олдига кирди, жин айтти:

— Эй жавон, муддатидурки сани бу шаҳарда кўрмадим, ҳоло қайдин келдинг ва нима учун мардумларни гумроҳ қиласан? Хоҳларсанки, бу мулкни ман хароб қилсам.

Ҳотам айди:

— То ман йўқ эдим, ончаки сан айттинг, булар қабул қилдилар. Эмди бу шаҳарнинг вориси ман, бу ернинг ҳамма кору бори манинг ихтиёримдадур. Бизнинг мулкимизда ота-бобомиздин бу расм бордур. Ҳар киши бу расмни бажо келтуруб қабул қилса, қизимизни ул кишига берамиз, агар расмни бажо келтурмаса, бермаймиз.

Жин айтти:

— Ул расм қайсидур?

Ҳотам айтти:

— Ул муҳраики, улуғлардин манга етибдур, ани ювуб, сувини кадхудо бўлгон кишига ичурамиз.

Жин айтти:

— Келтургин, ман ичай.

Ҳотам ул муҳрани, духтари Хирс бериб эрди, кел-

туруб сув бирла ювди, ул сувни жиннинг олдиға келтурди. Билмай ул сувни ичти. Жиннинг илми фаро-муш бўлди.

Ҳотам айди:

— Иккинчиси улдурки, хумға кирса, анинг оғзини маҳкам қиламиз, яна чиқарамиз ва духтарни ул кишига берамиз. Агар андоғ бўлмаса, икки минг лаъл ва икки минг олмос париларнинг мулкида бордур, жаримага манга бергайсан, ул фурсатда духтарни санга бераман.

Жин ўзининг куч-қувватиға маррур бўлуб айттики:

— Хумни келтур.

Бас, Ҳотам чўнг хумни талаб қилиб келтурди, айттики:

— Хумға киргил.

Жин қўпти, хумға кирди. Ҳотам оғзини маҳкам банд қилиб, айди:

— Ташқари чиқгин.

Жин ҳарчанд зўр қилди, чиққали бўлмади.

Ҳотам буюрдикки:

— Утун келтурунглар.

Халойиқ югурдилар, тўла ўтунни олиб келди. Хумнинг чўрасиға ва устиға ўтунни жам қилиб ўт қўйдилар. Вақтики ўт хумни тутти, жин фарёд қилса, суд қилмади. Жин пок куйди. Ҳотам заминни гўрлаттурди, ул заминға дафн қилди. Ул қавмға айттики:

— Эмди хотирингларни жам қилингларки, сизларнинг балогаринглар сизларнинг мулкларингдин бартараф бўлди. Агар андоғ бўлмаса, неча муддат бу мулкда фасодларни қилур эрди.

Ҳамма хосу ом подшоҳ бошлиқ Ҳотамға офаринларни қилдилар ва зари фаровон Ҳотамнинг олдиға олиб келдилар.

Ҳотам айди:

— Эй азизлар, манга зар даркор эмас, буларни фуқароларға беринглар ва шаҳарнинг ғариблариға бахшиш қилинглар, айни савобдур.

Ҳотамнинг бу кориға офарин қилдилар. Ҳотамни уч кун меҳмон қилдилар.

Ҳотам булардин видо қилиб, йўлга равон бўлди. Неча вақтдин кейин ул пир айтган тоғ тубиға етти. Тоғнинг тўпасиға чиқти. Вақтики тушуб илгарирак юруб эрди, саҳройи азим олдиға пайдо бўлди. Неча

кун саҳрода йўл юруб, тўла ажойиботларни кўрди. Вақтики саҳродин ҳам чиқти, Ҳотам андиша қилдики: «Ул пир айтиб эрдик, сўл қўл тарафидаги йўлнинг хатари тўла. Улуғларнинг сўзи бирла кор қилмоқ лозим, уларнинг сўзидин чиқмаса бўладур». Қадамни йўлга қўйди, ўнг тарафдаги йўлга юрди. Қадри йўл юруб эрди, хотирига келдики: «Ул пирнинг сўзидин ёниб юрган беҳтардурки, ўзумни сўл тарафдаги йўлга ташлай». Ўнг қўлдаги йўлдин ёниб, сўл қўл тарафдаги йўлга кирди. Кетиб борур эрди, бешаи муғилонга¹ келди. Душворлиқ бирла йўл юрди. Муғилоннинг тиканлари баданини пора-пора қилди. Ҳотам дилида айттики: «Пир рост айтиб эканки, ўнг қўл тарафига юр, деб эрди. Бу муғилондин бўлак балойи азим ҳам бордур».

Неча кунлар ўтгандин кейин ул саҳродин чиқти, қадамни йўлга қўйди. Кўрдик, дашти чилпоёнга² тушубдур. Вақтики ул чилпоялар кўрдиларки бир одами келадур, ўз луқмаси учун югурди. Ҳотам кўрдик, мингча чилпоялар келадур, ҳар бири тулки ва шағал ва палангга баробар. Ҳотам қўрқти ва кўрдик, ул балонинг келмаги иллатдин холи эмас, шояд, манинг қасдини қилиб егали келадур, манинг гўшту пўстим ва устихонимни қурсоқиға ташлағайлар, ҳеч илож бўлмас, деб андомиға ларза пайдо бўлди. Пири мард Ҳотамнинг ўнг тарафидин пайдо бўлди, айттики:

— Эй жавон, бузрукларнинг сўзига ва ул жаҳондидаларнинг суханиға нима учун амал қилмадинг? Уларнинг насиҳатидин ёнмоқ дармондалиқнинг мавжубидур.

Ҳотам айди:

— Эй бузрук, бад қилдим ва тавба қилдимки, ул пирнинг пандини қулоқимда тутмабдурман.

Ул пир айтти:

— Муҳраики, Хирсинг қизи бериб эрди, ерға ташлағил.

Ҳотам дарҳол муҳрани олиб ерға ташлади. Ул пири мард назардин ғойиб бўлди. Ернинг ранги сариғ, андин кейин қаро, андин кейин кўк, андин кейин қизил бўлди. Ул чилпояларки, югуруб келиб эрди, девонавор бўлуб ўз ораларида жанг қилиб, бири-бирини пора-пора қилдилар. Ҳотам таажжуб қилдики:

¹ Муғилон (ф.)— тиканли дарахт.

² Чилпоён (ф.)— қирқоёқлар.

«Бу чилпояларнинг орасига нима хусумат туштики, бир-бири бирла жанг қилишадур ва нима пеш келдики, бир-бирини пора қиладурлар? Мани емак учун келиб эрдилар ва ўзини едилар. Агар бир соат ул пири бузрук келмаса, манинг гўшту пўстимни нима қилур эрди» — дилида бу сўзларни айтти.

Ул чилпоялар уч кеча-кундуз жанг қилиб ҳаммаси ўлдилар. Ҳотам кўрдикки, улардин бири ҳам саломат қолмади. Андин кейин муҳрани олиб равон бўлди. Нечанд муддат ўтгандин кейин бир кун бешаи рўинга¹ етти. Вақтики қадамини ул бешага қўйди, анинг резалари наълайиндин² ўтуб путига санчилди, путининг тахти захм бўлуб, либоси ҳам пора бўлди. Дилида айттики: «Эй Ҳотам, манга ўхшаган беақлу нодон оламга келмагандур. Ул пир манга дастгир бўлуб айттики: «Сўл қўл тарафидаги йўлнинг тўла хатари бор»,— деб эрди. Сан пирнинг насихатини эшитмай бу йўлга кирдинг, анинг жазоси будур».

Ҳотам ранжу машаққатни тўла кўруб ул бешадин ўтти. Жойида ўлтуруб наълайинни путидин чиқариб кўрдикки, путининг кафи тамом ғарболдек³ бўлубдур. Рўин бешасининг сангарезаларин путидин йироқ қилди. Путига либосидин парча олиб йўрғаб, наълайинни тўпасига кийди, оқсоқлаб қадамини йўлга қўйди. Дилида шод бўлдики: «Бу балолардин халос бўлдум». Муни билмас эрдикки, балойи азим олдида бордур.

Вақтики ул даштда шоду хуррам кетиб борур эрди, каждумлар⁴ одамнинг бўйини олиб ҳар тарафдин бош кўтардилар ва югурдилар. Ҳар каждум мурғ ва мушук ва тулкининг баробарида. Ҳотамнинг назари ул каждумларга тушти, баданига ларза пайдо бўлди.

Туруб тўрт тарафга қарадики, ул пари мард яна мадакдор бўлди ва яқин келди. Ҳотамнинг қўлини тутти, айтти:

— Мардона бўлгин, ҳушни қўлдин бермагин.

Ҳотам ул пирни кўрди, бошини оёқига қўйди, айтти:

— Эй бузрук, манинг бу газандаларга тоқатим йўқ, агар булар нишини филга урса, пора-пора қиладур.

¹ Рўин (ф.)— олмос, мис.

² Наълайин (а.)— кавуш.

³ Ғарбол (ф.)— ғалвур.

⁴ Каждум (ф.)— чаён.

Пир айтти:

— Хотирингни жам қилгин, ул муҳрани уларнинг олдиға ерға ташлагин.

Ҳотам муҳрани заминға ташлади, заминнинг ранги дашти чилпоядек ранго-ранг бўлди. Вақтики ер қизил бўлуб эрди, каждумлар бир-бири бирла жанг қилди, бири яна бириға ниш уруб тишлар эрди. Ҳотам кўрдик, улар ўзи-ўзини ўлтурдилар. Бир кечакундуз Ҳотам ул бешада қолдик, ҳамма газандалар кушта бўлдилар. Андин кейин муҳрани олиб йўлга равон бўлди.

Неча кун ўтуб эрдик, бир шаҳри азим назариға келди. Ул шаҳарға дохил бўлди. Мардумлар Ҳотамнинг олдиға келиб сўрдик:

— Эй жавон, қайси жойдин ва қайси йўл бирла бу шаҳарға келдингиз?

Ҳотам айдик:

— Фалон жойдин ва фалон йўлдин келдим.

Ҳаммалари ҳайрон қолдилар ва айттиларки:

— Нечук саломат қолдинг ва бешадин нечук чиқтинг? Магар чилпоянинг офатидин, каждум ва хори муғилондин нечук тирик қолдинг?

Ҳотам айтти:

— Эй азизлар, бу балоларға гирифторм бўлдум, аммо улардин душворлиқ бирла ўттым. Ҳоло бу офатлар бартараф бўлуб, йўлда ҳеч газанда қолмади.

Ул шаҳарға карвонлар тушуб экан, хоҳлар эканки, йироқ йўл бирла юргайлар. Вақтики Ҳотамнинг забонидин бу сўзларни эшиттилар, ҳаммалари юкени тангиб, ул йўлки, Ҳотам келиб эрди, мутаважжиқ бўлдилар. Аммо бу замингача ул йўл софдур, ҳеч ҳодиса йўлда йўқтур, агарчи аввалда бу сабаб бирла бу йўл боғланган эрди, ва ҳамма вайрон эрди. Вақтики савдогарлар ва бозаргонлар бу йўл бирла бориш-келишкени хоҳлаб, обод қилдилар. Тўла бозаргонлар ул йўлнинг йироқлиғидин ул шаҳарға келмас эрди. Йироқ йўл бирла киши бир-икки йилда ва неча ойда келур эрди.

Шаҳарнинг подшоҳиға хабар бўлдик:

— Карвонлар юкни боғладилар, хоҳлайдурларки, роҳи муғилон йўлидин кетгайлар.

Подшоҳ мунсдий¹ қилди, хабардорларни юборди

¹ Мунсдий (а.) — жар чақириш, хабар қилиш.

ва Ҳотамни талаб қилди, ўзининг қошига олиб келиб сақлади. Айттики:

— Эй жавон, неча кун бу шаҳарда осойиш ва ором олиб, ўз суҳбатингиздин бизларни шод қилсангиз.

Подшоҳнинг матлаби ул эрдикки, агар бу мусофир рост айтқан бўлса, ниҳояти ўбдан; агар ёлғон айтқан бўлса, дорға тортоли, деб Ҳотамни тўхтатиб эрди.

Ҳотам неча кун ул шаҳарда қолди. Неча кишини Ҳотамга нигоҳбон қўйди. Вақтики подшоҳнинг юборган кишилари йўлдин бордилар, кўрдиларки, ҳеч бало ва офат йўқдур, ончаки мусофир айтибдур — ростдур. Улар ёниб, неча кунда ўз шаҳрига келдилар, подшоҳнинг олдига келиб таҳқиқини изҳор қилдилар. Ҳамма мардумлар подшоҳни муборакбод қилдилар. Айттиларки:

— Бу йўл соф бўлубдур ва ҳеч газанда қолмабдур, карвонлар бу йўл бирла кеттилар.

Подшоҳ халойиқни ҳар тарафга юбориб эълон қилдики: «Фалон йўл соф бўлди», деб.

Ҳотамга узрларни айтиб: «Манингда хато ўтубдур, афв қилинг» деб тўла зарни Ҳотамнинг олдига келтурди.

Ҳотам айтти:

— Эй бузрук, хато қайсидур? Ул кунки шаҳринга келдим, ором олдим. Маълум эмасдурки, нимага узр айтасан. Зарнинг манга даркори йўқ.

Айттиларки:

— Санинг хабаринг йўқтурки, ман зоҳирда сани сулук¹ қилдим ва ботинда халойиқни сақлағали қўйдумки, яна бир жойга кетиб қолмағайсан. Манинг зоҳирим латифу, ботиним кайфар² эрди. Шунга бино қилиб узрхоҳлиқ қилдимки, маъоф қилғайсан.

Ҳотам айди:

— Бу айни адабдур, ёлғончиға сазо берсанг, ман ёлғон сўзладим. Агар санга феъли бад бўлса эрди, мундоғ сўзни қилмас эрдинг. Бу зарки, манинг олдимга қўйдинг, нима корға келадур, кишим йўқки бу зарни кўтаргали.

Айттики:

— Хотирингни жам қилгинки, ўзумнинг кишиларимни санга ҳамроҳ бераман, бу зарларни кўтариб санинг ватанингда еткурадурлар.

¹ Су л у к (а.)— яхши йўлга кириш, равиш.

² К а й ф а р (а.)— жаволоччи, қасос олувчи.

Ҳотам айди:

— Манинг корим бор, то анинг уҳдасидин чиқмасам, ўз ватанимга ёнолмайман.

Сўрдиларки:

— Нима коринг бор? Агар айтсанг, санга ёр бўлоли ва мадад кўргатоли.

Ҳотам айди:

— Умид улдурки, манга шаҳри Қатъоннинг йўлини кўргатгин, ул ерга бораман.

Айттики:

— Ул шаҳарда нима коринг бор?

Ҳотам айдики:

— Эшиттимки, ҳаммоми бодгард ул ҳудудда бордур.

Айттики:

— Эй жавон, ҳаммоми бодгарднинг талабида ҳар кишики борибдур — ёнмайдур, бу хаёлдин ўтгинки, мундоғ кўрмакка тўла мардумларнинг завқи бор, агар ҳаммоми бодгардга борса, ёнмайдур, ул сабабдин киши бормайдур, балки шаҳзодалар бориб киролмай, хижил бўлуб ёниб келдилар ва кишики ул ҳаммомга дохил бўлса, ёнмайдур. Маълум эмасдурки, дохил бўлгонларга нима ўтти ва қаён кеттилар.

Ҳотам айди:

— Ҳар нарса бўлса бўлсун, манга ул ҳаммомга бормоқ зарурдурки, бораман ва ҳаммоми бодгарднинг хабарини келтураман.

Ҳарчанд насиҳатиға забонини очти, Ҳотам қабул қилмади. Ул шаҳарнинг волийси уч кишини ҳамроҳ берди ва айттики:

— Қатъоннинг йўлини олиб бориб кўргатгайлар.

Ҳотам видо қилиб ул шаҳардин чиқти. Қадамини йўлга қўюб кетиб борур эрди, неча кундин кейин ҳамроҳ бўлгонлар айттики:

— Эй жавон, бу ерда ибтидо қилиб бизнинг ҳудудимиз эмас, бу шаҳар Қатъоннинг ҳудудининг ибтидосидур, бизларга рухсат бергин.

Ҳотам уларга рухсат бериб, илгарирак юрди. Ул ҳаднинг одамлари Ҳотамни кўрдилар, сўрадиларки:

— Эй жавон, қайси йўл бирла келдинг?

Ҳотам айттики:

— Фалон йўл бирла келдим. Агарчи йўлда ҳар турлук офатлар кўп экан, уларнинг барчаси даф бўлди ва йўл эмди софдур.

Ҳаммалар шод бўлдилар. Неча кунлар ўтгандин

кейин шаҳри Қатъонга етти, карвонсаройга тушти, неча кун ором олди. Бир кун икки марвариди шоҳдора, икки лаъл ва икки олмос гарон баҳо¹ эрди, олиб подшоҳнинг саройининг дарвозасига борди. Дарбонлар ва ҳожиблар хабар еткурдилар. Шоҳнинг ҳожиблари келиб Ҳотамдин сўрадики:

— Қайдин келдинг, нима кишидурсан?

Ҳотам айтдики:

— Ман бозаргондурман, Шоҳободдин келдим. Умид тутаманки, подшоҳнинг мулозаматиға мушарраф бўлсам.

Ҳожиблар ичкари кириб арзға еткурдиларки:

— Жавоне хушрӯй ва хушшакл, бозаргон қавмдин, Шоҳободдин келибдур, подшоҳнинг мулозаматининг қасдини тутадур.

Ҳорис Қатъоний буюрдикки:

— Дарҳол келтурунглар!

Ҳожиблар югурдилар, подшоҳнинг олдиға келтурдилар. Ҳотам вақтики подшоҳнинг мажлисиға кирди, шоҳона одобни бажо келтурди, забонни саноға очти. Ул жавоҳирларни подшоҳнинг назаридин ўткарди. Подшоҳнинг кўзи жавоҳири қизилни кўрмак бирла Ҳотамни курсида ўлтурғузди ва айтти:

— Эй жавон, санинг қофила² қаён?

Ҳотам айди:

— Муддатдурки бозаргонлиқни қўйдум, саёҳат қиламанки, дунё ҳечдур, мулкнинг бандида бўлмоқ ақлдин йироқдур. Вақтики бу ҳудудға еттим, мардумлардин шоҳнинг авсофи ҳамидасини эшиттим. Хотиримға еттики: «Шундоғ подшоҳи одил ва раъиятпарварни кўрмак лозим ва анинг ўбдан афъолининг ҳолидин огоҳ бўлмоқ саодат ва давлати сармадийдур.³

Ҳорисшоҳ хилъат бериб, тўла марҳаматларни қилди. Айтти:

— Эй жавон, неча кун бизларни ўзингизни кўрмак бирла хуш қилсангизки, айна лутфдур.

Ҳотам айди:

— Агарчи биз, мардуми сайёҳни бир ерда ўткармак маҳз азобдур, лекин санга ўхшаш шоҳи одилни тўқ кўрмак ва хизматида қозир бўлмоғлиқ зарурдур. Хоҳлайманки, неча кун шоҳнинг хизматида бўлсам.

Ҳорисшоҳ айди:

¹ Гарон баҳо (ф.)— қиймат баҳо.

² Қофила (а.)— карвон.

³ Сармадий (ф.)— абадий, доимий.

— На ерга туштунгиз?

Ҳотам айтти:

— Қарвонсаройга қарор олдим.

Ҳорисшоҳ айди:

— Ҳужраи покиза девони хосга яқин бордур, ул ҳужрада қарор олинг. Ҳар куни бизларни ўз суҳбатингиз бирла сурур қилинг.

Ҳотам ул кунидин ибтидо қилиб шоҳнинг саройининг эшикига бориб, ҳар борадин сўз қилишиб, подшоҳнинг хизматида олти ой ўтти. Ҳорисшоҳни ўзига мубтало қилди. Агар бир кун Ҳотамни кўрмаса, неча кишини Ҳотамнинг қошига юбориб талаб қилур эрди, то Ҳотамни кўрмаса, қарор қилолмас эрди, жони бирла дўст тутар эрди. Вақтларнинг тўласида ўз надимларига Ҳотамни таъриф қилур эрди ва айтур эрди:

— Агар бу жавон манинг шаҳримда муқим бўлса, ўбдан бўладур.

Надимлар айттиларки:

— Ори, подшоҳнинг умри узун бўлсун. Ҳотам марди хушрўй ва хушхўй ва ширин забондур. Анинг сўзидин бизларнинг дилимизга хушвақтлик ва тозаллик ҳосил бўладур.

Бир куни Ҳотам Ҳорисшоҳни хушҳол кўрди, бирмунча жавоҳир, лаъл ва зумраддин ўткарди. Ҳорисшоҳ айтти:

— Жавон, ман санинг эҳсонинг ва лутфунгдин мамнундурман. Муддати бўлубдурки, манинг хизматимда бўлдунг. Ҳеч вақт бир нарса бизларга буюрмайсан. Ҳар нарсаки санга даркор бўлса, буюргин, ҳозир қилай. Манинг дилим хоҳлайдурки, манингдин нарса талаб қилсанг.

Ҳотам айди:

— Шоҳнинг давлатидин ҳамма нарса мавжуддур, ҳеч нарсага муҳтож эмасман. Сайёҳ кишига чандон таклиф бўлмайдур.

Ҳорис айтти:

— Бу нима сўздур, мулкнинг тамомисини ўзининг билгин. Ҳар нарсаки санга даркордур, буюргин — ҳозир қилай. Сўрамаган нарсани ўзунгнинг тасарруфунгга келтургин. Ман ҳукм қилдим: саркорларнинг изни бўлмай кор қилгин.

Ҳотам айди:

— Подшоҳнинг умри узун бўлғай, ҳамма орзу дилимдин кетти. Магар бир орзу бордурки, ман ўлгунча қоладур.

Ҳорис айди:

— Ул орзу қайсидур? Агар санинг рағбатинг бўлса, қизимни санинг никоҳинга келтурай.

Ҳотам айди:

— Подшоҳнинг қизи манинг ҳамширамнинг ўрнидадур. Аммо яна бир орзу бордур, илтимос қилсам, подшоҳ қабул қилурму ё йўқ?

Подшоҳ айтти:

— Эй жавон, агар хотунумни талаб қилсанг, берман; агар халофат тахти санга даркор бўлса, берайки, санинг лутфунгинг мамнунидурман.

Ҳотам айди:

— Санинг хотунунг манинг онамдур ва мулку тахт шоҳга муборак бўлғай.

Ҳорисшоҳ айтти:

— Эй жавон, ул қолғон санинг орзуюнг қайсидур?

Ҳотам айди:

— Агар шоҳ қасам қилса, арз қилай.

Ҳорис аҳд-паймон қилди.

Ҳотам айди:

— Манинг орзуюм ҳаммоми бодгардни кўрмакдур. Агар буюрсанг, ҳаммоми бодгардни кўргали борсам ва анинг тамошосини қилсам.

Вақтики подшоҳ эшитти дами тутулди, бошини яқосига тиқти, узоқ жим қолди. Ҳотам кўрдикки, шоҳ фикрға кетти. Айтти:

— Эй подшоҳ, мунча фикр қилмоқ нима лозимдур?

Ҳорисшоҳ бошини кўтарди ва айтти:

— Эй жавон, нечанд фикрлар манга йўл топибдур. Вири улки, ман ваъда қилғучи бўлдум ва қасам ўтраға келтурдум. Кундин илгари ман қасам қилиб эрдимки, кишики ҳаммоми бодгард тарафиға борман деса, манъ қилгайман. Агар сан борсанг, манинг аҳдим синадур. Иккинчи улки, ҳаммомға ҳар кишики борса, ёниб келмайдур. Ҳайфим келадурки, санга ўхшаш жавони хушрў ва покизани ўз жонимдин дўстроқ биламан. Учтинчи улки, санга ўхшаш киши яна қошимға келмас. Тўртинчи улки, вақтики санга ижозат бермасам, бу аҳду паймонки, санинг бирла боғладим, синадур. Оламнинг тамомисида бадахдлик бирла муттаҳам бўламан, мундин кейин ҳеч кишининг манинг аҳд-паймонимға эътимоди қолмас.

Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, умид тутаманки, тирик хизматингизга келурман, ҳеч ғамгин бўлманг, васвас хотирингизга келтурманг. Манинг бу ҳаммомга бормоқимга сабаб улдурки, бир жавоне бозаргоннинг қизиғаки, Ҳуснбону отлиғ, ошиқ бўлубдур, ул жавон Шомнинг подшоҳзодаси экан, шаҳзода Мунир отлиғ. Ҳуснбону чандон саволни қилиб, аҳд қилибдурки, агар шаҳзода бу саволларимга жавоб айтса, ани висолим бирла хуш қиламан. Ул саволларининг жавобини ул жавони Шомий учун келтурдум. Бу ҳаммоми бодгарднинг хабари қолди. Умид тутаманки, ҳаммоми бодгарднинг хабарини маълум қилиб айтиб, ул духтарни ул жавони ошиқнинг никоҳига келтурсам, узун муддатдин кейин ул ошиқи бечора муродиға етса.

Ҳорис офаринлар қилди. Айтти:

— Раҳмат бўлсун, эй жавон, санга ва ота-онангга! Ўзгаларнинг кори учун ўзунгни ранжга ташлаб, маргин ихтиёр қилибсан. Ҳар кишики ҳаммоми бодгардга борадур, ёниб келмайдур. Шаҳзодалар келдилар, саломат ёнмадилар. Сан шояд ул хотуннинг саволи учун келгучи бўлубсан, рост айтқинки, сан қайси шаҳардин, отинг нима?

Ҳотам айдики:

— Ман Ямандин, мани Ҳотам ибн Тай атайдур.

Ҳорисшоҳ қўшти, Ҳотамни қучоғлаб кўрушти ва айтти:

— Шоҳи Яманнинг нишонаси пешонангда зоҳир ва санинг отинг жаҳонда ўбданлиқ бирла машҳурдурки, андак замонда зарбулмасали олам бўлурсан. Агар санинг баробарингда яна бири пайдо бўлса, иккинчи дегали бўлур.

Буюрдики, ҳаммоми бодгарднинг дарбонларига фармон битгайлар. Неча кишини Ҳотамга ҳамроҳ қилдилар. Ўзининг тахтидин қўпуб, Ҳотам бирла канор олишиб вироқ қилди.

Ҳотам ташқари чиқти. Ҳар кишики Ҳотамни кўрса, қараб қолур эрди. Вақтики назардин ғойиб бўлди, йироқроқ борди, мардумлар оҳ тортар эрдилар. Подшоҳ ҳам ўз жойида Ҳотамдин айрилғониға кўз ёни қилур эрди. Ҳотам шаҳардин қадамини ташқари қўйди. Ҳамроҳлари бирла қилу қол қилишиб кетиб борур эрди, Ун бир кун йўл юрдики, йироқдин дарвоза назарига келди. Ҳотам сўрди:

— Бу дарвоза кимнингдур?

Улар айттиларки:

— Бу ҳаммоми бодгарднинг дарвозасидур. Бу ердин ҳаммомга яна етти кеча-кундузлик йўлдулки, ул ерга етгали бўладур.

Илгарирак равон бўлдилар. Етти кеча-кундуздин кейин ул ерга етдилар. Ҳотам кўрдик, тўла лашкар тушубдур. Сўрадик:

— Бу кимнинг лашкаридур?

Айтдиларки:

— Сомон Идракки, ҳаммоми бодгарднинг посбонидур ва булар анинг лашкаридур, кишини қўймайдурки, ул ерга боргай, магар подшоҳ Қатъоннинг ҳукми бўлса, кишини манъ қилмайдур.

Ҳотам лашкарнинг ичиға кирди. Аларнинг аксари қатъониёнларнинг кеши эрдилар, бир-бири бирла мулоқот бўлдилар.

Айтдиларки:

— Жавони Яманий келибдур, подшоҳнинг фармони Сомон Идракка келтурубдур, бизларни бу жавонга ҳамроҳ қилиб юбордилар.

Ҳотам фармони Сомон Идракнинг қўлиға бердики, дарбони ҳаммоми бодгард эрди. Сомон фармонни очти: битибдурки: «Ҳукм бўлдики, бу жавони Яманий ҳаммоми бодгарднинг эшикиға боргай, қўюнларки, ман анга аҳд қилдим. Агар ваҳже бирла ул жавонни ёндурсанг, беҳтар бўлур». Вақтики фармонни ўқиди, Ҳотамни таъзими тамом бирла курсида ўлтурсади. Хизмат шартини равише бирлаки, Ҳорисшоҳ путуб эрди, бажо келтурди. Неча кун хизмат қилди. Насиҳат шартини ўрғада қўйди. Ҳотам айди:

— Эй азиз, Ҳорисшоҳ манга меҳрибонлиқ юзидин айттики: «Бу хаёлдин ўттил, роҳатни ихтиёр қилгил». Анинг сўзидин удул¹ қилдим, сиз зиёда тасадди берманг.

Вақтики Сомон кўрдик, қабул қилмайдур, ардошти путуб, ўз кишининг қўлиға бериб, Ҳорисшоҳнинг қузурига юборди. Ва путудики: «Ул жавонки, анинг қўлиға фармон берилиб экан ва банданинг отиға номсод бўлур экан, ҳеч кишининг сўзини ва насихатини қабул қилмади ва қулоқиға сўз ўтмайдур. Нима ҳукм бўлурки, қўюб бераман ва ё қўймаман».

Вақтики Сомон ардошти Ҳорисшоҳға етти, ардоштни ўқуб, бошини тебратиб, яна жавоб юбордики:

¹ У д у л (а.)— йўлдан чиқиш, қайтиш.

«Агар ул жавон рози бўлмаса, шояд, анинг умри охирига етибдур ва ҳаммом баҳонадур».

Ҳотам ҳар куни Сомонга муболага қилур эрди, Сомон эрта ва ё тонглани ароға келтурур эрди. Подшоҳнинг ҳукми еттики: «Қўйгин!». Сомон Идрак Ҳотамга айди:

— Эй жавон, магар умрунгни тўюбсанки, кишининг сўзини қабул қилмайсан. Эмди ҳеч кетмадинг. Агар ёнсанг — санинг ҳаётингдур, агар ёнмасанг — жовингни берурсан, охир пушаймон бўлурсан.

Ҳотам айтти:

— Муболага нима, мани маъзур тутунглар.

Қўпти. Ноилож Сомон Идрак ҳаммомнинг дарвозасининг қошига элтти ва турди. Яна панд-насихатнинг забонини очти — эшитмади.

Кўрдик, дарвозаи олий, боши фалакка етибдур. Умрининг тамомисида мундоғ баланд, сўнг дарвозани кўрмаб эрди. Ул дарвозанинг бошига сурёний тили бирла путубдурки: «Бу тилсимотни Қажумарс шоҳнинг вақтида қилинибдур. Ҳар кишики бу тилсимотга кирадур — тирик чиқмайдур. Анинг ичида ҳайрон ва паришон қоладур. Агар гурусна ва ташна қолса, агар анинг ҳаёти бўлса, боғнинг мевасини ейдур, ул жойнинг томошосини қиладур, аммо бу тилсимотдин чиқмоқ душвордур».

Ҳотам вақтики навиштани¹ ўқуди, дилига еттики: «Ончаки ҳаммомнинг ҳақиқатидур — дарвозага путубдурлар. Ман маълум қилдим, ичкари кирганин нима суди бор?». Хоҳладик, ёнғай. Хотирига еттики: «Ҳеч ҳаммомнинг ҳақиқатини баёнга келтурмай ёнган хўб эмас. Ҳар нарса бўлса бўлсун, ичига кирмай лозим. Агар Ҳуснбону манингни ҳаммомнинг ичининг ҳақиқатини сўрса, нима жавоб берурман?».

Бас, ҳамма мардумлар бирла видо қилиб, неча қадам илгари юрди. Андин кейин орқага қаради, нима кўрадурки, ва ул мардумлар бўлғай ва на дарвоза бўлғай, саҳройи васеъ ва азим олдидадур, яна ҳеч нарса назарга келмайдур. Ҳотам фикрда бўлдик: «Бу замон қадамимни дарвозага қўйдум, икки қадам келдим, яна дарвоза тарафни кўрдум, ҳеч кўрунмай-дур». Дарвоза тарафга йўл топмади. Дилида айттики: «Ҳаммоми бодгард дегани «махз ниҳони» экан,

¹ Навишта (ф.) — нома, ёзув, хат.

дарвозанинг ичига пут қўймоқ — ўзни овора қилмоқ экан. Эй Ҳотам, бу даштда жонингни берасан». Унг-сўлга қаради. Охир неча кун чўрулди, бир тарафни ихтиёр қилди, равон бўлди. Бирмунча йўл юрди, йироқдин одамнинг сурати назариға келди. Анинг тарафиға равон бўлди. Нима кўрадурки, ул ҳам сдами тарафға келадур. Вақтики яқин етти, ул жавон суратидадурки, қўйнидин чиқариб Ҳотамға салом қилди, ойнани кўргатти. Ҳотам анинг қўлидин олиб ўз юзини кўрди. Сўрадики:

— Эй жавон, магар ҳаммом бу ерда бордур?

Айтти:

— Бали.

Ҳотам айди:

— Санинг шаҳринг қайдадур?

Ул сурат айтти:

— Ҳаммомнинг илгарисидадур, ул ҳаммомки, ани бодгард атайдур, улдур.

Ҳотам дилида шод бўлди ва айтти:

— Бас, ҳаммомни қўюб не ерға борасан?

Айтти:

— Ман ҳар кишиники кўраман, ани ҳаммомда ғусл учун элтаман, андаки анингдин инъом оламан. Агар меҳрибонлиқ қилсанг, ғусл учун элтай, равон бўлгин, санинг давлатингдин умид тутаман.

Ҳотам айди:

— Ўздан бўлур, ман ҳам узун сафардин келдим, хоҳлайманки, бу кун ғусл қилсам.

Ул сурат илгари юрди, бир фарсанг бориб эрдик, гунбазе, боши фалакка етибдур, назариға келди. Ҳотам айди:

— Бу нима?

Айттики:

— Бу ҳаммоми бодгарддур.

Ҳотам яқин бориб гунбазнинг ичига кирди, илгари қадам қўйди. Дилида ўткардики: «Яна бу ҳаммомдин ташқари чиқолмайман».

Сурат Ҳотамни ҳавузға элтти ва айтти:

— Ҳавузға киргин, ман сув еткурай.

Ҳотам айди:

— Бу тамом жома бирла нечук кираман?

Сурат лунги келтириб Ҳотамнинг қўлиға берди. Ҳотам либосини баданидин чиқарди, ҳавузнинг кане-расиға бориб, лунгини боғлаб ҳавузға кирди. Сурат жонини нур оби гарм қилиб Ҳотамнинг қўлиға берди.

Ҳотам жомни бошига қўйди. Ушбу тариқа бирла уч жомда иссиғ сув берди, бошига қўйди. Овози «тарақ» чиқти, ҳаммом қаронғу бўлди. Ҳотам ҳайрон бўлди. Вақтики ул қаронғулуқ баргараф бўлди, кўрдик, на ул сурат бўлғай ва на ул ҳаммом ва на ул ҳавуз бўлғай. Гунбазнинг тамомиси тошдиндур, саҳнининг тамоми сувдин, ошуқиғача сувдур. Ҳотам дармонда бўлуб югурдик, сув яна зиёда бўлди, то тизигача келди. Ҳотам андиша қилдик: «Сув ҳар дам зиёдарак бўладур ва бу ердин ташқари бўлгин, мабодо гарқ бўлуб саломат қолмайсан»,— деб равон бўлди. Ҳар тўрт тарафга борди, ҳеч йўл назарига келмади. Сув белига етти. Ҳотам сувда шиноварликни билур эрди, шиноварликни тутти. Айттики: «Ул мардумларки, ҳаммоми бодгардга кириб, ёниб чиқмайдур, анинг сабаби ушбу экан, ушбу сувда гарқ бўлуб ўлубдурлар. Эй Ҳотам, сан ҳам бу сувдин ташқари чиқолмайсан. Ҳорисшоҳ Қатъоний ушбу жиҳатдин мани манъ қилиб экан». Сув баландрак бўлди. Ҳотамнинг боши гунбаз қуббасига еттики, ҳаммом ул гунбазнинг ичида эрди. Ҳотам монда бўлуб, ул қуббани икки қўли бирла туттики, соате ором олғай. Маҳз ҳаммомнинг қуббасини тутмоқ бирла яна ғайри муқаррар овози «тарақ» чиқти. Ҳотам ўзини бир даштда туруғлуқ кўрди. Ҳар тарафга қаради, ҳеч нарса даштдин бўлак назарига келмади. Бир тарафни ихтиёр қилди. Ўз дилида айттики: «Бори ул тўфон балосидин нажот топтим, шояд қаронғулуқдин ташқари чиқтим»,— деб, уч кеча-кундуз ором олмай йўл юрди. Бир иморати олий назарига келди. Ободонлиқга еттим деб умидни қилди, ул иморат тарафга равон бўлди. Боғеки кўрди, эшиги баланд. Дилида андиша қилдик: «Бу боғни ким қилғондур? Албатта бу ерда ободонлиқ бордур»,— деб юрди. Кўрдик, эшики очуқ. Қадами ни боғнинг ичиға қўйди. Неча қадам юруб эрди, боғ назардин ғойиб бўлди. Ҳотам орқасига ёнди, дарвозадан ҳеч нишон тополмади. Фикрманд бўлдик: «Бу нима балодур, ҳануз тилсимотдин чиқмабдурман». Заруротнинг жиҳатидин боғ тарафига равон бўлди. Вақтики боғнинг ичиға етти, дарахтларни кўрди, мевадин пурдур, нав-нав гуллар очилибдур. Оч эрди, ул дарахтдин меваларни еди. Чандон еди — тўймади, лекин озгина таскин пайдо бўлди. Илгарирак борди, сайр қилиб қасрнинг қошиға етти. Тўла бутларни кўрдик, ўрта турубдур, аммо ҳаммаси сангиндур, магар бир

лунгини боғлабдурлар, ул бутлар ҳаммаси тошдиндур. Ҳотам ҳайратда бўлдики: «Бу нима роздур, буни кимдин биламан?». Бу фикрда эрди, тўти ичкаридин овоз бердики:

— Эй жавон, нима турасан? Бу ерга нима учун туштунг? Нима учун қўлингги жонингдин ювдунг?

Ҳотам ул овозга бошини кўтариб, назари айвоннинг эшикига тушди. Кўрдики, путубдурки: «Ҳеч банда бу ҳаммоми бодгарддин жонини саломат элтмабдур. Бу Қаюмарснинг тилсимотидур. Бир куни шикорга чиқиб эрди, қўлига олмос тушти. Кўрдики, ул олмос ойнинг шуоъйидек¹ дурахшон² ва нурга ўхшайдур. Вақтики ани кўруб кўтарди, ниҳояти оғир вазн қилди, уч юз мисқол чиқти. Ҳайрон бўлди ва яна бирини ҳам қўлга келтурди. Ҳукамоларни жам қилиб сўрдилар:

— Муни нима қиламиз?

Ҳукамолар айттиларки:

— Замоники бу фалакнинг гунбази чўрулгучидур, олмосни мундоғ оғирлиқи ва нуронийлиқи бирла киши кўрмагандур, бизлар ҳам кишининг забонидин эшитмадук.

Қаюмарс айтти:

— Муни бир жойда сақласақки, кишининг қўлига келмаса,— деб, бу тилсимотда сақлади ва ҳаммоми бодгардни қилдирди. Бу тўтики, қафасда сақлабдур, ул тилсимотдиндур. Эй худонинг бандаси, ўқёйеки, курсийи заррин тўпасида қўюбдур, анинг сабаби улдурки, киши бу боғқа келса, яна хоҳласаки бу тилсимотдин ташқари чиққай, ўқёйни қўлига олиб тўтига отгай. Агар тўтини отса, тилсимотдин ташқари чиққали бўладур, агар хато қилса, тош бўлуб қоладур.»

Ҳотам вақтики ўқуди, тош бутлар тарафига қаради, таассуфда бўлдики: «Бу тош бутларни ким мундоғ гўхтатгандур? Шояд, бу важҳ бирла тош бўлуб қолгон маълум бўладур?— ўзига айди — Эй, Ҳотам, сан бу тилсимотдин ташқари чиқолмайсан, бу тилсимотца саргардон бўлурсан. Буларнинг мундоғ бўлғони ҳам хўбдурки, хомуш бўлмоқ ҳам корбоздин³ тўхтамоқ ва рўзгорнинг машаққатидин нажот топмоқдур.

¹ Шу оъ (а.) — шуъла, ёруғлик.

² Дурахшон (ф.) — ялтироқ, нурли.

³ Корбоз (ф.) — меҳнат қилиш, машаққат.

Аммо ул жавоне Муниршоҳ интизорда қоладур ва сан тилсимотга тушуб қолмоқни хоҳларсан. То тирик борсан, ул жавоне Шомийнинг гарданида оғир юк қоладур. Вақтики тош бўлуб қолсанг, ҳеч қилгон ишинг ва машаққатинг жойиға етмас». Бу фикрда ва андишада равон бўлди. Курсининг қошиға бориб, қўлиға ўқ-ёйни олиб, ўқни чиллага¹ қўюб, камонни тортиб тўтиға отти, ўқ хато бўлди, то тизигача тош бўлди. Тўти айтти:

— Эй жавон, кетгин, бу санинг жойинг эмас!

Ҳотам ул жойидин ўқ-ёй бирла сакраб, тўтидин юз қадам нари бориб турди, аммо пути ниҳояти оғир. Бўлолмадики, илгарирак равон бўлғай, ҳарчанд хоҳладики, қадамини кўтарғай, кўтарғали бўлолмади. Ҳотам йиглаб, кўзидин ёшини тўкти. Дилида айтти: «Бу нима хәёлдур, неча кун бу ерда хорлиқ бирла тирикчилик қилиб, зорлиқ бирла ўлгандин, бори яна бир мартаба ўқни отқинки, ўқунг тўтиға тегмаса бутларға мувофиқ бўлғайсан,— деб, яна бир ўқ отти. Ўқни хато бўлди, киндикигача тош бўлди. Яна тўти аввалғи сўзни айтти. Ҳотам қўл-путини кўтаролмай, машаққат бирла юз қадам йироқ турди, ўқ-ёй қўлида эрди. Ул замон йиғлади ва айтти: «Манга ўхшаб килип номурод бўлмасун». Дили пурдарддин оҳ тортти. Бир ўқ қўлида қолиб эди, дилида айтти: «Эй Ҳотам, эмди ўлмак яқин бўлди, яна бир ўқ отгин»,— деб ўқни чиллага қўйди, таваккал қилиб, кўзини юмуб, тўтининг тарафиға нишон қилиб отти. Ногоҳ ул ноумидликда ўқ тўтиға тегди, қафасдин чиқиб йиқилди, губор ва соиқалар жўшққа келди, жаҳон қоронғу бўлди. Ҳотам ул шўр, соиқадин ўзидин кетти, ўзини бути сангин бўлдум, деб гумон қилди. Вақтики кўрдикки, на ул боғ ва на қафас ва на курсийи заррин бўлғай, ўқ ва камон ерға тушубдур. Ул олмос офтоби тобондек дурахшон ёрубдур. Ҳотам қўнуб ул олмосни кўтарди. Ул бутлар одами суратида бўлуб, сурати аслиға ёндилар. Ҳотамни кўруб айттилар:

— Эй жавон, нечук саломат қолдинг? Ва ул боғ қайндур?

Ҳотам можарони баён қилди. Ҳаммалари югуруб Ҳотамнинг оёқиға йиқилди. Ҳотам уларни ҳамроҳ олиб шаҳри Қатъон тарафиға равон бўлди. Аммо ҳеч бўлмас эрдикки, шаҳри Қатъон қайси тарафдадур.

¹ Чилла (ф.)— камоннинг ипи.

Ногоҳ йўлеки, шаҳри Қатъон тарафида эрди, неча кун юрди. Ул дарвоза намудор бўлдики, андин ҳаммоми бодгардга кириб эрди. Вақтики ул дарвозадин ташқари чиқти, Сомон Идракни кўрди. Мулоқат бўлуб тамом можарони айтти.

Сомон Идрак Ҳотамга меҳмондорчиликни бажо келтуруб, ҳаммоми бодгард синди деб, шаҳри Қатъонга равон қилди. Неча кунда Қатъонга етти. Ҳорис Қатъонийга мулоқот бўлди. Ҳорисшоҳ таъзими тамом бирла қўпти. Ҳотамни ўз қошида ўлтургузди, можарони сўрди. Ҳотам ҳақиқатни баён қилди. Ул олмосни Ҳорисшоҳнинг олдида қўйди, айтти:

— Олмосни шоҳнинг назарига келтурдум, аммо Ҳуснбонуға нишона юбораман.

Ҳорисшоҳ тўла хушвақт бўлди. Яна Ҳотам айди:

— Эй подшоҳ, бу мардумларки, манга ҳамроҳ бўлуб келиб эрдилар, ҳар бирига бирдин от берингки, ўз ватанига етиб олғайлар. Йўл харжиси ҳам марҳамат қилингки, боргунча харж қилсун.

Ҳорисшоҳ шундоқ қилди. Мардумларга рухсат берди. Бас, Ҳотам ҳам Ҳорисшоҳдин рухсат олиб, Ҳорисшоҳ ўзининг тўла кишиларини Ҳотамга ҳамроҳ қилиб, йўлнинг саранжомини бериб, Ҳотам Шоҳобод тарафга равон бўлди. Кунлар ва замонлар ўтгондин кейин Шоҳободга етти.

Ҳуснбонунинг кишилари Ҳотамни кўруб танудилар, Ҳуснбонуға хабар қилдилар. Ҳотамни ичкарига талаб қилиб, ароға парда ташлаб курсийи зарринда ўлтургузди. Ҳотам можарони баён қилиб, олмосеки келтуруб эрди, киссадин чиқариб Ҳуснбонуға кўргатти. Ҳуснбону бошини олдиға ташлаб фикрға тушти.

Ҳотам айди:

— Эмди ваъдаға вафо қилгин.

Ҳуснбону айтти:

— Санинг бўлдум, ҳар нарса билсанг қилгин, ҳар кишига берсанг бергин, агар ўз хизматингда тутсанг — тутқин.

Ҳотам айди:

— Эй Ҳуснбону, ончаки сан айттинг, бажо келтурдум; эмди ончаки ман айтаман, қабул қилгин. Ман ўзум учун мунча машаққат ва кулфатларни тортмадим, шаҳзода Муниршоҳ учун бу ҳамма ранжларни торттим. Лозимдурки, ани қабул қилғайсан. Муддати-дурки, ул бечора санинг ишқингда куядур.

Ҳуснбону айтти:

— Эй бузрук, эмди сан манга отанинг ўрнида, фармон сангадур. Лекин ул жавон манинг шаҳримда ва бенимда шойиста бўлмай.

Муниршоҳ ҳам маъқул тутти. Ҳотам шаҳзода Муниршоҳга хилъати шоҳона кийдурди, Ҳуснбонунинг ҳузурига талаб қилиб ўзининг баробарида ўлтурсузди. Ҳуснбону парданинг орқасидин шаҳзода Мунирни кўруб, дили ниҳояти мойил бўлуб, ишқи дилига пайдо бўлуб, ул ердин ҳужрага борди.

Ҳотам ҳам ул ердин қўпти, карвонсаройга келди, тўйнинг саранжомини олдида қўйди, подшоҳона расминини тартиб берди. Ҳуснбонунинг ўртасига келтуруб, Ҳуснбонуни шаҳзода Муниршоҳга ақд қилди.

Бас, шаҳзода Мунирни тахтда ўлтурсузуб, ўз расминини бажо келтурдилар. Шаҳзода Мунир Ҳуснбонуни кўруб ўзидин кетиб, беҳуш бўлди. Гулобинини юзига сочиб ҳушига келтурди. Ҳотамга жони бирла даъо қилдилар. Ун икки йил, етти ой, тўққиз кунда етти сирни Ҳотам тамом қилди. Шаҳзода Муниршоҳ муродига етти. Неча кундин кейин жойидин чиқиб, Ҳотамнинг оёғига йиқилди. Ҳотам Муниршоҳни қучоқлаб, муборакбодлиқини бериб, рухсат олди. Яман тарафга равон бўлди. Нечанд кундин кейин Яманга етти. Яманинг тамомисида гулгула қўпти. Ҳотам ота-онасига мулоқот бўлуб, оёғига йиқилди. Подшоҳ Тай Ҳотамнинг қўлини тутуб тахтда ўлтурсузди. Яманинг хилофатини Ҳотамга берди. Шодлиқдин тамом мардумларга килъат ва зар бахшиш қилдилар.

Ҳотам қолгон умрини маликаи Зарринпўш бирла айш бирла ўткардилар. Отаси Тай гўшада ўлтурди.

МУНДАРИЖА

«Ҳотамнома» ҳақида	3
Муқаддима	7
Хуросон подшоҳи Курдоншоҳ ва Барзах бозаргоннинг қизи	
Ҳуснбону ҳикояти	11
Шаҳзода Муниршоҳ ҳикояти	25
<i>Биринчи сафар.</i> «Бир мартаба кўрдум, иккинчи мартаба	
кўрмак ҳавасим бор»	31
<i>Иккинчи сафар.</i> «Ўбданлиқ қилгин — дарёга ташла» .	45
<i>Учинчи сафар.</i> «Ёмонлиқ қилмагин, агар қилсанг, ул ёмон-	
лиқни топасан»	91
<i>Тўртинчи сафар.</i> «Рост айтқучиға ҳамиша роҳат олдидадур»	128
<i>Бешинчи сафар.</i> «Бор эмишким жаҳонда кўҳи Нидо, нега	
бул исм эрур анга пайдо?»	144
<i>Олтинчи сафар.</i> Мурғоби тухумидек марвариднинг жуфти-	
ни қидириб	162
<i>Еттинчи сафар.</i> Ҳаммоми бодгарднинг сирри	195

На узбекском языке

ХАТАМНАМЕ

Редактор *А. Саидов*
Рисом *И. Кириакидя*
Расмлар редактори *В. Немировский*
Техн. редактор *Э. Саидов*
Қорректор *У. Саидуллаев*

ИБ № 3839

Босмаховага берилди 23.09.87. Босишга рухсат этилди 04.04.88. Форма 84X108^{1/32}. Босмаховна қоғози № 2, Мактаб гарвятура. Юқори босм Шартли босма л. 11,76. Шартли кр.-өтгиск. 13,02. Нашр. л. 12,6. Тираж 100000, Заказ 1072/122. Баҳоси 1 с. 40 т. Шартнома № 157-87.

Фафур Фулом номдаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 700129, Тошкен Навоий кўчаси 30.

Ўзбекистон ССР нашриёт полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давл комитети «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг 2-босм хонаси, Янгийўл, Самарқанд кўчаси, 44.